

Васіль Ткачоў

Тратнік

Кніга прозы

г.Гомель

2002

Апавяданні

ТРАТНІК

Ён быў цвярозы, а рабіў заўсёды так, быццам выпіў. Не. Проста харектар такі ў чалавека – несур’ёзны, крыху дзівацкі, ці што. Таму сваю ролю – бесклапотнага, добрага і вясёлага дачніка – Ціханчык выконваў без рэпетыцыі, усё ў яго ішло як бы само сабой, без напружання. І ў той дзень маленъкі спектакль ў Беражках пачаўся сярод белага дня. Драматургам, рэжысёрам і выканаўцам галоўнай ролі быў адзін чалавек – вы здагадаліся, хто.

Ціханчык сказаў сам сабе: «А навошта мне два радыёпрыёмнікі? Хопіць аднаго – гродзенскага «Вераса». Дзякую сябрам. Калі ішоў на пенсію, то ўручылі. А гэты, старэнкі, але спраўны «Мерыдыян» аддам людзям: няхай карыстаюцца на здароўе». Ён працёр «Мерыдыян» анучай, пакруціў-павярцеў у выцягнутай руцэ, палюбаваўся ім, а тады яшчэ раз пераканаўся, што працуе, нацягнуў на лысіну кепку і выйшаў на ганак. Хораша на дварэ. Сонечна, ціха. Пасля гарадскога тлуму тут ён, Ціханчык, адпачывае душой і целам. Не раз ужо дзякаваў свайму добраму знаёмаму Данілавічу, які надавуміў абзвесціся пад старасць хаткай у вёсцы, і, трэба заўважыць, не аднаго яго надавуміў. Паслухаўся. І не шкадуе. Чымся будаваць на тых сотках халупу, лацвей, канешне ж, купіць было гатовае жытло ў якой-небудзь вёсачцы. З прыбудкамі. З садком. Ды і з не благімі соткамі. Зноў жа – сярод людзей, што жывуць на зямлі пастаянна, моцна трymаюцца за яе. А гэта багата што значыць. Для Ціханчыка. І ў першую чаргу, што ты не чужы сярод іх, людзей, а – свой...

– Пайду да Колькі пастуха, – успомніў ён былога гарадскога жыхара, пузатага і добрага выпівоху. – Яму прыёмнік – самы раз: няхай раскашэліцца на батарэйкі і слухае каля кароў. Як знаходка будзе яму маё радыё. Яшчэ дзякую скажа.

Х-ха, Колька! Некалі рабіў на заводзе буддэталяў. Вытурылі. Пабадзяўся па іншых прадпрыемствах – не было таксама фарту: дзе ж будуць трymаць цябе, калі цяпер за такіх, хто не ўмее піць горкую, не трymаюцца? Не той час. А есці нешта трэба. Вось якраз тады пенсіянер Данілавіч, у якога некалі кватараўваў ён – яшчэ ў маладосці, толькі-толькі пабраўшыся з Ларыскай – а ён ужо меў у Беражках хату, падказаў яму, Кольку: за чатыраста рублёў прадаецца ў нас дамок з 1924 года нараджэння. Не хлусня. Людзі і ўзвялі ўсе хаты ў адзін год – у год смерці Леніна, гэта запомнілася ім.

– А што. І паеду! – загарэўся адразу ж Колька, плюнуў на бясхлебны горад, кватэру падзяліў з жонкай і дзецьмі: яму дасталася маласямейка. – А... а кім я там буду... у калгасе?

– Ды знайдуць табе работу, – запэўніў Данілавіч. – Якраз на ферме не хапае людзей.

Колька па першасці ўцёрся не даглядчыкам і не пастухом, а – механізатарам, палохаў курэй на шырокай вясковай вуліцы на старэнкім «Беларусу», за якім матлялася вялікая бочка: вазіў ад вежы на пашу ваду. Але каб жа палохаў толькі курэй! Даставалася і людзям страху, таму неўзабаве трактар адабралі, а пугу Колька зрабіў сам – доўгую, з раменкі. Пазней прыехала да яго і жонка. У яе была гарачая сетка, рана атрымала пенсію, гатавала Кольку ежу, мыла бялізну, а калі заслугоўваў – давала прачуханку. Харчаваліся яны добра. Паколькі грошы ў калгаснай касе меліся не заўсёды, то замест паперак можна было ўзяць мяса-салы на ферме, а то давалі калгасу – па бартэру – хадавыя прадукты: алей, цукар, тушонку. Не пуставаў і свой склеп – у ім мелася ўсё, што і павінна быць у вясковых жыхароў. Колька ж, калі сварыўся з Ларыскай, абяцаў усё кінуць-рынуць і зноў вярнуцца ў горад.

– Цябе там чакаюць, – спакойна, але колка гаварыла Ларыска.

– І чакаюць! Я, можна сказаць, выпраміўся ў сельскай мясцовасці! А ты, калі будзеш квакаць, адправішся на балота да сваіх!..

Раніцай Колька нікуды, вядома ж, не ехаў, браў пугу і «забойку», тупаў на ферму.

Прыгадваючы ўсё гэта, Ціханчык ледзьве не прайшоў міма Колькавай хаты. Тышнуўся ў веснічкі – на зашчапцы, з вуліцы рукой не дастанеш яе. Паклікаў:

– Коль-ка-а! Землячо-о-ок!

Паказаўся Колька, заспаны, расхрыстаны.

– Чым займаешся, землячок? – схіліў перад ім галаву Ціханчык. – Добрата здаройечка!

Колька крэкнуў:

– Да з Ларыскай... за грубкай... бораліся.

Ціханчык пакруціў галавой, папракнуў:

– Пра гэта ж нельга гаварыць іншым... Гэта ж інтymнае дзела... святое... асабістае, так бы мовіць.

– А хлусіць я не ўмею! – буркнуў Колька. – Чаго хацеў, прахвесар?

Ціханчык адразу перамяніўся ў твары – той запаліўся, бы лямпачка – і падняў упоравень з галавой радыёпрыёмнік, цмокнуў:

– Як, га? Хоць Лондан, хоць Парыж, не кажучы пра Маскву і Мінск. Усё бярэ! Усё!

– Ты заходзіш ці так і будзеш стаяць на вуліцы? – ссунуў бровы Колька, паморшчыўся.

– Зайду! Зайду!

На дварэ селі на лаўку. Колька закурыў, а Ціханчык адганяў ад сябе дым то адной, то другой рукой, ёрзаў, крывіўся.

– Што, нясмачна? – хехекнуў Колька. – А я ж ем.

– Кідай курышь, Мікалай, кідай! – параіў Ціханчык. – Як земляку, як гамяльчанін гамяльчаніну, табе гавару. Кідай. И

грошы, што таксама сёння нямалаважна, цалей, і кірхаць не будзеш. Дык я да цябе, землячок. Хачу абрадаваць цябе...

– Пляшку, не інакш, прынёс? – навастрыўся Колька.

– Не, не пляшку – прыёмнік. Вось ён. «Мерыдышан».

– А навошта ён мне? – паціснуў плячыма Колька.

– Каля кароў слухаць будзеш. Ага. Так-так. Хоць Парыж, хоць...

Колька ўстаў з лаўкі, прыгворна скрывіўся, кінуў кароткае:

– Усё ў цябе?

– Дык так аддаю, бясплатна, – устаў і Ціханчык. – Не падумай пра мяне нічога кепскага. Нічога мне не трэба. Я хачу, каб табе весялей было жыць... А з прыёмнікам весялей будзе, павер мне, старому чалавеку. Ты ж ад жыцця адстаў. Не ведаеш, што ў свеце робіцца. Вазьмі, Колька, «Мерыдышан». Вазьмі.

– Пачакай! – раптам гучна і бадзёра сказаў Колька і знік у хаце.

Краем вуха неўзабаве ён улавіў – на Кольку сварылася Ларыска: «Дык і ён, аказваецца, такіяк і ты, п’яніца, гэты дачнік! А яшчэ акуляры носіць! Бач, прыёмнік прадае. Хай толькі прыедзе яго маладзіца, я ўсё раскажу. А ты, шалапут, сядзі дома. Не пушчу на вуліцу-у!»

І веснічкі, якія пакінуў незачыненымі Колька, вакамгненна захінулі чорны зяп сенцаў. Адчувалася рука Ларыскі: хлясьць!

– Я ж бясплатна! – сказаў гучна, апраўдваючыся, Ціханчык. Аднак Ларыска яго не пачула.

Не сказаць, каб настрой у Ціханчыка сапсаваўся. Прыкра зрабілася, ды нічога – хіба ж гэта ён вінаваты, што Колька рашыў выцаганіць – пад выглядам набыцця радыёпрыёмніка – у жонкі на бутэльку. Гэта іх асабістая справы. А тое, што кінула камянюку ў яго агарод, бяды тае: колькі іх, камянёў тых, за жыццё ляцела ў бок Ціханчыка? О-го-о! Ды каб жа хоць у бок, а то траплялі яны і па галаве. Цюкалі. Дзяйублі. Але –

выжыў. Перажывём і папрок Колькавай жонкі. Каб і праўда піў, то ўсхадзіўся б. Бо п'яніцы не любяць, калі ім гавораць праўду ў вочы, калі называюць рэчы сваімі іменамі.

«Колька, канешне,— чалавек страчаны. Не чытае. Не слухае радыё. Толькі б цадзіць яму горкую... — скрушна падумаў пра пастуха Іханчык. — Ці дацятнікі хоць да пенсіі бедалага? Гадкоў пяток яму трэба яшчэ шкрабацца. Ну, і куды ж мне з гэтым прыёмнікам цяпер, а? Мо Валодзьку аддаць? А калі і ён не возьме? Чаго, скажа, набіваешся? Не, Валодзька павінен узяць. На пенсіі першы год. Сумна, відаць, у хаце сядзець. Хаця ж у яго тэлевізор ёсць. Але тэлевізор круглыя суткі не робіць. А радыё, калі бяссонніца нападзе, заўсёды пад рукой. Пайду да Валодзькі».

Валодзька быў на дварэ, скіпаў бярозавыя круглякі на дровы.

— Заходзь, заходзь, дачнік,— прыветна ўсміхнуўся гаспадар, уторкнуў вострай дзюбай у калоду сякеру, палез рукой у кішэшю — па самасад, і пакуль заходзіў Іханчык, пакуль віталіся, ён дастаў пушачку, насыпаў на газетны шматок самаробнага тытунню. — З чым, шаноўны, пажалаваў? Што прывяло? Ці, мо, у хату зойдзем?

— Не, не!— запратэставаў Іханчык. — Тут пагамонім. На дварэ. Паветра якое, га? Піў бы і піў.

Валодзька пагадзіўся:

— Што праўда, тое праўда. Я ў горадзе калі бываю, то не выгрымліваю доўга: дамоў, толькі дамоў! Тут і дыхаецца лепш, і апетыт — скардзіцца нечага. Добра дома. — Ён кіунуў на «Мерыдыян», залізываючы слінай шоў на самакрутцы. — Радзіва слухаеш?

— Не,— Іханчык паглядзеў на радыёпрыёмнік,— гэтае не слухаю. У мяне новае ёсць. А «Мерыдыян» табе прынёс. Возьмеш?

— Мне?— лыпнуў вачамі Валодзька. — А мне навошта яно?

– Слухаць будзеш...

Валодзька ўзбурыўся:

– Калі мне слухаць, братка дачнік? Тут за дзень так нападаешся, што ледзьве да ложка дапаўзаю. Бабу сваю намацаць не магу – нічога не шавеліцца. Праўду кажу.

– Даўк гэта яго... так... і сапраўды... – разгубіўся Ціханчык, талопіў позірк на радыёпрыёмнік і шкадаваў, што прыпёрся з ім да чалавека. – Але ж, можа, не кожны дзень стамляешся? Ёсць жа дні, калі можна і паслухаць. Лёгкія дні.

– Ёсць, бываюць, – Валодзька зацягнуўся густым і смуродлівым дымам, закашляўся, ажно на шыі выперліся вены. – Даўк я тады прырастую да тэлевізара – як сабака да косткі. Гэта каб раней мне гэты апарат, калі вартаўніком на кароўніку рабіў – во было б здорава! А ён, мабыць, у цябе даўно?

– Даўно.

– Чаго ж не даў раней?

– Тады ў мяне новага не было.

– А-а-а! А цяпер дзякую, не трэба. Хочаш, я табе так шклянку налью?

Ціханчык апантана запратэставаў:

– Не, не, не! Я ж не п'ю... можна сказаць. Па святах толькі. А прыёмнік я так аддаю. Бясплатна.

– Так? Бясплатна? – выкрумліў вочы Валодзька, выгрымаў паўзу. – Калі бясплатна, тым больш не вазьму. Мы ж не такія ўжо і бедныя. Да і пры выпадку папракнеш мяне, бывае... Усё можа быць у гэтym жыщці. Папросіш у мяне што, а я не дам. А што? Вазьму – і не дам. А ты незалюбіш: «Я ж яму прыёмнік аддаў бясплатна, а ён, цяцера старая, мне пашкадаваў...» Можа быць такое?

Ціханчык паціснуў плячыма, сказаў шчыра:

– Відаць, не.

Валодзька прыдавіў абцасам акурак, папляваў на далоні, узяў сякеру.

– Дровы кончыліся,— выдыхнуў ён з сябе. – У лесе жывём, а дроў, ядры тваю, няма. Непарадак гэта. Перакос. Я правільна кажу, дачнік?

– Без дроў кепска,— настрой у Ціханчыка зусім пратаў, і ён яшчэ больш пашкадаваў, што звязаўся з гэтым «Мерыдыянам».

– Пайду я.

– Заходзь, калі што,— не гледзячы на Ціханчыка, сказаў Валодзька і ўскінуў над галавой сякеру, і кругляк пырскнуў у бакі белымі цуркамі. – Яшчэ слухаецца рука ! А ты заходзь, заходзь, дачнік!

Куды падацца з гэтым радыёпрыёмнікам? «Хіба што дамоў?» Ціханчык патаптаўся каля ясакара, што рос перад вокнамі дабротнай Валодзькавай хаты, і пашыбаваў да свайго жытла. «Не бяруць – і не трэба. Хай стаіць. Хай пыліцца... Есці не просіць». Каля Качкінай – перад цветнікам – стаяла купка вясковых кабет, і Ціханчык звярнуў да іх. Павітаўся. Жанчыны адказалі. Ціханчык паказаў на прыёмнік:

– Працуе. Як новы. Нікому не трэба? Бясплатна аддаю.

Качкіна ўскінула бровы і паказала пальцам на «Мерыдыян»:

– Гэты?

– Гэты.

– А чаму – бясплатна? Каб за грошы – узяла б. А бясплатна няёмка... Давай, добры чалавек, за грошы, так?

– Не магу за грошы,– хаваючы вочы, не згадзіўся Ціханчык.

– Прынцып у мяне такі—ніколі нічога не прадаваць. Калі ёсць што лішняе, непатрэбнае мне,— аддаю так.

– А жонка вушы табе не надзярэ?— падначыла тоўсцен'кая, круглен'кая, бы мячык, жанчынка, якую Ціханчык бачыў упершыню.

Ціханчык мог бы сказаць, што якой жа кабеце будзе падабацца, алі муж такі вось раскідон, як ён, але склусіў:

– Мы з жонкай заадно.

Памаўчалі.

– Хай бы радзіва было,— Качкіна шкадавала, што дачнік не прадае прыёмнік, а «за так» і яна не магла ўзяць – у яе, гэтай спрацаванай адзінокай жанчыны, таксама, мусіць, меўся нейкі прынцып. – Але ж... не прадаеш?

– Не прадаю.

Тая кругленькая, бы мячык, жанчына млява пацягнулася, скрыжавала на галаве руکі, заплюшчыла вочы:

– Мне б такі прыёмнік, як ты, дзед. Вось на такім бы я гузікі пакруціла! Асабліва добра, мусіць жа, працуе ён ноччу – перашкод няма. Га? А гэты.. – Яна махнула рукой на «Мерыдыян», як на нейкую непатрэбшчыну,– мы б пад ложак схавалі.

Жанчыны зарагаталі.

– Прабачце,— Ціханчык паправіў акуляры і пакрочыў у бок хаты.

Назаўтра ў дзвёры нехта паляпаў. Ціханчык падняў вочы ад газеты, падаў голас:

– Адчынена. Заходзьце.

На парозе вырас Колька і шырокая ўсміхаўся:

– Здароў, зямляк!

– Прывітанне,— ледзь чутна адказаў Ціханчык, устаў з табурэткі. – Праходзь.

– Можна і прайсці, але я хачу звярнуцца да ўчарашняй размовы, – Колька таптаўся ў чалесніку. – Наконт прыёмніка. Адмовіўся, а пагадзя трохі пашкадаваў. Праўда. Каля кароў слухаў бы – глядзіш, і паразумнеў бы, і развіваўся б. Дык што, не перадумаў? Аддаеш? Я наконт прыёмніка. Ты што, захварэў, зямляк?

Ціханчык загадкова ўсміхнуўся:

– І не думаю хварэць. А наконт прыёмніка... Забірай. Вунь ён стаіць. Каля цябе. На стале. Карыстайся. Толькі багарэйкі купіць трэба.

– Ну, гэта не праблема,— Колька ўзяў прыёмнік. — Купім. Было б куды іх устаўляць. Было б гняздо. А гняздо ёсць. Значыць, пакладзем яйкі. Значыць, бясплатна?

— Бясплатна.

— Дай я табе хоць руку пацісну,— Колька схаваў у сваім кулаку далонь Ціханчыка, доўга трос яго руку. — Дзякую. Ёсць, аказваецца, яшчэ людзі на белым свеце. Ёсць. Не перавяліся. Не ўсіх моль пажрала. І ў горадзе жывуць, што цікава. Ты ж гарадскі, ты ж мой зямляк і па вёсцы, і па гарадскому мікрараёну. Данілавіч, пухам зямля яму, звёў нас у кучу. З усіх бакоў зямляк. Круглы.

Ціханчык толькі цяпер заўважыў, што Колька пад «мухай». Папярэдзіў:

— Не згубі «Мерыдыян». Ён яшчэ доўга паслужыць табе.

— Ды паслужыць... ага,— Колька, як гэта часта рабіў ён, хежекнүү, а тады пацалаваў радыёпрыёмнік, і нічога не сказаўшы больш, знік у сенцах.

У акно Ціханчык бачыў, як ён пашыбаваў да крамы, там адразу ж перадаў радыёпрыёмнік нейкаму незнаёмаму дзяцюку, той — было добра відаць — адлічыў яму грошы, якія Колька нават не хаваў у кішэню, адразу ж пацёгся ў краму, несучы іх перад сабой на выцягнутай руцэ...

— Паразіт! — вырвалася ў Ціханчыка

Жонка прыехала раніцай наступнага дня дызелем — апалове дзвеятай. Ціханчык, як заўсёды, хадзіў сустракаць яе. І аслуپянеў: кожнага разу Поля ўсміхалася, сустрэўшыся позіркам з мужам, ён цмокаў яе ў шчаку, а тут было не пазнаць кабету — надзьмугая, строгая, калючая.

— Што з табой, Поля? — зніякавеў Ціханчык. — Здарылася што?

– А то не ж! – выпаліла жонка. – Да каціўся. Далей ужо некуды. Цябе ж людзі не зразумеюць... Ды і гаворыў, кляўся ж, што завязаў, больш нічога і ніколі раздаваць не будзеш. Тратнік ты! Тратнік! Цяпер жа не той час, каб раскідацца, як гэта ты робіш, усім, чым толькі можна. «Мерыдыян» таксама аддаў. Ды каму? П'янтосу гэтаму, Кольку? А ён пратіў.

Ціханчык слухаў жонку, крыва ўсміхаўся, і не разумеў аднаго: адкуль яна пра ўсё так хутка даведалася? Хто данёс? Суткі назад ўсё было, а, бач ты, паспелі перадаць. І як умудрыліся? І хто б мог? «Ну і людзі! А вам, а вам што да майго прыёмніка?!» А потым ён, крыху супакоіўшыся, усміхнуўся куточкамі вуснаў, узяў пад руку жонку, зашаптаў на вуха:

– Слухаеш? Твой тратнік гаворыць. Не шкадуй той старэнкі прыёмнік. Жыщё, дарагая мая, не спыніцца ад таго, што аддаў я «Мерыдыян». Прыкра, што Колька пратіў. Але нічога, нічога... У нас ёсьць іншае радыё – і, мусіць, вечнае яно – якое ніхто не бачыць, якое не патрымаеш у руках, якое нават Колька не прат’е, а яно гаворыць і гаворыць... усе навіны перадае... і не толькі на ўрадавым узроўні, аказваецца, але і з такіх глухіх куточкаў, як вось гэтыя Беражкі. І бясплатна, бясплатна працуе! Безганарнае радыё, зауваж! Вось дзе вышэйшае дасягненне сумленнасці! А?

– Даруй, – пастарался ўсміхнуцца жонка. – Пагарачылася. Цябе ўсё роўна ўжо не пераробіш. Бо ты тратнік са стажам. Толькі б траціў, траціў, траціў!.. Гэта, відаць, тваё жыщё...

І ў вёсцы – чаму здзіўляцца, калі і да горада данеслася? – людзі шапнулі жонцы Ціханчыка: твой учора, ты паслухай толькі, пратіў радыёпрыёмнік. З Колькам!

– Я ведаю, – уступліва-мякка сказала Паліна. – На здароўе.

КРЭСЛА

Хто выносіў крэсла з кабінета дырэктара, цяпер паспрабуй разбярыся. Кажуць: усе. Быщцам і так. Пасля многія

прыгадвалі, як усё было, і атрымлівалася, што яно, крэсла, ці не само плыло над натоўпам, які гуў, нёсся, як ўсёроўна селявы паток з гор, на шырокі двор вучылішча, і раптам – бац! – яно усім чатырма ножкамі-рожкамі ўваткнулася з усяго размаху ў лысы пляц. І людзі, узрушенныя, шчаслівія глядзелі адзін на аднаго, весела гаманілі, каб яшчэ трохі ім волі, то пачалі б штурхацца, як дзеци. Хоць усе яны дарослыя, як не адзін з вышэйшай адукацыяй і немаленъкім педагогічным стажам. Але нічога не паробіш: кажуць, калі генералы збіраюцца разам, то пачынаюць шчыпацца. А што ж тады возьмеш з іх, выкладчыкаў музычнай вучэльні? Ды яшчэ ў тыя рэдкія шчаслівія хвіліны, што доўгачаканым каракумскім дажджом шуганулі на іх!

– Запалкі! – працягнуў руку да калег барадаты Пырх.

Яму запярэчыў Марасанаў:

– Дык а карасін дзе? Спярша карасін! Быў жа! Хто нёс карасін? Сам бачыў! Без яго ж крэсла не запалім! А?

Так спяшаліся спаліць крэсла, на якім яшчэ ўчора сядзеў дырэктар вучэльні Мельнік, што газу недзе згубілі, ніхто, акрамя Марасанава, не бачыў, што нехта нават з ёй бег на двор. Пайшла ў ход мінулагодняя падшыўка раённай газеты. Яе расшкуматалі, расгрэслі, і атрымалася цэлая гара паперы,

– Падпальвай! – загадаў Марасанаў Пырху, які нарэшце раздабыў запалкі. – Не марудзь. Чым хутчэй не будзе гэтага крэсла, на якім сядзеў паскуднік Мельнік, tym хутчэй мы забудзем, што ён, падла, піў амаль пяць гадоў нашу кроў. Не будзе больш ятрыщца! Палі, Пырх! І запомніце: мы спальваем не проста крэсла, мы спальваем стыль кіраўніка, яго методу, яго нахастства і жорсткасць! Ура-а!

«Ура-а!» падтрымалі, і неўзабаве гара паперы захапілася вясёлым полыменем, пачало лізаць вострымі язычкамі ножкі крэсла... Яно вось-вось гатова было ўспыхнуць... Усе толькі і чакалі гэтага моманту. Аднак ледзь не сапсаваў усю містэрню

намеснік дырэктара па гаспадарчай частцы Плюшкін, як звалі Гаўрылаўца за вочы ў вучэльні, ён нечакана прыбег аднекуль і узніяў такі лямант, што было далёка чуваць:

– Яно ж на мне вісіць! Я ж за яго адказваю! Самае дарагое крэсла-а-а! Пусціце-е-е!

Плюшкіна ніхто і не трymаў, але ён малайчына: усё ж зразумеў, што прыбег позна, хоць і выцягнеш крэсла з полымія, але яно ўжо прапала, пакрэмсане полымем, таму часта затрос галавой, пракаўтнуў нейкую таблетку, і пашоргаў ад людзей у бок дзвярэй, што вялі ў вучэльню. А людзі, здавалася, і не заўважалі яго, яны весела гаманілі, смяяліся, і бачылі, як крэсла на іх вачах пераўтваралася ў клубок зыркага полымія.

– Добра гарыць як!

– Х-ха, яшчэ б!

– І вымыщь, і вымыць кабінет!..

Прыбіральшчыца Цітаўна якраз стаяла побач, таму адреагавала адразу ж, для чаго нават выпрамілася і падала наперад тулава:

– Да ужо ж! – сказала яна. – Сваё дзела знаем! За мяне не турбуйцесь! – Яна памаўчала, пацёрла вочы кулачком, хлюпнула носам і кіўнула: – А крэсла шкада. Згарэла. Яно ж толькі тут прычым? Добрае, добрае крэсла было. Я ўсё завідавала на яго. Думала: каб мне такое ў квацеры, то я б сядзела на ім, як каралева...

Нехта зарагатаў:

– Хопіць што кароль пасядзеў! Іш, і Цітаўна разагналася. Куды, куды табе? Ты, добрая душа, пасядзіш і на зэдліку.

– Не, ну вот вы ўсе вучоныя, разумныя, а хай я дурная, забітая баба: калі чалавек паганы, то крэсла за што парашылі?

– быццам апраўдвалася прыбіральшчыца Цітаўна, і не дачакаўшыся якога-небудзъ спагадлівага адказу, рушыла таксама з двара. Ёй, падобна на тое, было ўсё роўна, хто кіруе вучылішчам – ці той паскуднік і крывасмок Мельнік, як кажуць

цяпер пра яго, ці хто іншы. Не вялікі начальнік Цітаўна – у падпарадкованні толькі мятла ды ануча, з гэтага нейкую фатыгу яна мець, вядома ж, не магла, а сваю справу ведае і добра робіць, таму папрокаў не чула. А крэсла шкада. «А калі яшчэ гайно якое пападзецца, дык што тады, га, канапу паліць, на якой ён, можа, будзе ляжаць?» З гэтым Цітаўна пагадзіцца не магла. Яна шкадавала грамадскае дабро, а далей нікуды носа не сунула: страсці, што бушавалі апошнім часам у вучэльні, яе не тычылі.

Неўзабаве двор апусцеў, і каля горкі попелу, што засталася ад крэсла, тапталіся двое – барадаты Пырх і Марасанаў, які першаму спадобіўся б у бацькі і лічыўся лепшым выкладчыкам і нават няжепскім кампазітарам: некаторыя песні, створаныя ім, выконваліся ў межах вобласці, аднак далей прабіща не маглі. Вінаваты ў tym быў, на думку Марасанава, і Мельнік, які прыціскаў усяляк, як толькі мог, таленавітых выкладчыкаў – не любіў, калі хто выгоркваўся вышэй за яго самога. Быццам нават заяўляў: «Вучыце дзяцей, а песню напішуць і ў Мінску. Лучанкоў хапае сёння...хочь гаць гаці, а выкладчыкаў – не. Добрых выкладчыкаў, я маю на ўвазе...» Намёк, як кажуць, шматзначны. А зусім нядайна, ужо нават тады, калі ўверсе быў падпісаны загад аб ягоным пераводзе ў іншы горад, не пусціў у сталіцу на конкурс навучэнку Варатынскую, калі даведаўся толькі, што яна павязе туды песню Марасанава. Цмок дык цмок! І хто ж пасля ўсяго гэтага, калі не сам Марасанаў, павінен быў цягнуць, надрываючыся, але лічачы гэта за гонар, крэсла з кабінета Мельніка, дбаць пра газу і запалкі?! Было і яшчэ некалькі такіх чалавек, якім Мельнік напартачыў больш, чым трэба. Што ж да барадатага Пырха, то з Мельнікам ён і пазнаёміца як след не паспеў, пэўна ж, бо працуе ў вучэльні зусім мала, толькі нядайна скончыў ён інстытут культуры, а крэсла падхапіў адным з першых і падпальваў толькі таму, як прызнаўся сам, што ў Мінску любіў па закліку выходзіць на

плошчу Незалежнасці і таму лічыў сябе мэтрам у гэтай справе. Трэба дык трэба.

– Попел, відаць, належыць прыбраць, – закурыў Марасанаў і паглядзеў на барадатага Пырха, які варочаў дручком апошнія вугельчыкі. – А то вечер разнясе па дварэ – Цітаўна выскаліцца. Чым бы толькі прыбраць?

Пырх насупліўся:

– Нагадзілі разам, а сляды замятаць – нам?

– А што тут такога? Камусыці ж трэба...

– Нічога! Во падгарну трохі, вадой прыльём, ды і няхай ляжыць. Каб усе бачылі, што пасля крэсла засталося. Можна, а чаго, і шыльду ўгоркнуць у зямлю, на якой напісаць, каб усе ведалі: «Тут было крэсла Мельніка».

Марасанаў не паспей адказаць – уявіў толькі былога дырэктара ў гэтым згарэлым крэсле, з якога ён, бадай што, рэдка калі вылазваўся, калі пачуў гырканне аўтамашыны і, павярнуўшы голаў на гул, убачыў міліцэйскі легкавік. Вопытны жыццялюб і ў нейкай меры не спраўдзіўшыся кампазітар адразу змікіці: яны з Пырхам папаліся. Усе своечасова разбегліся, а навошга яны тут тырчэлі, папыгаць бы? Дурні! Гэты ж Пырх павінен мець вопыт, хваліўся ж, што бралі за каўнер на плошчы ў століцы, дык быў бы, паразіт, разумейшым і сам, і павучыў бы яго, старога небараку. Дык не ж! А цяпер што ён скажа міліцыянтам? Што? Смелая мы, браткі, бываем, калі не бачым людзей у форме, а толькі варта заўважыць тых, трымцяць лыткі...

Легкавік цыўнуўся перад самай кучай чорна-шэррага попелу, знерухомеў, з яго вылезлі два міліцыянты – капитан і старшина. Капітан строга папыгтаў:

– Што вы тут робіце?

Пырх пагладзіў сваю густую бараду і адказаў:

– Вонгішча... дзееці, пэўна расклалі, то небяспечна... Сочым, каб іскры не разлящеліся.

На гэта капітан спакойна зайдзіць:

– Ці ты дужа разумны, ці я дурань. – І, паказаўшы рукой на легкавік, загадаў: – У машыну! Хутчэй!

Марасанаў паслухаўся, а Пырх палез у легкавік толькі атрымаўшы рэзкі штуршок у плячо. Агрызнуўся:

– Пацішэй, не такіх бачылі!

– Пагавары мне!..

Аднекуль узялася тут Цітаўна, заступілася, хоць і шкада было ёй крэсла, аднак старая хуценька скеміла, што трэба ратаваць выкладчыкаў:

– Дык вы што, не надзёрлі вушы тым нехрысцям? – сур'ёзна глядзела Цітаўна на Марасанава і Пырха, настолькі сур'ёзна, што тыя, мусіць, і самі не адразу здагадаліся, што задумала старая, а яна працягвала: – Бачу ж у акно: вогнішча! І малечка скача каля яго. Ну, думаю, не хапала нам яшчэ на сённяшні дзень пажару... усяго было сёлета... і навадненні, і замаразкі... А тут перад выбарамі ў прэзідэнты – яшчэ і пажар.... Дык разагналі, кажаце? Таварышы выкладчыкі! Вам што, затлуміла? Ці вушы пазакладала? Гэй, вы!..

– Не вераць, – з лекавіка выгукнуў Пырх.

Марасанаў змоўчаў.

– Я, я вас жа папрасіла разагнаць! – наступала на легкавік Цітаўна. – Дык што атрымліваецца: хацела як лепш, а атрымалася, як тады... І тое выходзіць, што я, качарга старая, падштурхнула вас на тое, што міліцыя забірае? Так? Таварыш начальнік! Тады і мяне ў машыну, таму што калі хто і вінаваты, то я. Чуещ, начальнік?

– Усе месцы занятыя, – адказаў капітан і парай старой шкрабаць мятлой там, дзе трэба, а не малоць языком абы што, а калі залез, цяжка заносічы атлусцелае цела на пярэдняе сядзенне, загадаў сяржанту-вадзіцелю. – Паехалі!

Куды паехалі, Марасанаў зразумеў адразу. Па дарозе гадаў-думаў, чым усё гэта скончыцца, раіў Пырху маўчаць, не

харахорыщца, бо той хваліўся, што не такое бачыў і не там бываў, але цяпер перад ім знімаюць шапкі многія, чым раздражняў міліцыянтаў. Тыя абяцалі, што яны перад ім ніколі шапкі знімаць не будуть, а калі што і зробяць, то добранька намуляць бакі і раілі трymаць язык за зубамі. Калі ж не трymаецца ён у Пырха за зубамі, хоць ты што! Ну і атрымаў у бок кулаком: суціхні ты, бля!..

Там, куды іх прывезлі, было людна, але ціха. Правялі паўз дзяжурнага на другі паверх, і Марасанаў здагадаўся, што зараз трапіць ён да свайго старога знаёмага. Так і ёсць.

— Яны, — коратка сказаў падпалкоўніку Страмавусаву капітан і сеў, не пытаяочы на тое дазволу ад начальніка, на стул.

Страмавусаў жа распарадзіўся інакш:

— Па аднаму.
— Ёсць! — па-вайсковому лёгка узніяўся капітан і кіунуў Пырху, каб ішоў за ім.

Такога павароту не чакаў Марасанаў, але трymаўся спакойна, чаму і сам, прызнацца, здзвіўся. Калі за Пырхам і капітанам зачыніліся дзвёры, Страмавусаў закурыў, важка адкінуўся ў крэсле, і Марасанаў зауважыў, што ў гэтага міліцыянта крэсла яшчэ больш саліднае, чым у Мельніка, і чамусыці ўявіў, як яно гарыць... Палала б!

— Вось і сустрэліся, — трэба было бачыць нахабную ўсмешку на задаволеным твары начальніка гарадскога аддзела міліцыі.
— Я разумею, таварыш Марасанаў: самога Мельніка вам было ніяк не дастаць, а крэсла і школьнік можа знішчыць, дай толькі яму волю. Ну, дык што цяпер будзем з вамі рабіць? Пятнацца сутак, або трyщаць на дваіх, для вас будзе дастаткова. А потым крэсла купіце. Яно цяпер каштуе некалькі вашых заработных плат. Адчуцеце. А то іншы раз мы бываем ганарлівымі, фанабэрыстымі... Ну, ну! Але, як паказвае жыщё, ад сябе не уцячэш. Вось і ты трапіў у сіло. Ну скажы, скажы

што-небудзь, Марасанаў! А Мельнік, між іншым, быў добрым чалавекам...

– Чаму – быў? – насцярожыўся Марасанаў.

– Правільна, правільна: і ёсць, – паправіўся Страмавусаў.

– Тады гледзячы для каго ён добры, – прамовіў выкладчык.

– Для вас добры, не пярэчу... У горадзе адна больш-менш прыстойная вучэльня – гэта наша, і тут вучыліся, вучацца і, спадзяюся, больш не будуць вучыцца ваши далёкія і блізкія сваякі, дзецы сяброў і знёмых...

– Чым я вам так не дагадзіў?

– Я ж вам неяк раней усё растлумачыў... У нашай вучэльні павінны вучыцца таленавітыя дзецы. Няважна, хто ў іх бацька, маці... Я заўсёды быў супраць блага. І хабар не бяру. Лепш у адным касцюме хадзіць, чым замараць сумленне...

– Дык а як вы корміце сям'ю? – вырачыў вочы на Марасанава падпалкоўнік. – Падзяліцеся вопытам.

Марасанаў адказаў не адразу:

– Цяжкавата.

– А Мельнік купіў зяцю новую іншамарку. І сам паедзе на «маздзе». А чаму? А таму, што разумны чалавек, галава-а! Вось так трэба і жыць...

– Не вучыще мяне, калі ласка, – запярэчыў Марасанаў.

– Ды вас, гляджу, позна вучыць, – пагадзіўся падпалкоўнік.

– Ну, што ж... Будзем лічыць, што размова закончана. Пасядзіце пакуль. А там ужо што пракуратура скажа...

За дзвярыма пачуўся голас Пырха, той узніяў ніяк вэрхал: відаць, нагадаў, што ў сталіцы ён і не такое рабіў і нічога, а тут і слова ім не скажы. Надакучыла. Колькі можна цярпець? «Пусціце мяне-е-е!» Пырх, мусіць, нагадаў, што ў яго зрывашца ўрокі, але каму гэта цікава? Капітану? Падпалкоўніку? Каб паводзіў ён сябе больш прыстойна ў міліцыі, нехта варсануў яму ў бок, а мо гваздануў і па галаве – тут, у кабінечке начальніка, Марасанаву было не відаць, але калі

Пырх заламтаваў не сваім голасам «уй-й-й-й-й!», ён быў упэўнены, што так і было.

Страмавусаў націснуў на кнопкі і загадаў капітану, які прасунуў галаву ў дзвёры:

– Забярыще. І таго разам з ім...

Выходзячы з кабінета, Марасанай павярнуўся да падпалкоўніка, усміхнуўся:

– А той кавалак золата... помніце сваю пляменніцу, якая вучылася ў нас па вашай пратэкцыі... так і не навучыўся граць ні на адным музычным інструменце. Не забліщэла золата... Сустрэў на днях ... працуе той кавалак золата на базары ў гандлёвым радзе...

– Выйдзіце! – Страмавусаў грукнуў кулаком па стале.

Пырх ужо больш не нагадваў пра сталіцу, моўчкі плёўся паперад Марасанава, і прыкідваў, на каго раскінуць ягоныя ўрокі. І – што і не дзіўна! – ніколькі не дакараў сябе, што заставаўся каля дагараўшага крэсла да апошняга... Хоць, можа, і трэба было не спадзявацца на Сцяпана Віктаравіча, а драпаць? А што, калі яго ўжо няма ў горадзе?..

Як толькі за Марасанавым зачыніліся дзвёры, былы дырэктар мясцовай вучэльні Мельнік выглянуў з невялічкага пакоўчыка для адпачынку, які быў адразу ж за спіной Страмавусава. Яны перакінуліся позіркамі. Усміхнуліся.

– Ты ўсё чую. Гэтае крэсла ім доўга будзе помніцца, – паабяцаў падпалкоўнік і дастаў з сейфа пачатую бутэльку з каньяком. – Таму што жыць не ўмеюць. І самае галоўнае – не хочуць вучыцца. Вось у чым бяда. Вось у чым іх загана. Падсядай, Сцяпан Віктаравіч, да стала. Хваляваўся, бачу...

Мельнік пацвердзіў:

– Ды не жалезны...

– Рукі дрыжаць. А хваляваўся дарэмна. Дарэмна хваляваўся, шаноўны. Мы сяброў у бядзе не пакідаем. Ну,

спалілі крэсла. Каб жа ты раней нам паведаміў, то мы б іх усіх і замялі..

– Усіх не трэба,— замахаў рукамі Мельнік. – Не, не! Там і добрыя людзі ёсць.

– Але ж палілі крэсла, так бы мовіць — вас...

– За кампанію. За кампанію,— Мельнік праглынуў даўкі камяк, пацягнуўся за келіхам з каньяком, падняў яго дрыжачай рукой. – Не будзем пра крэсла... Забудзем. Раз і назаўсёды. Няхай яны думаюць, што я нічога не ведаю. А мне, між іншым, сам Пырх... той, што з барадой, і сказаў, што будуць паліць крэсла... і што ён будзе таксама паліць... Але каб ведаў. Папярэдзіў. Малайчна. Свой чалавек. Калі ён нават і адмовіцца, сказаў, то спаляць іншыя. Так што ўсё роўна... канец адзін. Папрасіў загадзя і прабачэння. Гэта ж я яго запрасіў у вучылішча. Друг мой інстытуція слова замовіў за Пырха...

Пачуўшы пра Пырха, падпалкоўнік адразу ж пракаўтнуў пітво, крэкнуў і механічна ўгапіў кнопкі ў стале, і ў дзвярах паказаўся лейтэнант, якому Страмавусаў загадаў адпусціць «на ўсе чатыры стораны» падпальшчыкаў крэсла. А Мельніку, не хаваючы разочаравання, гучна заўважыў:

– Маць вашу!.. Папярэджваць трэба!..

І плюхнуўся ў сваё крэсла, пра якое Марасанаў падумаў, што яно б гарэла яшчэ лепш, чым гарэла крэсла іхняга былога дырэктара...

ДЗЕНЬ ШАХЦЁРА

Ціхенька ціўкнула кураня — апошніе з усяго вывадку, што ацалела- ўратавалася ад розных дробных хатніх драпежнікаў і перадужала голад—і Мітук, торгнуўшыся, нібы цягнік перад рухам, усім сваім закляклым целам, прачнуўся.

— Ё-маё, дык ужо ж!..—Ён працёр непаслужмыным кулаком вочы, зірнуў на мурзатыя ходзікі, па якіх ходзяць-топчуцца

мухі і не вищірають ногі. – Ё-маё! Кыш, кыш з дарогі, сцерва!
Растапчу-у!

Куранята пырхнула пад трохногі зэдлік, на якім стаяў літровы слоік з вадой, гаспадар прагрукаў побач кірзавымі ботамі і, перш чым піхнуць дзвёры, затрымаў, як бы вінаваты і поўны спачування, позірк на кураняту.

– Накармлю сёння да адвалу. Круп куплю. Проса. Чуеш? Пацярпі. Багата цярпела – менш засталося. Вырасцеши – яйкамі аддасі. Ясна, шмакадзяўка? А цяпер сядзі тут і не вытыркайся, а то якая падла сажрэ. Чакай. Сёння мне пенсію прывязуць на пошту. Багата грошай будзе. Я сёння ім свята ўстрою. Яны запомняць Мітука. Здохну, а слава доўга цягнуцца будзе: во нам Мітук свята даў! І аблізнуцца. А то як што языкамі мянцяць: «Алкаш!» Я сам знаю, не трэба напамінаць. Сядзі мне тут і не ціўкай. Пабег я. За грашыма.

Мітук жыў на Крывой Бярозе, самай аддаленай вуліцы, да пошты было крыху мо за кіламетр, і ён шугануў напрасткі – цераз калгаснае жыта, якое сцябала па халівах ботаў, замінала, але ж нельга спазніцца: начэпіць Люба замок на дзвёры пошты, тады хоць кусай яго.

Вось так Мітук некалі бегаў у школу – што расло на гэтай дзялянцы калгаснага поля, па тым і тарыў сцежку. Так-сяк адмучыў ён сямігодку, а тады ляжаў на бугарках за школай з хлопцамі ад няма чаго рабіць і прыхінуў твар сухой і жорсткай, як фальга, газецінай, – каб не так моцна пякло. Марылі хлопцы, рашалі, у які свет падацца. А на той газеціне акурат была абвестка, што ў Горлаўку патрабуюцца дужыя хлопцы для работы ў шахце. Зацікавіла. Прачытаў яшчэ раз, перадаў газету сябрукам. Усхапіліся з зямлі, сабраліся похапкам, не зважаючы на пярэчанні бацькоў, як толькі і бачылі іх – паехалі! Здабывалі вугалёк. Потым неяк непрыкметна Мітук застаўся ў Горлаўцы адзін – паспытаў таго хлеба хлопцы-землякі, ды і далі цягу: грошы грашыма, іх усе не заграбеш, але навісла

небяспека – спіцца можна, як двойчы два. Кожны дзень, пасля пад'ёму на паверхню, завядзёнка была «паласка» горла ад пылу віном і гарэлкай. Яны паехалі, а Мітук паласкаў горла яшчэ гадоў пятнаццаць, здаровы быў – надоўга, як бачна, хапіла, толькі рукі пачалі выдаваць – трымцелі, не слухаліся. Значных змен якіх-небудзь за той час у асабістым жыцці не адбылося. Сям'ёй не абзавёўся, набыў тое-сёе з агранашкі, далі, праўда, асобную кватэрку-аднапакаёку. Парадзела і ўроце зубоў – каб рамантаваць іх, трэба не піць, а калі ж для іх, зубоў, тут выкрай час? Не выпадала. Ён і вярнуўся ў Іскань без зубоў, але ў добрым настроі – усмешка, як усё роўна намаляваная, заўсёды вісела на ягоным маршчыністым, з праваленымі ўсяродак шчакамі, твары. Прынялі землякі так, як і прымаюць павяртанцаў: вілы ў рукі – і на гной. У каляіну калгасную ступі ён без разгону, цвёрда. Характар у Мітука добры, кожнага прывеціць, кожнаму паспачувае, за чарку дык і ў блін расплещацца, а зробіць, што папросяць вяскоўцы. Безадказны Мітук. І ў выпіўцы таксама. Піў, як і рабіў, да пераможнага канца, таму брыгадзір Шарабод звычайна прыстаўляў да пераносіцы картузікам руку, углядаўся, ці не відаць дзе Мітука, а Мітук, лёгкі на пад'ём, усім сваім задрыпаным тварам тырчиць перад акном, трэ вочы:

– Чаго?

Шалабод заводзіўся маланкава, сыпаў соль на рану – у Мітука ж з учара шняга галава, як цэбар:

– Спіш? Дрыхнеш, абібок? Так? Значыць, запомні...

– Грамчэй гавары ці заходзь у хату, але ў мяне выпіць няма, – казаў Мітук, дыхаў на шыбу, на якой заставаліся кроплі, і брыгадзір ківаў на іх – маўляў, са шкла можна сашкрэбсці і апахмяліцца.

– Слухай сюды. Значыць, так. Каня больш не атрымаеш.

– А на храна ён мне! Хопіць, што адбойны малаток пацягаў!

– На гарбу дровы насіць будзеш! На гарбу!

- Ды на зіму я прыб’юся да якой Мар’і !
 - Як ты калгасу, так і ён табе! Соткі абрэжам да самых вокнаў!
 - Не маеш права! Ты ў шахце быў? Цябе, цяцеру такую, там бы задушылі!..
 - Ён яшчэ і агрываецца! – ніякавеў брыгадзір, вадзіў круглай, як гарбуз, галавой па баках, стараючыся ўбачыць каго з людзей, каб і тыя маглі паслужаць, якая ў яго адбываецца трудная размова зabolтусам і чаго гэта кашпуге ягонаму здароўю. – Шкада шкада – нікога няма паблізу. Хай бы паслухалі, як і куды ты выканаўчую ўладу пасылаеш.
 - Усё ў цябе? – талопіў вочы Мітук, нажабна глядзеў прама ў твар Шарабоду.
 - Ідзі на работу-у! Кідай усё – і давай!.. З віламі сёння ! Шуруй! Прыедуць забіраць лячышца ад п’янкі – я на цябе першага нацкую. А ты як думаў! Хаханькі табе!
 - Ды пайшоў ты!.. – і Мітук насоўваў на акно фіранку, чорную, як камбінезон у трактарыста, плюхаўся на ложак і заплюскваў вочы: спаць, спаць, спаць!
- А брыгадзір, заносячы тлуштае цела на калёсы, бурчэў:
- Гэта ж трэба!.. Здаровы, як бык, а мінімуму гадавога і блізка не вырабляе, гад. І сораму ж няма ў чалавека. Прапоў увесь сорам. Вернецца з водпуску ўчастковы, ён яго зафугуе ў АТП. Майму цярпенню прыйшоў канец. Хопіць. Баста Такія людзі слову не разумеюць. А калі яшчэ наконт Веры пацвердзіцца, то галаву адсяку!
- Звычайна Мітук, калі брыгадзір палохаў яго затачэннем у АТП на прымусовае лячэнне, паддіскаў хвост, прыкладаў руку да сэрца, начапляў на твар кіслую ўсмешку і кляўся заўтра ж, з першымі пеўнямі, быць там, куды загадае. АТП ён баяўся. Калі ж зачынены там больш месяца сядзіш, як у турме, а пад прымусам якое ж лячэнне? Пішык. Адно – хочацца помсціць таму, хто запёр туды. Больш того, кругом, лічы, адны

наркаманы, і каб не страціць сваю кліентуру, падазроныя асобы носяць ім прама на «лячэнне» розныя каноплі і макі – ухітраюца перадаць. Да гэтага прывыклі, пра гэта ўсе ведаюць, але ніхто нічога не робіць, усе закрываюць вочы. Спрабавалі пачаставаць і Мітука. І як адкруціўся – не зразумее сёння і сам. Але ганарыцца, ставіць сабе ў заслугу, што не спакусіўся.

Сваё вяртанне адтуль Мітук адзначыў тады даволі шырока – набраўся ў мясцовай краме і доўга шастаў па вуліцы, чапляўся да людзей, бо хацелася яму пахваліцца, як дужа добра яго вылечылі брыгадзір і ўчастковы ад гарэлкі!

Яшчэ калі ён жыў у Горлаўцы, да Мітука прыехаў малодшы брат Колька – вырваўся з вёскі без дакументаў, тады пашпарт атрымаць мог толькі вундэркінд якога-небудзь начальніка. Вельмі хацелася і яму, Кольку, паспытаць шахцёрскага хлеба: хваліўся ж Мітук, што дужа смачны, дапамог Кольку старэйшы брат уладкаваць на шахту, усімі праўдамі і няпраўдамі ўпёр яго туды, хоць і павалтузіўся, канешне ж, багата, пакуль дамогся: загад – не браць. Сам Хрушчоў падпісаў. Але Мітук да таго часу прывык глыбока браць—і ніякая парода, нават самая цвёрдая, не магла перад ім утрываць. Колька пачаў здабываць вугалёк у адной брыгадзе з ім, а паколькі Мітук штодня добра закладваў за каўнер, то ён збіраў торбачку для дваіх, сам яе і нёс. Мітук толькі пры сустрэчы ківаў:

– Брат Колька. Мяншой. Не п’е – можна не прадлагаць.

Калі мужчыны і траха старэйшыя за Кольку хлопцы выпівали, ён, на здзіўленне тых, толькі грыз што-небудзь з закусі і слухаў, аб чым яны гамоняць. Іншы раз хто-небудзь з выпівкох кідаў Кольку: «Не пераводзь закуску». Але так, жартам.

Неўзабаве Колька адбіўся ад Мітука – стаў на ногі, агледзеўся па баках і зразумеў, што, калі не знікне з поля зроку Мітука, той калі-небудзь усё ж даканае яго сваім: «Цяпні!» Колька ўсякі раз аднекваўся, Мітук, махнуўшы рукой і

крэкнуўшы, цягнуў адзін, набіраўся як сабака блож і проста з-за стала чыкільгаў, змятаючы ўсё, што сустракалася на шляху, на ложак, храп. Спаў заўсёды ўтым, у чым і хадзіў.

Колька ж выбіўся ў начальнікі – закончыў вячэрні інстытут, памаленьку-патрохі папоўз угару, і неўзабаве сядзеў у асобным кабінцы. А калі праганялі з шахты Мітука, развёў рукамі:

– Прабач, братан. Нічым дапамагчы не магу. Толькі магу сказаць, што табе трэба палячыцца ад п'янкі. Гэта твой апошні шанц. Думай.

– Ды пайшоў ты!.. – сцяўшыся, моцна сказаў Мітук, згроб свае транты і ўзяў білет да Быхава. Але каб не Колька, і сёння б яго даймаў брыгадзір Шарабод: «Давай мінімум, гультай!» Прыйехаў той неяк у адпачынак, сустрэў Мітука на возе з віламі, дома за вячэррай, бы між іншым, пацікавіўся: «Дык табе што, пенсіі не хапае, што ў калгас на працу ходзіш?» – «Якой... такой... пенсіі?» – «Дык ты ж на шахце амаль дваццаць гадоў адпахаў... пад зямлёй... у забоі... А трэба – пятнаццаць!» – «Ё-маё! Ё-м... маё! Ну, пачакай, Шарабод! Мінімум яму, ваўкалаку, давай, калі я даўно, аказваецца, на пенсіі! Спасіба, брат, што сказаў, а то я б да шасцідзесяці і петаўся... Спасіба... што, кажаш, я ўжо пяць гадоў, як законны пенсіянер?» – «Акурат так...» – «Ё-маё!»

І вось Мітук шыбуе на пошту атрымліваць пенсію – за апошнія, кажуць, шэсць месяцаў. То і добра, хоць так. Тыя грошы ўжо за чатыры гады з хвосцікам хай будуць дзяржаве. І ёй трэба. Мітуку хопіць. Мітук і так шчаслівы – на сёмым небе. Гэта ж столькі грошай! Калі яшчэ раней ён трymаў у руках пук паперак, без якіх ты... ну хто ты? Мусіць, тэлеграфны слуп, якому нічога не трэба. А яму, Мітуку, ой як трэба! Хто ведае, як баліць раніцай макацёр пасля гарэлкі,— той зразумее. А пазычыць, каб палячыцца,— дулю хто пазычыць яму. Галаву адвернуць, скрываяцца: «Няма». Рэпутацыя такая. Эх вы, людзі!

А цяпер што скажаце, калі перад вамі не абы-які пенсіянер там, а шахцёрскі? Што, цікава, Мітуку скажаце?

Здалёк яшчэ Мітук запрыкмешціў каля пошты крыты грузавік, і сэрца ёкнула: а што калі не прывезлі грошы? Калі не хапіла для яго? Усё можа быць – цяпер час такі ненадзейны. Ён жа тады, Мітук, памрэ – наважыўся сёння даць свята для землякоў, якія чарку паважаюць, навастрыўся і сам добранька горла прамачыць, павяртаць назад, адкладваць хоць на адзін дзень такое мерапрыемства – смерці варга.

Фу-у ты, вось і пошта. Каля ганка было адзінока, паштарская машына ад'ехала і Мітук, папляваўшы ўбок, пацягнуў на сябе дзвёры так, нібы яны былі на той свет. Калі пераступіў парог, павесялеў.

– Прывет-салют, Любаша! – павітаўся, шырокая ўсміхнуўся бяззубым ротам, але загадчыца аддзялення ніяк не адрэагавала – разбірала сабе скрынкі і розныя скруткі. – Прывет, кажу!

– Прывет, – нехаця адказала Люба.

– Ну... і як там? Кхе-кхе-хе.

– Прывязлі. Поўны меж грошай табе. Прывязлі.

Каб хто бачыў, як ад радасці падскочыў гэты высокі, прыгорблены, худы, ссохлы, бы леташняя трэска, чалавек, – дзіву даўся б: ці ж можна так радавацца старому мужчыне, не дзіця ж? А ён, бачце, крыгчыць, падскокваючы:

– Ура-а-а! Ура-а-а! Спасіба-а-а! Ты не дала мне памерці-і-і!

– Сціхні! – гыркнула Люба.

– Дай і цябе пацалую, золатка! Дай! Замест шахты! – Мітук прадзёрся скрэзь гару скрынак і скруткаў, ашчаперыў загадчыцу і ўжо наважыўся чмокнуць тую ў рабую шчаку, калі дзвёры адчыніліся і ў пакой ступіў муж Любы – Пецыка, вясковы электрык.

Пецыка глянуў на Мітука бычыным вокам :

– Адставаць!

– Ах, не атрымалася,— адразу ж здаўся Мітук. – Хацеў, чэсна скажу табе, Пятро, радасць сваю на тваёй жонцы выліць...

– Вылівай сваю радасць на якой другой бабе,— строга сказаў Пецька і замахнуўся на Мітука, але жонка цыкнула на таго, і кулак павіс, дзе і вісеў,— каля кішэні.

Пецька, відаць, і сам успомніў, што Мітук сёння павінен атрымаць меж грошай, таму сказаў, стараючыся ўсміхнуцца:

– Ды я так... Што ж я, па-сапраўднаму? Не хапала дзяцініцца. Ці нам мала, так, Міця?

– Ага. І я кажу: радасць. Давай, давай, Любаша, варушыся. Газеты твае пачакаюць. Я ж вось пяць гадоў чакаў... ці колькі. Мне ў першую чаргу. Я яе даўно заняў. Пагодзъ, Пеця, нікуды не ідзі. Зараз мы зварганім.

– Я яму пап’ю! Я яму!.. Пакажу як піць!..— завялася Люба. – Пасінеў, як падасінавік. І цябе, Мітук, папярэджваю: пачастуеш – атрымаеш у мяне пенсію!..

– Ды не буду, не буду, – не на жарт спалохаўся Мітук. – Што я... не разумею? Гэта ж навошга мне браць грэх? Х-ха-ха-а-а-а! Сказала : не пі – не буду. Пераб’ецца. Пятро, ты не крыўдуй,— Мітук павярнуўся да яго, падміргнуў – каб дарэмна не хваляваўся. – Такое, брат, дзела. Не маю права. Твая жонка для мяне вялікі начальнік, не дасць грошы, што тады? Не, не. Пяць гадочкай... ці колькі там... чакаў... И вось!..

Наступіла ўрачыстая хвіліна. Любаша вывалила на стол з межа, нібы бульбу – падняўшы той за два рагі – процьму грошай.

– І гэта ўсе... мае?— аслупяней, папярхнуўся Мітук, гледзячы на столік, дзе ляжала горка перацінутых шпагатам і пазначаных пячаткамі пачкаў. – Гэта ўсё... мне?

– А каму ж!— спакойна сказала Любаша.— Хіба ж ёсць яшчэ ў нас які дурань, якому даўно пара на пенсію, а ён праспацца не можа, белага свету з-за гарэлкі не бачыць?

– Не, няма,— пагадзіўся Міук, па-добра му шчыра ўсміхнуўся.— Але, Любка, заўваж: так я б не змог сабраць грошай, калі б даўно пенсію аформіў, каб Дзень шахцёра для землякоў саарганізаваць. Кеміш?

– Калі так толькі.

– Шпарчэй, золатка, шпарчэй лічы.

– А што гэта людзі кажуць, быгта Верка брыгадзірава колькі разоў да цябе бегала? – хаваючы твар, нясмела мовіла Люба. – Ці няма ім чаго рабіць, людзям?

– Менш слухай. Абідзяць во толькі добрую бабу. Лічы, лічы, а то ў роце засмяглай... к-хы.

– Па такому выпадку купіш мне каробку цукерак,— папляваўшы на пальцы, кінула кароткі позірк на Мітука Люба, а тады затрымала яго на сваім мужыку.— А ты ідзі, не мылься. Пачуў, паразіт, пах грошай. Кот шкодны!

– Ды ладна табе,—махнуў рукой на жонку Пецька. – Ніхто рот на чужое не разяўляе. Адпускай чалавека хутчэй.

– Я табе, Любаша, не толькі самых лепшых цукерак куплю, якія ёсць у нашай краме,— заківаў лахматай галавой Міук,— а і віна прынясу. У прыдачу. Прынесці?

– Прынясі,— ціха, але з задавальненнем пагадзілася загадчыца пошты.

– Будзе! Будзе! Шахцёры, сама разумееш, слоў на вецер не кідаюць. А... гэта... Пятру дазволіш капнуць грамульку, каб потым у нас з твой эксцэсаў розных не было? Як?— Міук нецярпіва глядзеў на Любку, якая займалася грашыма, і чакаў, што яна скажа.

– Толькі пры мне,— нарэшце дазволіла.

– Пры табе дык пры табе,— засвяціўся твар у Мітука, ён глянуў на Пецьку, які таксама ўсміхаўся і лізаў сінім языком засмяглыя губы.

Міук распіхаў грошы па кішэнях, частку засунуў пад сарочку, а што не ўлезла, трymаў у руцэ:

– Чакайце. Я зараз!

Крама і пошта побач, таму Мітук абярнуўся хутка – прынёс, як і абяцаў, загадчыцы каробку цукерак і вялікую пляшку віна, якую тут жа адкаркаваў, забулькаў у пададзеную Пецькам шклянку.

– З цябе, Любка, і пачнём, – кіўнуў ён на поўную шклянку.

Люба зморшчылася:

– Вы што, падурнелі? Што я, столькі вып’ю?

– Пі, дзеўка, колькі хочаш, – адчуў сябе нават крыху ніякавата Мітук. – Твая справа. А цукеркі дамоў нясі. Дзеткам. Карапузікам сваім. А нам закусіць і так добра будзе. Праўда, Пецька?

– А то ж! – крэкнуў Пецька і кульнуў пітво ў рот. – Фу-у! А ёй трохі! Тады хварэ на галаву.

– Ага! – Мітук лінуў у шклянку, падаў Любке.

Люба моўкі выпіла.

– А я, калі дазволіце, так, – і Мітук, задраўшы дном угару бутэльку, забулькаў у рот, бы ў нейкае бяздонне, і было відаць, як яго твар святлеў, дабрэў, распрамляўся ад лагоды.

– Ты б, Міця, частку грошай у мяне пакінуў, а то згубіш, калі нап’ешся, – парыла Мітуку Любка. – Глядзі. Маё дзела прапанаваць.

– Праўду кажа, – падаў голас Пецька.

Мітук задумаўся, паглядзеў на грошы, што трymаў у руцэ, паляпаў па кішэннях, махнуў:

– Схаваю дома так, што ніякая падла не знайдзе.

– Ён-та не валеецца, – зноў сказаў Пецька. – Будзе носам чэрціць па зямлі, але ідзе.

– Хай сам глядзіць.

У краме Мітук быў на першым плане. Частаваў кожнага, хто заглядваў туды.

– За Дзень шахцёра ! За мой дзень, Міхеевіч! Цётка Лёкса, вазьмі грам шахцёрскага зелля! Не пі дома – ту выпі! Выпі і ты, дзядзька Ахрэм! Не п'е толькі хворы! Частуй цеся-я-я!

Людзі, выпіўшы гарэлкі, весялелі і з крамы не спяшаліся, стаялі купкамі, гаманілі. Пра палітыку, пра новага старшыню калгаса, а больш хвалі Мітука : бач ты, ён, аказваецца, анціхрыст, пенсіянер па шахце, а ўсе толькі ктлі з яго, п'яніца ды п'яніца. Які п'яніца столькі грошай заробіць? Дзе? А Мітук наш – чалавек заслужаны, калі такую добрую пенсію і так рана яму далі. Не абы-хто Мітук. Ведаць трэба.

Адкуль узяўся гармонік у краме, мала хто прыпомніць, але з ім стала яшчэ весялей – Мітук скакаў з рознымі выкругасамі, падскокваў і выбрыкваў, зацягваў у танец кожнага, хто трапляўся пад руку. Ды і самі вяскоўцы, падагрэтыя ягоным частаваннем, гэцалі нялага.

– Танцуй, братва-а! – чулася Мітукова. – Сёння Дзень шахцёра! Сёння я выдаю на-гара! Я! Мітук! Што там не дакідаў, дакідаю тудака-а! Га? Смялей жа, смялей шавяліце батонамі, бабы! Мужыкі, а вы чаго загаруніліся? Ці мала выпілі? То давайце дабавім! Ёсць грошы! Капаў глыбока! Не думайце! Ёсць, маць іх за нагу!..

Мітук стомлена тупаў да прылаўка, дзе асалавелымі вачыма лыпаў на яго прадавец Зміцер, бязногі і пакорлівы, кідаў грошы на прылавак:

- Дзве. І цукерак зваж. Адкрывай і кансерву.
- Зразумеў, зразумеў, Міцька. І мне яшчэ капнеш?
- І табе. Гуляй, дзярэўня-я!

Калі пачало вечарэць, Мітук паклыпаў, хістаючыся, да хаты Шарабода. Ён толькі цяпер успомніў, што той не быў на свяце, і палічыў гэта за непарадак, амаль як за абразу. Брама ў брыгадзіра была ўжо на зашчапцы. Мітук загрукаў кулаком.

- Хто там? – пачуў халодны голас Шарабода.
- Свае, адчыняй!

– Што трэба? – незадаволена прабурчэў брыгадзір. – Чаго брындаеш па начах? Ідзі праспіся! П’яны ж!

– А каб цвярозы быў, я б да цябе і не пайшоў! – сказаў Мітук. – Пад дулам не пайшоў бы! Ты хамло! Я табе зараз мінімум аддам, прынёс. Прыйдзі табе, Шарабод, мінімум. Дык адчыніш ці не? Адчыній, сказаў! Ну-у! Дзе тут які адбойны малаток?

З-за брамы брыгадзір пагрозліва гаварыў няпрошанаму госцю:

– Па- харошаму, Міця, ідзі спаць. Будзеш ерапеніцца, паклічу ўчастковага.

– Каго-каго?—хехекнуў і перапытгай Мітук. – Участковага? Гэта таго недакурка? Гэта таго аблезлага? Ды я на шахце пенсію ўжо зарабляў, а яго і ў праекце не было. І ты мяне тым недадзеланым палохаеш?

– Ідзі, Міця, ідзі дахаты.

– Пайшоў ты! Дык што, мінімум мой не возьмеш? Адчыній. Станаві на стол закуску і мы мой мінімум апрыходуем.

На здзіўленне брама прарыпела, і Шарабод дыхнуў у твар Мітуку цеплыней:

– Праходзь ужо, ад цябе не адвяжацца.

Мітук набухторыў брыгадзіру поўную шклянку – да беражкоў, дыхні – расплешчацца, а сабе трошкі, бо ўжо, відаць, і так не ведае, што рабіў.

– Жлукці мой мінімум! – загадаў Мітук.

Выпілі. Закурылі. Шарабод даканаў бутэльку, можна сказаць, адзін, сядзеў на зэдліку, дакараў сябе, што абышаў Мітуку абрэзаць пляц і не даць каня.

– Хто ж знаю, ета самае, Міцька! Хто ж ведаў! – казаў ён, хітаючы лысай галавою.– А ты... вось хто ты! Мяне нават абскакаў.

– Абскакаў. І дзелаць нечага. А мог бы табе... а як ты думаў, міраед... і мышельнік нацерці сёння – за тое, што дакучаў сваім

мінімумам і страшыў АТП. Ды не буду. Не хачу мараща.
Прашкаю.

– Хто ж ведаў-знаў? – адчуваў сябе мулка на зэдліку Шарабод, ёрзаў. — А і добра, што ўсё так кончылася. Цяпер у мяне да цябе прэтэнзіяў аніякіх.

– Яшчэ б!

– Ты вось толькі, Мітук, да Веры маёй больш не чапляйся. Хворая яна. У балыніцу зноў адвёз.

– Перадавай прывет.

– Не чапляйся, Мітук! Пакінь нас у спакоі! У нас жа ўжо ўнуکі!

Мітук устаў, узяў на стале кавалак хлеба, запіхнуў у кішэню.

– Куранёнку. Усіх накарміў і напаіў, а пра яго ледзь не забыўся.

– Дык ты чуеш, Мітук? Ці не? Наконт маёй жонкі ты чуеш?

– Шарабод пацягнуў яго за рукаў.

– Паслухай, брыгадзір! – хістаючыся, Мітук паківаў непаслухмяным пальцам, ікнуў. — Ёй падабаецца, табе не... Ды разбярыцесь вы ў рэшце рэшткі у сваёй сям'і самі. Самі. З вока на вока. Што за сям'я ў вас? Быццам бы інцялягентная. Ёй, значыць, падабаецца, што тады-сяды прыцісне Мітук, а яму, бачыце вы, не. Разбярыцесь. А я – пайшоў. Больш мяне будзіць, Шарабод, не маеш права такога. Шахцёрскі пенсіянер я.

На вуліцы быў цёплы зорны вечар, недзе граў гармонік. Больш Мітук нічога не помніць – быццам праваліўся некуды. Пречнуўся ён назаутра раніцай і доўга не мог зразумець, дзе знаходзіцца. На лбе намацаў гузак. Цікаў гадзіннік. Куранёнак латашыў хлеб. А грошай не было. Нават дробязі. Мітук сцяўся ад болю ў галаве і целе, паднёс да рота слоік з вадой і піў доўга, не адчуваючы ніякага смаку.

СЛЯПЫ І ВІДУШЧЫ

Футарал для гармоніка шыў сам Якут. З меха. Нічога больш вартага пад руку не падвярнулася, а час не трываў: хопіць, паклявалі носам на лаўцы, склаўшы рукі, пара і грошы зарабляць, не змылкі. Тым больш, сітуацыя такая: кожны, хто трохі варухненца, глядзіш, і нешта мае. У кішэні.

– Так што, Мітрафан, рыхтуйся! – паляпай па плячы значна старэйшага і яшчэ больш няшчаснага за сябе земляка п'яніца і абібок Якут, які прывёз з далёкай поўначы не капітал, а мянушку. – Ты сляпы – табе і карты, як говараць, у рукі. Будзем зарабляць. Грошы! Заўтра першым аўтобусам у горад, Рыхцер. Каля базару, дзе самая таўкатня, я цябе і пасаджу, а шапку, як і належыць... Ёсць шапка? Аблавушка? Самая зацёртая? Яшчэ лепш, каб яе мышы патачылі.

– Знайду, – пакорліва ківаў Мітрафан, а потым зноў нацэльваў свае невідушчыя очы міма Якута і, здаецца, міма жыщца.

– Памагу знайсці, – абыцаў Якут. – Памагу. Для такой справы і новую можна шапку знявечыць, пажаваць, пагрызці... Як у ціатры. Сам жа буду я воддаль стаяць, пільнаваць, каб хто цябе не аб'ягорыў... не змахнуў, бы карова языком; набытак. Худа-бедна, а выпіць за што будзе. Нашкрабём. Не можа быць, каб не накідалі. Дурняў на наш век хопіць. Гэта я не гучна гавару? Не падслушае мяне якая падла?

– Якут павярцеў галавой па баках, лахматай, абыякавай, падобнай на пук даўняга лёну, які недзе валяўся на гарышчы да лепшага часу. – На твае очы, Мітрафан, глянеш – і сам кінуў бы ў шапку, каб было што. Прабач, няма. Але будуць, будуць дзяржзнакі, па нырках ім!.. Футарал, хоць і не скураны, з мехавіны, але гармонік з яго не вылузнецца. Крэпкі. Гузік вось... Шкада, ты не бачыш... Прыйгожы гузік. І вялікі. Як стары куфар. З выкрутасамі. З матчынага паліто зняў і па цэнтры футарала прышпандорыў. Зашпільваецца. Давай, давай руку... Памацай. Як, га? Спадабаўся гузік? А матузы, ці

рамяні, каб за спіной вісела музика і не боўталася, а то і растрэсціся можа, чаго добра га, з цяг калгасных сфурычыў... Ад збуру. Падцяжкі, ці як іх... Хочаш памацаць?

– Бабу каб – памацаў бы, – тонка фыркнуў Мітрафан, пракаўтнуў сліну і забоўтаў босай, парэпанай нагой. – Ты, Якут, павінен табе сказаць, багата гаворыш. Менш гавары. Я што, дрэва, што мяне трэба стругаць і стругаць? Дык не ж!..

Якут выгрымаў незапланаваную паўзу:

– Ды ты, кораш, не хвалуйся: я цябе, як важную птушку, буду за руку весці, і гармонік панясу, толькі перад самым канцом, каля дрэва, на цябе надзену... Каб не здагадаліся, што на пару працуем. Так больш гарантыві. Канспірацыя.

Мітрафан, крыху здрыгануўшыся, прашаптаў:

– Мне каб, як на фронце перад боем, сваю законную парцуху – для храбрасці, га? Сотку каб. Калоціць.

– Ну ты даеш! Ну ты!.. На білет хоць бы нашкрэбсці. Табе добра – бясплатна, а я галяк – без аніводнага зайца ў кішэні. Пайду прасіць... Клянчыць пайду... Хоць, адчуваю, ніхто не адшпіліць. Рызыкну. Няхай яшчэ раз плюнуць мне ў морду. А што рабіць? Іншага выйсця няма. Бо заробім, створым свой фонд... І табе будзем пакідаць на раніцу кроплю якую.

– Ты пакінеш, – прабурчэў Мітрафан, спакваля ўзняўся, намацаў слясак на браме, і па ягоным голасе, і па руках няцяжка было вызначыць, што сляпы музыкант не надта мкне ў той горад з крыху авантурнай і дзікавагай для яго місіяй.

– Дык я роўна ў шесць буду! – дыхнуў з-за спіны на Мітрафана Якут. – Разбуджу. Глядзі ж!..

Мітрафан кінуў на ганак футарал, сеў. Якута чуваць не было, і ён адчуў сябе надзвычай лёгка, шчасліва, бы толькі што адагнаў назойлівага камара, які, паразіт, усё прагнou напіцца ягонай крыві. А для сябе, хоць і няпроста было, рашыў: добра, з'езджу ў той горад, пагляджу, што атрымаецца. Мо і праўда ёсьць магчымасць зарабіць капейчыну якую? Грошы трэба. Не

сакрэт. На хлеб не хапае, не кажучы, што і выпіць карціць, іншы раз моцна: тады быццам хоць крышку зрок вяртаетца. Толькі паложала Мітрафана, што Якут, валацуга, абдурыщь яго, калі што і будзе ў той шапцы, то выграбе са смеццем. «Не дам!» – цвёрда рашыў сляпы гарманіст і намацаў футарал, рушыў з ім у хату.

Раніцай Якут выканаў абяцанку.

– Гатоў, Рыхцер? – вырачыў ён вочы на шыбку, за якой старайся разгледзець Мітрафана.

Убачыўшы, што той ужо апрануты і сядзіць на ўслоне, уроссып паклаўшы пальцы правай рукі на гармонік, нырнуў у дзвёры, падхапіў Мітрафана за рукаў:

– Давай, братка, давай. Галоўнае, не хвалявацца, галоўнае – першы крок... Ён заўсёды цяжкі, зараза, але без яго, першага кроку, не бывае другога, трэцяга... сотага! Ну, шавяліся, шавяліся, Мітруха. Нас чакаюць грандыёзныя справы! Тут наша Цюмень! Тут наша Якуція! Па алмазах ходзім, ядрона шыш!..

У аўтобус уціснуліся лёгка – ехала ў горад не дужа каб багата вяскоўцаў. Мітрафан з гармонікам сеў адразу ж за дзверцамі, каля матора, а Якут, пакуль уладкоўваў яго, застаўся без плацкарты: цопнулася побач, не павёўшы і брывом, Верка Канапелька, а больш і месцаў вольных не мелася. Ну і добра. Не пан, па스타ць. Тым больш – без грошай едзе. Пачаргова лыпаючы вачыма на Мітрафана, на гармонік, што прыкіпей да ягонных каленяў, на землякоў, сонных, як леташнія мухі, якія, адчуваў, пачыналі здагадвацца, куда яны з гармонікам намыліліся. Бач, відущы сляпога цягне, як рак здабычу пад корч. Не проста ж так Верка Канапелька, хаваючы здзеклівую ўсмешку ў рукаў, крэкнула-пырснула:

– Вы ніяк у горад, Мітрафан з Якутам, вяселле граць? У рэстаран, га?

Калі гамана ўнялася, Якут сказаў пераканаўча і горда:

- Хопіць нішчымную бульбу трэскаць! І каўбасы хочацца!
- Даік і мяне з сабой вазьміце, – сумелася жанчына.
- Без касіра абыдзэмся, – ціха мовіў Якут. – Баба на караблі
- кепская прыкмета. Сядзі і не рыпайся.

Месца Мітрафану Якут прызначыў пад высокім і тоўстым, як абхапіць, ясакарам. Добрае месца: люднае і зацененае. Шапка ляжала перад самым гармонікам, а Якут трymаўся крыху паводдаль, каб не мазоліць вачэй, і крадком сачыў, як уздзейнічае музыка на праходжых. Уздзейнічае. Палоніць. Апускаюць, апускаюць у шапку пакамечаныя дзяржзнакі. Значыць, парадак. Якут, нібы між іншым, прайшоўся каля Мітрафана, крадком зазірнуў у шапку: дробязь пакуль там, але ж і Москва не адразу будавалася. Вылучыўшы момант, ён шапнуў Мітрафану:

- Рэж, рэж з такім жа азартам. Выщіскай слязу. Ёсьць капуста. Цвіце. У качан прасуецца.

І пашоргаў далей, падкрэсліваючы ўсім сваім выглядам, што ён з гэтym няшчасным сляпым музыкантам незнёмы.

Пакуль Мітрафан з нейкім мужчынам вітаўся за руку, колькі часу размаўляў з ім, то музыка, вядома ж, маўчала. Тады Якут нерваваўся, паказваў Мітрафану кулак, які трymаў у кішэні: калупаць, калупаць капейчыну, а не анцімонію разводзіць!. А калі Мітрафан пачынаў рыпаць, твар у Якута лагодзіўся: вось так і давай, невук, і толькі яшчэ больш энергічна! Не пашкодзіць.

Дзень неўзабаве схіліўся на другую палову. З шапкі выпіраліся, бы сухое лісце, грошы. «Пара канчаць!» – прыняў рашэнне Якут і падаў голас каля Мітрафана.

- Грошы я сабе пакладу, – затрымаў пальцы на гузіках гармоніка музыка. – А тады разбяромся. Адыдзэм толькі, не тут жа... Не на рабочым жа месцы.

Якут палагаднёў, дружалюбна фыркнуў:

– Не бойся ты, не абдуру. Нам жа з табой работаць. Што я, казлом буду? Ды мне ў Якуці алмазы давяралі!

Дашоргалі да лаўкі, што дымілася на санцапёку калі аўтавакзала. Селі. Падлічылі навар: атрымалася, што можна добра выпіць і закусіць. І трошкі яшчэ адкладці можна – на кансерву-другую Мітрафану, а, таго ж, і на білет Якуту. Якут шчэрый зубы, распрамляючы на сваім калене грошы, соп і пляваўся:

– Я ж казаў, га? Мы, значыць, з табой пляшку раздавім, закусім і паедзем у свае Абакумы – як пераможцы, як салдаты-вызваліцелі. Горда паедзем, ядрона шыш, а не як галодныя ваўкі...

Па пляшку пабег Якут, вядома ж. Купіў на «пятаку» у прыватных гандляроў, а Мітрафану сказаў, што браў у краме: сэканоміў, такім чынам, колькі тысяч. Спартрэбяцца. Хто на грашах, разважаў, сядзіць, той і адшчыкне сабе. Абавязкова.

Выпілі. Закусілі яблыкам, бо да закусі Якут не прыцаніўся: усё дорага, не для простага люду. Выпіць танней. Не псаваць жа грошы, не пераводзіць жа! Пасядзелі.

– Добры ты сёння іграў, – сказаў, пыхкаючы дымком, Якут.
– Я, нашто ў мяне на поўначы вочы павымярзалі, і то заплакаў. Асабліва пра вайну калі йграў... Пря зямлянку... Шчымела душа... Можа, Мітрафан, для мяне ўрэжаш, спецыяльна? Прымі заяўку.

– Пальцы баляць. Даўно так багата не йграў, – не пагадзіўся Мітрафан.

Якут асабліва не настойваў, толькі ківаў лахматай галавой, і здавалася, натратуар асыпаўся з валасоў пыл:

– Разумею. І хвалю. Беражы, беражы пальцы, дзядзька. Тваімі пальцамі мы яшчэ доўга будзем калупаць капейкі. Ды што капейкі? Тысячы! Хоць нам багата і не трэба. Праўда? Выпіць, з’есці чаго... Шкарпэткі во табе купіць трэба. Ці не? Калі нага голая, то, відаць, хутчэй кінуць у шапку?

– Багата не трэба... нам, – роздумна выдыхнуў Мітрафан.

Праз колькі імгненняў Якут зноў папрасіў:

– А, можа, сыграеш? Для мяне? Калі яшчэ будзе!

– А... а ў цябе грошы ёсць? – сур'ёзна паглядзеў невідушчымі вачымі на Якута Мітрафана. – Без грошай я больш не йграю. Я хоць і не бачу іх, але адчуваю іх пах. Добра пахнуць, добра!..

Якут папярхнуўся. Мітрафан гаварыў далей, пагладжваючы гармонік:

– А за футарал і за тое, што падказаў, як можна зарабляць, табе вялікі дзякую. Далей я ўжо сам. Як-небудзь. Я, хоць і сляпы, але дарогу да кавалка хлеба, здаецца, сам бачу. Ды і завядзеш ты мяне, адчуваю, старога чалавека, не туды, куды трэба... Не заўсёды трэба відушчага трymацца. Не заўсёды...

Якут зароў, як мядзведзь, сціснуў да болю кулакі, нацэліўши імі на Мітрафана, але спагнаў злосць на дрэве, да якога прыпёрлася спіной лаўка, заенчыў ад болю і пачаў смактаць салодкую кроў на ўшчэнт разбітай правай руцэ. І сварыўся на Мітрафана:

– Маць тваю!.. Дык што, въцер мной ногі, падла? І ты такі, як усе? Як Якуція? Як поўнач? Дык калі ж я ўжо за сваё magu атрымаць, што мне паложана-а-а?! За маю галаву... За ідзею... А ідзеі цяпер на вагу золата.. Ведаеш, колькі мне трэба адваліць? Маўчыш, гад, зраднік, сволач? Ды ты год будзеш іграць толькі на мяне! Я цябе прымушу!

– Год я, Якут, не пражыву, мусіць, – спакойна мовіў Мітрафан. – Хопіць маю музыку ўжо слухаць людзям, хопіць...

Мітрафан згроб гармонік, ускінуў яго на плячо, і, намацаючы дарогу кіёчкам, ціхенька пашоргаў у бок шумлівага аўтавакзала. Якут пэўны час стаяў каля лаўкі і парожній пляшкі з недагрызеным яблыкам, ногі не слухаліся яго: ён не ведаў, што яму рабіць – даганяць сляпога музыку ці, можа, ужо не трэба.

Але пабег...

ЧАБАТОК

Даўным-даўно, калі яшчэ Чабаток не быў Чабатком, а ведаўся кожнаму як Колька, сын Мітрафана Крупенъкі, бацька купіў яму на кірмашы ў Журавічах стапганыя і пацёртыя чобаты. Колька горда швэндаў у тых чобатах, хоць і цягаў ногі па зямлі, бы да іх былі прывязаны грузілы, а падымі нагу, дай ёй хоць трошкі паслабленне – яна і вылузнецца з халявы. І тады Колька зробіцца звычайным хлапчуком, як і ўсе, – бесчобатным. Шурча ці Косцік тут як тут: дай панасіць! А дулю не бачылі? Яны, чобаты, у адно імгненне зноў аказваліся на босых Колькавых нагах. Чаго захацелі – панасіць! Ведаем такіх: нацягнуць на свае парэпаныя ногі, тады дапрасіся, каб вярнулі назад. Шурча дык і зусім прысвоіць можа, ён што не прыхопіць чужое, тады моцна трymае, нібы сваё, вяртаць назад яму заўсёды цяжка, будзе выдумляць розныя байкі пра тое, што ў яго на вайнe ўсе загінулі, палі смерцю герояў... і на пальцах пералічыць – хто. Ды хоць і загінулі – што ж цяпер карміць і паіць цябе? Скібкай хлеба, бывае, і падзеляцца хлопцы. Але ж чобаты – не кратаць, прэч руکі! Гэта самая найвялікшая каштоўнасць, якую меў на той час кірпаносы Колька.

З лёгкай рукі некага Колька і стаў Чабатком. Яно ж і праўда, калі паглядзеце на яго ў чобатах – смех душыць, бо абутак крыху меншы за яго самога, а ногі боўтаюцца ў халявах, мусіць, як чайнай лыжка ў шклянцы.

– Падрасцеш – самыя будуць, – іншы раз, бачачы, як вохкае-ахае і сапе, шкрабучыся па вуліцы, сын, суцяшаў бацька. – Толькі беражы. Надоўга хопіць. А новых не накупляешся...

Чобаты тыя паслужылі Кольку нядоўга: неўзабаве яны былі падобныя на ашчэрную пашчу шчукі, і ў чым ён хадзіў далей – не так і важна. Важна іншае – на ўсё жышцё застаўся Колька

Чабатком. Людзі, здаецца, і зусім забыліся, што ён – Колька, Мікалай Мітрафанавіч. Чабаток ды Чабаток. І жонка так кліча.

Чабаток марыў стаць багата кім, нават закончыў Буйнавіцкую «акадэмію», стаў трактарыстам-машыністам шырокага профілю, але не склалася: забурыў паркан у старой Понціхі, пакрэмсаў грады. Атрымлівай, Чабаток, што заслужыў: вось табе вілы-варсачы ў рукі, давай, браток, на салому.

Так-сяк даклыпаў Чабаток да пенсіі. Але піць меней не стаў. І калі адны б’юцца з жонкамі, добра ўзяўшы на грудзі, іншыя хваляцца сваім геройствам на будоўлях камунізму ці ў арміі, то Чабаток нярэдка залазіць у калодзеж, што цераз дарогу ад ягонага падворку. І тады вясковая дзятва гучна і шчасліва рассыпae наўсцяж:

– Зноў Чабаток у студні! Зноў Чабаток у цэбры! Босы!.. Ура-а-а!

Той-сёй з вяскоўцаў падыходзіць да калодзежа, глядзіць уніз, дзе, абхапіўшы «дзюбу» жураўля, бліскае вузенъкімі маслянымі вочкамі Чабаток, а потым страляе угару правай рукой:

– Мой ульціматум вам, ядры ў корань! Толькі папярэджваю: я не тэрарыст, а справядлівы, чэсны мужык! Чулі? Ці заклала? То прачысціце вупшы! Лічу да трох! Р... раз! – Ён раптам спахапіўся, успомніў, што не выклай ультыматум, паправіўся. – Ад... бой! Пра ульціматум, ядры ў кораны! Значыць, так. Самалёты і даляры мне не трэба. І Турцыя таксама. Старшыню сюды, ядры ў корань! Чуеце? Старшыню-ю-ю-ю!

Старшыня ж, бы пачуў голас Чабатка, тут як тут: праязджаў якраз міма на сваім легкавіку, запрыкмеціў купку людзей ля калодзежа. Наблізіўся, павітаўся.

Дзед Сёмка змахнуў з галавы картуз, падаў тулава наперад:

– Вас просіць, Савельевіч.

– Хто? – коратка папыгаў старшыня і, падобна было на тое, сам здагадаўся, бо адразу ж і мовіў. – Калі Чабаток просіць, то я ўжо тут.

– Ён, ён, – дзед Сёмка нацяпнуў кепку.

Старшыня абапёрся рукамі на зруб, звесіў галаву, сустрэўся позіркам з траха разгубленым Чабатком:

– Ты чаго хацеў, цыркач?

Жонка Чабатка, скрыжаваўшы рукі на грудзях, слёзна ўздыхнула-выдыхнула:

– І калі ўжо ў краме перастануць гарэлку прадаваць?

Мужчыны дружна зашыкалі на кабету, і тая не рада была, што заікнулася пра гарэлку.

– Крама тут ні прычым, – заступіўся за мужчын і старшыня. – Злоўжываў твой гаспадар і пры сухім законе – бы з-пад зямлі даставаў пітво. Не ўмее піць – няхай смокча цераз анучку... самі ведаеце, што.

– А калі і ў краме не будзе, то знайдуцца ў нас бабы, якія любую краму пераплюнущы, – памяркоўна зауважыў нехта з мужчын. – Чымергесу накалаюць столькі, колыкі ў Чабатковым калодзежы вады не будзе. Яны і цяпер не спяць у шапку. Шавеляцца. Так што, маладзіца, глядзі за сваім Чабатком, а нам кісларод не перакрывай, на галодны паёк, значыць, не садзі. Ясна?

Пацішэла. Старшыня ўсё яшчэ глядзеў на Чабатка, той на імгненне знікаеў.

– Вылазь, дзядзька, з калодзежа, вылазь, не псуй ваду, – загадаў старшыня. – Не сорамна? Дзеци дарослыя ўжо. Сын начальнікам у горадзе, дачка ў нашай школе настаўніцай робіць, а бацька сорам згубіў – у калодзеж зашыўся. Як яна вось, дачка твая, дзеткам у вочы паглядзіць? Ты падумаў пра гэта, Мітрафанавіч?

Чабаток набраў паветра ў лёгкія і гыркнуў:

– Мой калодзеж!

Дзед Сёмка ад пачутага разяўі рот:

– Анціхрыст! Га? Чулі? Бачылі? Яго калодзеж! А цэбар як мяняць, то да мяне: Сёмка, зрабі, змайструй, выштукукатуй. І журавель выстругай – таксама. Ды і як мы гэты калодзеж капалі, цябе і блізка не было, блазнюк. На другім канцы вёскі жыву тады. Прыівоў калодзеж, паразіт, і вокам не мірнуў. Во як бывае. Наш калодзеж!

– Тое, што ты рабіў, дзед, усё правільна, – выплылі з калодзежа слова Чабатка. – Не пярэчу. Не маю права. Але я тут жыву. Таму і мой. Залезъ хоць раз сюды, тады мяняці. Залезъ! Га, язык праглынуў? То-та і відаць! А там, наверсе, языком шлёгаць, нібы пугай, усе майстры вялікія. Адзін вучоны ў бочцы сядзеў... тэлевіzar глядзець трэба... А я ў калодзежы сабе месца аблюбаваў. Хай бы той вучоны ў калодзеж залез. Не дадумаўся. Ды і куды яму, таму вучонаму, да Чабатка?!

– Во і пагавары з ім, – здаўся дзед Сёмка, махнуў рукой.

– Пакініце яго аднаго, – парай старшыня. – Няхай сядзіць! Паглядзім, колькі выгрымае. Герой! Хадземце адсюль, людзі.

Людзі паслухаліся старшынню, падаліся ад калодзежа, але іх спыніў глухі і паграбавальны голос Чабатка:

– Стаяць! Стаяць, я сказаў!

Знеружомелі, паглядзелі на старшынню: як паводзіць сябе – іспі, стаяць?

А Чабаток працягваў:

– Не для того ў калодзеж залез, каб проста так даў вам разысціся, ядры ў корань. І старшыню не для того заказзаў. Старшыня, ты не ўвільвай. Ты набярыся мужнасці, цярпення і прымі мой ультыматум.

І ўсе зноў вярнуліся да калодзежа.

– Давай свой ультыматум, а то ў мяне няма больш часу назіраць за тваёй дурасцю, – звесіў, як і раней, галаву ў калодзеж старшыня.

– Не вылезу, пакуль не дасі мне цвёрдае слова кіраўніка... Мне і ўсім пенсіянерам, асабліва адзінокім бабам. Бабы, за вас заступаюся, ядры ў корань!.. Гэта тыя разы я ў калодзежы спяваў, горла дзёр. Хопіць быць салаўём. Хопіць! Не вылезу, пакуль не дасі слова. А ульціматум, ядры яго ў корань, такі. Запамінай. Ці запісвай. Хопіць з нас, пенсіянераў, хворых і нямоглых, па тры скуры здзіраць. Я пра што? А я пра то, што як старшыня ты гаўно, самае сапраўднае. Што ёсць, што няма цябе... адна трасца.

Землякі адчулі сябе няёмка перад старшынёй, засарамаціліся Чабатковых слоў, пачырванеў крыху і сам старшыня, а яму, бачце, хоць бы хны – лапоча і лапоча:

– Квітанцыю на трактар, каб прывезці гной з фермы, я выпісаў. Нават, даруйце, два квіткі. Адзін – што заплаціў за трактар, другі, пазнейшым чыслом, — за пагрузчык. Ты мне, Савельевіч, ядры тваю ў корань, сам падмахнуў на тых квітках... Было? Ці выплутала? Маўчыш? А што ты можаш сказаць, калі чыстая праўда? То-та ж! Грошы ўнёс у калгасную касу, як і паложана. А трактарысты заяўляюць: тое, што ты ў кантору аддаў грошы, нас не калыша. Плаці і яму. Купюрамі ці гарэлку давай. І называюць – колькі чаго. Дык дзе мы жывём? У якім общчастві? І навошта нам тады такі задрыпаны старшыня, які не можа навесці парадак? Ды каб жа я хоць адзін такі быў. Нас жа процьма, ядры ў корань, такіх. Давай слова, што навядзеш парадак, што не дазволіш нас абскубаць, як стог сена. Іначай угаплюся.

Людзі глядзелі на старшыню. Чабаток сказаў яму тое, што карцела сказаць і многім з іх, аднак не хапала смеласці, адвагі. Не было, вядома ж, той смеласці і ў Чабатка – гарэлка падштурхнула. Яна, спакусніца.

– Ён угопіцца, – хітра паглядзеў на старшыню дзед Сёмка. – Шкада чалавека. І дошак у калгасе няма сухіх. На дамавіну.

– Прымі яго улыціматум, старшыня, – папрасіла і жонка Чабатка. – Які ні мужык, а мужык. Ён калі не п’е, то добры.

Старшыня надыбіўся:

– А калі ён не п’е ?

Жанчына развяла рукамі, зашамкала ротам, аднак ніхто ад яе ніякіх слоў не пачуў. Ды і што ёй было сказаць, калі чорнае яно і ёсць чорнае, як ты тое не называй? П’е. І дужа. Хоць з калодзежа і падаў быццам бы правільныя, цвярозыя думкі. Няма, няма ў калгасе парадку. Крыўдзяць гэтых старых, выпрацаваных людзей, маладзейшыя. Вось паказаць бы ім, нехрысцям, той калгас з адной ручной саломарэзкай і з адным кволен'кім трактарком «Фардзонам», калі на працадзень клалі па пяць капеек, па жмені зерня і бульбы. А зарабі яшчэ той працадзень! А сёння яны – бач ты! – гані, бабуля, грошы ці пляшку, трасі сваю панчоху, старая. Нахабнікі!

Неяк узімку Чабаток вяртаўся на кані з суседній вёскі, з Падгор’я. Было холадна, марозна і ветрана. Насоўваўся доўгі стылы зімовы вечар. Наперадзе бег Жук, сабака разумны і верны, быццам паказваў каню дарогу. І раптам ён шалёна забрахаў, конь адразу ж стаў на дыбкі. «Што такое?» – захваляваўся Чабаток, і ўбачыў на дарозе чалавека, які ляжаў прама перад канём, шырока раскінуўшы руکі. Ён подбегам кінуўся да яго, пазнаў: трактарыст Бублік. Так-сяк узвалок на санкі і, пакуль ехалі да вёскі, расціраў яму руکі, шчокі, нос. Дыхае, то будзе жыць. А калі і адмарозіў што, то не яго, Чабатка, віна. Прамым ходам да хаты Бубліка, паклікаў жонку, удаваіх ледзьве давалакі да ложку. Выратаваў чалавека. Дык вось той самы Бублік увесну прывёз Чабатку дошкі з піларами, вытрас іх з прычэпа, Чабаток падзякаваў, а той топчацца перад гаспадаром, як усё роўна мядзведзь, калі хоча ў адхожнік. Чабаток яшчэ раз падзякаваў, на што пачуў кпін:

– «Дзякую» не булькае.

Размацюгаўся тады не на жарт Чабаток, ух і начапляў ён на Бубліка ўсялякіх вострых слоўцаў. А дома, жонцы, за абедам гаварыў хваляпадобным голасам:

– Ці ёсць у людзей сумленне, баба?

– Мала ў каго, – пагаджалася жонка.

– Але ж ты помні, гад, што цябе ад вернай пагібелі выратаваў, Бублік засохлы. Калі б я трошкі пазней выехаў... то я б у яго, гада, сядзеў за столом на памінках. А ён: «дзякуй» не булькае. Паразіт. Крывасмок. Ну, ці бачылі? Век дзякаваць мяне павінен... ці не так, баба?

– Так, так.

– І я кажу: так. Век дзякаваць павінен, а ён і не помніць нічога. Памяць у яго дзіравая, як рэшата. Хоць не памяць у яго дзіравая, а сумлення няма ні на грам. Вось і наладзь з такім жыццё. Не, я не цукар таксама. Але за свае п'ю... у асноўным. Магу цяпнуць і на дурніцу. Але каб мяне хто падабраў на марозе, я б на яго агародзе за бясплатна рабіў, пакуль мае пальцы слухаліся б, пакуль гнуліся б.

– Еш ужо, а то боршч пакалее, – кіўнула жонка на стол. – Ды пойдзем дошкі складзем. Няхай сохнудзь.

Але Чабаток злосна шпурнуў на стол лыжку, устаў:

– Пайшлі, ядры іх!.. А бутэльку куплю... сам не вып'ю, а яму аднясу. Аднясу-у!

Бублік і ўзяў бутэльку гарэлкі. Нават вокам не міргнуў. Яшчэ і нагадаў:

– Калі зноў што трэба будзе, Чабаток, то звяртайся. Каго каго, а цябе выручу.

Аднак больш да яго Чабаток не звяртаўся, і чамусьці вельмі хацеў, каб той зноў трапіўся яму ўзімку на дарозе, каб ляжаў, як тады, з шырока раскінутымі рукамі і белым носам... Але, падумаўшы пра гэта, Чабаток адразу ж пляваўся і шкадаваў сябе, што ён усё роўна б так зрабіць не мог, каб не падабраць.

Ніколі. Падабраў бы. І не толькі Бубліка – любую жывую істоту, якая б аказалася ў бядзе.

Цяпер вось, седзячы ў калодзежы, Чабаток чуе голас Бубліка:

– Ды што, старшыня, з ім цацкацца? За шкірку ды ў кутузку! На казённы харч! На мяглу! А то ў горадзе захламлена, як у нашым лесе.

На Бубліка, здаецца, зашыкалі? Так і ёсць. Чабаток абрадаваўся.

– Не, я вылезу, вылезу, падла!— пачаў карабкацца ўверх Чабаток, але сарваўся – ведама ж, рукі натрудзіў, не слухаюцца, і плюхнуўся ў халодную ваду. – Вось цяпер я вылезу. Толькі трymайце таго гада, Бубліка засохлага! Трымайце. Старшыня, і ты не драпай. Ўлыціматум усё роўна застаўлю цябе прыняць. Хоць на моры, хоць на сушы. Эй вы, цягніце мяне-е! Я ў цэбар нагой залез. Давайце!

Што яго было цягнуць? Некалькі дужых мужчынскіх рук падхапілі журавель, і Чабаток выпырхнуў з калодзежа, бы з катапульты, і ў людзей, якія глядзелі на яго, падалося, адняло мову... Ён стаяў, мокры і смірны, нават і не думаў кідацца на Бубліка, не глядзеў і на старшыню. Ён глядзеў на ўсіх адразу, маленъкія вочки бегалі, мітусіліся, а ў выцягнутай руцэ трymаў утоплага чорнага ката. Строга спытаў:

– Чый?

Жанчыны, што бяруць ваду ў гэтым калодзежы, адварнуліся, пачалі ікаць, затуляць далонямі рот, а Чабаток паўтарыў пытанне. Што цяпер высвятляць, чый кот? Цяпер людзей хвалявала іншае – як жа яны пілі ваду з калодзежа, у якім ляжаў... і, пэўна ж, не адзін дзень гэты нязграбны кот? І як ён уваліўся туды? Абшамкнуўся, ганяючыся за птушкай, ці што? Добра, ой і добра, што набраўся сёння Чабаток! А то колькі б яшчэ пілі яны тую ваду?

Назаўтра чысцілі калодзеж. Паколькі Чабаток вялікі спецыяліст апускацца на дно, то яго пасадзілі ў цэбар – усё той жа адной нагой – і асцярожна плюхнулі цэбрам па вадзе.

Першы раз у калодзеж Чабаток апусціўся цвярозы.

КОНЬ БАБЫ ДУНИ

Вунь яна, баба Дуня, вунь. За шчарбатай брамкай мільганула постаць. Ці не яна, ці хто іншы шкрабецца па двары? Прыслушайцесь, так лепш будзе: чуваць, чуваць яе крокі, а яшчэ больш – лаянка. Жывая, значыць, а людзі, бач ты іх, мяцілі языкамі абы што... Выходзіць, пэўна, з двара? Так-так, нарэшце. Даўно не было відаць старой, даўно. Спярша паказваецца конь бабы Дуні – тонкая арэхавая кавен’ка, якая доўга намацвае зямлю, быццам вынюхвае нешта, — і такое ўражанне, што яна, кавен’ка тая, цацка нейкай, і ёй кіруюць няйначай па радыёсувязі, схаваўшыся за вуглом, — доўга і прыдзірліва выбірае, дзе ўтыкнуцца-зазямліцца, а трохі пазней з’яўляецца і нага старой у чырвонай бахіле, не адразу – другая. Старая крэкча, войкае і ахае, а тады, выкуліўшыся нарэшце за брамку, з палёгкай уздыхае: усё, выбралася, дзякаваць Богу, на людзі. Аглядаецца па баках. Бачыць мала што: вочы толькі для слёз. І чуе зусім дрэнна – але лепш, чым бачыць.

– О, баба Дуня, ты зноў з канём?! – каля хаты старой збуцвельны калодзеж, і Мітрафан, пераліваючы ваду з цэбра ў вядро, вясёлымі вачымі глядзіць на яе: ён, па ўсяму відаць, рады бачыць суседку.

– З канём, з канём, – выдыхае баба Дуня.

– І куды ж едзеш?

– А во паастаю, падумаю... Я такі яздок, што куды хочаш магу заехаць.

Мітрафан панёс вядро з вадой, яго двор насупраць, а старая стаіць на адным месцы, бы прырасла. Мален’кага расточку, сухен’кую, прыгорбленаю, баба Дуня і праўда

вырашае, куды ёй схадзіць. Крама яшчэ зачынена, бо рана: загадчыца і прадаўшчыца – яна ў адной асобе – жыве ў суседний вёсцы, прыязджае на веласіпедзе пазней. А то там звычайна збіраюцца вясковыя кабеты, бы на сход, і гамоняць пра жыщё, а заадно чакаюць машыну з хлебам. Пакуль хлеб той ці селядзец падвязуць, яны во ўжо нагаворацца ўволю!

Даўно не была ў краме баба Дуня, даўно. Сёння можна схадзіць: Танька, яе нявестка, паехала ў горад, бачыць не будзе... І кавенъка з'явілася ў старой, цяпер, пакуль зноў не адбярэ яе Танька, жыць можна. Так вось і бывае: калі не мелася кавенъкі, то хацелася старой праведаць і сястру, яна на канцы вуліцы жыве і яшчэ больш хворая і нямоглая, чым сама, і да суседкі зазірнуць, не кажучы ўжо пра краму, а як надарылася магчымасць, то во стаіць на адным месцы, бы і сапраўды ў зямлю ўрасла, і не ведае, куды пайсці. І тады баба Дуня, торкаючы перад сабой кавенъку, шоргае бахіламі да былога вясковага клуба—у ім жывуць маляр, муж і жонка – а паўзбоч яго прыщёrlася вузенькая палоска затравелай дарогі, па якой возяць у апошні шлях вяскоўцы нябожчыкаў. Людзей у Плоскім жыве мала, двароў тут заўсёды было няшмат, таму і зарасла дарога – няма каго хаваць, а калі і памрэ хто, то бывае такое рэдка: спі, дарога. Так- сяк дачыкільгала старая да пагосту, аддыхалася, адкашлялася, а тады пахвалілася Міцьку, які спіць пад акуратным грудком:

– Прыйшла, прыйшла, сыночек...

Ёй, пэўна, і сапраўды здаецца, што Міцька чуе яе, толькі адказаць не можа і баба Дуня падсядае, бы на ложак, да сына на грудок, гладзіць дрыготкай рукой зямельку, і расказвае яму пра сваё жыщё. У краме ўсяго не скажаш – там слова якое лішняе выпусціш і не рады будзеш: людзі дадумаюць, перакруцяць-пераверцяць і адразу ж Таныцы данясуць, хоць кожны прылюдна ганьбіць яе, папракае, што не глядзіць належным чынам за бабай Дуняй, а пенсію да капейкі

прыбірае да рук ды яшчэ апякунства аформіла ў сельсавеце, бессаромніца. Яно так і ёсць. Чыстая праўда. Але ж навошта Таныцы пераказваць? Хіба ж яна не ведае і сама, што так нядобра рабіць? Ведае. Але ўжо чалавек такі: ёй хоць плюй у вочы, а яна будзе гаварыць, што дождж ідзе. Нядоўга размаўляючы са старой, Танька хапае кавен'ку, якую старая звычайна не выпускае з рук нават у хаце, паламае-пакрышыць і кіне на загнет ці далей у печ.

— Сядзі дома! Не будзеш поўзаць і плакацца ў жылетку, ведзьма старая! Даглядаю яе, бачыце, не так! А хто ты мне? Хто? Гэта калі Міцька жыў, то раднёй была. А цяпер я б і не глядзела ў твой бок, каб не грошы тыя. Але ж бацька спіць, а дзетак мне, п'яніца бессаромны, пакінуў: гадуй-расці, Таццяна! Дык ты што, мяне папракаць за грошы тыя будзеш? Пачую яшчэ раз, то во табе прынясу і малака, і супу!—Танька варсае старой пад нос — як не пратыкне яго — дулю і выслізывае з хаты.

Што яна ёй адкажа, баба Дуня? Пакуль адно слова падбярэ і тое вымавіць не паспее, у Танькі іх сто вылягае, і тады хоць вядро якое, ці што, ад іх на галаву надзявай, каб не чуць. Бач ты, Міцьку вінаваціць, што памёр, а дзетак пакінуў. А хіба ж не ты сама вінаватая, што сына зямля прыбраала? Маўчыш, Танька! А ты скажы, скажы! Каб усе пачулі. У краме. Выйдзі на цэнтр і скажы: «Гэта, людзі, я сама паслала Міцьку на смерць... П'яны ён быў. Дужа. Хістаўся ажно. Ён, відаць, што і памёр не ведае. А да нас жа ў той вечар прыбегла Манька з Буканаўкі, пілі разам, утрок. І я папрасіла, паколькі моцная завіруха была, правесці Маньку, бо магла заблудзіцца і пратасці. Міцька і павёў. Калі вяртаўся назад, то заснуў на рэйках, таварняк яго і пераехаў». А цяпер, нягодніца, п'яніцам яго называе. Міцька не чуе, канешне, гаварыць можно што хочаш, аднак баба Дуня верыць, каб Міцька быў жывы, то за такія слова Таныцы ох і дасталося б!

– З канём, сынок, то і прыехала, – старая ўзнямае кавенъку.
– Бачыш? А без яе я – як без ног... У мяне і яшчэ дзве ёсць. Схавала. Далёка схавала. Каб Танька не ўбачыла. Патрушчыш. Яна каня майго пакусаць гатова – столькі злосці ў чалавека. «Сядзі дома, старая цяцера, не поўзай!» А хіба ж мне адной дома сядзець добра? Хоць задавіся... Ні радзіва, ні жывой душы... Адна. З катом хіба пагаворыш? Дзецы ж твае дарослыя, у іх свае сем'і. У Гомелі жывуць, калі ў цюрме не сядзяць... Яны мяне і пашкадаваць, бачу, хочуць, але ж матка не пазвалае, цыкае. Тайком, бывае, заходзяць. Калі ж Танька таму, хто мяне ўважыць, мені ў торбу гасцінцаў кладзе. А есці ж хочацца дзеткам. Пападае і людзям, якія мне, бывае, паспачуваюць... Не дae нават і глядзець ім у мой бок. Забараніла. А людзям што? Не трэба дык не трэба. Барані Божа, калі загавару з кім! Адразу на Танькіны вонкы паглядаюць: ці не відаць яе, а то будзе бяды. Праўдацькі. Яна ж, Міцька, – гэта ж ты ведаеш ці не? – да цябе ніколі не прыходзіць і дзетак не прывучыла. Нават на радаўніцу. Тыя прыязджаюць іншы раз на радаўніцу, а на пагост не ідуць... у хаце патаўкуцца- патаўкуцца і паедуць. А калі яна, Танька, акрамя як сябе, каго больш любіла? Дзяцей жа пазапіхала тады адразу ў дзіцячыя дамы, а там з іх бандзітаў парабілі. Вотак во!..

А ці помніш ты, Міцька, як я казала табе, каб прагнаў ты Таньку, калі яна сама да цябе прыбегла? Помніш. Ёй у школу трэба, а яна да цябе. Не хапіла ў мяне тады смеласці яе вытурыць. Добра было б, ох і добра!

Баба Дуня пэўны час маўчиць. Не дужа любіць і сама яна варушыць старое, бо старое тое не вельмі прыемнае для яе. Каб, разважае, не прагнала Кацю з першым сваім унукам, калі Міцьку ў армію забралі, то і Танькі не было б... Прагнала ж. А тады, калі сын вярнуўся са службы, не пусціла і на парог. Віна тут яе, што так атрымалася. Можа б, і Міцька жыв. Ды і жыв

бы, Манька ж не Кацькіна сяброўка і яе не трэба было праводзіць у завіруху...

Абмінуўшы гэты штрышок у сваім жыцці, баба Дуня далей скардзіцца сынку на Таньку, зноў шкадуе, што была вайна і не вярнуўся Платон, а то б і дзетак у яе мелася больш, а не адзін Міцька, і было б тады каму заступіцца за яе... Паплакала. Пабедавала. А тады цяжка ўзнялася, сказала ціха і пакутліва:

– Гэта каб можна было адчыніць дзвёры і прыйсці да цябе, Міцька, я б прыйшла... яй-бо... бо мне ўжо цяжэй датупаць да сваёй хаткі... каб не ісці мне ўжо дамоў... то і добра было б...

Баба Дуня шоргала бахіламі па ўтравелай дарозе і якраз тады пачула, што да крамы пад'ехала аўтамашына. Пазнала: хлебная. Тая заўсёды так гырчыць. У краму сёння яна спазнілася. Жанчыны набяруць зараз хлеба і разыдуцца, і толькі ўбачыш іх.

А ёй, між іншым, і не трэба сёння туды – з сынам нагаварылася. Забылася, праўда, сказаць яму, што адразу трывавенкі зрабіў ёй праўнук Колька і сказаў, жэўжык, перадаючы іх: «На аднаго каня сядай, бабуля, а двух схавай, каб бабушка Таня не бачыла. Запражэш, калі трэба будзе».

На праўнукавым кані яна зараз і едзе...

СТАЖОК

Стажок сена – не надта каб вялікі, але і капой яго не назавеш, стажок, адным словам, – Мікіта склаў апоўдні, калі сена добра абветрылася, было надзвычай сухім і пахкім. Ды што стажок! Каго гэтым здзівіш? Трымае карову чалавек, карміць худобу трэба. Але аднавяскоўцаў уразіла іншае – стажок той «выгабляваў» гаспадарлівы Мікіта не на агародзе каля пунькі, як звычайна, а на вуліцы, усутьч з парканам.

– Ты што гэта, Мікіта? – не зразумеў сусед Панкрат, аглядаючы стажок. – Тут жа, на вуліцы, што з тваім сенам будзе? Бясплатны корм. Кожная карова не праміне хоць разок

лізнуць. Зусім змізарнене стажок, яй-бо, на мяне будзе падобны. Не, не разумею цябе, братка. Быццам і чалавек ты сур'ёзны...

І многія іншыя вяскоўцы дзівіліся: здурнеў, не інакш, Мікіта, стажок паставіў прама на вуліцы – кароў людскіх дражніць толькі... Ды знойдуцца і такія, што і зусім прыбяруць яго да рук: штотам яго ўскінуць на калёсы?

А Мікіта хехекнуў сабе ў канапляныя вусы, чухаў патыліцу раз-пораз, бы ўспомніўшы, што хворы, моршчыўся і войкаў, аднак людзям ахвотна паведамляў:

– Лячыцца буду. Спіну ломіць, а сена, ды яшчэ лугавіца, – лепшы доктар. А што да кароў, даражэнкія, то яны ў Мікіты дулю атрымаюць – як беглі міма майго двара, так і пранясуцца. Не адшчыкнуць. Не хвалюйцеся.

Назаўтра, ледзь пачало днечко, Мікіта прадраў у стажку нару, сена, што выскуб, паклаў тут жа, перад лазам, – атрымаўся ніяк ганак, – і абапёршыся на яго рукамі, стаў ракам і задам, уставіўшы ў нару спярша адну нагу, потым другую, з крэктам пасунуўся ў яе. Неўзабаве адтуль тырчэла толькі галава старога, і ён нагадаў цяпер чарапаху ў панцыры.

– Усё ж залез? – цмокаючы і хітаючы галавой, узбурылася жонка, Варка. – І што ў цябе, у пня старога, у галаве? Што – не ведаю, не залезеш жа, як ты ў сена, але клёпак не хапае. Гэта ж трэба – у стог забрацца! Ды з цябе ж людзі смяяцца будуць.

Мікіта махнуў рукой на Варку:

– Ідзі і не сакачы. У мяне пачаўся сеанс, панімаеш, а ты можаш сапсаваць настрой і наробіш шкоды – увесь сеанс тады кату пад хвост. Зразумей. Паспачувай хвораму...

– Ды дзе ты бачыў, каб сена лячыла? – не дала даказаць яму Варка. – Каб лячыла, то не выраблялі б таблеткі, а кожнаму б далі па стогу... усе б і сядзелі ў стагах.

– Іш, размахнулася! На ўсіх, маладзіца, не хопіць стажкоў, – зручней уладкоўваючыся ў нары, заварушыўся Мікіта. – Калі ўсе будуць сядзець у сене, то коні і каровы загавеюць. Ад

голаду. А стажок, я табе скажу, – для выбранных: таких, як я. Ідзі ў хату!

Варка плюнула і схавалася ў двары.

На што разлічваў Мікіта, так яно і атрымалася: вёска была ўзнятая на ногі.

– Чулі, Мікіта здурнеў? У стажок зашыўся, толькі макацёр тырчыщ.

– І руکі!

– І рукі, так-так. У іх ён газетку трymае. Раёнку. Дагары нагамі. Сам бачыў.

– Дагары – гэта з твайго боку. А ён правільна трymае газету.

– Можа і так. У акулярах, брат. Як прахвесар.

– Калі захварэеш, то і брыдоту розную глытаць будзеш, а засунуць азадак у стог – бяды тae.

– Ды ці ён, Мікіта, хворы? Артыст!

Калі дзень пакаціўся на другую палавіну, Мікіта, распараны і лагодны, спаў у стозе. Скрозь сон бышцам пачуў: «Спіць. Хай спіць. Не будзем турбаваць. Ды і лечыцца... Нельга яму піць». И Мікіта загадаў саба: прачнуцца, прачнуцца, прачнуцца! Атрымалася. Ён залыпаў вачыма, змахваючы рукой сена з твару:

– А, гэта вы, твардзеіцы?

– Мы, – адказаў сухарэбры Цімка.

– Хацелі прапанаваць табе, ды, бачым, нельга – на працэдурах, – развёў рукамі Смык і памацаў тое месца пад вокам, якое было сінім і, відаць, балела. – Самы разгар у цябе...

– Пацею, землячкі, пацею. А мокрая спіна, хоць ёй і не дужа прыемна, уцягвае лекі ад сухой травы з небывалай сілай, – баіў суседзям Мікіта і не зводзіў вачэй з адтапыранай штаніны Цімкі. – Магнітам. Ага.

– Ну, лячыся, – Смык наважыўся ісці і паглядзеў на Цімку. – Пайшлі, братан?

– Не-не-не! – Мікіта праглынуў даўкі камяк. – Мне якраз і можна... тое, што ў вас. Калі сенам лечышся, яно, халера, і лацвей, глынуўшы... Ага. Тады пацееш лепш. Не вам жа гаварыць. А ўвесь цымус лячэння – у паценні. Так што – можна. Ага!

Цімка забулькаў у шклянку і падаў Мікіту:

– Табе, хворы. У горадзе калі жыў, то там прафсаюз пасылаў праведаць хворага ў бальніцу. Пяць рублёў выдзяляў. На бутэльку хапала і на прысмакі. Жылі-і! А мы цябе, Мікіта, так праведаць рагылі. Самі. Пі, пі. Шклянкатрэба.

– Ага! – Мікіта паднёс пітво да рота, але выпіць яму было не так проста, давялося павярнуцца на бок. Аднак не разліў – усё што было ў шклянцы, трапіла па прызначэнню. Да кроплі.

Праведаць старога прыходзілі і іншыя вяскоўцы – яго равеснікі і людзі маладзейшыя, нават тое-сёе прыносілі. То яблык, то сліву, а Макар купіў у краме бутэльку мінералкі і, раскаркаваўшы, падаў хвораму:

– Пі. Лячэбная. Напісаны на этикетцы багата чаго...

Ад дзяцей адбою таксама не было: так і стараліся, нехрысці, каб пашчакатаць травінкай каля носа дзеда. Варта было згубіць хоць на хвілінку яму пільнасць – і дзеци, задаволеныя, што Мікіта фыркае, ажно сліна ляціць у розныя бакі, смяяліся на ўсю вуліцу.

Мікіту адбіла ад дзятвы Варка. Яна, жанчына хоць і крыклівая, але мяккая і ўступлівая, прынесла яму вячэру, бо стары паабяцаў не вылазіць са стажка наnoch гледзячы: лячыцца дык лячыцца, сеанс павінен быць непрарыўным. «Так больш эфекту».

– Кыш! – замахала рукамі Варка на дзяцей, паставіўшы прынесеную ежу перад Мікітам. – Кыш адсюль! Чалавек лечыцца, а яны гагочуць, як гусі. І не сорамна? Пад вокнамі ж бальніцы вы не гагочаце. А тут – можна? Кыш!

Тых і след прастыў. А што – пацешыліся, задаволіся і хопіць: дзееці падоўгу нічым не займаюца – хай добрае нешта робяць, хай шкоду. Надакучвае.

Варка карміла старога проста з лыжкі. Падавала ў рот бульбяное пюре, потым сунула агурок, Мікіта адкусваў, тое ж самае рабіў ён з хлебам.

Тут Варка, глянуўшы на мужа, насупілася. Папытала:

– Ты п’яны, ці што, Мікіта?

Стары абурыўся:

– Адкуль узяла? Прыйснілася? Дык даўно ўстала.

– Пахне ж!

– Эх, маладзіца, – ablіzvauchy guby, upėjnená gavarýú Mіkіta. – У тым і цымус, што сена, калі на потную спіну, пахне чым заўгодна – і гарэлкай таксама. Сена ж! Луг! Га?

– Не, пахне ад цябе больш гарэлкай, чым яшчэ нечым, – сказала Варка, але няўпэйнена.

– Ды кінь ты! Ну дзе я тут, у стозе, магу дазволіць сабе?

– Ты знайдзеш. Еш давай, а то парсюку выверну тваю вячэру!

Мікіта млява глядзеў на жонку, тая прысела побач са стажком на мурог, і разважаў пра жыщё:

– Ты бачыла, хто сёння быў у цэнтры ўвагі? Я не гавару пра Мінск і Москву. Я бяру свой сельсавет. Я! Я быў у цэнтры ўвагі. Не здзіўлюся, калі і карэспандэнта прышлюць. Я даўно, маладзіца, заўважыў: каб звярнуць на сябе ўвагу, чалавеку трэба зрабіць нейкую дурасць. Жырыноўскі плескануў сокам са шклянкі Нямцову ў твар – і яго паказваюць.

А я стажок зрабіў. Навідавоку. І пра мяне загаварылі. А то, мусібыць, і забыліся ўсе, што недзе жыве Мікіта Юр’евіч Сомаў. Дык я і напомніў пра сябе.

Варка ўздыхнула, махнула рукой і патупала на падворак. Мікіта кінуў ёй услед:

– Але ж я хворы, не думай, што блазнью. Каб аднаго зайца хацеў забіць, то стажок, канешне, паставіў бы на старым месцы – каля пуні. Але я двух зайцоў падстрэліў! Ты чуеш, Варка? Двух! Адным стрэлам! Ба-бах! Хай ведаюць, што ёсць, што жыве на гэтym свеце яшчэ Мікіта!

Пазней Мікіта перакінуў стажок на агарод, і вёска, здаецца, нешта згубіла: прывыклі ўжо землякі бачыць галаву старога, якая вышчаўкнулася з сена і амаль тры дні ківала ім на прывітанні. Аднак паступова і пра стажок, і пра Мікіту людзі пачалі забываць.

У кожнага з іх хапала сваіх клопатай.

ТАК ПЛАЧА АКНО

Галя не першы раз тузанула руку: дарэмна, адно што пеканула болем. «Гад! – заплюшчыўшы вочы, адчайна прамовіла жанчына, матлянула галавой і не магла стрымаць слёз: тут і не кожны б мужчына вытрымаў, а што ўжо гаварыць пра яе, кволую, дваццацігадовую. – Заўтра ж аднясу документы на развод. Хопіць. Нацярпелася. І які д'ябал вымусіў мяне выйсці замуж за мянта паганага?! Гэта мама: выходзь, дачка, не пашкадуеш, гроши добрыя будзе прыносіць. Напрыносіў! А цяпер вось і наручнікамі прышліў да батарэі... А сам храпе, гад. П'янтос у пагонах!»

П'янтос, а па пашпарту Цэдрык, міліцыянер з трыма лычкамі на пагонах, варухнуўся, прадраў адно вока, доўга свідраваў ім жонку, прабурчэў:

– Сама добра – жонку на ланцуг, і ўсе дзеці будуць толькі на цябе падобныя.

– Ідыёт! – вырвалася ў Галі. – Як ты можаш? Што ты вярзеш? Я ж... я ж, акрамя работы, нідзе не бываю.

Цэдрык адварнуўся:

– Не перашкаджай спаць. А прафілактыка бабам патрэбна. У любым выпадку. Як зямлі дождж у спёку. Сплю-ю!.. – Ён глыбока пазяхнуў і сущіштуюся.

Галя, уздрыгваючы худзенъкімі плечыкамі, папрасіла:

– Міша, адшпілі. Рукі баляць. Хопіць здзекавацца. Я ж не вінаватая. Ну, Мішка-а-а!..

Не гледзячы нават на жонку, Цэдрык, пракаўтнуўшы сліну, вырак:

– Пасядзі, пасядзі... на ланцугу. І дзякую скажы, што я прышпіліў цябе каля акна. Кругагляд. Не сумна. Што бачыш, га, жоначка?

– Га-а-ад!— затрэслася яшчэ больш Галя, а вочы затуманілі слёзы. – Каб ты здох!

– Будзеш абражаць міліцыю, пакараю больш строга,— прамовіў Цэдрык і захрап.

Галя ж глядзела на акно, і ёй здавалася, што не яна плача, а яно. На шыбах былі слёзы. Розныя — і вялізныя, бы раннія зялёныя вішні, і малюпасенъкія, як усё роўна недаспелыя ягады смародзіны. Яны, тыя слёзы-вішні-ягады, іншы раз мітусіліся хаатычна, беспарадкова, але сцякалі ўніз, уніз... Калі прыгледзецца больш уважліва да шыбы — а Галя гэта зауважыла адразу, — то можна ўбачыць і сябе, і яго, нягодніка Цэдрыка. Ён, вядома ж, нахабна рагоча, потым закасвае рукавы, плюе на далоні: сцеражыся, бойся, жонка! А вунь і сама яна... У ражку шыбы... Змізарнелая, запалоханая... Яна бачыць сябе надзіва хораша... Сцялася ўся, трыміць. Зараз будзе бойка. Зараз пачнецца. І Галя, быццам прыйшоўшы да памяці пасля нядоўгага маўчання, плюе на акно і паўтарае — толькі не ўслых, а сама сабе: « Гад! » Вінаваты ён, Цэдрык, а дасталося шклу. Не жывое — у яго не папросіш прабачэння. Але нешта рабіць трэба. Жанчына пацятнулася ўсё ж — ледзь не разарвалася — да шыбы, сцёrlа сліну.

Хочацца спаць. Падбароддзе паступова асуналася на грудзі, замглісія вочы. Сама сабе загадала: «Спаць, спаць, спаць!» Хоць так, не па-людску. Стамілася за дзень на рабоце. А больш – дома... Толькі ж сон не слухаецца яе, не адольвае. Было ж адно жаданне – праваліща ў забыщё, а прачнуўшыся, убачыць нарэшце цвярозага Цэдрыка і, магчыма, плюнуць цяпер яму ўжо ў вочы. Цвярозы ён ніжэй травы, цішэй вады, а вып’е – дурань дурнем.

«Хоць бы мама, ці што, прыйшла? – думае Галя. – Як няма асаблівай патрэбы – дзесяць разоў прыбяжыць на дні. А калі здзекуецца муж – не чуе яе сэрца бяды, не спяшаецца на падмогу».

З Цэдрыкам Галя пазнаёмілася ў трамвайце. Быў ён у цывільнym адзенні, даўгалаігі і белазубы, з густымі бровамі, чорнымі, як смоль, але рэдкімі валасамі. Гаварыць умеў. Улюлюкаў. Неўзабаве яна пазнаёміла Цэдрыка са сваімі бацькамі – на гэты раз жаніх апрануў міліцэйскую форму, яна яму добра пасавала, і маці, з зайдрасцю кінуўшы лагодны позірк на бацьку, паказала ўсім сваім выглядам: здаецца, тое, што і трэба нашай Галінцы! А калі дачка засталася адна, пацалавала яе ў шчаку:

– Выходзь. І не думай. Відны і пры пагонах. А ў міліцыі абы-каго не трymаюць.

Бацька больш маўчаў. «Самі разбірайцеся».

Цэдрык прачнуўся першы. Мітусіва паглядзеў на акно, на жонку, якая, паклаўшы галаву на маленкія кулачкі і падкурчыўшы ногі, спала. Да яго нарэшце дайшло: гэта ж, мабыць, я?.. Усхапіўся. Разамкнуў наручнікі – і Галя лягла спіною на падлогу, паклала зблелыя руکі на жывот: ён ужо прыкметна выдаваўся – у сям'ї Цэдрыкаў чакаўся першынец.

– Прабач, Галя! – муж схіліўся над жонкай, прыпаў на калена, прыўзняў яе за плечы. – Паглядзі на мяне. Паглядзі. І даруй.

– Ні-ко-лі,— не расплюшчаючы вачэй, прашаптала Галя. — Ідзі. Ідзі, Міша. Я адна выгадую дзіця. Пакуль бацькі жывыя — не дадуць прапасці. А з тваіх грошай толку мала. Прапіваеш усё роўна. Ды і нядоўга ты пратрымаешся... Раскусяць. Не сёння, дык заўтра. Такімі, хіба, міліцыянеры павінны быць, як ты?..

Цэдрык маўчаў. Ён толькі раз-пораз нервова сціскаў кулакі, узнімаў іх над сабой, і, здавалася, не ведаў, што рабіць з імі далей. Усё ж папрасіў яшчэ раз:

- Даруй. Я больш не буду піць.
- Чула ўжо. І першае, і другое...
- Абяцаю!— Цэдрык прыклаў далонь да грудзей.
- Хто нешта хоча рабіць, той не абяцае, а робіць.
- Вось пабачыш! Слова!

Галя сказала пра развод. Неадкладны. Паабяцала заўтра-паслязаўтра — як толькі збярэ ўсе неабходныя паперкі — аднесці заяву ў суд. Цэдрык моўчкі яе выслушаў, уздыхнуў, моўчкі прыхінуў за сабой дзвёры і зацокала абцасамі па прыступках...

У той вечар ён дамоў не вярнуўся. Але пазваніў і абяцаў зноў прышпіліць Галю да батарэі. Жонка паківала галавой, самотна ўздыхнула:

- Усё ясна... Толькі больш — запомні! — не атрымаецца.

Раптам Галя залілася смехам, вясёльм, гарэзлівым, што, відаць, прымусіла прыпыніць дыханне і разявіць рот Цэдрыка: бач, ажыла і здзескуецца. Чаму, цікава, не атрымаецца? Проста, вельмі проста: больш я цябе не пушчу і на парог. Скардзіся, куды хочаш. Ці, можа, мне першай?

Цэдрык, падалося Галі, працверазеў:

— Не-не! І я не буду! І я!.. Ніколі!.. А там... А там разбяромся. Мне трэба пабыць аднаму. І сапраўды... Чуеш?

Галя першай паклала трубку.

Цяпер часта сядзіць яна на табурэтцы перад акном, а руکі трymае на жываце, у якім нагадвае пра сябе жывая істота, і

Галя размаўляе са сваім дзіцём – пяшчотна, цёпла, з мацярынскім замілаваннем, бы дзіця тое сядзіць у яе на каленях, яна гушкае яго, а малеча смокча – хоць бы! – соску і слухае яе:

– А ведаеш, маленькі мой, акно, здаецца, больш не плача. Бачыш, чысценъкае яно, блішчыць, ззяе. А вунь і татка твой пайшоў. П'яны. Хістаецца. Не ў форме... з барадой... Стаяць, глядзіць на нас з табой. Давай адвернемся? Вось так. Ага. Вось і правільна. Так лепш. Нам абаім...

Галя і зусім захінула акно фіранкамі і села падалей ад яго: не хоча зноў убачыць, як яно плача...

ДАРОГА

Хата дзеда Макара канцавая. Стаяць яна на пясчаным узгрыбку, старая, абняможаная, і першы вянец абняўся з зямлёю – цалуюцца. Два акна жмурацца на вуліцу, астанія – трыв – сочаць, што робіцца на вялікім, крыху захламленым дварэ, не прымінуць зазірнуць і ў садок, які, праўда кажучы, і садком назваць нельга: у самым закутку гародчыка апусціла галаву долу яблыня – адзінае дрэва засталося, ды і тое стаяць, бы забыты людзьмі вунь насупраць цераз дарогу тэлеграфны слуп. На Макаравым агародзе ў вайну разарваўся снарад, пляёхнуў ноччу, а як толькі начало днечы, ён павымаў з яблыні асколкі, пазакідаў, мацюгаючы немца, падалей жалязякі, залячыў дрэва. Гадкоў колькі яно ўжо памірае, нават завязі не бывае на рэдкіх зялёных сучках, можна б было даўно выграляваць яблыню, але Макару шкада: калека, нацярпелася, гаротніца, няхай кволіцца патрохі, трymaeцца на зямлі, пакуль сама не зваліцца.

Адразу ж за хатай пачынаецца выкручастая дарога. На вочы браць яе цяжка, бо яна нырае з горкі ў лагчынку, караскаецца пад гару, а потым і зусім, пасля збуцвелага ад часу мастка, уплятаецца ў разгатыя дрэвы, і як яна там

бяжыць, як жыве, – Макару не сказаць: даўно не выбіраецца ён далёй всайго жытла, але кажуць людзі, бытта старшыня суседняга калгаса ўпарадчыў дарогу, усцяж як выраўнаваў, паклаў асфальт. «Вы, барчане, самі пра сябе клапаціцесь.»

Вось і атрымалася, што дарога ўсяго ў некалькі кіламетраў падзелена на дзве – ту ю, выкручастую, з глыбокімі калянінамі, калдобінамі, і новую, дзе і нашы шафёры, думае Макар, адводзяць душу.

Стары часта – няхай лета на дварэ, дажджівая, сіверная восень ці завейная зіма – прыходзіць да дарогі, стаіць на ўзбочыне, абпершыся на кульбу, углядаетца некуды, і несвядомы чалавек можа нават падумаць, што ён некага падпільноўвае. Каб жа так. Не. Дзяцей у Макара няма – перажыў і двух сыноў, і дачку.

Міхал загінуў на вайнене, Іван, малодышы, хоць і вярнуўся з яе кантужаны і без рукі, але мог бы яшчэ пажыць, здавалася б, толькі не пашэнціла яму: заўварэў цяжка, не далі рады лекары. Дачка Груня жыла ў весь час на Сахаліне, у замужжы там была, там яе і магілка. Яна пражыла напоўных семдзесят гадоў. І Макар лічыць, што магла б пратрымацца на гэтым свеце і больш, каб не з'ехала, куды ён нават цялят не ганяў пасвіць. Чалавеку там добра і шчасліва, дзе яго роднае гняздо. У Борках, значыць. Дома. А то колькі ж там у яго здароўя, а трэба, бачыце, яшчэ і на тугу па Макару, па хаце, па сваяках траціць, вось і не хапіла Груні, каб дацягнуць хоць бы да матчыных гадкоў – Макарыха, весялуння Аўгіння, памерла ўсяго нічога назад, і стары застаўся зусім адзін. Як яблыня ў садку... недзе, праўда, жывуць унукі і праўнукі, але ці ім да яго, дзеда-прадзеда?

Людзі ведаюць: Макар нікога не чакае, гэта ён ад няма чаго рабіць выходзіць на дарогу, стаіць, пакуль не заклякне цела, а потым цяжка шоргае на двор ці адразу – прымым ходам – у хату, сядзіць на лаўцы, а то і прыляжа на канапе. Не

сядзіцца. Не ляжыцца... І тады ён зноўку ідзе на дарогу, зноўку ўглядаетца...

Не ведалі толькі людзі-суседзі, што дарога гэтая звязвае старога апошняй ніткай з жыццём. Для яго яна не проста зямля, упраставаная коламі грузавікоў, з дзвюмі канаўкамі па баках, зарослымі ўзлетку густой травой, а зімой заваленымі снегам; са слупом з шыльдачкай, па якой щубаюць хлапцы камяніямі – не трапнасць, каб ім... Шыльдачка пакурожаная, жывога месца на ёй не засталося, і слова «Боркі» зможа прачытаць сёння толькі чалавек, які ведае, што гэта Боркі.

Стаіць падоўгу Макар на дарозе. Бывае, яму кіунуць з машыны. Пройдзе пешаход – павітаецца, а то і затрымлівае крок, уважыць яго словам-другім. Пацяплеме тады ў старога пад апранашкай. Многіх ён не пазнае спярша, а потым усё ж спахопіцца: «Гэць, га!» Убачыць, убачыць у хлапцы або дзяўчыне Макар Петраковых ці Марусіных дзяцей. Падобны. Трохі ад бацькі, а то і ад дзеда ці бабкі ўзялі. Струмень родавай крыві б'е. Ён моцны струмень.

Калі Макар стаіць адзін, нікога не відаць паблізу, тады ён размаўляе з дарогай, як жывы з жывым.

– Пастарэла, пастарэла і ты, – гаворыць Макар, пацепвае сухенъкім плечуком.—Я ж, дзіцятка ты маё, цябе даўно помню... і ты мяне... Хадзіў я па табе і басанож, і ў лапцях, і ў юхтавых ботах... Ага. Ну. На вайну мяне паклікалі... пры цары шчэ... Вось гэтым бачком ішоў – бліжэй да дрэў стараніўся. Іх нямашкі сёння, а тады былі. Высокія. Помніш? Ага. Ну. Назад з вайны – бег. Нейкая сіла мяне штурхала, дзяўбула кухталём у каршэнь. У маленъкім сундучку пачастункі Аўтінні сваёй нёс і Грунцы, дачцы. Думаў, спазніуся, не паспею. Гм, дзівак я, а праўда ж – было... І ты памагала мне, у пяткі каменъчыкамі джгала: бяжы, салдат, бяжы, засумавала па табе маладая жонка... дачка не дачакаецца... А потым у заробкі хадзіў, у бравары... А-ха-ха-ха! – Макар уздыхае, на выщвільных вачах

выкругляющца слязінкі. – Піла, піла ты мае слёзы, дзіцятка... Немец напаў, каб яму ўсё жыщцё штаны насыць навыварат. А ў мяне ж хлопцы выраслі – волаты. Шкада было на смерць іх пасылаць, а трэба. Хто ж мяне, Аўгінню, Груньку, усіх барчан абароніць? Правёў я сыноў сваіх з ворагам біцца, ты ж помніш, а тады кожнага дня бегма да цябе – вестачкі ад іх чакаў, перахопліваў паштальён, не верыў яму, калі гаварыў, што нічога ад Міхала і Ванькі няма, сам ператрасаў сумку... Не знаходзіў, паштальён не хлусціў. А калі быў трохкунтнік салдацкі – значыць, быў.

Усіх салдат, што з вайны вярталіся, я сустрэў. І сына свайго... Во на етым месцейку, дзе стаю. Тут сустрэў. Ага. Ну. Ваню. А Міхала – не... І цяпер вось не ідзе. Столыкі часу мінула, а яго няма. Не чакай, гаворыш? Не, дзіцятка маё, не... Набачылася ўсяго ты на сваім вяку. Хапіла і горачка табе, і шчасцейка. Трактарок першы, а як жа, па табе спярша прайшоў, а потым ужо на поле закіраваў. Усе яны... і трактаркі, і машыны... процьма цехнікі дзякуючы табе, галуба, знайшлі нашы Боркі...

Загаварыўся я з табой. Пайду, курам чаго-небудзь падсыплю. Чуеш, гвалт узніялі? Не гаспадар я стаў... Толькі курэй і трymаю каля сябе. На парсючка не хапае Макара... а так усё ў краму ды ў краму... І цукар тамацькі, і селяндзец падвязуць, і хлебчык – усё, слава Богу, ёсць. Ну, дык я пайду? Не сумуй... Во ўпраўлюся, адпачну трошкі, а тады зноў да цябе навярнуся. І мы зноў пагаворым. І нам будзе весялей. Хуценька я... Ты чакай... Чакай мяне, дзіцятка...

Макар сеяў на двары проса з кашчавай жмені, куры навыперацкі таўкліся перад ім – клявалі, ажно ўпрысядкі чубкі хадзілі, а калі нахапаліся зяннятак, яны пацішэлі, угаманіліся, ляніва сноўдаліся вакол гаспадара.

– Хопіць, хопіць, – шаптаў стары, высыпаў проса назад у маленькае вядзерца. – І заўтра дзень будзе...

За аселіцай загулі машыны. Макар насцярожыўся, павярнуў тварам у бок дарогі. Ён толькі чуў – не бачыў: далевата былі яшчэ тыя, а вочы адсвяцілі сваё. Паставіў вядзера на стол, прыткнугты да сцяны хаткі, мінуў веснічкі, прыгчыніў іх, каб трymаліся двара чубаткі. Гул нарастаў... Цяпер стары мог збольшага згледзець, што ледзь як не на яго едуць машыны. Багата іх. «Цэлая арцель, – падумаў Макар. – Куды гэта іх столькі?» Наперадзе калоны круціўся спрытны старшынёўскі «уазік», ён раптам звярнуў да старога, спыніўся, а з кабіны вылез сам Жмайлік, не звяртаючы ўвагі на Макара даваў знакі рукой машынам, каб ехалі далей, не збочвалі, гледзячы на яго, а калі ўпэўніўся, што ўсё ідзе так, як і трэба, падышоў да старога, павітаўся.

– Няўжой-та ў калгас папаўненне? – пацікаўся Макар.

Жмайлік хітравата ўсміхнуўся, пакраташ пальцамі свае рэдзенькія вусікі, сказаў, бы пячатку паставіў:

– Дарогу, дзед, будзем рабіць!

– Дарогу? – перапыгаў стары, паківаў галавою. – Дык яна ж уродзі і ёсць... Ці пад суседзяў будзем, га?

– Ну! А чым мы горшыя за іх? – у Жмайліка свяціўся твар, ён радаваўся, па ўсяму было бачна, што сваё старшынёўства ў Борках пачынае не з якой небудзь там дробязі, а бярэ вышэй, з перспектывай. – І зробім! Хопіць машы ламаць! Дзед... прабач, не ведаю, як цябе зваць-велічаць?

Макар назваўся.

– Будзем знаёмы. Жмайлік Сцяпан Пятровіч. Спяшаюся, а то заедуць не туды хлопцы, куды трэба. А справа такая, Макар. У цябе не могуць дарожнікі вугал знайсці? Жыць ім недзе ж трэба. Ну, чаму маўчыш?

– Дык ета... адзін я, старшынёк, у хаце. Аўгінні няма ўжо. Хто ж згатуе, накорміць? Калі толькі самі? Печ ёсць...

– Накормім у сталойцы, Макар. Ім дах над галавой трэба. Вугал.

- Ну, калі так, то хай ідуць.
- Спаць ёсць дзе?
- Чалавекі тры прыму, – ціха прамовіў стары, а потым насцярожыўся. – Толькі, старшынёк, падбяры непітушчых...
- За гэта не хвалюйся. Вось і добра... Ты траіх прыгуліш, другі... Я прышло іх да цябе. Не адлучайся ад хаты. Якраз ім тут зручна будзе – дарога блізка...

Жмайлік забраўся ў машыну, пыркнуў матограм.

- Пачакай-ка, старшыня! – узняў руку Макар. – Спытаць мушу...

- Слухаю, дзед, – высунуў галаву з кабіны старшыня. – Слухаю, слухаю...

Стары патаптаяўся крыху на месцы, затым падышоў бліжэй, глядзеў сумнымі вачыма на Жмайліка, не асмельваўся гаварыць.

- Няма часу, Макар! – крыкнуў старшыня.
- Асфалт – добра ета. Ага. Ну. Мы, барчане, таксама даўно ўжо ў лапцях не ходзім. Праўдацькі. Ты, хоць і новы ў нас чалавек, а на свае вочы бачыш. Толькі баюся я, што дарога шкоды наробыць...
- Во як! – ускінуў падбародак Жмайлік. – Нешта цябе не разумею.

– Паглядзі на вокны – праз хату, лічы што, забіты дошкамі крыж-накрыж. Няма каму ў тых хатках жыць. І астатнія, баюся, драпануць у горад.

- А дарога тут пры чым?
- Як жа... Чаму не бегчы па асфалту? Толькі бяжы...

Жмайлік рассмяяўся, прычыніў дзверцы, і наад'ездак крыкнуў Макару:

- Пажывём – пабачым!
- «Уазік» крануўся з месца, пакалываўся на дарогу, а потым шпарка панёсся за калонай.

Хлопцы ў Макара жылі вясёлыя. Паслухаць іх, дык героі: дзе не былі і што не рабілі. Сяргей, які паабяцаў старому, хоць Макар на ягоныя слова і рукой махнуў, не прыдаў значэння, выкапаць прама на дварэ калодзеж, перад ганкам, сваім заграбастым каўшом, каб не хадзіць яму далёка за вадой, на язык быў лёгкі і усё разносіў былога старшыню:

– Яго даўно трэба было б турнуць! За каго вы, дзед, на сходах рукі ўзнімалі? Хоць ты і не вінаваты... Ну! Што ён у вас пасля сябе пакінуў? Вокны забітыя? Дык гэта я бачу. А яшчэ? Нават дарогу не мог зрабіць! Гулттай! Не, вы падумайце толькі: сам жа больш за іншых ганяў па ёй, а ленаваўся. Дык у яго што, і на самай справе сям'я у горадзе так і жыла?

Макар кіўнуў.

– Куды ў раёне глядзелі? – Сяргей увесь быў у руху, выціскаў ботамі тонкі рып з маснічын. – Даўно б яму па шапцы ўгрэлі! Соні! Позна вочы працёрлі... Суседзі вунь прыбіральні ў хатах маюць! А цяпер вот Жмайліка вазьмі. Зялёны, я тут не пярэчу, але разваротлівы, халера! Хвацкі! Смоўж! Не паспеў стол абжыць у кабінече, а ўжо за дарогу ўзяўся. Гаспадар! Такога б раней, дык у вас тут дзіцячы сад трэба было б будаваць. Ён у вас тут усіх чаркалюбаў прыцісне. Нас таксама, для поўнай яснасці сказана хай будзе, таксама папярэдзіў: «Хлопцы, глядзіце ў мяне: калі ў час работы каторы чарку ўхопіць – на сябе скардзіцесь». Во!

Макар слухаў Сяргея ўважліва, хітаў галавой – пагаджаўся. Хоць і новы чалавек у вёсцы, гэты Сяргей, а багата ведае, праўду гаворыць.

– Значыць, будзе гарадская дарога? – узімаў вочы на экскаваторшчыка стары.

– Будзе, дзед! Сёлета. Мы ваду ў ступе не таўчэм! Нам таксама карміць дзяцей трэба!

– Памаладзее, значыць, яна... Што ж, ёй жыць яшчэ доўга... Ёй жыць... – ківаў белай галавой Макар.

Стары звычайна праводзіў кватарантаў за веснічкі, іншы раз кандыбаў услед за імі, моўчкі назіраў, як экскаватор засыпае канавы жоўтым пяском, што возяць, ледзь паспываючы, аднекуль здаля самазвалы, як бульдозер раўнуе дарогу, чуў пісклівы, бы птушыны крык, шоргат жалеза аб камяні. Камяні блішчэлі на сонцы абскобленымі белымі бакамі, і здавалася яму, што дарога ўпарціца людзям, паказвае зубы. «А ўсё ж шкада цябе, дзіцятка, – шаптаў Макар, – хоць і прыхарошаюць цябе, у новую кашулю апранаюць. Я да такой прывык, якая ты ёсць. Толькі хай ужо будзе і так, як хоча старшыня... Як робяць хлопцы. Пазнаеш мяне, апранутая ў асфальт, га? Даўжна, даўжна пазнаць...»

Хлопцы слоў на вецер не кінулі – вось яна, дарога!

Блішчыць на сонцы асфальт. Макар стаіць на сваім прывычным месцы, углядаеца ўдалячынъ. Стары пазнае старшынёўскі «уазік», імчыць ён па шырокай палосцы дарогі, а на пад'ездзе да Макара запавольвае бег, злёгку рыпіць тармазамі, спыняеца:

– Чыяя праўда, Макар! Не ўцякаюць людзі – назад вяртаюцца. Бачыш, вязу! І чаму не вяртаща, калі такую дарогу адгрохалі!

Старшыня з радасцю на прыгожым маладым твары едзе далей, а Макар стаіць насупраць хаты на сваёй дарозе. Памыліўся ён. Першы раз за многія гады. І быў вельмі шчаслівы...

Ён стаяў, сашчапіўшы рукі на кульбе, ціха казаў:

– Ну, і як табе жывеца цяперачы, дзіцятка, у новым адзенні? Не цісне апратка? Не, гаворыш. Вось і добра. Жыві. Ага. Ну. Табе доўга на гэтым свеце бавіцца... Мне б толькі глянуць, хто будзе ездзіць і хадзіць па табе туды далей... Відаць, не гляну... Дзякую Богу, і так пражыў багата... Яшчэ з того веку дыхаю.. А ты будзь... Увесь час будзь... Няхай па табе толькі добрая, лёгкая нага ходзіць і нашы машыны ездзяць...

Пайду... А ты – будзь... Здароўя зычу табе... шчасця зямнога зычу...

...Над Макарам і дарогай вісіць цёплае, вечнае сонца.

ТАК І ЖЫВЁМ, БРАТ...

Стары халасцяк Сяргей Пекур павінны быў на колькі дзён пакінуць горад: напісала сястра, каб абазязкова прыехаў, выходзіла замуж дачка Валя, а яго, значыць, глямениніца. Да ліста прыкладвалася і запрашэнне. Сяргей абрарадаваўся і, хоць далёка той Іжэўск, пачаў збірацца ў дарогу. «Калі яшчэ надарыцца такая магчымасць – сустрэцца разам усім сваякам?» І ён заспяшаўся. На заводзе падлічылі, колькі ў яго набралася адгулаў, далі згоду: едзь, твая воля, мы не супраць, маеш права. Цяпер зіма – не лета. Сабраў такія-сякія транты, запіхнуў у сумку, зняў з ашчаднай кніжкі грошы – на падарунак маладым і на кішэнныя расходы.

Самалёт заўтра раніцай...

А звечара трэба было рашыць яшчэ адну праблему – дамовіцца з кім-небудзь з суседзяў, каб тыя прыгледзелі за Кімам, разумным і верным гаспадару тыбецкім тэр'ерам. «Гэта мы ўмомант, гэта нам дробязі!» – паглядаючы на калматага сябра, разважаў Сяргей. Сабака ўжо разумеў, што гаспадар некуды збіраецца, таму не лашчыўся да ног, а сядзеў вод даль ад Сяргея, сумна назіраў за ім: не меў прывычкі перашкаджаць, няхай сабе збіраецца, а сабачы лёс – сядзець дома, чакаць. Не ўпершыню. Трывожыла Кіма толькі адно: на яго памяці гаспадар ніколі так доўга нікуды не збіраўся. Далёка, значыць. Так трэба разумець. Ён, Кім, прывык, калі штораніцы яго выводзіў на прагулку гаспадар, ускудлачваў потым віхор між вушэй і на развітанне кідаў кароткае: «Ну, я на завод, Кімуля! Не сумуй. Паспі. Паеш. Пагуляй з лялькамі». И шчоўкаў дзвярыма. На завод дык на завод: трэба зарабляць

грошы, каб пракарміць гаспадару і сябе, і мяне. Хто ж гэтага не разумее? Які дурань?

Вечарамі ж яны былі амаль заўсёды разам.

— Чаму такі невясёлы, га? — глянуў на Кіма Сяргей, падміргнуў, цёпла ўсміхнуўся.—Ну-ну, не крыўдуй. Трэба, брат, трэба мне паехаць. Сястра ў мяне адна — крыўдзіць нельга. Я хутка. Я нядоўга. Туды-сюды — і мы будзем зноў з табою кашу варыць, музыку слухаць, футбол глядзець па тэліку. Павінны ж мы з табою дачакацца, калі нашы футбалісты медалі выйграюць? Ці не? Вышэй, вышэй галаву, Кімуля. Правільна. Вось за гэта ты разумнік. Вось за гэта ты малайчына. — Ён уздыхнуў. — Павер, не магу з сабой узяць. Даруй. Няблізкі свет. Гэта каб у Вець да дзеда з бабай, тут бы і размоў не было. Успомні, брат, колькі разоў ездзілі? І я кажу: багата. У аўтобусе бурчаць, касавурацца, а мы едзем. Нічога, нічога... Аддадзім пляменніцу ў надзейныя, як гавораць, рукі — і адразу да цябе. Падаруначак прыгледжу там. Абавязкова. Нешта смачненькае. Ты ж мяне ведаеш. Прывязу. Ну, а цяпер пайшлі да суседзяў, дамовіцца трэба, каб цябе кармілі, паілі, на двор выводзілі пагуляць. Я грошы пакіну для цябе. Скачы на рукі. Вось так. Куды спярша — да цёткі Розы? Да яе, да яе, Кімуля. І я так падумаў. Яна добрая, цётка Роза, цябе занадта любіць.

Сяргей, трymаючы Кіма на руках, бы маленъку калматую ляльку, прычыніў за сабою дзверы, адразу ж утапіў кнопкu званка — і ў кватэрны суседкі пачуўся мяккі тупат, потым была затоенасць за дзвярыма, яна супала з зацямненнем вочки: цётка Роза, канечне ж, спярша пацікавілася, хто да яе, а потым толькі адчыніла дзверы, шырокая ўсміхнулася Сяргею і Кіму, чмокнула сабаку ў носік-гузік:

— А мой залаценыкі, і ты да мяне ў госці? Цю-ци-ци-ци-ю! Харошаныкі мой! Налюбавацца не магу прыгажунчыкам такім! Ой! Ды вы праходзьце, праходзьце, суседзі! Чаго ж гэта я? Балаболю, а запрасіць не запрашаю. Праходзьце. Я і чай якраз

п’ю. Мо і табе кубачак, суседзе? На зёлках чай. А што мне Кіму?..

– Да не, дзякуй, – Сяргей сарамліва ўсміхнуўся, – дзякуй вялікі. Не турбуйцеся. Мы на хвілінчуку. Я вось па якім пытанні да вас, Цімафееўна. Дакладней – мы.

– Слухаю, слухаю.

– Мне трэба на некалькі дзён пакінуць горад. Сястра на вяселле запрашае. У Іжэўск.

Роза Цімафееўна часта заміргала маленъкімі вочкамі, не менш часта захітала галавою, у якую густа былі натырканы бігудзі – Сяргей не адразу заўважыў бліскучыя трубачкі ў сівых валасах старой суседкі.

– Было пісьмо, было, – спакойна сказала яна, а потым уздыхнула, паправіла бігудзі. – Я і спалохалася, калі паштарка пісьмо ў тваю скрынку апусціла. Спытала, пацікавілася я, нягож, адкуль пісьмо табе. «З Іжэўска». Можа, з Соняй што, падумалася мне. Карцела ўсё спытагаць у цябе, ды ўтлуме гэтым забылася. А раз вяселле – ну, тады добра. Няўжо Валька хвост натапырыла?

– Валька.

– Во дае! Во! Саплівая ж бышцам яшчэ. Глядзі ты, і цябе запрасілі. Едзь. Трэба. Радня ж вялікая.

– Даўк і думаю.

– Ты не думай, а збірайся. Прырос ты, гляджу, да сваёй канапы. Ні баб табе не трэба, нічога. Толькі б музыку йграў.

– Паеду. Я ўжо і білеты ўзяў, – смялей загаварыў Сяргей.

– А там, можа, і сабе знайдзеш якую кралю.

– Вельмі трэба, – усміхнуўся Сяргей.

– А чаго? Даўно пара. Даўно-о!

– Да вас я, Цімафееўна, каб выручылі...

Старая бліснула вачыма, на імпненне затрымала дыханне і, ацаніўшы сітуацыю, рашуча сказала:

– Няма грошай. І не прасі. Мне ж, верыш, паўгорада павінны. Не алкашы якія-небудзь там – не, нармальныя людзі. Ой, чэрці! Просяць, клянчаць, а як даўгі вяртаць – быццам у каналізацыю пахаваліся: ніводнага не бачу. Абмінаюць. Ведама ж, сляпая, за два метры не бачу. Грошай, суседзе, няма. Дала б, табе – без размоў.

Кім лізнуў Сяргея ў шчаку.

– Я не грошай прасіць... Мне Кіма вось няма куды падзець. Прыйшоў папрасіць вас, Цімафееўна. Выручыце?

Недзе ўнізе грукнулі дзвёры – уваходныя, хлынуў вецер, загуў на лесвічнай пляцоўцы. Кімаў чуб заматляўся, ён паглядзеў на свайго гаспадара: прасіўся да ног.

– Зараз, зараз, Кімуля.

– І на колькі ж ты, цікава, дзён знікаеш? – узніяла на Сяргея вочы Цімафееўна, на гэты раз больш строга, без асаблівага энтузіязму.

– За тры дні думаю абярнуцца, – Сяргей зразумеў, што тут у яго нічога не атрымаецца, але працягваў весці дыялог. – Хоць мне там і яшчэ дабавілі. Адгулаў набралася...

– Ты канкрэтна, не мяmlі: колькі дзён глядзець Кіма?

– Ну... можа, чатыры... не больш, – нясмела прагаварыў Сяргей.

Цімафееўна прысвіснула:

– Ты што, хлопец? Мне ж яго і вывесці, і завесці. Так? І накарміць. І напаіць. А калі блохі? Бываюць блохі?

Сяргей кіўнуў, але адразу спахапіўся, паправіўся:

– Цяпер не, няма. Ды і не страшныя яны для людзей. Не!

– Ну во, бачыш? – быццам і не чула яго суседка. – Чатыры дні, хлопча мой любы, мне годам згадуцца. Ты маладзейшых каго ж, можа... А то шугане твой Кім да нявесты якой – даганяй старой бабе! З мяне, сам бачыш, фізкультурніца... Я, праўду кажучы, і ў тэатр паабяцала хахалю аднаму, ледзь не забылася. Век не была ў тэатры – згадзілася, тым і ўзяў хахаль.

– Кім у тэатр не будзе прасіцца, – з іроніяй заўважыў Сяргей.

Смех, як той вецер, шугануў з кута ў кут: Цімафееўна курила, голас у яе быў сіпаты, такі ж і смех.

– Яшчэ не хпала – сабаку ў тэатр!

– Даруйце! – Сяргей павярнуўся, пагладзіў Кіма па галаве, падміргнуў, бы чалавеку, і неўзабаве крануўся ручкі сваіх дзвярэй. У вузенъкім калідорчыку ён пастаяў яшчэ колькі часу, прыхінуўшыся спіной да халоднай сцяны, мацней прыщіснуў да сябе сабаку, прашаптаў: – Нічога, нічога, Кімуля. Памыліўся твой гаспадар. Даруй, не ведаў, якая яна, цётка... Даруй... Так быццам бы і нічога... з выглядзу...

Ён і яшчэ б стаяў так, відаць, і гаварыў бы нешта свайму калматаму сябру, але дзынкнуў званок. Не паспей Сяргей скрануцца з месца, каб адчыніць, але Роза Цімафееўна сама прасунула галаву ў бігудзі:

– Можна?

– Праходзыце.

– Ой, Сярожа, – яна прыйшла, скрыжавала рукі на жываце.

– Ты пра мяне кепскага нічога не падумай. Не магу, іншы б раз

– хоць на месяц. А цяпер – не, не! – і Цімафееўна часта закруціла галавой, у бігудзі заіскрыліся промнікі ад сонечнага струменя, які прашыў шыбы на кухні, зачапіўся за сцяну ў калідоры. – Пятро Сцяпанавіч, гэта мой новы дзед, страх як не любіць сабак, кошак, птушак...

– Пара яму паміраць, – спакойна сказаў Сяргей.

– Ён гаварыў мне, і я ўспомніла, – прыкінуўшыся глухаватай, сакатала далей Цімафееўна – І як гэта я раней не згадала?

– Я разумею. Я разумею. І Кім усё разумее. Дзед... Тэатр...

– Не крыўдуй, Сярожа. Калі трэба – заўсёды прасі: хто, як не суседзі?.. Але зразумей. Сітуацыя. – Жанчына нахілілася над Кімам, усміхалася яму, лёганька шкуматнула за вуха. – Глядзі ж

там, на вяселлі, Сяргей, не спі ў шапку: падвернецца якая краля – дзейнічай агрэсіўна, але з галавою. Наша палова што любіць? Ласку і сілу. Ну, шчасліва! – Суседка памахала кашчавай рукой, і за ёй ціха прычыніліся дзверы.

Памаўчалі.

– Да како цяпер пойдзем? – узніяў на Кіма вочы Сяргей, прысеў, узяў чорны камячок з чорнымі вочкамі на руці. – Не хочаш? Разумею. А трэба. Не магу я цябе пры ўсёй павазе з сабой... і далёка, і бяспашпартны ты. Усё роўна як біч. Чуў такое слова? Не, і добра. У самалёт не пусцяць. Цёткі і дзядзькі там строгія. А пашпарт на цябе няма калі выпісваць. Трэба раней было мне падумаць. Вінаваты. Ну, пайшлі, Кім. Не ўдараць. – Першы чым пацягнуць на сябе дзверы, Сяргей прыпаў да вочка. На лесвічнай пляцоўцы ён убачыў Розу Цімафееўну з другой суседкай – маладзенъкай, бойкай і прыгожай Танькай, так яе завуць, хоць Таныцы даўно за дваццаць. «Пра мяне балакаюць, – здагадаўся Сяргей, і здагадацца было лёгка: жанчыны раз-пораз кідалі кароткія позіркі на ягоныя дзверы, тады ён трymаўся ад вочка далей – перасцярога. – Схаджу, так і быць, да Танькі. Паслухаю, што яна скажа. Я ж яе шмат разоў выручаў. І мэблю новую адзін цягаў на трэці паверх, і збіраў яе амаль тыдзень. Ды ці мала што па суседску? Кавалкам хлеба дзелімся. А ў Танькі часта не хапае: дзяцей троє, а бацькі – ніводнага. Яны, вядома, недзе жывуць, ёсць. А дзе – сакрэт. Пайду да Танькі. Калі ўжо Танька не выручыць?! Яна не Роза Цімафееўна. Гэта тая язычком толькі добранька...» Ён зноў глянуў у вочка: жанчыны разыходзіліся па сваіх кватэрах.

– Пасядзі, Кім. Я сам. Я адзін. Да Танькі.

Кім мякка затупаў далей ад дзвярэй, сеў каля шафкі для абутку – яго пастаяннае месца, адкуль ён праводзіць Сяргея з кватэры, і цяпер не зводзіў вачэй з гаспадара. А сам, відаць, думаў: «Пасяджу. Схадзі сабе і да Танькі. Ты толькі смялей.

Чуеш? Яны ж, суседкі, у цябе усё смела просяць, амаль сілком вырываюць з рук. І ты хітрэйшы будзь. Не маленъкі. Га-гаў».

– Буду смялей трымашца, Кім, – паабядаў Сяргей, нібыта і сапраўды пачуў думкі сабакі. – Хопіць. Не – дык не! І я ім так! А то, бач ты, грузчыка-разгружчыка знайшлі: Сяргей, памажы тое, Сяргей, памажы гэта. А Сяргея выручыць – праблема, ёлкі-палкі! Так, Кімуля?

Утапіўшы кнопкку званка, Сяргей пачаў чакаць. Моўчок. Танька быццам і не заходзіла дамоў. Але заходзіла ж. Ён добра бачыў. Не сляпты. Не магла ж яна ўслізнуць так хуценька – пакуль ён сказаў Кіму ўсяго два слова. Дома. Мо на ўнітазе сядзіць? Пачакаем. Ён прайшоўся па вузкай лесвічнай пляцоўцы ўзад-уперад, пастаяў. Зноў націснуў на кнопкку. Ціха. І да вочки не падыходзіць.

– Эх, бабы, бабы! – уздыхнуў Сяргей, стукнуў кулаком па сцяне. – Сумна з вамі жыць! Усё вы любіце – аддаваць толькі не! У норы, значыць? Палюбоўнікаў цяпер сваіх завіце! Іх! Няхай яны не толькі ў пасцелях вас забаўляюць, а і там, дзе кішка ў вас тонкая, за вас і цятнунць хай воз яны!.. І не толькі вы такія. Усе. Сядзелі б па вуглах, жралі толькі. Сытая гніды! Задніцы панаядалі – як копы сена! Дзе ж тут у магазінах усё будзе, калі есці прывыклі за дзесяцьрых, а рабіць не – ён няхай, сусед! І кожны торкае на таго, іншага. Цьфу, маць вашу, ёлкі-палкі! Ну выйдзіце хто-небудзь! Выйдзіце! Пагаварыць трэба! Чалавеку кепска! Можа, горш чалавеку, чым пры інсульце. Чалавеку-у-у-..

За дзвярыма азваўся Кім – загаўкаў, потым – было чуваць – ён тонка скруголіў: плакаў.

Сяргей плюнуў, махнуў рукою, піхнуў дзвёры – і рашуча, энергічна ўвайшоў, плюхнуўся на канапу.

– Сумна, Кім, вельмі сумна, – ён адкінуў галаву назад, хапаў ротам паветра, расшпіліў верхні гузік на сарочцы. – Ведаў бы ты, як сумна, друг мой святы... Хоць памірай... Жыць

мне, маладому, не хочацца Ты верыш? Кімуля, Кімуля... Ну, а раптам памёр бы? Не, не, трэба жыць. На каго ж я цябе пакіну? Прападзеш. Жыць! Нельга паміраць. Нельга!..

Кім падкраўся да гаспадара, лізнуў у шчаку, зноў павалюхай, усё так жа мякка ступаочы, на сваё месца – да шафкі з абуткам: ён добра ведаў сваё месца...

Трэнькнуў званок. Сяргей падняў галаву, прыслухаўся: званок працягваў спяваць.

– Заходзыце. Адчынена.

На парозе стаяў, праціраюочы вочы зашмальцаваным рукавом, Слон. Чалавек, вядома. Чаму Слон – дык з маленства, відаць, мянушка пацягнулася, бо сланом тут і не пахла. Можа, і быў калі Віцька мажным хлопцам, але ж цяпер ад яго засталіся косці ды валасы на галаве. Не хапае грошай у чалавека на ежу, гарэлка дарагая, а выпіць хочацца круглыя суткі. Алкаш, адным словам. Усё перапіў-пераспытаў Слон, хавай падалей ад яго адэкалон нават. Суседзі і хаваюць, бо сконці ён флакончык, калі будзе стаяць на відным месцы, і лічы, што быў: упросіць, залатых гор наабящае, слязу пусціць. Не ўстаіш. Хаваюць суседзі хларафос і іншую атруту. Мухі дохнуць – Слон жыве.

– Здароў, – ціха выціснуў з сябе Слон. – Ты ці хто крычаў? Спаў я. – Ён пазяхнуў, паляптаў па губах. – Пахмяліца няма? – Махнуў безнадзейна рукою. – Калі ў цябе было? – Сеў асцярожна, быццам табурэтка была або дужа гарачая, або дужа халодная. – Крычаў, пыгаю, навошга? – І, не дачакаўшыся адказу, спыгаў: – Якое сёння чысло?

Сяргей назваў.

– Во! Заўтра – ура! – пенсія. Матчына. Ну, дык ты што? Біў хто?

– Нічога. Усё добра. Заўтра на вяселле лячу.

– Далёка?

– У Іжэўск.

Слон здзіўлена разявіў рот, шырэй, чым заўсёды, зрабіліся вочы:

– Шандарахнуўся? Ты што, праўду нясеш? Маць часная! Напіцца ехаць за столькі кэмэ! Не, Сяргей, у цябе каленвал у галаве з самазвала. Давай мы тут? Я збегаю.

– Ты чаго прыщёгся? – строга спытваў Сяргей.

– На крык. Слухай, пастаў бутэльку. Хоць раз.

– Не п'ю.

– І не п'і. А мне пастаў. Любую. Абы пахла. Га? Ну, чаму маўчыш? Ку-ку, так? У цябе ж і дні нараджэння бываюць, і святы іншыя там. Хоць бы раз даў кульнуць. Ты па якіх законах, маць тваю, жывеш? Ты што – не сусед?

– А ты мне ставіў пляшкі?

– Даўк ты ж не п'еш!

– Прапануй. Пачастуй. А там відаць будзе. П'ю не п'ю, а хто мяне калі запрашаў? Вы самі па сабе. Я – сам.

– Не, як хочаш, а я не ўкладу ў свой цэбар: ехаць у такі свет, каб напіцца! А можа, ты і зусім піць не будзеш? Га? Маўчыш? Дай грошай да пенсіі – я скокну – Слон ажно прыўзняўся, памкнуўся да Сяргея. – Ідэя! Гонь! Заўтра, перад самым ад'ездам, вярну. Мне маці павінна – дровы ёй пілаваў. Га? Ну! Як піць! Ты што, мне не верыш?

Павісла маўчанне. Слон крэкнуў, кашлянуў:

– У Іжэўск, кажаш? Да сяструхі? А што там п'юць, цікава? Не бачыў?

– Тое, што і ў нас.

– Ідзі ты! – Слон пачухаў патыліцу, варухнуўся на табурэтцы. – У Грузіі толькі, чуў, ёсьць гарэлка дзешавейшая. Чаму ім можна дзешавейшую? Ах, правільна – франтавая паласа. А я на работу праспаў – бац, усё падчыстую зразаюць, ніякіх паслабленняў. Мужыка можна пясочыць. Не брыкаецца. А тыя, вусатыя, выкаблучваюцца там... Лепш бы пілі. Дурні! Цьфу! Эх, маць!.. Выпіць бы – і няхай яно ўсё... Серы, я б,

канечне, твайго кабяля ўзяў. Чуў, бабы там пра цябе гаманілі... Розка з Танькай. Розка: не бяры, я адмовілася, можа табе ўсучыць.

Сяргей падняў на Сланана вочы.

– Не хлусіш? – чамусыці спытагаў, хоць і сам усё добра ведаў.

– Клянуся першай жонкай. Люблю і какаю. Мымра Роза мымры Таныцы: не бяры, калі будзе падсоўваць Кіма. Хай, маўляў, дурняў не шукае. Сябе за інтэлігента абадранага выдае, раз сабаку купіў, не п'е, чаркі з ім не ўзялі ніколі... то няхай і глядзіць Кіма, калі такі мудры. Носіцца з ім, кажуць, як дурань з торбай.

– Так і сказаў?

– А то я глухі, цецярук! Я, калі з пахмялюгі, чутка сплю: мне ўсё здаецца, што вось-вось у дзвёры паляптаюць з міліцыі, але нешта доўга разнарадкі з ЛТП няма. Я б Кіма твайго ўзяў, кент што трэба. Свой мужык. Даглядаў бы. Цюлькай як-небудзь перабіліся б. Але баюся. Раптам з ЛТП разнарадка прыйдзе, раптам пра мяне ўспомняць і заграбуць. З кім ён застанецца? Асірацее. Тут яшчэ адна старана дзела... Я ж, Серы, суседзяў баюся: грошай напазычаў, табе прызнаюся, так і быць, аддаваць пакуль няма чым, то баюся і нос лішні раз вытыркнуць на двор. А яго ж выводзіць трэба разы два. Сама мала. Эх! – Слон устаў, пагаптаўся каля табурэткі. – Няма, значыць, ні краплі?

– Няма.

– Тады ляці. Ляці. Соныцы прывет. Цяжка мне. Баліць усё ўсяродку. А грошай няма, каб лякарства купіць.

– Не пі. Зусім.

– Табе лёгка сказаць: не пі. Я ж хворы. Ты ж, калі хворы, нешта глытаетш. Ці не? Ляці, Серы, ляці...

Ён выйшаў, ціха прычыніўшы за сабою дзвёры. Сяргей правёў Сланана вачыма, задумаўся: «Можа, мне ніколі яго, Віцьку-Сланана, не зразумець? Можа, яму так лепш жыць, як

жыве? Хто яго ведае...» Пад руку падвярнуўся Кім, Сяргей пагладзіў яго, прыгуліў да сябе:

– Вось так і жывём мы, брат... Вось так і жывём... Ты пачакай мяне дома... Я хуценька... Яшчэ схаджу да суседзяў... Не, не, да іншых... Можа хто і выручыць нас, братка Кім?...

ПРА КОЛЬКУ, КУРЫЦУ И БАБКУ АНТОСЮ

Якраз у цэнтральную дарогу вёскі ўпіраецца зашмальцаваным бокам пунька, і калі ў сухмень пераціраюць і без таго перацёрты пясок коламі грузавікі і легкавугкі, пыл шугае на дах ледзь не воблакам, і цяпер яго там – хоць мяглой змахвай. Толькі калі барабаняць-сякуць па даху дажджы – яны для яго, быццам лазня для барадатага млынара, – адмываецца салома, але не настолькі, каб залаціцца ёй.

Цяпер лета, спякотнае, сухое. Колька сядзіць непадалёк ад пунькі на лаўцы, пад кустом жасміну, усунуўшы галаву ў нейкую кнігу, патрохі крывіць губы, торгае імі, прытупвае нагой. Ён – студэнт-завочнік. Ідзе вучоба!

Праехала адна машына, другая – як жа яму, Кольку, не прыгледзецца да іх: хто гэта за рулём там сядзіць, што павёз? На гэтай лаўцы, праўду кажучы, ён больш уцягвае ротам і носам пылу, чым чытае. Можна аблюбаваць хоць бы месца для вучобы на гародчыку, калі ахвота на свежым паветры сядзець, але можна іншым, толькі не Кольку: павінен вяртацца з грыбоў настаўнік Сяргей Кірылавіч і трэба ўпільнаваць, бо той паабяцаў памагчы. «Лепш пераседзець, чымся недаседзець», – рашае Колька і тэп-тэп падэшвай сандалета па зямлі, бо так, відаць, яму лепш чытаеца.

«Дзе той Кірылавіч? Няма». Колька зноў уперыў вочы ў кнігу, перад імі мітусяцца нейкія мудрагелістыя схемы, формулы, яны для яго – што гульня ў шахматы: як і куды сунуць гэтыя фігуры гросмайстры – адным ім вядома. Спрабаваў навучыцца гуляць у шахматы і Колька, але

перадумаў: дужа цяжкая навука, ну яе! Вось шашкі – іншая справа, негаворачы ўжо пра даміно. Хто ж лічыць у наш век да сотні не ўмее, а грукнунець па стале для Колькі нічога не значыць, моцы ў руках хапае.

Кольку адрывае ад навукі бабка Антося:

– Студэнт, хадзі сюды!

«Бач, студэнт...» Ён ганарыщца гэтым словам, якое хоць трывала і не прыляпілася яшчэ да яго, але нешта значыць. Гучыць. Але Колька не спяшаецца да бабулі. Спярша важна паглядзеў на старую, на дарогу, на якой павінен жа калі-небудзь паказацца настаўнік, пацягнуўся.

– Ці табе вушы заклала? – павышае голас бабка Антося.

– Я ж табе сказаў: я з горада не для таго ехаў, каб заваліць вучобу! – бурчыць унук, але навошга бурчыць – і сам не ведае, недзе ў душы і радуецца ж, што можна адкладці кнігу ў бок, заняцца тым, што лёгка і для ягоных рук, і для ягонай галавы.

– То касі, то дроў унясі, то за водой схадзі. Паеду ў інтэрнат!

– Табе ўжо вучыцца не трэба, кідай навуку, – не надта каб вельмі, але ўсё ж злуе Антося. – Гультаю можна і так пражыць, без цехнікума.

– Ну што там у цябе? – нарэшце Колька адкладвае кнігу, ставіць на яе малюсенькі радыёпрыёмнічак, каб не загарнуў вецер старонкі і не забыцца, дзе чытаў і пра што. – Куды гэта ты лесвіцу валачэш?

– Патрымай-ка, унук, яе, а то можна слізгануць – касцей не збярэш, – бабка Антося тым часам прыладковала лесвіцу да сцяны пунькі, паставіла босую нагу на першую прыступку. – Палезу на неба, там, кажуць, печ з масла зроблена.

– Ну, лезь, – абыякава кажа Колька, а сам трymае лесвіцу. – Яна ж і так добрыя стаіць – не пасунецца. Быццам прыбіта цвікамі...

– Падстражай на ўсялякі выпадак, – палохаетца старая, прытуліўшы да лесвіцы шчаку, глядзіць на ўнука: ці трymае,

блазан. – Во, во, так і трымай, Колька. Памерці не страшна – жыць хочацца. А я лезу, лезу... Трымаеш?

Колька трymае, не цяжка, а сам думае: «Дзівачка! Я лезу на гарышчу, бацька лезе – ніхто не трымае. А яна, бачце, бацца, хоць і пражыла свае гады. Старым, відаць, вельмі жыць сёння хочацца. Сёння і зайдра. Хто ж з нас, маладых, пра свой канец думае? Жывём – і ўсё... рана яшчэ думаець. А яны думаюць. У іх – блізка... Вось у дарогу збіраешся – і не спіцца, і думаецца. А горад вазьмі. Смешна глядзець, як бабкі гэтая вуліцу перабягаюць, хоць і гарышь зялёнае святло. Так чэшуць, што не грузавік іх, а яны яго хутчэй знесці могуць». І Колька ўпершыню, колькі і жыў, падумаў: «А, можа, таму, што жыццё цяпер наладзілася, на рэйкі стала, дык прага ў старых да белага свету? Хоць вось ягоная бабка Антося. Што яна бачыла на сваім вяку? Вайну... Пахавальныя... Голад... Нястачу... А цяпер – жыццё! Уцякае, праўда, яно ад старых, так і меціць назусім ушмыгнуць, але ж і яны разумеюць гэта, таму і трymаюцца за яго дзвюма рукамі...»

Бабкі Антосі ўжо няма на лесвіцы, недзе на гарышчы лазіць, толькі чуваць, як шапаціць сена, а Колька ўсё роўна трymае лесвіцу. Яму здаецца, што бабка ўсё яшчэ лезе, і ўнуку вельмі захацелася, каб яна жыла і жыла. Вечна. Вось скончыць ён тэхнікум, стане, можа, нават і вялікім начальнікам, а там, глядзіш, па тэлевізоры пакажуць. Няхай парадуецца бабка Антося. А калі не будзе яе, хто заўважыць і Колькаў дыплом, і той непабудаваны яшчэ цуд-дом? Няхай жыве бабка. Доўга. Вельмі доўга.

Колька расчуліўся, павільгатнелі вочы, але рук не адрывае ад лесвіцы – пальцы ляжаць на ёй уроцьціп, моцна ляжаць, бы прымёрзлі, і ён думае-разважае пра жыццё. Ну, спытайце, чаму ён хоць бы ў тую навуку палез? Усе ж ведаюць у вёсцы, як вучыўся ў школе. Праз тройку – двойка. Калі чацвёрку меў – аднакласнікі ляпалі па плячы, паціскалі руку: малайчына! Але

такое надаралася рэдка. Не, лепш не ўспаміаць. Збынтэжанасць узнікае. Няёмкасць. І за сябе, і за настаўнікаў. Хоць апошнім ён «таблетку» і падкінуў – здаў экзамены ў тэхнікум. Як здаваў – прыгадаць цяжка, бы заснуй на лаўцы пад сваім жасмінам, а яго штурханулі пад рабрыну: уставай, прыехалі. Прыйехалі, дык прыйехалі. Тыр-р-р!

Працуе Колька на будоўлі мулярам, і добра працуе, нават прэміі там розныя не зыбываюць вымяркоўваць яму, падзяку аб'явіць. «Ты заслужыў, Мікалай Сцяпанавіч. Пабольш бы нам такіх працаўітых людзей». Але ўсе вучацца. Шкрабанула гэта і Кольку. Яму таксама захацелася. «Не горшы за іншых». Пра адно толькі забыўся Колька: калі аднакласнікі добра вучыліся – тады яму не хацелася. А цяпер сядзі на лаўцы. Падпільноўвай настаўніка.

– Ну дзе ты, баба? – задзірае галаву ўгору Колька. – Наелася масла?

– Ды лезу, лезу, – вылятае Антосін голас, а потым паказваецца і яна. – Дзе ж яна, хітрай, нясецца? Усе закутні перапальчыла, а хоць бы адно яйка. Дык што ж гэта выходзіць, людцы мае добрыя? Я карміць яе павінна да восені, а яна ні яйка мне?! Трасцы! Не-е, Антосю ты не абхітрыш! Пер'е з цябе паляціць! Сёння ж! – Антося высунулася з веснічак, намацала нагой лесвіцу, паставіла на яе парэпаную пятку. – Трымаеш, унук?

– Трымаю.

– Трымай жа! Лезу... лезу на зямлю.

– Навошга ты яе спускаеш, Колька? – неўпрыкмет падышла суседка Лідка, амаль што равесніца Антосі. – Хай там і зімее. Бохан хлеба ёй падайце – нічога, пераседзіць.

– Ты, маладзіца, унука майго не ведаеш: ён бабу сваю шануе, – ніколькі не крыўдуе на суседчын жарт Антося, хутчэй наадварот: самы момант, думае старая, раз зачапіла ты, Лідка, языком Кольку, пра яго добрае слова ўстаўвіць. І яна ўстаўляе,

як толькі нага намацала зямлю: – Усё, злезла. Унук мой – ты чуеш, Лідка? – разумны. Абы-каго ў цехнікум не возьмуць...

– Дапусцілі Кольку ў цехнікум? – дзевіцца Лідка.

– Узялі, узялі, дзеўка, – пасвятлеў Антосін твар.

– Што робіцца, людзі! – успіяснула рукамі Лідка. – А ў нас жа, ледзь не сход які бацькоўскі, усё, помню, дзяўблі яго. Ён і такі, і гэтакі. Невук. Зусім не прызнавалі чалавека, а ён – на табе! – у цехнікум... На другі год усё, помню, пакідалі...

Іншая б бабка на месцы Антосі начала дакараць настаўнікаў, што тыя не змаглі даць ведаў Кольку, а вось яна прамовіла суседцы наўздріў памяркоўна:

– Узяўся за разум, маладзіца. Горад навучыў жыць.

Старыя гамоняць каля пунькі, а Колька зноў сядзе на лаўку, бярэ ў рукі кнігу, зредку косіць вокам у той бок, адкуль павінен паказацца настаўнік. Калі ён яшчэ быў так трэба яму? Не відаць Сяргея Кірылавіча. Можа, грыбоў сабраў столькі, што не данесці? «Эх, – думае Колька, – праміргаў! Трэба было б з ім у лес пайсці. А чаго? Гэта ход. А так чым яму аддзячыць за ту ю кансультатыю? Грыбочки – самы раз. Ад іх Сяргей Кірылавіч не адмовіўся б. Калі было, як на ту ю экспкурсію хадзілі яны ўсім класам, а помніцца. Столыкі баравікоў, абабкаў і падасінавікаў назбіралі настаўніку, што той вяртаўся з лесу ў вёску ў адной майцы – поўная капуля, як завязаць, была напоўнена ляснымі дарункамі. Вось і цяпер бы забегчы наперад Сяргею Кірылавічу, зрезаць грыбы ды ў кошык, у кошык, а потым – калі ласка, паважаны настаўнік! Трымай! Не дапетрыў, прамахнуўся. Глядзіш, і кансультатыя прайшла б на самым высокім узроўні. А так чым аддзячыць? Чым? Хіба ж Сяргею Кірылавічу ахвота проста так ламаць галаву, ды яшчэ ўлетку, калі яна ў яго на адпачынку».

Колька глядзеў у кнігу, а сам думаў: «Чым жа?.. А можа, і зусім ён не возьмецца бясплатна кансультаваць? Цяпер, кажуць, не той час, каб усё задарма. У горадзе вунь аб'ява ў

газеце змешчана: даю кансультацыі... Не за прыгожыя ж вочы дае. Плаці, значыць». І другое хвалявала студэнта-завочніка: « А што, калі мараль чытаць пачне? Не захацеў, скажа, вучыцца, калі ўсе вучыліся, яшчэ і нерваў колькі мне папсаваў, а цяпер – прыпёрся, ратуй, Сяргей Кірылавіч. Ці ж ёмка? Га?»

Разважаючы так, Колька не адразу і здзяйсніў, як перад ім паўстаў Кукуруза. Валіку Ярмольчыку, былому аднакласніку – ці не ў пятym яны вучыліся разам? – такую мянушку прыляпілі за доўгі рост і белую лахматую галаву.

– Усё вучыш? – зморшчыў лоб Валік.

– Вучу.

– Не пазнаю цябе, Колька. Калі ўсе жэняцца – ты вучышся. Дзівак!

– Ды вось... рашыўся, – пацепвае плечуком Колька. – А чаму і не? Цяпер спрыяе... вучыся. Не ўсё ж мне ў мулярах хадзіць. Пахадзіў – хопіць.

– Кіраваць будзеши апасля? У начальнікі меціш? – Валік не без іроніі ў голасе падсядае да Колькі, бярэ кнігу, прагарнуў некалькі старонак. – Ого! Ды тут і формулы! Заблудзіцца можна. Няўжо разбіраешся?

Колька адмоўна круціць галавой.

– А як жа экзамен здасі? – зноў моршчыць лоб Валік.

– І сам не ведаю, – шчыра прызнаеца студэнт-завочнік, – але ж іншыя неяк здаюць.

– Глядзі, глядзі. А мо на рэчку махнём, га?

– Не магу. Ідзі адзін. Кірылавіча пільную. Абяцаў кансультацыю даць. Толькі вось не ведаю, чым і як з ім разлічыцца. Усё ж работа гэта.

– Работа! – ускінуў галаву Валік. – Колькі ў нас гэтых завочнікаў, а ён толькі такі добраўкі. Ты вунь да Касцючыхі падступіся. Адразу адмахнецца. А чым аддзячыць табе? – Ён таксама задумваеца – А ведаеш... Ты ж не школьнік. Дарослы. Бяжы ў магазін, вазьмі што трэба... грошы, кажаш

сам, добрыя зарабляеш – больш нават, чым сам Кірылавіч, а пасля кансультациі... так сказаць... Га? – Валік шчоўкнуў па горле.

Павісае маўчанне.

– А можа, ён не п’е? – насцярожана глядзіць на таварыша Колька, а па вачах відаць, што падказка яму спадабалася.

– Цяпер п’е. Гэта калі дырэктарам школы працаваў – трymаўся для аўтарытэту, а знялі як толькі, то і пачаў патрохі нюхаць. Не верыш?

Колька маўчыць.

– Ды я табе – хочаш? – на пальцах пералічу завочнікаў, якія хадзілі да Кірылавіча! – вісіць над Колькам белая лахматая галава сябрука. – Што, задарма? Так сабе? Ага, лаві ластаўку!

«Пайсці хіба і сапраўды ў магазін? Пайду...»

Бутэльку гарэлкі студэнт-завочнік Колька нёс да настаўніка ў поліэтыленавым пакецыку, на якім было напісаны: «Вы нам паверце, смачны суп у канверце». А мо што іншое. Не паншаму напісаны, і што Кольку да той пісаніны! Да халоднага ж боку бутэлькі туліліся два падручнікі.

... З гэтым пакецыкам неўзабаве і выйшаў ён ад настаўніка. Не, выляцеў, бы верабей са шпакоўні, шпарка, не азіраючыся, пашыбаваў да пунькі, сігануў без лесвіцы на гарышча, зашыгуся ў сена і ляжаў там, пакуль не сцямнела.

Назаўтра ранічкай, першым рэйсам, Колька паехаў у горад. Хто ведае, можа, шукаць тую газету з аб'явай, дзе, як сам вычыгай, нейкі дзядзька напрошваецца даваць кансультациі...

А ў вёсцы ішло сваё жыццё. Сяргей Кірылавіч штодня хадзіў у лес па грыбы – урадзілі, не абмінаць жа. Бабка Антося няпутную курыцу не загубіла, хоць і клялася, а толькі шукала гняздо, выгледжвала і на гарышчы – лазіла туды звычайна ў канеццы дня, а лесвіцу падтрымлівала Лідка. Аднаго разу яна спусцілася на зямлю не з яйкамі, а з бутэлькай, здзівілася: чыя?

– Вось гэта курьща ў цябе, Антося! – смяялася да слёз уваччу Лідка. – Што нясе, халера, замест яек! А ты хацела ўжо яе прыпушціць. Прадай мне!

Пасмияліся бабулі, парадаваліся знаходцы, паразважалі, як бутэлька магла апынуща на гарышчы, ды і годзе на тым сказалі. А гарэлку вярнула Антося ў магазін. Грошы паклала ў куфэрак: «На хлеб і цукар. Дзякую таму чалавеку, які паклапаціўся...»

Пра Кольку яна і не падумала.

БУБЕН

У Аркашкі не было свайго бубна, ды і наўрад ён мог быць у гэтага хворага чалавека, калі Ганна, яго матка, сыну ў мясцовай краме купляла толькі зредку цукеркі, печыва, а з горада прывозіла такую-сякую просцен'кую апранашку: бедна жылі, на дзве сціплыя пенсіі – Ганніну і сынаву. Аркашка, відаць, ніколі і не прасіў Ганну: купі бубен. Не ж, канешне. Ён увогуле моўчкі прымаў ад яе ўсё, што яна яму давала. Еў, піў, насіў... І тым быў ашчасліўлены. Не, не павінна быць, каб ён хоць раз заікнуўся пра бубен. Ды яна б, Ганна, і паабяцаць не паабяцала, і купіць не купіла б, хоць і папрасіў бы сын – кожная капейчына на ўліку, на хлеб ды селядзец: не раскашуешся. Ды і дзе яны, тыя бубны, прадаюцца? Ды і ці прадаюцца? Іх жа, мусіць, майстравыя мужыкі робяць – у вёсках, гарадах. Для сябе. Як рэшата, дугу, плужок. Але калі якая гулянка ў Беражках – вяселле, хрэсьбіны, уваходзіны – мясцовы музыка разам з гармонікам абавязкова прыхопліваў і бубен. Бубен – для Аркашкі. Ён жа заўсёды прыходзіў на такія мерапрыемствы без запрашэнняў, яго ўжо быццам бы і чакалі, мясцілі куды-небудзь на ўскрайчык лаўкі, налівалі келіх-другі, ён выпіваў і закусваў, не выпусціўшы на свет ніводнага слова. Толькі соп, калі еў. І сачыў за гарманістам. Той выбіраўся з-за стала – за ім ішоў і Аркашка, сядаваў ад яго з правай рукі,

вывуджваў з халявы чобагаў – Ганна чамусыці аддавала перавагу зімой і ўлетку гэтаму абутку, а мо і сам ён – палачку, выструганую самаручна, таму крыху нязграбную, каравую, і ў яго атлусцелай левай руцэ пачынаў уверцюру бубен – спярша трымцеў-звінеў мініяцюрнымі бразоткамі над Аркашкавым вухам, а потым, бытга жаўранак, адспіваўшы ў высі, камячком кідаўся на зямлю, – так і бубен: у правай руцэ падпільноўвала яго палачка, неўзабаве яна краналася нацятага – як звон! – скуронога палатна, і тады Аркашка, прафесійна схіліўшы галаву на бок, выступкаў на бубне самия розныя мелодыі, і ніхто не помніць, каб калі-небудзь гарманіст папракнуў яго за фальш. У гэтай справе Аркашка быў маэстра, таму рэдка хто цягнуўся за бубнам, калі той быў у ягоных руках. Мо толькі п’яныя які. Але што з яго, асалавелага, возьмеш? Цікава ж – Аркашка даваў бубен моўчкі і пакорліва, а сам перасядаў ад гарманіста або стаяў крыху паводдаль, каб бубен і гармонік былі блізка, поруч, і абыякава, здавалася, назіраў за людзьмі, што калываліся ў танцы. Але без справы заставаўся звычайна ён зусім мала: знаходзіўся нехта, хто абавязкова крыкне:

– Аддай бубен Аркашку!

Іншы дабавіць да гэтых слоў: «Партач!»

Тады Аркашка моўчкі падыходзіў да свайго законнага месца, лавіў у паветры руку з палачкай, вылазваў яе, забіраў і бубен. «Людзі сказалі: аддай...» І зноў схіляў галаву на бок, шавяліў ў роце языком – у такт музыцы, прыгупваў чобагам, і да кропелек на расчырванелым твары выбіваў-выступкаў з гэтага немудрагелістага бубна нешта жывое, вясёлае, трапяткое – вельмі патрэбнае людзям пасля чаркі.

Біць у бубен бярозовай палачкай і прыступкаць вязанкай пальцаў, сашчапіўшы іх у кулак ці проста далоняй, чарадуючы адно з другім, – адзінае, што ўмеў Аркашка добра рабіць на гэтым свеце. Яшчэ вады наносіць, дроў, а каб самому

распаліць печ або грубку – тут не, не яго занятак: і скласці тыя дровы ў печы не атрымлівалася, і запалкай чыркнуць не собіла яму. Бог чамусыці не даў Аркашку ўсяго таго, што даў іншым. За што пакараў, спытаць бы? Бацька з вайны не вярнуўся – загінуў.

Ганна з евангеллем клалася спаць і з ім уставала, усе пахаванні-адпяванні ў Беражках былі на ёй: нікому не адмаўляла, хворая не хворая, а ідзе з Божым словам у апошнюю дарогу правесці загавелага вяскоўца. Аркашка ж, калі быў зусім немаўлём, то застудзіўся, да яго прыліп мінінгіт, той жорстка абышоўся з ім – на ўсё жыццё пакінуў Аркашку хворым, няшчасным. У школу пахадзіў усяго мо з месяц, а тады настаўнік перадаў Ганне сваё заключэнне-дыягназ: нічога не будзе з хлапца, не адужаць яму граматы, няхай лепш сядзіць пры хаце. Ганна і сама ведала, на што варты яе сын: бачыла, не без вачэй, ды і дактары яшчэ раней сказалі ёй – далікатна і тактоўна – тое ж самае. Але як было сказаць яму, каб не рупіўся перад вераснем, не збіраўся ў школу? Суседскія ж вунь збіраюцца дзеци, і ён каля іх трэцца, хваліцца, што і яму матка купіла буквар, сшыткі, ручку. Дзеци потым нешта пісаць пачалі ў тых сшытках, а ён, Аркашка, толькі выводзіў нейкія хвалепадобныя ланцужкі – як усё роўна мора маляваў. На тых ланцужках і скончылася вучоба. Пазней, калі наспеў час, хлопцаў, ягоных аднагодкаў, на ўлік паставілі ў сельсаветe – як дапрызыўнікаў, адзін раз, самы першы, выклікалі і Аркашку, зрабілі адпаведныя запісы і больш не турбавалі. Аднак ён панадзіўся хадзіць услед за хлопцамі ў сельсавет на розныя камісіі. Прачуе, што тыя збіраюцца, падцікуе – і не вярнуць яго: дужа хацеў у армію. Каб не крыўдзіць хлагща, дактары загадвалі і яму распранацца, ён рабіў гэта доўга, а потым замяралі рост, ставілі на вагі, слухалі даханне – і паказвалі выгляд, што і ён такі, яу усе, толькі ніякіх запісаў нідзе, вядома ж, не пакідалі.

Той-сёй раіў адвесці Аркашку ў псу́хушку, але Ганна пра гэта і чуць не хацела. «Гэта пры жывой матцы? Што вы кажаце, людзі?!» Не раіў рабіць гэтага і старэйшы сын – Мікалай, ён якраз у той бальніцы працаваў на легкавушцы: вазіў галоўнага ўрача. Мікалай часта прыязджаў у Беражкі, і не з голымі рукамі, корпаўся з маткай на агародзе — Аркашка ж қурэй на вуліцы пасвіў – шкуматаў да чырвані вуши вясковай дзятве, якая знайшла ў хворым чалавеку цацку: то ўшчыкнуць яны Аркашку, то штурхануць або за нос ці апранашку тузануць. Давядуць звычайна яго да такога стану, што хлапец наліваўся злосцю, пачынаў бегаць-ганяцца за дзецьмі, дагнаць нікога не мог, тады злаваў яшчэ больш, хапаў усё, што траплялася пад руку, меціў у сваіх крыўдзіцеляў, але камень ці кавалак цагліны прызямляўся зусім блізка – як не пад самым носам у Аркашкі. Раззлаваны, ён прыходзіў дахаты, чапляўся да маткі, спаганяў злосць на ёй, іншы раз, сапучы, заяўляў:

– Жані мяне!..

Хоць і круціў Мікалай вуши дзятве, бацькам жаліўся, але дзе ты іх, блазнюкоў, спыніш? Яны і пазней – ужо другія вывадкі беражкоўцаў – не пакідалі Аркашку ў спакоі, калі ён з хлапца стаў дзецыком. Штурхануць, тузануць, а то і словам завядуць з паўабарота, бы добра адредгуляваны матор. І Аркашка зноў ганяўся-даганяў, хапаў-кідаў. Але ні ў кога так і не трапіў. Ды і шкоды за сваё жыщё ён ніколі не зрабіў. Не, не прыпомняць людзі, каб набедакурыў.

А тады бядза за бядой : памёр пасля невылечнай хваробы Мікалай, а праз колькі часу прывезлі труну і з Карэлі – там сканаў сярэдні Ганнін сын Міця, стары халасцяк. Гэтае гора і людзям на сэрца лягло, дарослым і дзецям: шкадавалі дужа Ганну і Аркашку. Што добра, дык малеча бытцам перамянілася, зусім па-іншаму пачала адносіцца да Аркашкі – не як да хворага і безабароннага, а як да звычайнага

нармальна галава, з якім іншы раз карцела ім пагаварыць пра жыццё-быццё, расказаць яму анекдот, недзе нечым памагчы, а такое бывала, што трэба: то пакаўненца ў галалёд, а сам доўга пакутае, пакуль узаб'еща на ногі, то вядро тое ж з вадой паднясуць. Аркашка нічога не скажа, толькі неяк пачырванее ад сваёй бездапаможнасці, махне рукой – а ну яго, галалёд, а ну яе, ваду! – і пойдзе ў хату...

Тым летам спраўлялі вяселле на Ганчароўцы, гэта паблізу ад Ганнінай хаты. Граў на гармоніку Мішка Шурмялёў – музыкант, якіх пашукаць, а бубен завіхаўся у Аркашкавых руках. Панаехала на вяселле багата гарадскіх – у асноўным з боку жаніха, браў ён мясцовую дзеўку, і хлопцы, самі ўчарашнія вяскоўцы, хіба ж не відаць, хадзілі па двары гогалімі, петушыліся, чым стараліся паказаць астатнім: расступіся, дзяроўня, горад прыехаў! Адзін з іх і вырваў з рук Аркашкі бубен.

– Дай сюды! – груба сказаў, пасунуў Аркашку, і пачаў ляпаць у бубен – больш кулаком, чым палачкай.

Адляпаў адзін танец, другі... Нехта крыкнуў:

– Вярні бубен Аркашку!

Аркашка падышоў да хлопца, спаймаў у паветры руку, але затрымаць не змог – той не ўступіў, адмахнуўся:

– Сядзі, дзядзя!..

– Людзі сказалі... ета... бубен... – паспрабаваў пазмагацца за сваё месца каля гарманіста Аркашка. – Бубен... ета... сказалі...

– Што людзі сказалі – нам напляваць! Скачы лепш, дзядзя!

Аркашка махнуў рукой – ён заўсёды гэтак рабіў, калі на каго ці на што злаваў – і адступіўся.

– Вярні бубен Аркашку, фраер! – зноў пачулася з гурту, які таптаўся пад музыку на лысым дварэ.

А там і дзеці, якія ашываліся на вяселі, абстуپілі таго гарадскога неслуха, пачалі заступацца за Аркашку.

- Дзядзька, гэта Аркашкава месца.
- Аддайце яму бубен.
- У яго лепш палучаецца.
- Кыш, малеча! – адмахнуўся, бы ад назойлівых аваднёў, гарадскі хлапец. – Кыш, я каму сказаў, маляўкі! Будзіце мне тут!.. Кыш!..
- Вярніце бубен!
- Не вярніце, а вярні! – рассунуўшы, бы непрымацаваныя калкі ў паркане, хлапчукоў, да няпрошанага барабаншчыка працёрся Пярсцёнак, так па-вясковаму звалі Рыгора Грышкаўца, але на ягонай руцэ-аглоблі павісла жонка Манька, заенчыла-загаманіла, і ўдар сарваўся: пашанцавала таму, бо кулак у Пярсцёнка – што кувалда. – Мань, пачакай! Пачакай. Мань! Дай разабрацца. Я біць не буду. Я бубен забраць... Ды пусціце вы!..

Ведаючы, хто такі Пярсцёнак, на яго наваліця мужыкі, прыпіснуді руکі да цела: вось так табе лепш будзе, не псуй людзям свята. Гарадскі ж хлопец – не, каб супакоіцца, вярнуць бубен, бяды тае, – аказаўся таксама ганарліўцам, ды і не толькі ім, а чалавекам, якому лепш, відаць, г... смактаць праз ганчурку, чымся піць гарэлку, усхадзіўся таксама не на жарт, асабліва тады, калі высыпалі з-за стала дружбакі – падтрымка прыбыла, цяпер і я герой.

– Бубен вам?! Бач, чаго захацелі! Ды вы, сляпцы, яго больш не ўбачыце, калі на тое! Наце! Бярыще! Падавіцесь! – І ён уздзеў бубен на кол, бы нанізаў кавалак мяса на шампур. – З'елі?

Зрабілася ціха. Усе знерухомелі. Аркашка ж разявіў рот, раз-пораз махаў рукой, крыху счакаўшы, падышоў да коліка, зняў бубен...

– Пусціце мяне, я морду яму расквашу, гаду! – вырваўся ад мужыкоў Пярсцёнак. – Бубен парваў! Ён жа нам, людзі, у морду плюнуў! Усім нам! Вы хоць гэта зразумеце?!

Больш да канца вяселля таго гарадскога хлапца ніхто не бачыў – скавалі падалей ад грэху жанчыны.

Паселі за сталы. Апусцеў двор. На лаўцы ляжаў гармонік. І сядзеў побач з ім Аркашка, трymаючы ў дрыготкіх руках нікуды няварты бубен. Сядзеў і плакаў, размазмазваючы слёзы па шчоках.

– Бубен... бубен... бубен... – толькі і шаптаяў ён.

– Аркашка, хадзем за стол, — паклікала яго Пярсцёнкава Манька. – Хадзем, Аркашка. Будзе табе ўбівацца. Прыйясуць новы бубен. Вёнацькі ў Ёжачкі папросяць.

– Бубен... бубен... бубен...

– Пайшлі, Аркашка! – яна, быццам цяжка хворага, узяла Аркашку пад рукі, павяла ў хату.

Ёжачка свайго бубна не даў. «Адзін пагубілі, і ў мяне яны на гародзе не растуць. Ад гарадскіх чаго хочаш можна чакаць...» Больш ні ў кога пытаць не сталі – добра будзе і так, пад адзін гармонік.

Аркашка прасядзеў усё вяслле побач з гарманістам. Насуплены, нейкі здзічэлы, адцураны ад усяго, што рабілася на двары. Ганна потым расказвала, што ў сне ён часта блюзніў пра бубен.

... Няма Аркашкі. Памёр. Пасля таго вяселля пажыў ён зусім мала. Ганна дачакалаася, калі прыбярэцца яе хворы сын, каб абузай не быць чужым людзям, ды і спакойна самой тады адыходзіць можна, і таксама развіталаася з гэтым светам.

А ў Беражках правяць людзі і сёння вясллі, хрэсьбіны, уваходзіны, нехта таксама ляпае ў бубен, і нехта, бывае, самотна ўздыхне-выдахне:

– Эх, калі б гэты бубен ды Аркашку!

З бубнам у руках яго і запомнілі.

ДУРАНЬ

Скараход ляжаў з заплюшчанымі вачыма, але з-пад павек, нібы аднекуль з-пад кругляка-каменя, выкацілася вялікая – з гарошыну, мусіць – сляза. Яна патрымалася крыху ў куточку вачніцы, затым цёплым пуцікам спаўзла, драбнеючы, да вуха хворага. І згубілася...

Ён, тупі ў плячах, каранасты і ўвогуле моцны з выгляду чалавек ляжаў пад кропільніцай. Яго ратаваў прэднізalon – гармон, сумна-радасна вядомы кожнаму астматыку. Скараход, калі першы раз трапіў з бронхамі ў пульманалогію, доўга не мог запомніць назву гэтых лекаў: дужа мудрагелістым, замежным здавалася слова. Затое цяпер разбудзі сярод ночы – скажа: «Прэднізalon!» Смешна ўспомніць, але тады ж сусед па палаце, вярнуўшыся са сталоўкі, адразу пачынаў корпацца ў тумбачцы, даставаў адтуль прынесеную жонкай ежу – сала, курынную ножку, вараныя яйкі. І ўплятаў за дзве шчакі. Калі ж на яго касіў вачыма Скараход, той, крыўляючы сківіцамі, быццам апраўдваўся:

– Пачакай, пачакай, пачне прэднізalon рабіць сваё дзела – тады я на цябе падзіўлюся.

Скараход адно што і зрабіў, дык гэта лыпнуў вачмі і адварнуўся. А пазней, калі, як і абяцаў сусед па палаце, той загадкавы прэднізalon моцна падмяў яго пад сябе, ён тэрмінова наказаў сваім, каб забяспечылі харчамі. «Ад бальнічных смокча пад лыжачкай!» Прэднізalon і разнёс яго, небараку, – такі апетыт выклікаў, што вымушаны быў сярод ночы падсілкоўвацца. Знаёмыя, сустрэўшыся на вуліцы, азіраліся ўслед: Скараход гэта ці мо я памыляюся? Быццам, ён... Быццам, не...

Прэднізalon Скараход прымае кожны дзень – без гарманаў ён ужо не жыткі. Чаго і дамогся, калі даведаўся, што гэта за трасца такая, дык гэта аднаго – споўз, паступова скарачаючы дозу, з некалькі пілюлек да адной. Бо сам адчуў: трэба

пазбаўляцца ад прэднізalonу, а то не атрымліваецца шнуркі завязаць – жывот перашкаджае. Зноў жа – сэрца... Праўду кажуць: адно лечыш, другое калечыш.

Лежачы пад кропільніцай, Скараход успамінаў Узбекістан, дзе жыў пэўны час пасля арміі і адкуль паспеў з'ехаць да распаду СССР. Чым ганарыўся, хваліў сябе за дальнабачнасць: пакуль гляджу наперад – не прападу і сам, не дам прапасці і сваім скраходзікам.

Сёння яны, дарэчы, павінны прыехаць да яго. Святлана і Паўлік. Верка не зможа – у яе на першым плане малады муж, а не бацька. Мядовы месяц. Святлана вучыщца ў тэхнікуме, цяпер у яе канікулы. Паўлік, падскрэбыш, у чацвёртым класе. «Добра, што дзеці прыедуць», – разважае Скараход, расплюшчвае вочы, глядзіць на дзвёры. Щіха. Пакуль няма. Толькі сусед Пятровіч, як і ён раней, пяць гадоў назад, чмякае ротам: прэднізalon, халера!

Ага, вось і дзеці. Яны вітаюцца з бацькам, Скараход ледзь прыкметна ўсміхаецца: задаволены. Не забываюць. Малайцы.

– Сядайце, – прапаноўвае ён.

– Сядзем, – кажа Святлана, а сама мітусіцца: напакоўвае тумбачку харчамі, паклала зверху, на ўскрайчык, некалькі сістэм (кропельніц), свежыя газеты.

І таксама сядзе побач з Паўлікам на падстаўлены ім стул.

– Што там, дома? – выгрымаўшы паўзу, глядзіць на дзяцей Скараход.

– Нармальна, – ківае Паўлік.

– Дома добра, – усміхаецца Святлана.

Маўчаць. Скараход, відаць, успомніў дом, які стаіць амаль у самым цэнтры рапарарадка; ад Гомеля, дзе ён цяпер ляжыць у пульманалогіі, паўгадзіны язды на аўтобусе.

– Сена ўсцягнулі на гарышча? – Скараход паглядзеў на кропельніцу, на дзяцей.

– Ага. Зацягнулі. І адразу да цябе. – Адказала Святлана.

– Адны ўсцягвалі? Ці Верка са сваім памаглі?

– Адны... – зноў адказала Святлана.

Скараход незадаволены, хмыкае:

– А яны, бач, запанелі. Толькі грошай дай, бацька. А дулю! Хопіць! Усяму каі-небудзь бывае канец. Вяселле ім зрабі, яшчэ якую-небудзь трасцу прыдумаюць. Я гэта ім ўспомню. Спаць яны будуць мне ў абдымку! А... а торфакрошку ў хлеў яны не перакінулі? Каля брамы ляжала куча. Я іх прасіў.

– Не бачыла я, – нясмела варужнула плечуком дачка.

– І я не бачыў, – склусіў Паўлік, бо тая торфакрошка як ляжала, так і ляжыць.

– Паслеплі, бачу, усе, – буркліва вымавіў Скараход. – Лячыцца трэба. Акуляры купляць.

– Тата, – пастаралася ўсміхнуща Святлана, – табе ж нельга хвалявацца. У цябе ж сэрца хворае.

Быццам паслухаўся. Але праз хвіліну пацікавіўся:

– Ліпу на дровы папілі? Ці так і ляжыць?

– Ясна, – зноў скрывіўся, бы ад болю, ён. – Як дзень ясна. Вам бы толькі ўсім цягнуць з мяне апошнія жылы. Толькі б есці ды піць. Адчуваю, без мяне там і трусы падохнуць. Павел, трусоў корміш?

– Кармлю... – Паўлік апусціў галаву.

– «Кармлю...» Бурак, пэўна, кінеш адзін на ўсіх – і гуляць. Глядзі, за кожнага адкажаш. За кожнага! Спытаю! Тачанку, матка ўчора гаварыла, зламалі. Хто зламаў? Маўчыце. А што тут скажаш? Ламаць не будаваць, маць вашу!.. Вы хоць печ не разваліце, пакуль я тут. Света!

– Ну, што? – на вачах дачкі ўспыхнулі слёзы.

– Ты не плач, не плач. Масква слязам не верыць, а я што – павінен верыць? Не плач. Памагай матцы. Хопіць гуляць, хопіць!

– Памагаю... – дачка выщерла насоўкай вільгаць на вачах.

– Ведаю, як ты памагаеш. У адрозненне ад вас, я не сляпы.
Ведаю-ю... Р...работнічкі, маць вашу!..

Святлана і Паўлік сядзелі перад бацькам і румзалі. Не саромлісія нават вусагага дзядзьку, Пятровіча, які спярша корпаўся ў пакунках з ежай, а тады, захапіўшыся, разінуў рот і сачыў, чырванеючы, за Скараходам.

Дзеці моўчкі ўзняліся. Моўчкі падаліся да дзвярэй. Скараход выщыгнуў з вены і голку, прыдавіў кроў кавалачкам ваты. Хацеў было датнаць іх, але не змог: закружылася галава, пацяжэла цела.

– Су... сусед... Пятровіч, – кволым голасам паклікаў ён.

Але Скараход не заўважыў, як Пятровіч выслізнуў з палаты ўслед за яго дзецьмі і, затрымаўшы тых у калідоры, бышцам апраўдваўся за бацьку:

– Вы яму даруйце. Гэта хвароба ўсё... Ды і вы ж... і вы ж трохі разумнейшымі будзьце. «Паплілі ліпу на дровы?» – «Так точна!» – «Крошку занеслі?» – «А як жа!» Разумнейшымі, ага, будзьце. А пакуль бацька вернецца – папілеце і занясеце. Яго преднізалон тут надоўга затрымае. Тым больш пасля вашага наведвання...

Пятровіч думаў так да того часу, пакуль не вярнуўся ў палату. І ўжо мёртваму Скараходу сказаў:

– Дурань!

РЭБА

Ледзь прачнүўшыся, Рэба глянуў на маці, якая тапталася каля печы, і сказаў пагрозліва:

– Пахмяляй, іначай спалю хату!

– Палі, будзеш у пуні жыць, – абыякава мовіла маці, стаўляючы вілачнікам у печ чыгунок. – Мне ўжо і жыць... Но не пералетаю. Палі, палі, сынок, хату. Запалкі даць?

Рэба рычэй, бы паранены мядзведзь, ускокваў, піхай нагамі ўсё, што траплялася на шляху, рассыпаў мацюкі, бы трос паміж пальцамі камякі сухой зямлі:

– Пахмяляй, сказаў!

– Каб ты хутчэй здох, – ціха, не пачуў бы сын, сказала старая і перахрысцілася.—Паплакала б раз, ды і забылася. Колькі жыву, столькі і мучаюся. Гэта немец пракляты, ірад!.. Гэта ён, гад лупаты! Лепш бы забіў тады яго!.. Я б і не ведала, што будзе на аднаго чалавека столькі мучэнняў...

Старая выходзіла ў сенцы, неўзабаве вярталася з пачатай пляшкай, налівала трошкі ў кубак, – каб адвязаўся Рэба, не надакучаяў, – і зноў хавала самагон. Рэба ж, пракаўтнуўшы пададзенае маткай пітво, цёгся на вуліцу, пэўны час аглядаўся па баках, а тады валокся да крамы, хоць тая была яшчэ зачынена, але, ведаў, на ганку месца ёсць: можна пасядзець, пачакаць. Ён і сядзеў. Іншы раз да яго падыходзіў Сцёпка, жыве якраз насупраць крамы, і тады яны сядзелі ўдвуух, курылі і пільнавалі, каго б зачапіць каго, каб сарваць на пляшку. Калі не ў краме, дык ёсць у вёсцы кропкі, дзе прадаюць лепшы самагон, чым крамная гарэлка.

Сёння Рэба сядзіць адзін, Сцёпкі нешта не відаць. Хоць гукні – вунь ягоныя вокны, зусім блізка. Аднак Рэба не рагшаецца, баіцца, што высуне галаву з акна Сцёпкавага жонка, і тады не здабраваць: гвалту будзе на ўсю вёску. «Спіць, гад!» – думае Рэба і шкадуе, што сёння Сцёпка, відаць, яшчэ не пасварыўся з жонкай, а то быў бы тут як тут.

Рэба прыхінуўся спіной да дзвярэй крамы і неўпрыкмет задрамаў. Яму прысніўся сон, быццам ён збіраў грыбы, і было іх столькі, нібы бульбы пасля трусілкі на калгасным полі. Доўга ён драмаў ці не – сказаць не можа, але сон пра грыбы яму спадабаўся, і ён пашкадаваў, што яго раскатурхаў нарэшце Сцёпка.

– Нічога няма? – вісела яго лахматая галава над лысай Рэбавай.

– Няма, – адказаў без асаблівай ахвоты Рэба.

– І ў мяне, – уздыхнуў Сцёпка і сеў побач. – А пенсію тваю матка што, усю адбірае?

– Хай бярэ, – цвяроза меркаваў Рэба. – Я ж прап’ю з табой, а жэрці што? Але яна мяне пахмяляе. Прыпугну, што хату падпалаю, – дык і налье.

Сцёпка зажмурыў вочы, а тады мовіў асцярожна, нібы між іншым:

– Перад табой, Рэба, немцы ў вялікім даўгу. Таму што ты доўта не мог навучыца гаварыць слова «рыба». Ён жа цябе, немец, агрэў па макацёру прыкладам.

– Здох той немец даўно. Калі не забілі ў вайну.

– А за таго немца павінен адказаць той, які сёння жыве. Ці не так? Яго сын, брат, га?

– Можа, – Рэба пазяхнуў. – Але не ўспамінай вайну. Не трэба.

– Я б, можа, і не ўспамінаў, але ж яны, немцы, самі пра сябе нагадалі. Сёння ў нашу вёску прыязджаюць германцы.

– То ж без зброі... – уцягнуў галаву ў плечы Рэба. – То добрыя немцы. Іх любіць трэба.

– Любі. Тваё дзела. Але ж могуць яны раскашэліцца хоць раз перад табой? На маркі? Хаця – навошта нам маркі? За іх у нас не возьмеш... Няхай хоць пару пляшак шнапсу дадуць – і ніякіх фокусаў. Вунь, вунь аўтобус... і легкавікі. Едуць, едуць немцы. – Сцёпка ўсхапіўся, падцягнуўся ажно на мысках ботаў, каб пабачыць, куды паруліла нямецкая дэлегацыя. – У кантору. Але нічога, нічога, грамадзяне! Знойдзем і там! Знойдзем! Пайшлі, пайшлі, Рэба, за кампенсацыяй!

Рэба маўчаў. Ён нават не глядзеў на Сцёпку. Ён успомніў вайну. З усія вайны, праўда, запомніў адно – як ударыў яго немец. Для яго вайна пачалася і скончылася гэтым эпізодам. А

ўжо пазней, калі трэба было хадзіць у школу, то навука ў яго не пайшла, затое прымалі, як свайго, у бальніцах.

– Дык ты ідзеш ці не? – наступіўся Сцёпка.

Рэба з крэктам устаў, атрос пыл з портак, заківаў галавой:

– Не, не, не! Я баюся немца...

– Дык гэта ж добры, сам гаварыў, немец.

– Усё роўна – баюся.

– Эх ты! – уздыхнуў Сцёпка, махнуў рукой і сеў на тое месца, якое вызваліў Рэба. – А я думаў, ты смелы... Думаў, што можаш у яго, фрыца, кампенсацыю папытаць. А ты?!. Думай тады, дзе разбагацель на бутэльку.

– Мне ніхто не дасць, – зморшчыўся Рэба. – Матка папярэдзіла людзей, каб не давалі. Злы я, кажа, калі нап’юся. А ці ж злы я, Сцёпка?

– Злы не злы, а нікому кепскага ніколі не зрабіў, – сказаў Сцёпка і ікнуў. – Во, нехта ўспамінае. Зінка, хто ж яшчэ. Зараз высуне галаву з акна і так гыркне, што...

Сцёпка не дагаварыў – з-за вугла крамы вытыркнуўся Пахомчык, стары халасцяк, чалавек неакрэсленых гадоў. Ён разявіў рот, быццам здзівіўся, убачыўшы на ганку Рэбу і Сцёпку.

– А загрызці ёсць чым? – нарэшце знайшоўся Пахомчык і паказаў бутэльку. – Як знаю, што вы тут. Сёння я вас частую, заўтра – вы мяне.

– Пра што можа быць гаворка? – засвяціўся твар у Сцёпкі.

Рэба ж стаяў усё яшчэ пахмурны, бы дзень позняй восені.

– Гайды за вугал! – загадаў Пахомчык.

За ім ахвотна патупалі. Там, паміж цаглін, была прыхавана чарка, у цэлафанавым пакецыку ляжаў акрайчык хлеба. Выпілі. Хлеб высах, не ламаўся, таму Сцёпка пабег да дзічкі, знайшоў некалыкі паданкаў. Яны яшчэ лепш, чым той чэрстыў хлеб. Калі самагон запаліў усяродку лямпачкі, Сцёпка пажаліўся Пахомчыку на Рэбу, які не жадае сарваць з немцаў, што

прыехалі ў вёску, кампенсацыю за таго фрыца, што ў вайну выбіў з галавы ў яго частку розуму.

– І правільна робіць, – не падтрымаў Сцёпку Пахомчык. – Як гэта – пайсці да чужых людзей і прасіць? Гэта ў суседа можна. Хай і дулю іншы раз пакажа. Дык то наша дуля, мясцовая. А калі немец варсане, то яна, тая імпартная дуля, будзе доўга смярдзець. Не ідзі, Рэба. Не слухай.

– Не пайду, – павесялеў Рэба. – Не пайду. Матка сварыща будзе, калі пачуе... Ну яго, немца!..

Сцёпка нервова плюнуў, а Пахомчык адышоў на хвілінку, апусціў руку ў бур'ян і выщыгнуў другую бугэльку.

...Рэба ляжаў на ўзбочыне, паклаўшы далонь пад галаву. Смаліла сонца. Шапка ляжала паблізу – за метр ад яго. Нешта не відаць Рэбавай маткі: наказаў старой сам старшыня калгаса, каб завалакла п'янтоса дадому, каб не сарамаціў калгас і вяскоўцаў перад нямецкімі гасцямі. А яны, немцы, ходзяць па вёсцы, знаёмыца з жыццём людзей. Неўпрыкмет і на Рэбу натрапілі. Адзін з гасцей рагатнуў, паказаў пальцам:

– П'ян, так?

Старшыня разгубіўся, пачырванеў. Выручыла яго Сымоніха, старая, але жывая бабулька, якая прымазалася да гасцей і хадзіла з імі па вуліцы, дзе ёй было ўсё знаёма-перазнаёма, але дома не было чаго рабіць, таму і шлындала. Яна, смела зірнуўшы на немца, што паказаў на Рэбу пальцам, сказала гучна і з нейкім непрыхаваным папрокам:

– Ён жа на сваёй зямельцы ляжыць, панок!

СВЯТА

Вестка аб tym, што Кругліца папоўнілася яшчэ на аднаго жыхара, ды не на абы-якога – трэй кілаграмы семсот грамаў! – разнеслася па вёсцы з такой хуткасцю, што і ўявіць цяжка: толькі ж уехаў у Кругліцу дзед Макар, толькі шапнуў адной Ягорысе: «Сын у Дуні...», а на пытанне «У якой Дуні?» нават не

паспей адказаць – не спыняць жа каня, калі той ходка, галаву задраўши, імчыць... Ягорыха, мусіць, адразу прыгадала, колькі Дуняў у вёсцы. Па яе меркаваннях, толькі адна Дуня, Хусціна, магла нарадзіць. Няўжо ж Шарыпава? Не, што вы! У яе ўжо ўнукі – жаніхі. Не, не... Ды і ад каго ж ёй нарадзіць дзіця тое, калі мужык, Хвядос, даўным-даўно загавеў – кволы быў чалавек, хваравіты... І гадкоў Шарыпавай слава Богу... Застаецца адна Дуная – Хусціна. Але ж ад каго і яна магла нарадзіць? Розуму не даць. Ягорыха ўсіх мужыкоў перабрала, хто б мог да перастаркі падкрасціся, прыладзіць ёй, калі верышь Макару, дзіця. І здагадка старой ні на каго не трапляла. І як трапіць, калі Дуня сама ў штанах ходзіць і з мужыкамі наройні трymаецца – то шчаўчка ўлепіць каму з іх, то за вуха шкуматне, а то і рубель у складчыну свой кіне. Не пашэнціла з замужжам дзеўцы... Толькі ж паверышь было цяжка Ягорысе, што яна, Дуня, можа нарадзіць. Цяжка паверыць. Хто б іншы, тая ж Шарыпіха нават, толькі не Хусціна: Ягорыха нічога не бачыла ў яе жаноцкага – і на целе, і ў галаве. «Ой, людзі! Дык што ж гэта атрымліваецца? Дуня нарадзіла дзіця! Дуня-я! Усё роўна, каб сказалі, што Ягор мой...»

І пакацілася навіна. Макар не паспей ля канюшні хамут зняць з каня, а тут пытгаюць: «Дык праўда ета, Макар, што Дуня мальца ў капусце знайшла?»

Смык цікавіцца – ён на другім канцы Кругліцы жыве, а, бач, і да яго дайшло.

– Нарадзіла. Чаму не можа, калі баба яна, калі на тое Богам адпісаная...

– Быгта і так. А ўсё ж мне здаецца, што ў яе цыцок няма. Чым малога карміць будзе?

Макару такое не падабаецца, ён на баку Дуні:

– Казу купіць.

Смык моршчыцца:

– Можа... Толькі што каза? Каза і ёсць каза. Каравёнку няхай просіць у калгасе. Сама малака на хверме насмокчацца, а сыну ўроце не прынясе...

З канюшні Макар вяртаўся пехам. Быў ціхі сонечны надвячорак. Сонца якраз вісела над журавіцкім бальшаком, вялікае, з густой чырвянню. Стары ўспомніў пра Дуню, уявіў чамусьці яе ў промнях гэтага сонца. Бытта сядзіць суседка на ганку, стомленая, вочы сумныя і шчаслівыя. За яе спіной – дзвёры ў радзільны дом. Малы спіць недзе там, а ёй, маці, захацелася пабыць адной і, можа, за доўгія гады свайго жыцця паверыць нарэшце, што яна, Дуня Хусціна, таксама цяпер паўнапраўная маці. І няхай хто цыкне! Макар заступіцца. «Цяпер ты, дзеўка, будзеш і дзіцятка сваё кармшць, і чакаць, калі яно першае слова на свет выпусціць, і заступацца будзеш, калі яму хто нос падрапае... Усё будзеш. А там і ў армію правядзём твойго хлопца. Раствуць дзецы, як грыбы. Асабліва чужыя. Ну, то і добра, што рагылася. Правільна. Што ты адна? А нічога! Людзі ж – яны розныя ёсць. Розныя... Адны парадуюцца, ад усёй душы парадуюцца, а хто і пазайдросціць твойму шчасцю...»

Макар мераў крокамі вясковую вуліцу, шырокую і ціхую, голаў апусціў долу, бы ехаў на веласіпедзе і баяўся, што можа трапіць кола ў якую яміну. Дуня ўжо, мусіць, насядзелася на ганку, надыхалася свежым паветрам, паднялася, зірнула ў той бок, дзе бяжыць дарога ў Кругліцу, уздыжнула і падалася ў пакой. Стары нават загадаў ёй: «Ідзі, дзеўка, ідзі. Як там малое? Ці не плача? Хто ж прыгледзіць яго, як не родная матка...»

І калі падняў Макар голаў, бо ўваччу пачало шарэць ад зямлі, заўважыў, як выходзілі на сустрач жанкі, падпільноўвалі. Стаяць, бы на свята: руکі на грудзях, вочы – на яго.

- Даік праўда ета?..
- Праўда, праўда!

- Не хлусіш, Макар?
- Хлущу, хлущу!
- Яна ж уродзі і не цяжарная была?..

Макар запаволіў хаду, яго абступілі жанкі, сакаталі, бытта гускі на поплаве.

– Як бывае і што, не мне вам, бабы, рассказываць, – сур’ёзна гаварыў стары. – Самі павінны знаць. От. Але пацвердзіць мушу: калі доктар мне каня перадаваў самалічна, то сказаў: «Адважная ваша Дуня, дзед. Сама на калёсы – і ў радом. Дзе б гэта бачана? Няўжо ў вёсцы вашай людзей няма, машын, га, дзед? Каб яшчэ трошкі, то ой-ёй-ёй!» Ён, доктар, нават языкком салупнуў ад ўсяго, што магло б здарыцца з дзеўкай у дарозе. А вы, бабы, куды глядзелі? Куды, гэта ў вас я, Макар, пытаю? А каб у дарозе пачалося? Вы толькі пра сябе думаецце! Самі вунь па кучы панараджалі, а ёй і ў адным не маглі памагчы... Каб па-людску...

Макар пакінуў жанкам свой незадаволены позірк, павярнуўся і роўна, бы плыў, пакрочыў далей вуліцай – да жытла.

Жанкі ж пэўны час стаялі моўчкі, а потым пераглянуліся, зноў загаманілі:

- Ну, і хто ёй, Дуні, вінаваты?
- І праўдацькі! Навошта ж таіцца было?
- А ўсё ж і правільна рабіла, бабы: маглі б вы сваімі размовамі, каб даведаліся, што яна цяжарная, сурочышь... Ну вашыя языкі!
- Ціпун табе на язык, Клава! Ціпун! Цыфу на цябе!
- І гэта ж трэба, ай-яй-яй! Да апошняга на ферму хадзіла, маладняк усё даглядала. Усё ў фуфайцы і фуфайцы... Дзе ты там убачыш – ці яна дзіця чакае, ці што...
- Цяжкае ў яе шчасце, бабы...

«Дурань стары! Ну, канечне ж, дурань! Навошта жанчын дакараць? Навошта? Няўжо нельга было Дуні самой

прызнацца? I хто ета будзе прыглядацца да цябе, Дуня, калі ў галаве ў цябе мякіна? Э-э, хоць і пражыла ты, дзеўка, ладнага, а разуму не багата прыдбала. Каб я быў тваім бацькам, яй-бо, аддзяжыў бы – вось табе, раз не хапае ў галаве. У нас вэн калі якая ўздумае радзіць, то год дома сядзіць, мужык перад ёй на пальчыках ходзіць, а тады яшчэ за месяц да схватак у радзільну кладуць. А ты?..»

Жыла Дуня адна. Бацькі яе – Платон з Платоніхай – даўно сышлі з гэтага свету, ціха, непрыкметна. Былі – і няма... Вёска, можа, нават і не заўважыла, што паменела ў яе на двух жыхароў. Старыя людзі – яны і ёсць старыя: бавяцца паціху, голасу далей двара не падаюць. Таму калі не стае іх па закругленні веку чалавечага, той-сёй можа і вока прыплюснуць: «А што, яны нядаўна былі яшчэ?..» Правядуць у апошні шлях, хутка забудуцца. Нагорнецца на людзей іншы клопат, ён і займае іхнія думы. Чужбыя людзі. Свае ж – помніць, і помніць доўга, вечна.

Не раз і не два ўспамінала, прыгадвала старых, бездапаможных бацькоў і Дуня, такіх, якімі яны былі ў апошнія дні свайго жыцця. Стаялі Платон з Платоніхай перад вачмі, з імі і размаўляла Дуня, раілася: «Адна я, татачка і мамачка, цяпер, адна.. I ў хатцы маёй сумна, холадна, цяпла не хапае... Як мне далей жыць, га?” Каб хто з вяскоўцаў мог пачуць гэтыя слова, здзвіўся б: няўжо яна, Дуня, можа быць гаротнай, са слязымі на вачах? I не паверыў бы, бо кожны ведаў яе адной – рухавай, крыху грубаватай, па-мужчынску цягавітай у працы і як быццам шчаслівай... Хоць якое ж яе, папраўдзе, шчасце тое? Цяжка, нялёгка было зазірнуць у душу гэтай непрыгожай з твару дзяўчыны. Высокая, заўсёды з натруджанымі рукамі – вось і ўся Дуня. З выгляду. Што там, глыбей, – загадка, нейкая патаемнасць, і заглянуць туды пакуль што нікому не ўдавалася. А з гадамі і зусім страцілі на гэта надзею вяскоўцы, бо яна, Дуня, чым больш жыла, тым усё

больш рабілася маўклівай, замкнёнай, а жанчын зусім перастала заўважаць – як і не было іх у вёсцы. Пазней у Кругліцы нават забаяліся: прападзе дзеўка, прападзе, людзі добрыя. Калі не ўбачыш яе – сярод мужчын трэцца. Выпіваць пачала. Но таму, што перастала верыць у сваё жаноцкае шчасце... А мужчыны тыя і ласыя: давай, Дуня, рубель. «Наце...» Ну, што ты ім зробіш? Бессаромнікі... Калі ж па рабоце браць, то яна іншага з іх магла без усяго-усякага абставіць. Нават конь за ёй замацаваны пастаянна, у хлеўчуку начуе, аднак куды ж гэта варта, каб жанчына ўрасла так у мужыцкі гурт. Не, да сваіх яе вясковыя маладзіцы не раўнавалі. Неяк ужо атрымалася, павялося, што ўсе былі ўпэўнены: яна да такой справы, як зацягнуць на вечар ці проста ўдзень Івана альбо Петрака да сябе ў ложак, не народжана. Былі ўпэўнены... Ды памыляліся жанкі.

Засталася на белым свеце Дуня не адна, не. Багата маладзейшая Вулляна з'ехала пасля школы некуды на Поўнач, бывала ў сястры рэдка, да таго рэдка, што Дуні перад людзьмі было няёмка і сорамна. Пісала ёй: «Няхай бы ты, дзеўка, хоць часцей наведвалася, пасядзелі б, пра жыццё пагаманілі. З кім мне яшчэ пагаманіць?» А Вулляна не ехала...

Апошні раз яна была ў вёсцы тады, калі жанчыны і запрыкмецілі – таксама апошні раз – слёзы на вачах у Дуні. Вулляна выходзіла замуж, і вяселле – сцяжынка да бацькоўскага селішча тады яшчэ была ёй бліzkая, пахла родным жвірам і рамонкавымі пялёсткамі – надумала спраўляць дома, на сваіх людзяx. Ці мо проста вырашыла пахваліцца перад вяskоўцамі сваім нарачоным. Хлопец ён і сапраўды ёмкі, прыгожы, дзе б у сваёй вёсцы яна такога адхапіла, а там, на Поўначы, пашчасціла. Але яно ні было, а вяселле лягло на плечы Дуні. Яна і завіхалася, яна ўжо і стараліся! Падавала на стол стравы – сама ці прысела хоць? – і казала не перастаючы:

– Ешце, ешче на здароўечка... А я яшчэ паднясу. Яшчэ падам. Хай Вуллянцы жывецца хораша, хай любіцца...

Вось тады і бачылі на яе вачах людзі слёзы, і шкадавалі яе, Дуню. А яна не саромелася слёз, толькі змахвала раз-пораз насоўкай, вышчытаючы яе з рукава квяцістай блузы— падарунак сястры, здалёк прывезены, такіх тут і не бачылі,— і плакала, плакала. Мусіць, тады, на вяселлі сястры, і выплакала ўсе слёзы...

Не сказаць, каб і ёй не знаходзіліся жаніхі. Сваталіся. Але гэта пазней ужо, калі і кавалеры тыя паспелі нажыцца са сваімі жонкамі, а то і не з адной-дзвюма, і яна не надта каб вешалася ім на шию. Хуценька выправаджала за дзвёры — што першага, што другога, далёка на парог не пусціўшы. Калі няма шчасця, то і з такімі не нажывеш.

І вось — Дуня нарадзіла дзіця... Ад како? У вёсцы гэтая навіна ўзняла ўсіх — ад малога да старога — на ногі. А хіба ж грэх жанчыне займець малое — хоць бы яно поўніла яе аднагалосую хату сваім мармытаннем, смехам, нават плачам, хай тулілася б да яе, шаптала пышчотна і ласкова: «мама... мама...» Не ўсе жанчыны — тут Макар не памыліўся — радаваліся пачутай навіне, іншыя пачыналі, выгляду не паказваючы, каб не выдаць сябе адна перад другой, раўнаваць Дуню да сваіх мужыкоў.

Гэтага, праўду кажучы, і трэба было чакаць...

Раніцай наступнага дня, як вярнуўся Макар з Журавіч, у бок мястэчка патупалі, трymаючы ў руках пачастункі, дзве бабулі — Макарыха і Матруна, нейкая далёкая, як высветлілася, сваячка Дуні па бацьковай лініі. Макар правёў жанчын за вёску, пастаяў трохі на бальшаку.

Упэўніўся, што ўсё ідзе ладам, павярнуў назад. Куды ж падацца? Дома ўсё дагледжана, прыпучана. Сумна аднаму ў хаце. Ды і не час цяпер сядзець за дзвярыма. Дні мінаюць, не паспееш аглюніцца, як трэба будзе ехаць у раддом... А як жа

людзі? Што яны думаюць?.. «Забіраць, канечне, паеду сам, – разважаў стары. – Ніякіх машын. Раз паехала на калёсах туды, то і дамоў дастаўлю на іх. Васілёк будзе цятнунець добра, наўскач, бо конь хоць і жывёліна, але разумная істота: засумаваў, мабыць, па Дуні. А што, гаспадар яна клапатлівая. Без сена на калёсах не ездзіць. Ну, а далей...» Стары ўяўляў, як ён прывязе Дуню, дапаможа ёй мальца ў хату занесці, калі, вядома, бабы не перахопяць. І ўсё? Не, так не павінна, каб гэтым і канчалася. Трэба ладзіць хрысціны. Можа, грукаць у бом і не варта, а ціхен'ка збіраць людзей, раіцца. «Няхай Дуніна радасць стане ўсіхняй радасцю. Людзі павінны разумець... Не ўсе, але знайдуцца, хто зразумее. И хрысціны малому справім на ўсе сто!»

Першай падтрымала Макара Ягорыха:

– Светлая галава ў цябе, Макарка, ой і светлая! Добры ты чалавек. Ета ж правільна, ета ж вумнен'ка! И я ўбачку не застануся. Прыбягну, прыбягну. И гатаваць памагу, і пляшку віна захаплю. Толькі ж дзе мы будзем гатавацца – у Дуні?

– А дзе ж яшчэ? У яе. Мая ў радзільню пайшла сёння з Матрунай, ключ забярэ. Трэба ж гаспадарыць у хаце, пакуль яна там. Ты вось што, Ягорыха, зрабі: накажы бабам, хто хоча прыняць у радзінах учасця, хай збягаюцца. И мужыкі хай. П'яніц аблінай толькі, не трэба, а то ўсю кампанію сапсуюць. Ясна?

– Яснен'ка, галубок. Яснен'ка.

– Дзякуй табе, Ягорыха.

– За што ж дзякаваць, Макарка? Такое дзела, такое дзела... Дуня ж нарадзіла дэцца, а не хто іншы. Трэба, тут усім трэба...

Макар – хіцёр! Навошта яму хадзіць па ўсёй вёсцы, пра хрысціны гаману весці? Скажа адной Ягорысе – і ўсё будзе вядома кожнаму. А там няхай самі ўжо рашаюць. Сілком не прымусіш. Але ён верыў, што знайдуцца людзі, якія

падтрымаюць, і тады ажыве, загамоніць Дуніна хатка, будзе далёка чуваць гармонік, тупат-грукат.

Забіраць Дуню Макар паехаў у нядзелю. «Якраз радзіны правіць». Выходны дзень выдаўся сонечны, цёплы, ціхі. Васілёк усё роўна як ведаў, дзеля чаго цягне калёсы і дзеда на іх, бег трушком ды трушком. Стоміцца – запаволіць бег, адпачне і далей спяшаецца. Назад таксама не трэба было нэкаць і нукаць – капыціў лёгка, шпарка.

– Тыр-р-р! – нацягнуў Макар лейцы, хоць конь і сам бы спыніўся на двары, куды прывёз новага жыхара Кругліцы. – Тыр-р-р! Стой, Васіль.

Макар наўмысна гаварыў гучней і тыркаў умysisна, каб жанчыны, што варылі-гатавалі ў хаце, пачулі і выбеглі сустракаць Дуню з дзіцём. Не памыліўся. Голос яго заляцеў у пакой, і жанкі ішлі ўжо насустроч, ішлі нясмела, выціраючы рукі аб фартушкі, і калі Матруна першай пацалаўала маладую маці, то і ўсе потым за ёй – цмок ды цмок у шчаку, Дуня ажно разгубілася, а Макар, трymаючы малога на руках Сам прыцёгся ў самы разгар, доўга шкрабаўся ў сенцах – жанчыны падумалі спярша, што дзіця нейкае. Ягорыха кінулася адчыняць, а замест дзіцяці таго на парозе Смык. У паклоне апусціў галаву, доўга тримаў яе так, бышцам чакаў, пакуль зайграе музыка і тады ён тутнє нагой па маснічыне, пусціцца ў скокі. Да таго ж і руку з кепкай выпрастагаў убок. Смык стаяў так нядоўга, нарэшце выпраміўся, паказаў вачмі на сталы:

– Хрэсьбіны ў вас, ці што? А я іду і чую галасы. Дай, думаю, зацягнуся. Можна?

Жанчыны былі трошкі нападпітку – па каліву ўзялі, а ці ж багата ім трэба, таму сустрэлі Смыка так, бышцам яго даўно чакалі і каб той не зазірнуў, то што гэта была б за пагулянка такая.

– Праходзь, Смычок, праходзь, родненъкі, – першай падбегла да госця Ягорыха. Яна падавала- адносіла, таму

сядзела крыху неяк наводшыбе, хоць і мала – больш бегала, каб мелася на стале.

- Смык, у цябе і нос – за кіламетр чуе!
- Праходзь, сядай, – падціснуў бокам жанчын Макар.
- Дай, думаю, зацягнуся, – масціўся на край услона госьць.
- І не прашыбіў. Малайчына. Во што значыць нос па ветру трыматць!

– Ну, будзе, будзе вам, жанкі, – буркнуў Макар, узяў пляшку, забулькаў у пузатую шклянку, напоўніўшы яе, кінуў Смыку: – Цябе чакае. За мальца... За Дуніага...

– Ай во! – Смык зноў паставіў шклянку, якую паднёс амаль да самых губ, але ўспомніў, што ідзе напрамкі, а трэба звярнуць убок, павіншаваць, як і вядзецца, віноўніцу гулянкі, таму ўзняўся, працягнуў праз увесь стол парэпаную руку да Дуні, моцна паціснуў яе далонь. – Дазволь, Еўдакія, з мальцом цябе... Хай здаровы расце, паслухмяны і ўсё такое...

– Ты на нас не дзяржы роўню, – пачуўся голас Ягорыхі. – Спазніўся? Спазніўся. Штрафную табе наліі...

«Кamu б кепска было...» – падумаў, мабыць, Смык, а да людзей прамовіў:

- Штрафную дык штрафную. Ну, за мальцатвайго, Дуня.
- Дуня моўчкі кінула, і ўсе глядзелі цяпер на Смыка. Сталі ўбок. Нават было чуваць, як у горле ў Смыка булькала гарэлка. Тры разы: юк-юк-юк!

– Закусвай, закусвай, Смычок.

- Дай, думаю, зацягнуся, – настрой у Смыка паступова падымаўся, вочы адразу засвяціліся, як усё роўна пітво запаліла ў іх нейкія малюпасенкія лямпачкі, і ён цягнуў відэлец да скрылька сала, але перадумаў і замест яго падчапіў на суседній талерцы кружочак агурочки, а сам ківаў Дуні. – Гэта ж абрадавала ты мяне, Еўдакія... Малайчына. Што значыць – рашыцца. Смеласць. Тут, брат, стратэгія і тактыка.

– Закусвай, закусвай, – Смыку не даць разгаварыцца, – самае важнае, а то ён і глупстваў наказаць можа столькі, што ад усяго сяла за год не пачуеш, таму Ягорыха тапталася вакол яго, паказвала, што браць, чым закусваць, бо пасля шклянкі гарэлкі самае галоўнае добра закусіць трэба, асабліва яму, Смыку. – Сала чапляй. Ці мяса хоць. Тады – агуручак.

– Ем, ем, кума. Усё я ем. Дай, думаю...

– Ты вось што, Смык, – паклаў яму руку на плячо Макар, і той замоўк, павярнуўся тварам да старога. – Пакуль мы тут гуляем, то і рашым давай: хто, як не мы, мужчыны, павінны памагчы Дуні?

– Ясна, мы. Ну.

– То-та! Цяпер у яе хвост. Разумееш? Дзіця. Нагляд і ўсё такое, а дзеўцы і скасіць надляжыць соткі, і дроў прывезці...

– Зробім, дзед, што трэба! Усё зробім!

– Правільна. Хто, як не мы. Бабы, а вы чаму галовы паапускалі? Песню, ці што, зацягніце. Давайце песню. А мо яшчэ па граму, а тады?

– Давай яшчэ па граму, – дыхнуў прама ў твар старому Смыку, загарэўся. – А тады не тое, што спець, а танца ўрэзаць можам.

Але жанчыны зацягнулі:

Паслухайце, дзеўкі, дзе галуба гудзе,

Там маладая Дуня дзявоцтва здае:

— Наце вам, дзяўчаты, дзявоцтва маё.

Макар таксама падключыўся, хоць голасу ў яго няма, але як мог, так і падцягнуў:

Я пайду сябу ў жаночым раду,

У жаночым раду з жанкамі на нараду.

Ён спяваў, а заадно напоўніў шклянку Смыку, той крактануў і моўчкі выпіў. Пасядзеў, паслухаў крыху. Спяваць Смык не мастак, але паслухаць любіць. Задумліва, сур'ёзна слухае. Мо песня і яго расчуліла, раз такі твар у Смыка – вось-

вось пырснуць слёзы. Песня раптам ападае, новую жанчыны не заводзяць, і Смык кажа:

– Душу раздзірае песня. На шматкі. Дай, думаю, зацягнуся... Во і добра, во і пасяджу ў нармальным гурце. – Язык у яго пацяжэў, лямпачкі ўваччу пачыналі тухнуць. – Гэта ж, Еўдакія, ты мне равесніца, ці не?

– Я табе равесніца! – гукнула Ягорыха, і жанчыны зарагаталі.

– На случай вайны калі толькі, – пастараўся ўсміхнуцца Смык. – Хе, равесніца. Я сур'ёзна. Я ў Еўдакіі пытаюся: равесніца, га, Еўдакія?

– А то забыўся!– Дуня нарэшце адчула, што яна не дзенебудзь у гасцях, а ў сваёй хаце, узніяла вочы на Смыка. – У школу ж мы разам хадзілі. Ты яшчэ запісачкі міліцыянеру пісаў на калене, на Карлікавай горцы, калі цябе крыўдзілі. Што, скажаш, не было такога?

– Гэта я вас дагнаў ці вы мяне?

– Цябе ўсе даганялі.

– Ага. Ну. Усе. Спрыгныя былі, халера, вы... А я буксаваў. Буксаваў я. Кандратайна на лета мне работу задасць, а я ў калгас іду, а не ў школу. Калі ж алфавіт за лета забудзеш, тады бытта зноў у першы клас ступаеш. І так укруглавую.

Смык зірнуў на Макара, на жанчын. Жанчыны чамусыці зноў засумавалі, толькі ён асалавелымі вачымі не мог да канца ўцяміць, якія ў тых твары – вясёлыя ці не, а раз не было чуваць іхніх галасоў, распараціцца:

– Падвесялі іх, Макар, а то сядзяць, бы на хаўтурах.

– Чагой-та мы на хаўтурах, Смык? – хаўкаючы ротам, прамовіла Ягорыха. – Во пасядзім трошкі ды музыку завядзём. Мішка, струмент з табой?

Мішка-гарманіст – чалавек не малады і не стары: колькі і помніць яго вяскоўцы, увесь час ён з гармонікам на каленях: якая б гулянка ў Кругліцы ні праходзіла, там і ён, гэты штагты

вясковы музыкант. Мішка забіўся ў кут, сядзіць ціха, аб нечым думае. Каб не Ягорыха, ці не заснуў бы. Ён часта міргае вочкамі, адказвае:

– Тут, у той хаце на канапе. А што, расцягнуць мяхі? Пара?

– Давайце, бабы, успомнім маладосць, – кажа Матруна.

– Радзіны дык радзіны, – ускінуў бровы Макар і пачаў выбірацца з-за стала, але яго прытрымаў Смык.

– Пачакай, дзед, – тузануў за ражок сарочки. – Не спяшай. Хай бабы разгон возьмуць, тады і мы заявімся. Дай, думаю, зацягнуся...

– Што ты хацеў?

– Хай бабы разгон возьмуць...

Жанчыны неўзабаве затупалі ў другім пакоі, лілася музыка, і толькі тады Смык падсунуўся бліжэй да старога, ашчаперыў ягоную галаву абедзвюма рукамі, прытуліў яе да сябе. Макар не ўпарціўся: чаго толькі гэты Смык не прыдумае, бог ужо з ім.

– Ну, слухаю, слухаю.

– Дзед, што слухаць... У мяне нутро разбалелася, як дазнаўся, што Дуня, ета самае, радзіла. Абарвалася ажно там нешта. А я табе сакрэт адкрыю... Хочаш? Не, ты хочаш?

– Ну.

– Што «ну!» Э-э, нічога ты не разумееш. Я ж яе любіў, ага, любіў. Во, – і на вачах Смыка стары ўбачыў слёзы. – То-та... Адзін раз нават з клуба правёў... Летам... Шчэ і цалавацца лез, а яна мне па воку – хрась! З размаху. А за што? За што, дзед? Матка пытгае: хто гэта табе, сынок, пячатку пад вока паставіў? Дуня, кажу. Якая Дуня? – пытгае. Калі сказаў, што Хусціна, яна ледзьве вобзем не грукнулася: што, табе дзевак мала? И ў слёзы. Во. Э-э, багата ты чаго, дзед, не ведаеш. А яна, Дуня, і на табе... Малыца. А мая ж Нінка дзевак ды дзевак гоніць, адну за другой. Калі ўжо той сын будзе, паявіцца – і сам не ведаю. Усё абычае: будзе, будзе сын. А дзе ён, я ў цябе пытгаю, дзед?

– Ваша справа. Адкуль мне знаць дзе? Будзе, раз кажа Нінка, – пацепваў плячыма стары, не разумеючы, што ад яго хоча Смык.

– Пара прыкрываць... Пара... А што ж, я так і без штаноў застануся, у адных трусах буду на нарад хадзіць скора. Э-э!..

– Колыкі гэта ў цябе іх ужо?

– Пяць.. Я круглы выдатнік.

– Хай на здароўе растуць. Прыгожыя дзеўкі ў цябе, Смык.

Разграбуць хлопцы.

– А пра хвамілю падумаў, дзед? Пра род наш? Хіба яны працягнуць? Дудкі. Я Дуная – на табе... Малыца... І-ы... Во... Я б з ёй, з Дуняй, мільянерам стаў. Дык не, па мордзе – хрась! Ага. Во так, – Смык адвёў убок руку, доўга прыщэльваўся, а потым ляснуў сябе па твары. – А матка: хто табе так, сынок? І ў слёзы. Утаплюся, кажа, калі з Хусцінай важдашца будзеш. А ты мне, стары, казкі расказваеш... Я ж любіў яе... І цяпер – ух! – душа баліць, у кулак сціскаеца, – Смык паказаў Макару кулак, затым ляпнуў па крайку стала, ажно падскочыў посуд.

– Цішэй, цішэй. Пайшлі лепиш да баб, таксама згэцаем. Га?

Смык глядзеў на дзвёры, што вялі ў другі пакой, але ісці не ішоў, не адпускаў ён і старога – прытрымліваў рукой за сарочку.

– Э-ге... А ты падумаў, падумаў, дзед, адкуль у Дуні хлапец?

– Яе справа, яе, – Макар, мусіць, і сам толькі цяпер успомніў, што недзе ж і праўда павінен хадзіць па зямлі той чалавек, нешта робіць ён і ў гэтых мінуты, калі правяць радзіны без яго добрыя людзі. А мо ён зусім не ведае, што нарадзіла Дуня ад яго сына, што ашчаслівіў ён гэтую жанчыну? Можа, і не ведае...

– Не дуры, дзед. Справа не толькі яе, але і мая...

– Не лезь, куды цябе не просяць.

– Не лезці? – Смык узнёсся над столом, нешта блузніў сабе пад нос, а затым да Макара: – Не, я палезу. Я палезу! Бацька

павінен быць тут, – торкнуў пальцам у талерку з вінегрэтам. – Я прывязу яго. Хочаш?

– Не рабі глупстваў. Не рабі, – насцярожыўся Макар.

– Прывязу, дзед! Вось цяпер. Дзе там конь? На дварэ?

Цяпер ужо Макар трymаў Смыка, учапіўся таму ў пінжачок, але Смык усё ж не зважаў на Макаравы просъбы-уговоры, лез да дзвярэй, бы ўкусіў хто чалавека, гучна казаў:

– Яго месца тут! Я ведаю, хто гэта! Пусці! – і выслізнуў з Макаравых абдымкаў, шпарка папраставаў на падворак. Стары не адступаў:

– Каня не трож! Замардуеш каня. Не дам!

– Трасцы здаўся мне твой Базыль! Знайду каня, дзед.

І ён мінуў дворышча, схаваўся за вуглом пунькі, якая ўпіралася абцёртым бокам у вуліцу.

– Чорт, а не Смык! – плюнуў Макар і павярнуў у хату, з вокнаў якой даносілася музыка, прадзіралася тупаценне.

Стары не ўтрымаўся, паківаў галавою, таксама пусціўся ў скокі. Адбіваў ён польку, а сам кідаў раз-пораз позірк на Дуню. Яна сядзела на канапе з малыцом. «Шчаслівая, – падумаў Макар. – І расцвіла, бачце вы яе, што вішня. Свеціца ўся. Ззяе. Ды і тварыкам, няйначай, папрыгажэла? Канечне, папрыгажэла. Не такая і худая... а то ўсё з жэрдкай параўноўвалі, сукіны дзеці. Хай цяпер мне хто скажа! Галаву адкручу», – храбрыўся сам сабе стары.

Дуня гушкала дзіця, усміхалася, а жанчыны – хто ў пары, хто самі па сабе – кружылі пад Мішкаў гармонік. Кружылі няспешна – не паспявалі з музыкай, а Мішка граў, як заўсёды, хутка, да канца расцягваў мяхі, амаль паклаўшы на іх сваю лысаватую галаву, шырокая раскрыўшы рот – у ім шавяліўся язык, быццам таксама адбіваў танец у такт гармоніку.

Мішка граў усё роўна як для маладых людзей...

– Гуляйце, суседзі, гуляйце... – дрыжэлі ў Дуні вусны, і яна гушкала і гушкала малога...

Неўпрыкмет пацягнуліся жанчыны да сваіх веснічак, ляжаў напагатове перад выхадам гармонік, займаючы табурэт, на якім выціснуўся абадок ад вядра з вадой. Пацішэла ў хаце. Макар з Мішкам рашылі ўзяць напаследак яшчэ па чарцы, тады і заявіўся Смык. Ён адразу ж падсеў да іх, вылайаўся, і, калі перакульваў шклянку, высока задраўшы галаву, мужчыны ўбачылі пад вокам у таго вялікі сіняк. Смык закусваў, утупіўшы вочы ў стол, і маўчаў, толькі злосна пасопваў. А потым паківаў галавою, быццам дакараючы сябе:

– Ну, і чаго ты дабіўся, Смык?

ПЕРСОНА

Для многіх жыхароў Лосеўкі маскоўская алімпіяда 1980 года была звычайнай, радавой падзеяй. Зразумелая справа: жывуць у гэтай прыгожай лясной вёсцы адны старыя, дзядулі ды бабулі, а ім не было калі прывыкаць пакланяцца спорту, яны ўвесь час, колькі і помніць сябе, пакланяліся зямельцы. Таму з'яўленне ў Лосеўцы Мішулі, які, ведалі, даўно жыве ў Маскве, ніяк не звязвалі з алімпійскімі гульнямі. Прыехаў ды і прыехаў зямляк, мала хто не прыезджае зусім. Няхай адпачне, па знаёмых сцежках паходзіць, родным паветрам падыхае, блазнюк. Толькі вось нешта доўга Мішуля дыхае – мінуў жнівень, верасень, каstryгчнік... А ён, глянцые, і не вяртаецца назад у белакаменнью. «Жонка вытурыла!» – вырашылі вяскоўцы, але напрамую ў Мішулі папытаць не адважваліся: жыве сабе чалавек у матчынай хаце, нікому не перашкоджае, няхай і жыве. А калі Мішуля пачаў шукаць хоць нейкую працу, бо адной бульбінай жа сыты не будзеш, ды і на выпіўку траціць багата чалавек, то ўсе сумненні ў іх прапалі канчаткова: ну, а мы што гаварылі? Прагнала жонка!

Жонка? Можа і жончыны тут ёсць старанні, хто ж ведае, але факт застаецца фактам: у сваёй роднай Лосеўцы Мішуля аказаўся на час алімпіяды – усіх выпівох, каб тыя, відаць, не

трапляліся гасцям на вочы, адпраўлялі падалей ад сталіцы . Мішулю, акрамя як у сваю Лосеўку, не было куды ехаць, а за сто першы кіламетр, куды адсыпалі большасць такіх, як ён, кіравацца, мусіць жа, не пажадаў: спалохаўся, што гэта будзе нешта накшталт зоны...

Так вось ён і з'явіўся тут год праз трыццаць, як паехаў, надоўга – у водпуску ж тады-сяды бываў. Сівы, маршчыністы, у пакамечаным касцюме, з маленькім абшарпаным чамаданчыкам у руцэ. Запомнілася яшчэ вяскойцам, што быў ён на добрым падпітку, і, перш чым ісці да бацькоўскай хаты, на дзвярах якой даўно вісеў вялізны іржавы свірнавы замок, звярнуў да крамы і апаражніў бутэльку віна – не адыходзячы ад прылаўка, прагна, адным махам, а тады сказаў разявіўшым ад здзіўлення рот землякам:

– Душна сёння. Фу-у-у! Спякотна. Пасля абеду, відаць, дождж будзе. Фу-у-у!

На што нехта з вяскойцаў зайважыў:

– Табе лепш знаць, будзе дождж ці не, бо жывеш побач з сіноптыкамі. А мы—далёка. Хоць ён, дождж, і трэба: сухмень на дварэ, пагарыць ураджай. Ты, Мішуля, калі раней паедзеш, то шапні там сіноптыкам, няхай паабяцаюць дождж. Зазірні ў іх канторку, не палянуйся. Далёка яны там ад цябе ці не?

– Для землякоў зраблю,— паабяцаў Мішуля. – Я іх прымушу гаварыць тое, што трэба вам. Да... даю слова: будзе дождж. Рыхтуйцеся. Чакайце. А цяпер пагупаў адпачываць з дарогі. Масква, між іншым, не за Рэпішчам, з яе да нашай Лосеўкі няблізкі свет, як і адсюль ... I-i-i!.. А тады паговорым. Будзе пра што.— Ён яшчэ раз ці два ікнуў, падхапіў, па ўсяму было бачна, лёгенькі чамаданчык і, прыкметна хістаючыся, пашоргаў з крамы.

А людзі пастаялі крыху яшчэ моўкі, а тады ўспомнілі-прыгадалі Мішулю ў маленстве, яго бацьку, Сцяпана, які не вярнуўся з вайны, маці, Насцю, што так і не выйшла больш

замуж, адна выгадавала чацвярых дзяцей, а век дажывала, як гэта нарэдка здараецца, у адзіноце.

Як і ўсе дзеци, Мішуля рос на вачах землякоў. Бадай што ўсе яны запомнілі цягну Мішулі да тэхнікі – ён так і прападаў на дворні: спярша плугатарам рабіў на летніх вакацыях, а калі падрос траха, то ўжо не адарваць было ад аўтамашыны, так і цёрся ён каля Івана Аўдзееva, падлабуньваўся, каб той даў праехаць за рулём. Старэйшы і самы вопытны калгасны шафёр уступіў хлапцу, а потым – ну і смелым жа чалавека быў Іван Палікарпавіч! – нярэдка пакідаў у кабінцы аднаго Мішулю, а сам ішоў нешта рабіць па хатняй гаспадарцы. «Ды што за ім сачыць? Ён, браткі, ездзіць лепш, чым некаторыя нашы шафёры».

Скончыў Мішуля школу ці не, ніхто толкам не помніць. Хадзіў, як і ўсе, а ў які клас – дык каму ж сёння пра гэта ведаць? А толькі ў адзін летні дзень Мішуля знік з вёскі – паехаў, казалі, у Москву. Не здзівіліся, бо там даўно і аседла жылі многія ягоныя сваякі, цёткі ды дзядзькі, яны паабяцалі, мусіць жа, дапамагчы з праціскай і дахам над галавой. У вёсцы жыццё ішло сваім шляхам, іншы раз пакручастым, з калдобінамі, а надаралася, і з песняй і чаркай, і неўзабаве пра Мішулю людзі і зусім забыліся. Іншы раз, праўда, яго ўспаміналі хлопцы-равеснікі, а то і маладзейшыя, што некалі зайдросцілі яму, калі бачылі за рулём аўтамашыны. «Пашанцавала ж, а! Мне б так!»

Мала хто сумняваўся, што Мішуля не стане вадзіцелем. Ён і вувучыўся на шафёра, калясіў па Москве на грузавіках, а тады ўсё часцей і часцей пачаў выпіваць пасля работы, колькі разоў пахмяліўся назаутра ў кабіне, папаўся нарэшце – перавялі ў слесары. Вось там ён і зусім сышоў, як кажуць, з рэек. З аўтапрадпрыемства пацёгся на будоўлю, з будоўлі яшчэ некуды. Разладзілася і сямейнае жыццё. Жонка колькі разоў абяцала падаць на развод, але не рашалася, і тут – алімпіяды.

Хоць і шкада было Мішулю, але яна абрадавалася: «Хоць месяц пажыву, як белы чалавек. Абрыд калі ж». Сабрала чамадан. Палаўні рэчаў Мішуля адгрузіў.

— Напіхала ў чамадан, быццам на ўсё жыццё мяне ссылаеш,— агрэсіўна паглядзеў на кабету. — Хопіць пары сарочак і адны штаны. Шкарпэткі таксама вазьму... А пантофлі другія навошта? Адарвецца падэшва, то прыб'ю. Не зломак.

З тымі сарочкамі ў чамадане ён і прыехаў у родную вёску. Жыў ціха, непрыкметна, нібы вельмі пакрыўджаны нечым чалавек. А вось аднаго разу, падвыпішы, ударыў кулаком па прылаўку ў краме:

— А чаго гэты вы ўсе мяне гоніце ў Москву? А мне, можа, і тут добра, у родным гняздзе. Што Москва — цукар? Ядалі, знаем! Можа, за паўтода я і зусім адвык ад сталіцы. А сям'я? Няма ў мяне сям'і. Няма-а! Жонка ёсць, не пярэчу, дзеці таксама: дачка і сын. А сям'я няма. Што, яны не маглі прыслать мне грошай на дарогу? Ведалі ж, што трэба мне на дарогу... не пехам жа тупаць. Я ж кінуў ёй, сваёй каструлі, грошы з наказам: як разграбуць усе камплекты медалёў, пералапаюць усіх нашых баб, адразу і высылай. Праз месяц дзесьці. А дзе яны, грошы? Ужо колькі часу мінула? Не, дык вы падумайце: і гэта я, Мішуля, ім патрэбен у той гразкай Москве? Адмылі, мусіць, дзякуючы алімпіядзе. Падаць на калені не буду. Не буду-у! Я, можа,— персона!.. Гучыць? То-та ж! Пер-со-на-а!

З гэтай «персонай» ён насмяшыў людзей. Доўга яны смакавалі пачутае слова, што рэзанула, пэўна ж, слых. «Персона! Бачылі? Хвалько-о! Парткі на каленях працёрліся, усю табаку пакурыў у суседа, на білет грошай няма, каб дамоў вярнуцца Персона...» А потым разабраліся людзі з гэтай персонай — дапамог сам Мішуля, ён проста дабавіў яшчэ два слова — нон грата — і раслумачыў тым, што ўсё гэта азначае. «За дваццаць чатыры гадзіны — як дыпламата! — і вытурылі з

Масквы. А вы: Москва, Москва!.. Чхнуць я на яе хацеў, каб ведалі».

Настаўнік Кірылавіч прынёс Мішулю дваццаць рублёў грошай. Падаў і спыгаў:

– Хопіць?

– Што... гэта? – здзівіўся Мішулі.

– Грошы. На білет. Да сям'і.

– Хо...хо... іць, – часта затрос лахматай галавой Мішулі.– Дзякую табе, настаўнік. Ты чалавек. Вярну, як толькі прыеду. Там мне пазыгчаць. Карапкі. Можна, я цябе расцалую, настаўнік?

– Не трэба, Мішулі, – Кірылавіч павярнуўся, каб ісці, але затрымаў крок. – Не вяртай грошы, не трэба. Пры сустрэчы як-небудзь разлічымся. Не апошні дзень, спадзяюся, жывём.

– Як шкада, што ты мяне не вучыў!

Але Мішулі даехаў толькі да вясковай крамы. Ён яшчэ некалькі разоў здабываў грошы на білет, але зноў жа прапіваў. «Зусім, ой, Божачкі, прапаў чалавек, – бядавалі вяскоўцы, а як памагчы яму, не ведалі. – І навошта Москва яго выкінула, навошта выспяткам?.. На нас, старых і нямоглых, перадала. А там жа хіба не бачылі, якім стаў Мішулі? То дзе ж яго яшчэ можна было паставіць на ногі, калі не там, пры акадземіках і прахвесарах розных? Дык не – спіхнулі, і руکі выщерлі. А мы ж вам такога Мішулю не давалі. Вярніце такога, якога і бралі. І жонка харош! Цъфу!»

Аднаго разу да Мішулі завярнуў старшыня калгаса Дзергачоў. Мішулі снедаў – мачаў бульбіну ў соль і запіваў расолам. Павіталіся. Старшыня строга паглядзеў на гаспадара сіратлівага жытла, уважліва прабег вачыма па кутках, загадаў:

– Збірайся!

– Куды? – Мішулі, пачуўшы такое, ажно папярхнуўся.

– Іван Палікарпавіч Аўдзееў памірае... не для каго не сакрэт. Быў у яго. Прасіў, каб цябе прывёз... пагаварыць хоча.

Ёсць, кажа, у мяне апошняя просьба да цябе, старшыня. Я павінен выканати яе, просьбу. Паехалі, паехалі!

Па дарозе, спрытна кіруочы «УАЗікам», старшыня пацікавіўся:

- Даўно быў у яго?
- Даўно...
- І ў яго, прабач, грошы пазычаў на дарогу ў Москву?
- Пазычаў...

- Эх, Мішуля, Мішуля! – старшыня ўпёрся стіной у сядзенне, ляпнуў адразу дзвюмя далонямі па «баранцы». – Адзін я, відаць, табе яшчэ не пазычаў грошай. Так? Маўчыш. Не пазычаў. І не буду. Я табе, Мішуля, калі што, білет куплю. Білет не прап'еш. Ці можна?

Мішуля няпэўна паціснуў плячыма:

- Не ведаю.

А тады, памаўчаўшы, прамовіў:

- Прапіць можна ўсё. Нават Москву.

Пагаварыць са сваім любімчыкам Мішулем Іван Палікарпавіч не паспей – памёр стары. А яму дужа хацелася. Хацелася па-бацькоўску шчыра папрасіць яго, каб не піў так бяспутна, няграматна, узяўся нарэшце за разум і паказаў сябе перад землякамі не «персонай», а тым Мішулем, якім быў некалі. І яшчэ вельмі хацеў стары чалавек, каб Мішуля сеў на яго «газончык». Ён бачыў яго ў кабіне, на сваім месцы.

Пра ўсё гэта Мішулю расказаў старшыня. Выгрымаўшы паўзачку, пацікавіўся:

- Ну, дык як, Міхаіл Сцяпанавіч?

Мішуля стаяў на падворку Івана Палікарпавіча, глыткаў слёзы і часта хітаў усё той жа лахматай галавой:

- Не змагу я... не змагу... не змагу-у! Даруй, Іван Палікарпавіч!.. Даруй!.. А ў брыгаду пайду, старшыня... ці на ферму... Жыць жа трэба... трэба... ага... жыць...

Старшыня паехаў, а Мішуля застаўся каля труны. Хоць быў сёння ён і цвярозы, аднак слёзы з вачэй сыпаліся ў яго, бы дождж з густой цёмна-шэрай хмары. Іншым магло падасца, што ў труне ляжаў самы блізкі яму чалавек – няйначай, бацька... Ды, відаць, так яно і было.

ХЛАПЧЫНКА

Дзесьці ў канцы мая, як толькі гарадскія кветнікі ўспыхнулі-загарэліся ўсімі колерамі вясёлкі, Кацьку цапнулі прама за руку на клумбе перад інтэрнатам. І хто – стары, з выгляду нягеглы, заўсёды сонны, бы леташняя муха, дзед Міхалыч. Ён падцікаваў дзяўчынку, выгрымаў належную паўзу, пакуль тая не ўцягнулася ў недазволены занятак (а кветкі Кацька рвала не спышаючыся, усё роўна як на лузэ альбо ў сваім вясковым гародчыку) і, высунуўшыся з-за тэлефоннай будкі, агрэсіўна запатрабаваў:

– Стаяць!

Кацька і спынілася. Іншая б дала лататы, а яна – не, яна ўсміхнулася Міхалычу, паказала букет:

– Прыгожы, а?

– Стаяць! – паўтарыў стары і малайцавата апынуўся каля дзяўчыны, узяў за руку. – Ага, папалася! А я думаю, хто кветкі нішчыць. Ты, значыць, каралева. Так-так. Ну, пайшли, значыць?

Міхалыч пацягнуў Кацьку за сабой у інтэрнат, не перастаючы сыпаць слоўцамі:

– Гэта ж трэба – гарадскую прыгажосць псаваць!.. Людзі, значыць, торкаюць насенне, паліваюць, даглядаюць...

Кацька моўчкі плялася за старым, не выпускала з рук прыгожы букет, а дзед працягваў ушчываць яе:

– Калі кожны па кветцы... па адной кветцы нават сарве – што ж будзе, га? Дзе ж набярэшся гэтых самых кветак? Бязладдзе! Параспускаліся-я!

Перад уваходом у інтэрнат Кацька ўсё ж заўпарцілася:

– Міхалыч, адпусці. Міхалыч, мне ж кветкі трэба, а купіць няма за што. Чуеш, Міхалыч?

– Ведаць не ведаю!

– Ты ж добры чалавек, Міхалыч. Ты ж ваяваў.

– Для таго і ваяваў, каб кветкі раслі!

– Я разумею. Гэта патрыягтычна, гэта мяне кранула. Будзь сябрам. Міхалыч. Хочаш, я цябе пацалую? Хочаш?

– Ведаць не ведаю!

Кацька цмокнула ўсё ж старога ў шчаку, але і гэта не дапамагло – на другі дзень яе ўчынак разбіралі на сходзе ў цэху. Сход сабралі не спецыяльна, каб наладзіць кранаўшчыцы Кацьцы прачуханку, не, так супала, што ён быў запланаваны, назбіралася шмат вытворчых пытанняў, якія трэба было неадкладна вырашаць, а ў канцы і пра яе ўспомнілі.

– Давай, Міхалыч, што там у цябе? – паглядзеў на старога начальнік цэха Лісаў.

– А што дакладваць? – крыху сумеўся стары, патагітаваўся на месцы, глянуў на Кацьку, твар у якой запунсавеў – кветкі на клумбе пачалі прадаваць. – Зацікавіўся я, значыць, хто б мог пакасціць. Хлапчуکі, думаю. Шпана. А тут, бачу, Кацька рве. Кацька-а. Вось яна самая... – Міхалыч паказаў на дзяўчыну вачамі. – Я за тэлефонную будку – нырк, назіраю...

У зале пачуўся смех: многія, відаць, уявілі, як нырнуў за тую будку кручкаваты дзядок.

А Міхалыч працягваў:

– Не дзеўка, а хлагчынка нейкі гэтая Кацька. Яно ж і праўда, людзі: на кран той хіба дзеўка ўскараскаеца? У мяне б у самога шапка звалілася.

Зноў пачуўся смех.

– Міхалыч, па сутнасці, па сутнасці гавары, – больш строга напомніў старому начальніку цэха

– Дык па сутнасці і кажу, – трохі пакрыўдзіўся стары. – Дык я і кажу... Тым разам, на жончыным якраз дзяжурстве, шыбу выбіла... Бутэлькай...

Нехта прысвіснуў: во дае Кацька!

Стары сеў.

– Кацярына, ты дзе? – бытам не бачыў, дзе стаяла кранаўшчыца, пашукаў яе вачыма Лісаў. – Раскажы ўсё сама. І пра кветкі, і пра выбіту шыбіну. Давайце Кацярыну паслухаем.

Дзяўчына паднялася – маленъкая, шчупленъкая, падзьмула на пасмачку валасоў, што звесілася на лоб, ціха мовіла:

– А што мне вам сказаць? – Выгрымаўшы паўзачку, паспрабавала ўсміхнунца. – Рвала кветкі... Міхалыч бачыў, не дасць схлусіць. І шкло разбіла... бутэлькай...

– Яна хоць поўная была ці не? – хікінүй нехта.

– Поўная, – з твару дзяўчыны амаль зусім знікла чырвань, ён пасурёзнеў, падабрэў. – Як наліць. І дарагая – камерцыйная. Я, праўда, бутэльку разбіць хацела – не шкло. Так атрымалася. Але ж я сама шкло паставіла. Так, Міхалыч?

Стары скамянуўся, крэкнуў:

– Гэта праўда. Сама.

– Дык, а што ж ты хочаш, дзед? З кім не бывае? – заступіўся за Кацьку вусаты хлопец, што сядзеў недалёка ад яе.

– Думаеш, калі дзяўчына малая, то яе і пакрыўдзіць можна? Кацька, дай дзеду здачи!

– Міхалыч не вінаваты, – спакойна сказала Кацька. – Ён пры выкананні. Яму, можна, і дзякую трэба сказаць, што пільна на вахце стаіць. І я, відаць, таксама не вінавата. З бутэлькай да мяне жаніх прыходзіў... Ну, адзін раз можна... але ж не кожны! Не трэба мне жаніх з бутэлькай. А кветкі? – Яна крышачку разгубілася, сарамліва паглядзела ў презідыум, па баках. – Я кахаю Толіка... Хацела яго схадзіць, папрасіць прабачэння... З кветкамі. Я люблю кветкі... А яны, ведаеце

самі, цяптер дарагія... а гроши нам не плацяць за работу ўжо другі месяц. Прабачце... Я больш, таварышы дарагія, не буду... Даруйце...

Начальнік цэха барабаніў пальцамі па стале, дзед Міхалыч глядзеў некуды сабе пад ногі, прылізываючы растапыранымі пальцамі пучок валасоў на лысай галаве, той-сёй перашэптваўся...

— Хлапчынка, ты хлапчынка, — пахістай услед галавой Кацьцы дзед Міхалыч, калі сход закончыўся і ўсе пачалі разыходзіцца. — І для каго кветак пашкадаваў, каб спытаць? Цыфу! Толькі асарамаціўся. Бач, усе на яе баку, адзін я толькі выгыркнуўся, як Мікіта з канапель. Хоць не: на клумбе кветкі растуць для горада, а не для адной хлапчынкі.

КАССЁ

Не з пустымі рукамі кожны раз ездіць у горад Ягорка. І на гэтых раз дзве торбы ледзь падняць: калі ж кожнаму з родзічаў трэба гасцінец прывезці. А тут яшчэ і кассё гэтае вымушаны цягнуць. Напісаў брат Сцяпан, папрасіў: прывязі, Ягорка, калі не цяжка табе, кассё, выберы ў лесе раўнайшую бярозку, выстругай, а я табе сто грамаў пастаўлю. «Паставіш, паставіш», — ведаючы, які сквапны брат, паківаў галавой Ягорка. Але кассё зрабіў. Роўненъкае. Лёгенькае.

Да горада Ягорка дабраўся добра — у дызелі ехаць не праблема: месцаў на ўсіх хапае. Усе пакуты, і гэтага вельмі баяўся ён, пачаліся на вакзале. Там, колькі і помніць Ягорка, дужа багата людзей снует туды-сюды, і як толькі пададуць аўтобус, то хлынущы усе ў дзвёры, бы горны паток. Гэты паток і ўнёс Ягорку ў салон аўтобуса. А пакуль ехаў, людзей значна паменела, стала вальней. Ягорка прыладзіў каля ног свае торбы, а кассё трymаў у руцэ на поўны рост — яго трохі не хапала, каб уперціся адным канцом у дах аўтобуса.

На чарговым прыпынку заскочыў у салон хударлявы хлапец у скуранцы, з некім павітаўся кіўком галавы, узяўся за кассё і трymаецца. Ягорка хацеў падказаць, што гэта не поручань, але перадумаў: няхай патримаецца, не шкада. Аднак крыху пазней хлопец сам заўважыў, што не за тое ўзяўся, усміхнуўся Ягору белазубай прыемнай усмешкай, ціхенечка сказаў:

– Прабачце. А я неяк адразу, дзядзька, нічога не зразумеў.

Усміхнуўся яму ў адказ і Ягорка, кіунуў: нічога, бывае...

Пасля чарговага прыпынку адразу двое – хлапец і дзяўчына, закаханыя, адразу відаць, – ухапіліся за кассё. І буркуюць сабе, усміхаюцца-абдымаюцца. Нават не заўважаюць, як падцягнулі кассё разам з Ягоркам да сябе – ім, бачыце, так зручней стаць. Ягорку давялося зрабіць заўвагу:

– Асцярожней, маладыя людзі.

Маладыя людзі пераглянуліся і пад добразычлівы смех некаторых пасажыраў пакінулі кассё ў спакоі. Пасмяяліся і самі з сябе. Канфуз атрымаўся, нічога не скажаш. А Ягорка са сваім кассём быў ужо ў цэнтры ўвагі амаль усіх, хто ехаў у аўтобусе. На кожным прыпынку людзі нецярпіва і заціукаўлена паглядалі на кассё – хто ж на гэты раз прыме яго за поручань? І калі хто хапаўся, пырскалі смехам. Ягорка ж, шырока разявіўшы рот, вадзіў кругтай, як мяч, галавой па баках і ківаў, крыху ніякавеючы: і чаго гэта яны ўсе, людцы добрыя, да гэтага касся ліпнуць, як авадні на азадак кабылы? А сам жа – не скаваеш! – быў задаволены, што кассё падняло людзям настрой. «Дзе б яшчэ пасмяяліся ў гэтым горадзе? Надзьмутыя ўсе, як сычы!»

А потым за кассё ўзяўся п'яны мужчына. Ён, на здзіўленне ўсіх, адразу заўважыў, што рука пацягнулася да касся, затрымаў на Ягорку доўгі позірк, спытаў дазволу:

– Зямляк, дазволь узяцца? Дазваляеш?

– Бярыся, – засмяяўся Ягорка і паглядзеў па баках.

– За дрэва, панімаеш, прыемней трымашца, чымся за тую слізкую жалезку. А кассё, я табе скажу, добрае. Сам рабіў?

– Ну а хто ж?

– Малаток! – пахваліў п'яны. – Сам, кажа, рабіў. Адразу відаць, што дзелавы ты, баця, чалавек. У дзярэуні кантуешся?

– А дзе ж.

– А я, панімаеш, у горадзі. На «Сельмашы» стаю на піле. Выпіць хочаш? Мужык ты, бачу, добры. Мне падабаецца. У мяне ёсць.

– Пі сам, – коратка і зразумела адказаў Ягорка.

– Не, пачакай, пачакай. Ты што сказаў? Каб я піў сам? Так? А калі я ад душы, ад сэрца? Што, і за гэта мне ў морду можна плюнудь?

– Ніхто ў цябе пляваць не збіраецца, – пачаў апраўдвацца Ягорка, бо адчуў, што незнамы п'яны чалавек так проста ўжо не адчэпіцца, сустракаў ён такіх у сваім жыщці. – У цябе з кішэні, бачу, магазінная пляшыка тырчыць. А я п'ю сваю, самаробную гарэлку.

– Самагон?

– Ну.

– Дома – пі. А калі ёсць з сабой, то пачастуй і мяне. Ёсць?

– Няма, – ціха мовіў Ягорка.

– Ладна, паехалі далей. Вось што я табе скажу, мужык: мяне, панімаеш, не бойся, – і раптам павярнуўся да суседа, ляпнуў таго па плячы. – Ён, бачыш, не паважае магазінную. Га? Запанелі там усе ў дзярэуні, гляджу! Паны-ы! Канешне, панімаеш! .. Я калі зарплату палучаў? А ў іх бульбец заўсёды ёсць.

– Даўк з'ездзі да маткі, вазьмі, – парыў Ягорка.

– А ты маю маць не трож, панімаеш!.. Я, можа, гарадскі! З Балбесаўкі!

– Да бачу, які ты гарадскі... – усміхнуўся Ягорка. – Калі ведаеш, што гэта кассё, то не гарадскі.

– Ну даеш! Ну мочыш! Адкуль ты такі разумны, а, дзядзька? Не, заеўся, заеўся аканчацельна!.. Прыйдзецца, панімаеш, цябе прасвяціць, лекцуху выдаць, цемната. Ды мяне кожны на Балбесаўцы ведае. Кожны! Лёньку Бурбалку спытай! Я! Я гэта!.. Во, і кассё прывёз у горад. Прадаваць. А як жа! Развялося гэтых спікулянтаў – плонуць няма куды. Безабраззе! Панімаеш!..

– Брату вязу кассё, – чамусыці сказаў Ягорка, і адчуў, што трэба было лепш маўчаць.

– Залівай, залівай! Ведаю! А тады яшчэ венікі перад лазняй прадаваць будзеш.

Нехта з пасажыраў зрабіў заўвагу п'янаму:

– Мужык! Ты чаго прычапіўся да дзядзькі? Едзеш – едзь! А то вылеціш!..

П'яны Лёнька затрымаў на імгненне галаву на адным месцы, а потым крыху ўцягнуў яе ў плечы, так і не павярнуўшыся на голас, а толькі сцяўся, бы яму за каўнер упала халодная кропля, сказаў бяскрыўдна:

– Ды ад душы я! Ад сэрца!.. Мне дзядзька спадабаўся, панімаеш! І кассё вунь! Га? Сам, кажа, рабіў. Малаток! Малаток!..

Ягорка нават крыху і пашкадаваў, што вёз гэтае кассё. Адны прыгоды з ім. «І навошта яно брату? Дзе ён тут, у горадзе, касіць будзе?»

Аўтобус чамусыці задужа доўга поўз да чарговага прыпынку. Нарэшце віскнуў, спыніўся. Ягорка падхапіў сумкі, а кассё сунуў некаму ў руку: «Падай, дзетка». І выслізнуў на свежае паветра, хоць ехаць яму было яшчэ два прыпынкі.

«Ну яго, п'яніцу таго! Лепш прайдуся...» Ён павесіў на кассё дзве торбы, ускінуў усё гэта на плячо і панёс. Цяжкавата, але цяпера ніхто не хапаецца за кассё, не ліпне з рознымі роспытаамі, не дыхае ў твар гарэлкай... Людзі, праўда, дзівіліся

з Ягоркі: і навошта ён такую доўгую палку ўзяў, каб несці на ёй сумкі? Хапіла б і карацейшай.

І добра, што нікому не трэба было тлумачыць, што гэта не палка, а – кассё!

СУМКА

Па сцяжынцы, што выгінаецца ўсцяж шашы, нетаропка едзе веласіпедыст. Гэта вясковы настаўнік Юрый Трафімавіч. Сухі і доўгі, у паношаным шэрым пінжаку і расхрыстанай белай сарочцы, ён нагадвае нечым кінаартыста Філіпава.

Паволі круцяцца колы веласіпеда, мітцяць, зіхацяць на сонцы спіцы. На рулі пагойдваецца старая, зашмальцаваная сумка.

Веласіпедыста абганяюць грузавікі, легкавушки, ажно вецер шугае ў бок Юрый Трафімавіча, сіліца сарваць саламянага колеру капронавы каплялюш – у таго толькі згінаеца левы, што к дарозе, акраек.

Калі паназіраць за спіной веласіпедыста, якая ўсё аддаляеца і аддаляеца ад цябе, то не цяжка зазначыць: гэты чалавек ніколі і нікуды не спяшаецца, не з хapatлівых ён людзей – усё робіць разважліва, спакойна, роздумна.

Колы веласіпеда ўжо коцяцца па заасфальтаванай вуліцы раённага гарадка, на рулі супакойваецца сумка. Настрой у Юрый Трафімавіча добры: твар яго раз-пораз кранае лёгкая ўсмешка, вочы свецяцца непасрэднасцю і шчырасцю.

Нарэшце Юрый Трафімавіч супыняеца, въщягвае з кішэні насоўку: хоць і ледзьве круціў педалі, в лысіна ўсё ж узмакрэла. Ды ўжо ж не семнаццаць гадкоў. Настаўнік вядзе веласіпед па тратуары, губляеца сярод людзей, якія ходка шнуруюць туды-сюды.

Юрый Трафімавіч, здаецца, і сам того не заўважыў, як апынуўся перад аднапавярховым, жоўтага колеру будынкам, на якім кідаецца ў вочы шыльдачка з надпісам: «Банк». Ён

ставіць веласіпед да нізенькага акуратнага парканчыка, здымает з руля сумку, вітаеца з нейкім чалавекам і па стаптаных прыступках накіроўваеца ў будынак.

Сіратліва стаіць веласіпед, толькі скок-паскок на сядзенні верабей. Нарэшце птаж падціскае пад сябе лапкі, заплюшчвае вочки – спіць. Ён бы і сам спаў, але выходзіць з будынка Юрый Трафімавіч, перабівае спачын вераб’ю. Той пырхнуў, заціліўкаў і даў лёту над ніzkім кустамі бэзу.

Настанік, правёўшы кароткім позіркам шэрую драбязу, чапляе на рог кручкаватага руля сумку, зноўку круціць педалі. Стаіць у самай сваёй моцы летні дзенъ, спякотны і ціхі. Прыпарвае. Неба, аднак, па-ранейшаму чыстае і светлае, без хмурынкі, поўніцца россыпам птушыных галасоў.

Нарэшце Юрый Трафімавіч выруліў на ціхую, бязлюдную вуліцу. Пярэдняе кола веласіпеда наматвае на сябе дарогу: бяжыць узбоч яго, а то і трапіць пад самы след ценъ настаніка. Наперадзе мільгануў, загойдаўся перад яго вачамі фасад малаказавода. За шырокія дзвёры на яго тэрыторыю зарульваюць адзін за другім некалькі малакавозаў – вяртгаюца з прыёмных пунктаў. Вахцёр, на першы погляд дзядзька трохі мешкаваты, што трymае руку на кнопкы, праpusкае пузатыя машыны – зауважае Юрый Трафімавіча, адбівае лёгкі паклон яму, а крыху пазней, калі дзвёры зноўку самкнуліся, падыходзіць да настаніка, падае руку. Вітаюцца. Цёпла. Як старыя знаёмыя.

- Міхася праведаць? – пытгаеца вахцёр.
- Калі ўжо ў горадзе, то дай, думаю, і заеду.
- Трэба, трэба. Сваё, душа баліць. А як жа...

Юрый Трафімавіч нясмела пытгаеца:

- Як ён тут?

Вахцёр – трохі здзіўлены:

- Хто – Міхась-та? У-у.. Хлапец – зух! Вунь, глядзі, на дошцы – «маланка» прыгажуніцца, — паказвае рукой. – То ён не

прападзе. Хоць і навічок на заводзе, а яго халадзільнік, брат, марозіць – ого-го! Ажно інай курэе. Так што, бацька, радуйся за сына.

Загарэлы твар Юрый Трафімавіча прасвятлеў у прыемнай, праўда, крыху нязграбнай, няўдалай усмешцы. Вахцёр тым часам заглянуў у сваю будку, адкуль быў чуцён яго голас: «Кавалёва, ну таго, што па накіраванні. З тэхнікума, ага... Як зразумеў? Прыём. Падсылай на пражадную».

Вахцёр вяртается да настаўніка, на хаду пачухвае патыліцу, мурлычы: «Салдат вярнёцца...»

Зноў пад'яджаюць і піпікаюць малакавозы.

– Добра, слайна малако ідзе, – радасна кажа настаўніку вахцёру і зноў спяшаецца да кнопкі, націскае яе кароткім тоўстым пальцам.

А тым часам да Юрый Трафімавіча падыходзіць Міхась з нейкім незнаёмым хлопцам, але вельмі падобным на сына настаўніка. Такі ж рослы, прыгожы, акуратны. Аднак больш падобняць іх, мусіць, беласнежныя халаты.

– Ты ўсё на ім? – зірнуў Міхась на веласіпед.

– А то яшчэ на чым жа?

– Надзейна, выгодна, зручна. Лягайце веласіпедамі! – пажартаваў той незнаёмы хлопец.

– Сямён, – нарэшце кіёнуў бацьку на таварыща Міхась. – Разам вучыліся і цяпер вось...

Юрый Трафімавіч яшчэ раз глянуў на Сямёна, толькі ўважлівей. І зноў загаварыў:

– Сапраўды, самы надзеіны конь. – Ляпнуў па рулі адразу дзвюма далонямі.—Аўтобус то прыйдзе, то не. Сам ведаеш, як ходзіць. А гэта надзе-й-ны конь. Мы па-старэчы, не спяшаючыся. Круць-верць, верць-круць – глядзіш – і прыехалі...

– І колькі ж ты сюды дабіраўся? – пытается Міхась.

– Да нядоўга. Па справах надзённых прыехаў, от. Трэба шчэ недзе бляшанку сурыку прыдбаць. Рамонт у школе, лічыць

можна, закончылі. У майм класе толькі недаробкі : бляшанку сурыку – і тады смела, з чыстым сумленнем адпачываць можна.

– Сурыку? Усяго бляшанку? – не проста так, ад няма чаго рабіць, перапытвае Міхасёў таварыш. – Нават і дзве магу. Слова – закон. А чаму і не, калі ёсць. У мяне дома стаіць фарба, высыхае – псуецца адно: харомы свае рамантавалі з бацькам, засталася. Магу адскочыць, га? Я тут недалёка... – Сямён кранаецца рукой веласіпеда.

Юрый Трафімавіч уступае яму свой надзеіны транспарт.

– Ну, калі не шкада, – ніякавата паціскае плячамі настаўнік.

– Ды я ўмомант! Я тут недалёка... на вуліцы Смалячкова жыву. Для школы, для дзяцей – хіба ж можна фарбы пашкадаваць! Было б чаго... Чакайце, я зараз. Адна нага тут, другая – там.

І Міхасёў таварыш спрытна скончыў на сядзенне. Веласіпед, нібы скінуўшы цяжар суму па хуткім бегу, памчаў вуліцай, што неаб'езджаны стаеннік. Відаць было, што прагаладаўся па гэтым транспарце і Сямён, – так апантана працаваў ён нагамі. А сумка, тая старая зашмальцаваная сумка, не знаходзіла, здаецца, сабе месца на рулі – гайдалася і трэслася, бы адбівала польку-«весялуху».

Вось веласіпедыст выруліў ужо на цэнтральную вуліцу, фарсіста імчыць па ёй, ажно прыўзняўся на сядле. Эх, і тэхніка! Расступіцеся, грузавікі і розныя там легкавікі – веласіпеду зялёнае свято! Але свяглафор лыпнуў зялёным вокам раз, другі і ўспыхнуў чырвоным: стоп! І веласіпедыст ці то разгубіўся, ці то ўсё ж мераўся прашмыгнуць, але перад ім ужо зашугалі шчыльным ланцужком машыны, і яму нічога не заставалася, як «даць па тармазах». Даў, але не зусім удала: грымнуўся. Веласіпед у адзін бок, сам – у другі, а з сумкі высыпаліся проста на асфальт... грошы. Некалькі пачкаў. Сямён адрабіўся лёгкім перапалохам, а ўбачыўшы грошы,

разгубіўся, бадай, яшчэ больш, чым хвілінай раней. Перад вачамі пракруціліся тыя пачкі з грашамі, бы на нейкім круглым дыску. Ён матлянуў галавой, нясмела зноўку паглядзеў на пачкі. Не, сапраўды – грошы...

Сямён, вядома, не бачыў, што за якія трыватыры крокі ад яго стаяў сяржант міліцыі. Стаяў, дакладней, матацыкл «Урал», а вартайнік парадку масціўся на сядзенні ды барабаніў пальцамі па бензабаку. Як шлёпнуўся перад ім веласіпедыст, сяржант насыржыўся. Калі ж з сумкі пасыпаліся грошы, ён ажно ўзняўся з сядзення, ажно працёр пальцамі вочы. Яны, відаць, абодва – Сямён і міліцыянер – глядзелі на грошы і не маглі паверъшыць: яны ці не яны? Сяржант, ну, канечне ж, адразу з прафесійнага пункту гледжання ацаніў абставіны: «Ага, ляціца на скрут галавы... Так-так-так... Куды ляцець-спяшацца можна? З такімі грашамі і на таксі не грэх праехаць. Уцякае, значыць. Бач, яму крадзеныя грошы нат за ўласнае жыщце даражэй – ледзьве пад колы не трапіць. Што робім? Затрымліваем. Даставляем. Дзейнічаем! Ні хвіліны замінкі!»

Свісток з гарошынай усярэдзіне гримнуў на усё скрыжаванне. Што? Чаму? Навоштага? – азіраліся шафёры, матацыклісты, прахожыя. А свісток заліваўся. Хоць вушы затыкай. Сяржант падбег да разгубленага Сямёна, які і сам не ведае, адкуль тыя грошы на асфальце: ці шчодра сыпануў хто, ці з гэтай вось сумкі вывалиўся? Ды няўжо можа быць, каб з сумкі? Міліцыянер нешта даказвае хлопцу, той разводзіць рукамі – не разобраць, далекавата яны, ды і машыны шалёна гудуць.

Паколькі сутнасці справы яны не высветлілі, то едуць у райаддзел міліцыі. Наперадзе спакваля круціць педалі веласіпедыст, азадачаны і хмурнаваты, раз-пораз патраўляючы – ужо асцярожнен'ка, далікатна – на рулі сумку, а за ім важна кіруе сяржант.

У райаддзеле сяржант дакладвае дзяжурнаму:

– Таварыш лейтэнант! Невядомы грамадзянін... – Глядзіць на хлапца, просіць вачамі, каб той назваўся.

– Сямён... Неслух. З вуліцы Смалячкова.

– Во, во, – неслух... Гы-эм, – сяржанту не падабаецца, як лічыць ён, празмерная Сямёнаўка іронія.– ... Затрыманы з невядомай сумкай і эннай колькасцю грошай. Факт патрабуе разабрацца.

Дзяжурны па райадзеле міліцыі, не такі і малады ўжо лейтэнант, запрашае прайсці ў цеснаваты пакойчык.

– Сядайце, грамадзянін, – кіўнуў Сямёну, а сяржанту загадаў: – Раскававайце, Кудасаў...

– Значыць, так... Я мушу спярша запытаць таварыша... Як там цябе?...

– Сямён Неслух.

– ... адкуль у цябе, Неслух, грошы?

Сямён, хоць і разумее пытанне, аднак адказаць не можа. Паціскае плячамі:

– Не ведаю. Чэснае слова, не ведаю.

– Ну, бачыще, – сяржант, задаволены сабою, пераможна паглядае на дзяжурнага. – Я ж адразу і падумаў: свіснуў!.. Свіснуў – і кропка.

– З чаго б свіснуў? Ды ў мяне і свістка няма, – паказвае руکі Неслух, прыкідваецаца дзіваком, проста па сваёй натуры ён такі наіўны і крышачку з дзяцінствам яшчэ ў галаве чалавек.

Між іншым дзяжурны ўсё ж згаджаеца, што перад ім не той хлапчына, які можа ўкрасіці. Штосыці ўсё ж умешці ў ягоных вачах лейтэнант. Штосыці шчырае, непасрэднае.

– Давай, Сямён, раскавай: чый веласіпед, чыя сумка?

– А-а! – нібыта прачынаеца Неслух. – Дык гэта ж веласіпед бацькі майго таварыша. І сумка... І сумка яго!

– А дзе ж ён, бацька той? – спакойна вядзе допыт лейтэнант.

– Ля прахадной завода.

– «Уралмаша»? – іранізуе дзяжурны.

Сямён зразумеў, што лейтэнант злавіў яго, як кажуць, на слове, таму тут жа сумеўся, трошкі вінавата ўсміхнуўся:

– Ну, вы даяце... Ля малаказавода...

Зноў у tym жа парадку, як і ў райаддзел, едуць на малаказавод. Неслух азіраецца на сяржанта, крычыць таму:

– Таварыш сяржант, а таварыш сяржант! Вы чалавек ці не, – відаць, што ён не ўпершыню звяртается да сяржанта з такай просьбай. – Фарба настаўніку трэба. Пазарэз. З-за яе рамонт у школе зацягваецца. Дзеці што, па старой падлозе павінны шоргачь? Як вы зразумець не можаце... Я тут недалёка, на Смалячкова жыву. Чулі пра такога героя?

Сяржант толькі махае рукой: кіруй далей і ніякіх размоў, можа, фарба тая – прычына ўцячы. Разбярэмся, тады хоць еш яе, фарбу тую, хоць лыжкай, а хоць жменяй. Ды не адной рукой, а дзвюма адразу можаш...

Невядома, успомніў Юрый Трафімавіч пра сумку, як невядома, ці забываўся ўвогуле ён пра яе. Настаўнік стаіць з сынам і вахцёрам, нешта расказвае ім смешнае, бо вахцёр ажно за жывот ухапіўся і тупніў па зямлі ботам, бы збіраўся апынуцца ў бойкім танцы. Але ён першым заўважыў стракаты міліцэйскі матацыкл, таму адразу неяк суцішыўся, выпрастайся.

Пад'ехалі Неслух з сяржантам. Апошні заглушыў матацыкл, зняў шлем, а потым падаўся да мужчын, павітаўся з кожным за руку. Побач з ім стаяў Сямён, не знаходзячы, што яму рабіць: перадаваць веласіпед уладальніку альбо чакаць загаду на гэта ад чалавека ў пагонах.

– Чый будзе веласіпед? – спытаў сяржант, прымерваючыся позіркам да кожнага, хто стаяў насупраць яго. – Смялей жа, мужчынкі!

– Веласіпед чый? Як чый – мой, – не мог, здаецца, зразумець настаўнік, чаго дамагаецца вартайнік парадку.

- А сумка?
- І сумка.
- А там, у ёй, бублікі якія ці яшчэ паважнейшае?
- Грошы,— спакойна адказвае Юрый Трафімавіч.
- Грошы, кажаце?— прыняў больш канкрэтна дзелавы выгляд сяржант. – А ў вас якім чынам такая сума, га?

Юрый Трафімавіч трymаецца незалежна, сабрана. Допыт, невядома пакуль чым выкліканы, не выбівае яго з каляіны. Ну і што, калі міліцыянер? Няхай сабе. Хоць яшчэ другі побач няхай стане. А ён пры чым? Ну, грошы...

– У банку атрымаў. Адпускныя. На настаўнікаў...

Сяржант дакорліва ківае галавой:

– Грошы – у сумку. А галава на плячах навошта, спытыва варта. Што, для шляпты? Эх, паважаны чалавек-е-к... А калі б што? Сумку калі б хто зняў у Неслуха, як тады, га? Шукай у полі ветру?

Юрый Трафімавіч не ведае, як трymаецца яму перад міліцыянерам, кепска, зусім кепска адчувае ён перад ім, таму адразу і слоў у адказ не знаходзіць.

– Даі... ды на гэтую сумку і паглядзець ніхто не паглядзіць. Старэнъкая яна, нягеглая. Выкінь такую – палянующа людзі нагнуща, каб падняць, не кажучы ўжо...

– Каб такія валяліся на дарозе... – сяржант паспрабаваў усміхнуцца. – Адказная сумка ў вас, таварыш. Сур'ёзная сумка. Колькі ў ёй?

– Багат а...

– Ну во. З грашамі так не абыходзяцца. Паакуратней трэба, паасцярожней. Ёсць у нас яшчэ майстры лёгкага жыцця, якія чуюць вось гэтым самым месцам,— торкнуў пальцам у свой прыплюснуты нос,— як яны пахнуць, грошы. Мець на ўвазе трэба, паважаны...

А ён, Юрый Трафімавіч, прости вясковы настаўнік, даверлівы і чулы, не можа дакеміць, да яго ніяк не даходзіць,

што ёсць такія «майстры». Адно ён ведаў дакладна: у іхняй вёсцы няма. І сярод яго выхаванцаў, былых вучняў – таксама няма, на ўсе сто працэнтаў няма. І сумнівацца не трэба.

– Вось што, паважаны, – звяртаеца міліцыянер да Юрый Трафімавіча. – У Кулагу вам трэба? Праз лес?

Настаўнік ківае: і ў Кулагу, і праз лес.

– Сядайце, падкіну я вас. Сур’ённая ў вас сумка. Людзі грошы чакаюць. Адпускныя ці якія яны, а чакаюць.

Юрый Трафімавіч разгублена глядзіць то на сына, то на Сямёна, то на вахцёра, а больш – на сяржанта. І не пагаджаеца:

– Я сам... Не хвалюйцесь, таварыш міліцыянер. А за ўвагу, за клопаты дзякую. Да стаўлю цэлымі і зберажонымі. Не хвалюйцесь задарма. Вось мой і транспарт, – ён бярэ ў Сямёна веласіпед. – З ім мы як-небудзь...

Сяржант не можа зразумець Юрый Трафімавіча, ён, мусіць, лічыць яго дзіваком – яшчэ большым, чым той Сямён.

– Ды і фарба ж мне трэба...

... Як і ўрайцэнтр, не спяшаючыся вяртаеца ў сваю вёску Юрый Трафімавіч. Гайдаетца на рулі сумка. Настаўнік зварочвае з асфальту, дарога – нялёгкая пасля ўчараашняга дажджу – бяжыць у глыб лесу, густога і стромкага. У лесе ціха, свежа, самотна. Хораша ў лесе\ Лес ёсць лес. Пасля гарадской мітусні, пасля тых не зусім прыемных хвілін, праведзеных у размове з міліцыянерам, хоць, прынамсі, нічога і не было ж такога, ад чаго мог сапсавацца ў яго настрой, але Юрый Трафімавіч адчуў сябе ў лесе, у знаёмых мясцінах, як дома. Ён і ехаў, і каціў веласіпед. Каціў пад узлобак ці ў лагчынцы, дзе не асабліва разгонішся – слізгота, гразь.

Яшчэ здалёк настаўнік запрыкметіў лекавушку. Пад'ехаў бліжэй, убачыў: «Жыгулі» праваліліся заднім колам у разбітую каляіну, а яго гаспадар – мужчына сярэдніх гадоў – сядзеў на траве побач з машынай і шчыпаў травінкі, нервова адкідваў іх

убок. Калі пад'ехаў да яго Юрый Трафімавіч, мужчына яшчэ хапнуў жменяй травы, скубануў, але ў руцэ было не густа травінак. Ён адкінуў іх убок, падхапіўся.

– Засеў? – адразу ж пацікавіўся Юрый Трафімавіч, хоць і без таго было бачна: не адпачываць жа сабраўся чалавек у лужыне.

– Занесла Думаў, прайду па броўцы, ды прамахнуўся. Сцягнула во...

– Мо штурхануць? – прапанаваў сваю дапамогу настаўнік і прыставіў веласіпед да адзінокай бярозкі, што цягнулася ўгору на палянцы паміж лесам і дарогай.

– Паспрабаваць можна, – недаверліва глянуў на Юрый Трафімавіча мужчына. – Толькі ці выпаўзем?

– Выпаўзем, – запэўніў настаўнік.

– Тады вы паакуратней, каб не заляпала, – шафёр ужо ўладкаваўся на сядзенні, гыркнуў маторам, папярэдзіў: – Слухайце каманду... Раз, два, – узялі! Так, так... О-па!

З цяжкасцю, але ўсё ж выбіраюцца «Жыгулі» з лужыны.

– Дзякую вам вялікае, – на твары гаспадара «Жыгулёў» засвяцілася ўпершыню, як стрэўся з ім настаўнік, усмешка.

– Нічога, свае людзі, – змахвае са штаноў кроплі гразі Юрый Трафімавіч. – Глядзі, там наперадзе яшчэ адна яміна. Бяры лявей...

«Жыгулі» ад'язджаюць, а Юрый Трафімаівч вяртаецца да веласіпеда. Веласіпед стаіць пад бярозкай, і чорная сумка, на якую ўсё ж трэба прымайстраваць нейкі замок, вісіць на рулі. А можа, і не патрэбен ён, той замок? Навоштга?

Бяжыць дарога, знікае пад коламі. Едзе на веласіпедзе чалавек, адбівае паклоны землякам, і не верыцца яму, што мог нехта працягнуць руку да ягонай сумкі.

Ніяк не верыцца.

ЦЫВІЛІЗАЦЫЯ

Калі Ягорка п'янеў, ён рэзаў паветра растапыранымі пальцамі – справа налева – і пачынаў часта тупацець чобатамі, выбіваючы пыл з зямлі, а галаву трymаў высока і горда, нібы на цемені стаяла шклянка з віном, і ён баяўся, што расплешча каштоўныя кроплі. Сам жа кръчаў сіпатым голасам:

– Танцуй, арцель! Не было б мне горка, каб не зваўся я Ягорка ! Х-ха-ха-ха-а! Гуляй, і-э-эх!

Мужчыны, з якімі Ягорка толькі што браў чарку, здзеклівабразліва пасміхаліся, назіраючы за танцорам, а калі іх напарнік, запыхаўшыся да ачмурэння, бездапаможна павісаў на прылаўку, прапаноўвалі яму, пераміргваючыся, прамачыць яшчэ горла, не шкадуючы для яго слоў пажвальбы. Ягорка пагаджаўся, бо сёння якраз пенсія, капейчына ёсьць, ён без лішніх слоў кідаў пакамечаныя гроши на вагі, загадваў:

– Для ўсіх. І-ы. Для таго і цывілізацыя, што хоць піва пап'ём. Налівай, Сцяпанаўна. Чым паўней. Хопіць, што згубіў жыщё, можна сказаць, у сваёй глухой Слабадзе. Не лічачы арміі. Там хоць свету пабачыў, на людзей паглядзеў і сябе паказаў. Нагу нат апаласнуў у Ціхім акіяне. Як, га? То-та ж!

Рукі мужчын цягнуліся да куфляў, Ягорка лагоднეў: хто вас частуе, маць вашу!.. Знайце і шануйце, бамжы д'яблавы!

А потым ён, хістаючыся, плёўся да хаты, падаў ніцма на ложак і хроп. Закончыўся яшчэ адзін дзень. Жонка, вастроногая і сухарэбрая, але мяккая і падатлівая Насця, прывыкла ўжо да ягоных п'янак – у апошні час яны абрынуліся на яе, як пракляцце. Але рада-радзёшанька была, што калі нажлукціцца Ягорка, то хоць руку на яе не падымае. Не-е, грэх сказаць. Прыйгаворвае: «Абы ціха, абы ціха, Насця», – і брык на ложак. Іншы раз перад тым, як пачаць храпці і выісвістваць носам, прамумкае: «Абы не было вайны...»

Тут, у Доўску, Ягорка з'явіўся два гады назад – як толькі пайшоў на пенсію, прыехаў да сястры пагасціваць. Пахадзіў,

паглядзеў, як тая жыве, і засвяціліся ў калгаснага пенсіянера вочы: «А чым я горшы? Навошта млець мне ў сваёй Слабадзе? На якога д'ябла? Тут жа, гляньце, і дурань бачыць, крам багата, нават рэстаран ёсць, і кульдзім. А ў нас? Крама і тая за тры кіламетры».

Вярнуўшыся ў Слабаду, выклай свой план Насці. Жонка ўважліва выслушала Ягорку, а тады ўздыхнула – выдумаеш таксама!— і патэпала на двор. Ягорка – услед, за плячо яе сваёй рукой павярнуў – твар у твар:

– Дык ты што, на маю прыдумку чхнула?

– Адвяжыся. Мелеш абы што. З глудзу, бачу, пад старасць з'ехаў, – і яна рапчуца павярнулася, каб ісці далей.

Аднак Ягорка натапырыўся ўсур'ёз:

– Паеду адзін!

– Едзь. Абрусаам дарога.

– Дык там жа людзі жывуць! А мы тут?.. Хто мы? Хоць... хоць, разумееш, апошнюю краплю шчасця – ды на язык, га?

– Вось-вось, – з лёгкім дакорам заківала Насця. – Табе, бачу, тая крапля і спадабалася?

– Ды не тая крапля, не тая! – зморшчыўся Ягорка і тупніў нагой. – У вас, баб, толькі адно ў галаве... Крапля шчасця! Шчасця-я-я! Га? Мы ж будзем жыць, як людзі. Я ж там і дамок прыгледзеў. З садам. Сад яшчэ большы, чым у нас. А побач – якраз насупраць – аўтастанцыя. Вядзерца яблыкаў ці груш прадаў... там і сліў багата... і заўсёды свежая капейка. Жывая. А з нашай Слабады не павязеш садавіну ў Доўск – далёка, няблізкі свет, адно больш грошай праездзіш.

Пра яблыкі Насці спадабалася. Але мужу нічога не сказала, пачала даіць карову, а той сеў побач на корч каля веснічак, згарнуў самакрутку, пацягнуўся, сказаў:

– Я б тады і табаку не садзіў. Мілае дзела – усё побач. А пенсій нам хопіць. Яшчэ дзесяцям паможкам. Ды... ды і ім да нас на новае месца лягчэй будзе прыехаць. З Доўску – чуеш,

маладзіца? – у любы бок: хочаш у Адэсу, хочаш у Москву, а хочаш... ды куды хочаш, туды і шуруй.

Раптам Насця папытала:

– А хлеў там ёсць?

Ягорка разгубіўся: бач, ён ёй цывілізацыю прапаноўвае, а яна, не інакш, дурніца, хоча цягнуць за сабой і рагулю. Кашлянуў у кулак, дыпламатычна паўшчуваў:

– Хлеў ёсць. Добры хлеў. З блокаў. Але навошта ён нам? Хопіць пенсіянерам за цыцкі шморгаць. Нашморгаліся. Паберажкы палыцы.

Насця, нібы не пачула ягоных слоў, ціха мовіла:

– А Зорку куды паставіш? Пад зоркі?

– Маць тваю, га!— не стрымліваўся ўсё ж Ягорка, прыгуннуў нагой. – Там жа можна купіць любую трасцу. І кефір, і малако. На якога д'ябла нам дзяржава пенсіі дала? Купім, купім, Наастуля, ўсё, што трэба.

Хату ў Слабадзе Ягорка, вядома ж, не прадаў: каму яна ў глушы патрэбна, калі іх вунь колькі, людзьмі і Богам забытых, побач стаіць? Заходзь у любую, добры чалавек, і жыві. Макар ці Свірыд, якія непадалёку на могілках, супраць не будуць. Не выганяць і дзеці, бо хто ведае, дзе яны, сыны і дочки? Ды, можа, тыя яшчэ і рады будуць: няхай хоць так, бясплатна, чужая людзі жывуць, і тое добра. А пачнеш патрабаваць грошы – толькі згоніш людзей з месца. А іх ужо аднаго разу прагналі... Адтуль, дзе белае сонца аказалася для славян чорным. Нацярпеліся. Хапіла. Ды і вокны ў хаце павінны свяціцца. На тое і хата.

Загрузіўшы рэчы ў кузавок «газончыка», Ягорка, як ні стрымліваўся, усё ж пусціў слязу. Жонка скарысталася гэтых момант, папракнула:

– Сам жа хацеў, дык не плач, бабёр.

– Ага, сам,— пакорліва паківаў галавой Ягорка, а потым узяў падрыхтаваныя загадзя дошкі, закалаціў імі крыж-

накрыж вокны. – Не крыйдуй, хата. Думаеш, мне не шкада цябе пакідаць, але ж і ў цывілізацыі хочацца пажыць. Колькі там засталося, га?..

– Сядай ужо ў машыну, румза, – шкуматнула за рукаў жонка. – Ён з хатай прашчаецца. Бачылі? Ды ты не з хатай – ты з жыщём прашчаешся... з нармальнym... з прывычным. Божухны, і куды ж мяне ты, дурную бабу, цягнеш? – і Насця затрэслася, нібы яе пранізала электрычным токам, з вачэй пырснулі слёзы. – Ой, не магу, людцы мае мілья! Ёлупа паслухалася свайго. Каб жа папытагаць – навошта?

Цяпер ужо яе прыспешваў Ягорка:

– Хопіць, хопіць, пара. Шахвёр моршчылца: у яго, думаеш, акрамя нас, іншых спраў няма?

Неўзабаве ў бок Ягоркавай хаты тоўстай вяроўчынай шугануў дым з выхлапной трубы, і старонняму чалавеку магло б падацца, што яна, хата, засланілася ад гару дошкамі, што былі на вонкнах, нібы чалавек рукамі...

Жыў у Слабадзе Ягорка ашчадна. На свае не піў. І смешна было б – на свае: брыгадзір жа. Ды асабліва і не налягаў на яе, халеру. А зарабляў капейчыну неблагую, таму Насці было што трамбаваць у панчоху. Хату ў Доўску купілі без натугі. І добрую хату, як казаў Ягорка, каля аўтастанцыі. Вось яна, насупраць. Сядзі на лаўцы, назірай, як падрульваюць і ад'язджаюць аўтобусы самай рознай масці, як выходзяць-заходзяць людзі. А хочаш, ідзі ў краму. Каўбаска, вэнджаная рыба, булкі-шмулкі. А піва? Вінца нальюць, калі закажаш. Гарэлачкі таксама. Прыйгажосць! Ягорка не раз успамінаў суседа па Слабадзе Пятра і шкадаваў яго: «Не жыве, а чмыхае. Глянуў бы на мяне!» Ягорка прапаноўваў Пятру таксама падацца ўслед за ім, але той адно ўсміхнуўся і паказаў сумнымі вачыма на могілкі:

– Туды мне ўжо пара пераязджаць.

– Дарэмна, дарэмна, суседзе. А я паеду, ядrona шыш! Там, глядзіш, і больш працягну. А ты пібей тут, на балоце, неслух.

Амаль штодня цяпер Ягорка налягаў на піва – навёрстваў страчанае, ян ён сам лічыў. Нярэдка абыякава кідаў грошы на прылавак:

– Яшчэ тры куфлі, Сцяпанаўна. Пачастую, так і бывае, вунь тых мужыкоў. Я, колькі і жыву, люблю гасцей сустракаць. А яны, бачу, госці. Прывезджыя. Дзярэўня. Хай паспытаюць цывілізацыі, хай удыхнуць, маць іх!..

Мужчыны пілі, што ім Надараляся, што і Ягорку частавалі. У адказ . Тады ён успамінаў Слабаду, Пятра, капыліў губы: шкада рабілася і вёску, і суседа, не мог стрымаць слёз.

А Пятро неяк прыехаў. Нечакана-негадана. Ранічкай. Ягорка спаў. Паляпаў у веснічкі. Насця ўбачыла суседа праз шыбу, закатурхала мужа:

– Падымайся, ірад. Пятро прыехаў. Чуеш? Падымайся, кажу!

Так-сяк Ягорка дачыкільгаў да веснічак. Калі падаваў Пятру руку, тая трымцела, як ні старався яе суняць. Твар быў падобны на печанага яблыка. Няголены. Таму Пятру было ад чаго разявіць рот – як не да вушэй. Ён крэкнуў, сказаў суха і холадна:

– Ледзь пазнаў я цябе, замляк. То я дамоў паеду. У Слабаду. Падалей, Ягор, ад тваёй цывілізацыі...

І плюнouй.

– Чаму ж так? – здзівіўся Ягорка. – Чаму ж? Заходзь, заходзь, сусед. Насця зараз на стол збярэ, а я ў краму... вунь яны, крамы... на любы манер... Хочаш – гарэлачкі, хочаш – піва... Я пенсю ўчора атрымаў... Ты... ты што, Пятро-о-о-о?

Пятро, не азіраючыся, пакрочыў у напрамку аўтастанцыі. Ягорка ж ніяк не мог зразумець, чаму ён, небарака, так зрабіў. И доўга ламаў голаў: за што б той мог на яго пакрыўдзіцца?

СТАЖОРКА

Маршрут аўтобуса змянілі якраз учора: раней «дванаццатка» хадзіла з аўтавакзала ў канец Навабеліцы, на вуліцу Зайцева, а тут палічылі, відаць, што адтуль і так багата чаго ходзіць у розных напрамках і злучылі засожжва з сельмашаўскім мікрараёнам. Зручна стала многім пасажырам – едзь сабе праміком, без перасадкі. Танней і хутчэй. А сёння гэта важна – рабочых месцаў побач з жытлом не заўсёды хапае, таму людзі сноўдаюць узад-уперад па ўсім абласным цэнтры.

Вось на гэты дванаццаты аўтобусны маршрут і прызначылі стажоркай Клаўдзю Сцяпанаўну. «Павучыцца пару дзён». Павучыцца трэба, бо раней яна з аўтатранспартам спраў аніякіх не мела, калі не лічыць, што карысталася ім, як звычайны пасажыр. Хто ж не карыстаўся? У аддзеле кадраў не надта цікавіліся, дзе і як жыла яна раней, больш, па ўсяму было бачна, глядзелі на яе твар – ці не пакамечаны, ці не выпівае? Каб не памыліцца і на гэты раз, а то сустракаліся жанчыны, якія пасля першай дзённай выручкі прападалі, бы ў каналізацыю правальваліся. Тады шукай іх. А Клаўдзя Сцяпанаўна, па праўдзе гаворачы, сур'ёзна рыхтавалася да візіту ў аддзел кадраў, уяўляла нат, што там пацікавяцца, як жыла яна ў тым далёкім сонечным Душанбэ, чаму, не дачакаўшыся якіх пару гадоў да пенсіі, вярнулася на радзіму. І пасаду ж там займала добрую – была завучам у сярэдняй школе, на вуліцы Путоўскага што, дзе вучыліся ў асноўным дзеці творчай інтэлігенцыі – пісьменнікаў, кампазітараў, артыстаў... А не пацікавіліся. Хоць што б яна сказала новага, акрамя того, што пра ўсё людзі чулі-бачылі ўжо і самі па тэлебачанні і чыталі ў газетах? Амерыкі не адкрыеш. А пра насталыню тым, хто ніколі далёка ад мясцінаў, дзе нарадзіўся, не жыў, рассказываць нешта дарэмна: не зразумеюць. Праз гэта трэба прайсці. Дамоў вярнуцца заўсёды, колькі і жыла там

Клаўдзія Сцяпанаўна, хацелася і ёй. А тут – разладдзе ў быльм Саюзе, якраз склаліся спрыяльнія абставіны, калі сталася не шкада ні школы, у якой увогуле някепска ёй працавала, ні суседзяў, ні тых прыгожых гарадскіх зацененых ад спёкі вуліц, дзе было ўсё знаёма-перазнаёма. Рынулася, бы горны паток, славяне з Таджыкістана, а з ўсім было лягчэй пакідаць нажыты скарб і ёй, Клаўдзія Сцяпанаўне. Адважылася. І вось цяпер, у аддзеле кадраў, думае, чаму ж гэта людзі не пацікаўліся, як жылося ёй там, на чужынне? Відаць, хапае і ў іх, гэтых людзей, сваіх клопатаў – не да яе. Нават парадавала, што не варушылі мінулае, а адразу ж прызначылі стажоркай. То і добра.

На тым прыпынку, куды Клаўдзія Сцяпанаўне і паказалі, яна і села ў аўтобус. Была якраз перазменка, памяняліся прама ў яе на вачах вадзіцель і кандуктар.

– Я стажорка, – прадстравілася, крыху саромячыся свайго ўзросту, Клаўдзія Сцяпанаўна маладой яшчэ жанчынне з рыжым, нібы мяцёлка, пучком валасоў, якія туга ахапіў каля шыі гумавы абручык.

Як, відаць, і належыць у такіх выпадках – пры першым знаёмстве – кандуктарка хуценька ахапіла дапытлівым позіркам Клаўдзію Сцяпанаўну, бы сфатаграфавала, а тады ўсмешліва неяк сказала:

– Даўк і добра. Весялей мне будзе. Сядайце вось сюды, прыглядайцеся... А потым пакажу, як квіткі адрываць, куды гроши складаць. Сумачка, дарэчы, якая-небудзь ёсць? Пажадана, каб на плячу павесіць – так зручней. Ці да раменя прышпіліць. Як вось у мяне.

– Няма.

– Трэба купіць. Яе не дадуць – раздабудзьце самі. Вось такую безрукаўку, як у мяне, выдзеляць. Яшчэ не далі? То яны выдзеляць – наштампавалі. Фірменныя. Сінія ў асноўным. Ёсць і блакітныя. Я Тамара, а вадзіцель – Саша.

Клаўдзія Сцяпанаўна таксама назвала сябе. Неўзабаве аўтобус крануўся і стажорка села на тое месца, на якое і кінула ёй Тамара,— спераду. Але чаму — там, спераду? Салон аказаўся за яе спіной, перад вачыма,— адна толькі адгародка з вадзіцелем, на якой — ажно рэжа зрок — партрэт вядомай даўгалыгай кіназоркі. Тупік. Клаўдзія Сцяпанаўна перасела. Во, цяпер іншая справа, зручней, можна бачыць, што робіцца ў салоне. А што там робіцца? Тамара адрывае квіткі, бярэ грошы, дае рэшту і правярае пасведчанні ў льготнікаў — як правіла, гэта ліквідатары, інваліды, а людзям сталага веку, заўважыла стажорка, часцей за ўсё даравалася: едзыце спакойна, па вас і так, шаноўныя, добра відаць, хто вы на самой справе, не памаладзеце, хоць бы вам гэтага дужа і хацелася.

За ўсім гэтым уважліва сачыла стажорка. Іншы раз на месцы Тамары яна ўяўляла сябе, і чамусьці адразу ж палохалася, што з яе, відаць, не атрымаецца кандуктара — такога, якім той і павінен быць: строгім, патрабавальным. «А ці ж змагу я так гыркнуць на чалавека, як Тамара, калі вунь той патлаты хлопец адмовіўся плаціць за праезд? Няма, кажа, грошай. Можа, і праўда, няма. Але ж парадак такі: плаціць трэба. Транспарт не бясплатны. Тамара малайчына: не адстае. Не здаецца і хлопец. Цікава, чым усё гэта скончыцца?» Клаўдзія Сцяпанаўна пачынае разумець, здагадваецца, што гэта ён, той хлапчына, проста выкаблучваецца, каб звярнуць на сябе ўвагу, дэманструе сваё геройства, грошы ж у яго, безумоўна, ёсць. Тамару таксама не правядзеш, як вераб'я на мякіне — бачыла, пэўна ж, і не такіх нахабнікаў. Не першы дзень працуе кантралёрам.

— На прыпынку пакінече аўтобус, калі не хочаце большых непрыемнасцей! — строга папярэджвае яна хлопца.

— Буду ехаць столькі, колькі мне і трэба, — хлопец яшчэ мацней, падалося, узяўся за поручань, і на ягонай правай руцэ

вызверилася пашчай звера-драпежніка татуіроўка: глядзі, каралева аўтобуса, з кім маеш справу.

Тамара гучна, каб чулі і іншыя, папярэдзіла вадзіцеля Сашу:

– Пакуль вуньтой тып абпісаны не выйдзе – не кранайся і з месца. Вучыць трэба некаторых. Вучыць! Хопіць дармаedaў! Развялося!

Саша паслухаўся, а настырны пасажыр і брывом не павёў – нават, калі на яго зашыкалі. Што здзівіла Клаудзю Сцяпанайну – зашыкалі жанчыны, зашыпелі, бы гусі, а з мужчын хоць бы хто голас падаў. Бы нічога не бачылі і не чулі яны. «Эх вы, абаронцы нашы, заступнічкі!» – ледзь не вырвалася ў стажоркі.

Аўтобус ўсё ж крануўся з месца – перамог той нахабнік. На наступным прыпынку ён, бліснуўны ў бок Тамары зняважлівым і пераможным позіркам, вылузнуўся з аўтобуса сам – прыехаў, мусіць.

Яшчэ заўважыла, што да рыжай Тамары тады-сяды заляцаюцца хлопцы і нават падвыпіўныя мужчыны, адкрыта прызначаюць спатканні. «У колькі заканчваеш? Дзе жывеш? О, дык мы амаль суседзі! А муж раунівы? Ці пярсцёнак так, для прыліку? Магу сустрэць...» Ну, гэта знаёма: усе яны, грам глытнуўшы, вяжуцца да жанчын. Смельчакі. А праспяцца, і куды тое падзенеца. Астываюць так, як і запальваюцца – быццам дах з бляхі за ноц.

Праехалі якраз дом, у якім і жыве пакуль што Клаудзія Сцяпанайна з мужам Віктарам і ўнукам Максімам. Дачка засталася ў Душанбэ, яна замужам за маёрам-пагранічнікам, і ў іх усе заезды-пераезды залежаць не ад саміх: служба. Прыйтуліў жа, дзякую яму, малодшы брат Сцяпан, а больш цёплых слоў трэба сказаць ягонай жонцы, Вользе. Іншая б так і паслухала мужа, а яна сустрэла перасяленцаў-сваякоў хоць і не з распрастэртымі насустроч ім, як да сонца, рукамі, але прыветна, цёпла: «Жывіце ў нас, як-небудзь размесціся. У

цеснаце не ў крыйдзе. Мы ж свае». Сцяпан дапамог швагеру з працай, Максім ходзіць у трэці клас, а яна, Клаўдзія Сцяпанаўна, пакуль вось толькі стажорка. У школах да лета, кажуць, вакансій не чакаецца, а ці і будуць яны ўвогуле – таксама яшчэ невядома: выкладчыкаў рускай філагогіі хапае быццам. Ну хапае дык і хапае. Калі па праўдзе, дык і стамілася жанчына ад школы, хацелася ёй нечага іншага...

Неяк муж, калі яны сядзелі у братавай кухні адны і абедалі, заікнуўся:

– А можа, у вёску куды махнём? Там якую хату купім. Яны зусім, кажуць, танныя. Ды і бясплатна шмат дзе даюць – жывіце толькі, працуице. Рукі ж у мяне быццам ёсць. Ды і табе з працай лягчэй будзе...

У вёску пераехаць? Лёгка сказаць, проста. Калі б раней, то іншая справа, але ж цяпер, пражыўшы, лічы, усё жыццё ў горадзе, ці ж не авантурны крок будзе з іхняга боку? Гэта добра глядзець пра вёску па тэлевізоры... Куры, парсюочки, каровы, катэджы, шчаслівия твары ў людзей... Прыгожа. А ў жыцці ўсё не так, усё значна складаней. Трэба, і Клаўдзія Сцяпанаўна разумее гэта, круціцца там, як той вавёрыцы ў коле. Не дасыпаць, натруджваць штодня цела, а ці ж з яе здароўем? Не, не, вёска не той варыянт. Позна! Каб жа раней... Але раней ім добра было і ў хлебным, хоць і душным, спякотным Душанбэ. Пакуль не пачалася страляніна на вуліцы, перад самымі вокнамі. Гэта – страшна. Гэта – жудасна. Ды і паміраць яна, калі шчыра, збіралася ўсё ж дома, не там, на чужыне... Як успамінала, што назаўсёды ляжа ў гэты гарачы пясок – рабілася не па сабе... Стрэлы тыя – яшчэ не ўсё, дарэчы. Той-сёй з зацікаўленых мясцовых абарыгенаў стараўся запалохаць прыезджых Нурэцкай ГЭС – калі яе падарваць, то яна змые Душанбэ з твару зямлі, такі паток вады шугане, што – о-ё-ёй! Праўда ў гэтым, мусіць, ёсць. Але ж дадумацца датакога!

Першыя дні, што яна правяла ў гэтым прыгожым, утульным і ціхім горадзе на беразе малаяўнічага Сожа, падаліся жанчыне раем. Не страляюць. Няма той спапяляючай спёкі, у гарадскіх ларках шмат гародніны, асабліва танная бульбы, а гэта тым, хто жыў у Сярэдняй Азіі, адразу кідаецца ў вочы. Бульба-бульбачка!.. Яна і там ёсць, прывозяць, але тут яе – проста шмат, і надта ж танная.

Неўзабаве аўтобус завяршыў пасля перазменкі першы круг. Тамара падсела да стажоркі.

– Не заснулі? – пацікавілася яна і глыбока пазяхнула. – Фу-у, спаць хочацца. І ноччу быццам нічога такога не рабіла...

– Не, не заснула, – проста адказала Клаўдзія Сцяпанайна. – Не было калі ...

– Тут і сапраўды не заснеш. Хоць к канцу змены ног не адчуваеш – дзе стаяў, здаецца, там і плюхнуўся б. Я ўжо мужа і не падпускаю да сябе у такія дні. Яны не менш крытычныя... Ён, блазнук, здуецца, пыгае, можа ты там з шафёрам шуры-муры круціш, таму сытая? Раўнудзе, а калі раўнудзе, то любіць. Хай. А што, Саша нічогі хлопец. Калі і здраджваць, то ўжо з такімі, як ён: каб прыемна было... – Тамара ўздыхнула, запунсавелася, мляўка пацягнулася і, падалося, спалохалася сваёй шчырасці, затуліла рот вузенъкай далонъкай і крадком глянула ў той бок, дзе корпаўся ў кабіне вадзіцель Саша. – Яшчэ пачуе!..

«Шчаслівая», – чамусыці падумалася пра Тамару Клаўдзіі Сцяпанайне.

Тамара ж паспела яшчэ шапнуць на самае вуха Клаўдзіі Сцяпанайне:

– У нас тут усё па парах разбіта. Толькі квазімоды ды старухі не ў хаду... Ага. Хочаш таго ці не, а гэта стала ўжо нейкай завядзёнкай... Хто дзе прыспасобіцца... А я баюся... у Толіка майго рука моцная... А?

І яна націснула на кнокпку-гузік: падала знак, каб аўтобус кранаўся. Клаўдзі Сцяпанайне ж падумала: « Навошта, дзівачка, яна мне пра ўсё гэта расказвае? З чаго б? Хіба, можа, думае, што калі жыла я сярод таджыкаў, то дазваляла сабе вольнасць? Адкуль у іх такое?.. Хутчэй – наадварот: там, у далёкай далечы, яшчэ больш цэніш свайго мужыка, беражэш сваю сям'ю, бо там мы – госці, а ў гасцях трэба заўсёды паводзіць сябе прыстойна. Хоць за ўсіх жанчын не скажу... Ёсць, ёсць... Але ж дзе іх няма? Там, мусіць, дзе і зусім людзі не жывуць... Ну, Тамара!..»

Аўтобус сунуўся па маршруце даволі марудна – час «пік», таму людзей набівалася на кожным прыпынку процьма, столькі выбіралася на волю. Штурханіна. Абразы. Енкі-крыкі. Толькі адна жанчына пасмяшыла крыху люд, унесла нейкае ажыўленне. Калі яе заціснулі адразу ж на прыступках, бы абцугамі, яна весела загаманіла:

– Што ж вы робіце, людцы добрыя?! Сапсуеце ўсю маю хвігуру, тады зусім мяне дзед мой любіць не будзе. Пашкадуйце. Ці чуеш, Коля? Паглядзі, паглядзі, што яны з твой бабай робяць? Каб абняў, я маўчала б... Коля!.. Камечаць, як і ты мяне ў маладыя гады! Во даюць, во топчуць, неслухі! Ты, Коля, дзе там? Жывы хоць, га?

Пасажыры, што стаялі бліжэй да жанчыны, пачалі аглядаць яе... і шчыра ўсміхаліся: табе, цётка, ужо ўсё роўна, якую мець постаць і Коля твой нікуды не падзенеца, калі не маладзейшы. А Коля ўсё ж азвайся:

– Тут я. Тут...

Хоць і давялося яму крышачку пачырванець – за ўсё сваё доўгае жыццё з гэтай кабетай так і не прывык ён, падалося людзям, да яе жартаў. А яна малайчына! З такой жонкай, па ўсяму адчуваеца, не прападзеш, хоць і гора іншы раз цяпнуньць можна. Ці не так? Лепш пра гэта папытаць бы ў самога Колі...

Тамара ж выбівалася з апошніх сіл, але, арудуючы локцямі і тоўстым, шырокім сваім задам, неяк прадзіралася праз джунглі пасажыраў, толькі больш дарэмна: ніхто амаль не старався сплочваць за праезд. Тут, праўду кажучы, і не дабрацца да кішэння і барсетак: заціснуты людзі з усіх бакоў, паралізаваны. А той-сёй і рады быў такому, своечасова ацаніўшы сітуацыю: гэта ж трэба быць канцралёрам вялікім дурнямі, каб лезці ў такое пекла. Таму моўчкі пасопвалі, назіраючы за ўсім, што тварылася ў аўтобусе.

Клаўдзія Сцяпанаўна пашкадавала Тамару: як яна там, гаротніца? Ад гэтых думак пазбавіла яе адна крыклівая бабулька, якой нехта з мужчын наступіў на нагу. Узняўся вэрхал. Дасталося беднаму мужчыне – не дай гасподзь. Пра сябе ён даведаўся шмат таго, чаго раней, пэўна ж, і не чую. Клаўдзію Сцяпанаўну гэтая сцэнка кранула больш за іншыя, а іх за час стажыроўкі было зашмат, пра ўсе і не ўспомніш. «Утым жа Душанбэ жанчыны на мужчыну такіх памыяў ніколі не лінуць. Ніколі. Сцерпяць. Там мужчына – гаспадар. Усюды: і дома, і на вуліцы. Там ён у пашане. Тыдзень будзе дзесыці блукаць, як сакавіцкі кот, і жонка папракнуць яго не зможа. А калі гасцей- мужчын прыводзіць гаспадар у свой дом, жонка моўчкі прыгатуе выпіць і закусіць, і адразу ж знікне, больш яе ніхто не ўбачыць... Гэта мы, славянкі, сядзім перад мужчынамі, у рот ім глядзім, дужа разумнымі прыкідваємся. Там – не так. А дзе лепш, дзе горш – паспрабуй разбярыся ў гэтым ідыёцкім жыцці». Яна прыгадала таго патлагага хлопца, які не пажадаў сплочваць за праезд, як на яго шыкалі адны жанчыны, і крыжу суцешыла сябе: «Хоць якія ж у нас тут мужчыны? Можа, яны таго і заслугоўваюць?..»

Горад расквецілі агні. Неяк неўпрыкмет звечарэла, паменела пасажыраў у аўтобусе, і Тамара, выкраіўшы вольную хвіліну, падсядала раз-пораз да стажоркі, паказвала ёй, як рабіць гэта, як – тое... Клаўдзія Сцяпанаўна ківала, дзякавала.

– З першай палучкі з вас прачытаецца, – не тое каб сур'ёзна, не тое жартам сказала Тамара і паспяшалася абялечваць чарговага пасажыра.

Клаўдзі Сцяпанаўне захацелася чамусьці хутчэй трапіць у братаву кватэру, залезці ў ванную і змыць увесь той бруд, якога, адчувала, багата наліпла- начаплялася на яе сёння на гэтай вось першай і, мусіць, апошняй стажыроўцы.

Трэба падумаць, як жыць далей. Наперадзе было яшчэ багату часу – вечар, ноч...

ПРА ГАННІНА ЖЫЩЁ І МАЎЗАЛЕЙ

Цётка Ганна жанчына была прыгожая. Высокая, з доўгай чорнай касой, твар смуглавы, бышцам увесь час на ім трymаўся загар, і стройная была, ружавая. І вельмі ўжо не слова вострая. Іншы раз так апярэжка каго слоўкам, што хоць скрэз зямлю ад сораму. А яна адно пасміхаецца: што, шалапут, праўда вочы рэжа?.. Мужык, кажуць, таму і драпануў ад яе, праз слова гэтае. Даўно было, у твар нават не помніць людзі таго першага і апошняга Ганнінага мужыка. Дзеці засталіся ад яго, адна іх падымала. А пасля вайны цяжка, клопатна было. А ў вайну хіба мала набедавалася? Сэрца вышэй пятак не падымалася. Як рак пад корч, хаваліся ў той бліндаж, дрыжэлі-трымцелі там, бо наверсе і кулі лётали-свісцелі, і снарады разрываліся як не на самым агародзе, і з неба кідалі на пасёлак бомбы. Выжыла неяк. І сама, і дзеці. А што толку? Ганна не раз думала роспачна, як жыщё сваё перагортвала, узважвала, бышцам на далоні трymаючы: ну і скажыце вы, людцы, якая карысць мне ад сваіх дзяцей, каб ім затлуміла?.. Няма чаго добра га ўспомніць. Пустое месца. Дачка яшчэ так-сяк, а што пра сына казаць? Чужы чалавек, бывае, лепшы стрэнеца, чым свая крывінка... Ганна ўмоўчвала багата чаго пра Кольку, не прызнавалася людзям, што ён вырабляў. Аднаго разу, праўда, у доме для састарэльчых,

незадоўга да смерці, паскардзілася бабулькам, такім жа бядотным, як і сама, што кавалка хлеба шкадаваў. Прап'е грошы, есці няма чаго, адно паўбохана хлеба ляжыць на стале. Звычайна чэрствага, бо калі п'е, то есць мала. А п'е кожны дзень. Ганна не краналася, Божа барані, таго хлеба: кармілася асобна, так сын пастанавіў. Асобна дык асобна, невядома, каму горш. Але, выходзячы з хаты апахмляцца, злы на матку, што грошай не прыберагла палячыць яму галаву, Колька паказваў на той хлеб і шыпеў: «Каб да хлеба, б... старая, і паљцам не бралася, к-курва! Мой!»

А як памерла яна, то людзі пахавалі. Колька не прасыхаў, нават на могілкі не раскатурхалі яго. Цяпер во зарос грудок бадыллём, ні помніка на ім, ні надпісу ніякага на пачарнелым ад дажджоў і вятроў драўляным крыжы. Дачка няблізка жыве, недзе ў Сярэдняй Азіі, пад Ташкентам ці што, і прыехаць ёй на радаўніцу не выпадае цяпер. Яна і раней не рвалася да маткі, а сёння хоць і захочаш, не прыедзеш – грошай вядлікіх каштую паездка, а яна не мільянерка, па ўсяму відаць. А Колька зусім апусціўся, на чалавека мала падобны, патлаты, нямыты, смярдзіць ад яго гэтак, што не падыходзь. Раней дзевак з сінякамі пад вачыма – і дзе толькі ён іх адкопваў, у якіх краях? – вадзіў да сябе ў хату, а цяпер булькае толькі з мужыкамі – такімі, як і сам мурзамі. А разумным жа чалавекам быў, у школе вучыўся добра, нават паступіў быў у інстытут, хоць там ужо не затрымаўся доўга: на бульбе напіўся і пакалашмаціў выкладчыка, які зрабіў заўвагу, каб не мацюкаўся. Скончылася выключэннем. Ну, а потым пайшло-паехала... Кажуць, бышцам нават да маткі чапляўся: «Давай, к-курва, кладзіся... спаць будзем!»

Ганна і ўцякла тады ў дом для састарэлых. Пенсія ў яе па тым часе была добрая, узялі і не пыталіся асабліва, што ды як...

Вось, бадай, і ўсё, што я ведаў пра цётку Ганну. Асобная ж старонка ў яе жыцці – гэта паездка ў Москву і наведванне

маўзалея. Пра гэта ўвесь пасёлак ведае, нават тыя, хто ніводнага разу не бачыў цётку Ганну. Кажуць, бывае: «Адна ў нас у маўзалей хадзіла... Паслухайце – абхаходчыца, г-гы!»

А я сам чуў, як рассказала Ганна і пра Маскву, і пра маўзалей. Не мне – старэйшым людзям, а я, смаркач, прыладковаўся побач і слухаў. Як цяпер бачу цётку Ганну і як цяпер чую яе крыху грубаваты, падобны на мужчынскі, голас. Было гэта ў сярэдзіне шасцідзесятых гадоў. Рабіла тады Ганна на ферме даяркай, і добра, мабыць, рабіла, калі яе партрэты часта скакалі з газеты ў газету. За добрую працу і ўзнагародзілі цётку Ганну паездкай у Маскву. З раёна тады набілася ў грузавік перадавікоў багата. На сене ехалі – мякка. Гэта пазней аўтобусы ў модзе сталі, тады – не, тады было так. Цар-гармату і цар-звон паглядзела яна разам з усімі, у музей рэвалюцыі схадзіла, выступі перад імі стары балышавік, які хваліўся, што бачыў Леніна. Па крамах пашасталі. Трэба ж было – заказаў набрала Ганна ў суседзяў і знаёмых, што рук не хопіць, каб усё панесці. Добра яшчэ, што ў школе, дзе начавалі, мужчыны па чарзе сцераглі транты, што паміж экспурсіямі паспявалі купляць жанчыны. Мужчыны, хоць перадавікі, больш пілі і ў карты гулялі.

Чаргу ў маўзалей занялі раненька – нехта падказаў так зрабіць, а то можна не трапіць да Уладзіміра Ілыча. Натапталіся ў скверыку, пакуль не адчынілі маўзалей. Але нічога – і людзей паглядзелі-паслухалі, і марожанага наеліся. Пакуль стаялі, Ганна паспела ў ЦУМ адскочыць з нейкай кабетай. Прыйбегла задаволеная, з вялікім пакункам, шчасліва ўсміхалася.

А чарга ледзьве рухалася, хоць і не стаяла на месцы: людзі ідуць, ідуць...

Перад самым маўзалеем Ганну надзядіў увагай міліцыянер, паглядзеў на яе паграбавальна і строга, што прымусіла

жанчыну ўспомніць пра клунак, куды яна ўпакавала колькі часу назад пакупкі, і яна схавала клунак за спіну.

– Жанчына, – не дужа строга, але гучна і афіцыйна сказаў міліцыянер. – З рэчамі нельга хадзіць у маўзалей.

– А што ж? А куды ж?.. – зачырванелася Ганна, загапталася на месцы, зіркаючы на землякоў. – Столікі ж прастаяла – і нельга? Што вы гэта гаворце? Што майм рэчам там зробіцца, у маўзалеі?

Міліцыянер усміхнуўся, борздзенька падышоў да Ганны.

– З вашымі рэчамі, можа, нічога і не зробіцца, я не ведаю, – залыпаў ён вачыма. – Я за іх не адказваю. А ў маўзалей нельга. У камеру здаць належыць. Чытаць трэба...

– І праўда ж! А я і забылася. Даруйце, таварыш участковы, – сустрэлася вачмі з міліцыянерам Ганна. Яна сцяміла, што з ім размаўляць трэба больш далікатна, тактоўна, паспрабавала нават усміхнуцца. – Больш не буду. Яй-бо, не буду. Каб я праваліся, дзе стаю!

– Тут, цётка, не трэба, – задаволена рагатнou міліцыянер. – Тут святое месца – Красная плошча.

– Цьфуты, я і забылася! – асцярожна паплявала Ганна.

– Менш размоў, цётка! Ты не ў калгасе! Выйдзі з чаргі з рэчамі.– Паспяшаўся на выручку калегу яшчэ адзін міліцыянер, вырас перад Ганнай.

Ганна замітусілася, разгублена заміргала вачамі, шукаючы падтрымкі ў землякоў, аднак яны маўчалі, бы вады набралі ў рот, а той дзядзька з райкома, што быў за старшага, скасіўшы вочы на грознага міліцыянера, спалохана шапнуў ёй, бы спадцішка ўшчыкнуў: «Рабіце, што гавораць...»

– Не, я таксама ў маўзалей хачу!– выпяла грудзі Ганна перад райкомаўскім начальнікам, ссунула бровы. – Я што – пабягу камеру ту ю шукаць? Хай яна гарам гарыць! Мужыкі, адварніцеся! Адварніцеся, кажу, мужыкі! Бабы, захініце мяне ад іх, ненажэрных! Во, во так. – І яна, нібы блазнуючы,

загаварыла паўшэптам да жанчын. – На ўвесь пасёлак калі ж трусоў накупляла, каб яны задубелі, трусы тыя. Во, во, я зараз іх усе, трусы, на сябе надзену. Ці налезуць толькі? Павінны. І не будзе рэчаў. Хоць раз у жыцці мінісцерскім азадкам патрасу. Што пад спадніцай, то ўсё маё. А то, бач ты іх, у маўзалей не пускаюць. Можна падумаць, што трусы там узарвуць маўзалей. За кім, можа, і трэба вока, толькі не за Ганнай. Ну, жанкі, дзе там міліцыянер? Расступіцца, бабы! Усё, галубчык, няма рэчаў! Здала, здала ў камеру. Ага! Дык што, можна праходзіць?

Міліцыянер усё, вядома ж, бачыў, таму адно ўсміхнуўся і нічога не сказаў.

Вось так, Ганна, шырока, крыху як бы раскірэчыўшыся, і зайшла ў маўзалей, паглядзела на Леніна. Потым у той маскоўскай школе ледзьве не на самай ускраіне яна дужа доўга распраналася, сапла, крэхкала, а трусы складвала акуратна ў стосікі жартавала:

– Пакамечыліся, як усё роўна паўгода насіла, але ацікеткі не пазрываліся. Добрыя ацікеткі. А то паспрабуй дакажы сваім бабам, што новыя трусы купляла. Скажуць, на сметніку дзе падгрэбла.

– Ты, дзеўка, павінна ўзяць са сваіх баб удвая, а то і ўтрай за трусы даражэй, – ці то сур'ёзна, ці то жартам сказала даярка з суседняй вёскі. – Не здагадваешся, чаму?

– Не, яй-бо не! – шчыра прызналася Ганна.

– Таму даражэй, што яны ў маўзалеі пабывалі!

– Ай, во, праўдацькі! – успяснула рукамі Ганна, а потым схамянулася. – Цішэй, цішэй, бабы. Рукавадзіцель наш ідзе. Хавайце трусы.

... Калі Ганна памірала, у той час пра Леніна гаварылі толькі добрыя словы. А, можа, каб жыла цётка цяпер, то і яна б рассказала усё крышачку інакш... Пэўна ж бы інакш...

КВАТЭРА Ў ОМСКУ

Канаўшчык неспадзявана спатыкнуўся перад самym парогам, тышнuўся ўсім тварам у некрануты ўчарашні снег – наваліла яго, як ніколі ў снежні, багата – і адчуў, як ён, снег, палагаднеў, выкрапіўся цёплай расой на носе, ілбе, шчоках. Канаўшчык стаяў пэўны час на каленях і руках, раскірэчыўшыся і баючыся варухнуцца, а тады адчуў, як ногі самі, не падпарадкоўваючыся яму, раз'ехаліся, бы пераплаваныя на дзве часткі – пасяродку ўздоўж – санкі, слізгануўшы палазамі. «Паміраю хіба? Я ж... я ж яшчэ і не жыў! Не жыў! Мяне ж чакае кватэра ў Омску-у-у-у!» На гэты шалёны крык прыбег шчуплы і сухарэбры – з напёрстак – сусед Цімка, аднагодак, мусібышь, Канаўшчыка (такую мянушку далі Віктару, бо доўгі час даглядаў канавы, што на тэрыторыі калгаса), зацягнуў яго, сапучы і чамусыці мацюкаючы мясцовую ўладу, у халодную хату, так-сяк зняў верхнюю апранашку, узвалок непаслухмянае цела на ложак, прыхінуў коўдрай.

– Не памёр, бо дыхаеш, – ablізаў губы Цімка і выцер узмакрэлы лоб. – Зараз я цябе сагрэю. Пляшку гарэлкі прынясу. Папрашу ў людзей. Скажу, чалавек памірае... Канаўшчык, скажу, калі не дасцё, вам сніцца доўга будзе... на тваё выратаванне ахвяруюць, куды яны, гады, дзенуцца. Ці спярша грубку распаліць? Маўчиш. Распалю спярша. Чуеш мяне? М-да-а!..

Канаўшчык не зреагаваў на роспытаи Цімкі, і той, уздыхнуўшы, натапырыйся і патупаў на дрывотню. Вярнуўся з бярэmem дроў. Неўзабаве ў грубе загуло, і з дзірачак, што там-сям прадзымуліся сярод цаглін, выпырхнулі вясёлыя зайчыкі, якім было крыху дзікавата ў гэтай вялікай, як гумно, хаце.

– Чуеш мяне, Віктар? – зноў павярнуўся да нерухомага Канаўшчыка Цімка і адразу засумаваў. – Не чуеш, бачу. Дажыўся, бедалага. Дакаціўся. Хай я... п'янтос... а ты ж быў нармальным чалавекам. – Ён раптам спалохаўся, пачуўшы ў

стайлай хаце свае слова, паправіўся. – І ёсць! Чаму... чаму быў? І ёсць! Ты будзеш жыць, Віцька-а! Я гавару! Ці табе мала гэтага? Будзеш!

З гэтымі словамі Цімка выскачыў на вуліцу, адразу ж пашибаваў да Машкі, якая прадае самагон, забарарабаніў зморшчаным, што леташні цукровы бурак, кулаком у браму. – Дрыхнеш, а Канава памірае! Адчыніяй! Адчыніяй, загадваю! Не для сябе буду прасіць! Для Канаўшчыка! Калі ж памірае!..

Машка, худая, з чорнымі злымі вачыма, бразгнула зашчапкай, пацятнула на сябе дзвёры:

– Хто... хто памірае?

– Канаўшчык. «Хто-хто?» Не верыш – правер! Яму нутро працерці трэба. А то хана!.. Можа, з раніцы ляжаў на двары. Кішкі, можа, к гарбу прымерзлі? Га? Не дасі – і я тады скажу, што ты яго загнала на той свет! Ты! Твоя скватнасць.

– Дык я ж яго толькі бачыла... – не паверыла пачутаму Машка.

– Чалавек заўсёды так: спярша яго нехта бчыць, а тады і няма... і складай некралог у газету. Хы? Ты думаеш спасаць Канаўшчыка, ці не, мымра-а?

– Бягу, бягу, бягу! – Машка замітусілася і знікла ў сенцах.

А Цімка зноў ablізаў засмятлыя губы, вылаяўся:

– Маць тваю!.. Не давярае. Не давярае, каза крываногая. Яе не абдурыш. Пабег, пабег далей шукаць... Павінен жа нехта клюнудь.

Але ніхто не клюнуй. Цімку добра ведалі. І калі ён вярнуўся да Канаўшчыка, таго ўжо катурхала Машка, а заадно касцярыла і яго, Цімку.

– На бядзе і тое чарку хочаш мець, ірад, – кідала яна раз-пораз позірк на таго.—Якое нутро? Каму? А я і не падумала спярша, прыхапіла бутэльку. Ці ён жа выпівоха, Канаўшчык? Кепска стала? Можа, сэрца, а можа, і яшчэ якая трасца... А ён на чужой бядзе разбагацець захацеў. Цьфу!

– Ой! Ой! Прыйка слукаць. З цябе выщіснеш кроплю тую.
Смалы палучыш. Маўчала б!

– Хопіць нам, бабам, рот затыкаць.

– Калі хто і нажыўся, дык на Чарнобылі! – выпяў наперад
грудзі Цімка.

– Багата ты ведаеш!

– Людзі гаварылі... А я б, можа, калі за здароўе
Канаўшчыка шлёпнуў паўлітэрку, то яму, глядзіш, і лепей стала
б... і крызіс мінаваў бы. Га?

– Табе не дам! – сказала Машка белазубым і запэцканым
сажай рогам. – Званіць трэба!..

– У комін? – без пагрэбы спыталаў Цімка.

– Збегай у Іскань. Там ціліхон. Пазвані.

– Збегай. Маладога знайшла...

– На, гад, пляшку гарэлкі! На! – І жанчына варсанула ў рукі
Цімку жаданае пітво. – Бяжы і пі, пі і бяжы, каб ты здох! Толькі
ў Віцькаву канаву не зваліся. А то капаць няма каму ямку.
Адны бабы.

Цімка ўсміхаўся, гладзіў бугэльку:

– Зваліца – не звалося. Ты скупая на градус. І, увогуле, я
не таму ўзяў твой самагон, што нешта табе рабіць буду... а каб
хапіла сілы і ліхасці дабегчы да той Іскані. Каравуль
Канаўшчыка. Я пабег, – ён задраў бутэльку, глытнуў кроплю, а
потым схаваў самагон у кішэню аблезлага кажушка. –Глядзі ж,
каб не памёр тут.

– Бяжы ўжо, шугалей! – махнула рукой на Цімку Машка.

– Ды дроў у грубку падкінь. Там павінна гарэць.

– Гарыць, як у цябе ў штанах, – хмыкнула Машка.

– Гаручае ёсць, то не хвалюйся, – сказаў Цімка і знік.

Машка раздзымула вугельчыкі ў грубе, тыя ляніва заняліся
сінім полыменем. Села на зэдлік. Цікаў гадзіннік, што вісеў на
сцяне, гіра звісла ледзь не да самай падлогі. Яна ўсталала,

падцягнула піру, і ў гэты момант Канаўшчык расплюшчыў вочы і прашаптаў сухімі губамі:

– Напішыше... брату Хведару... што не прыеду ў Омск... Хай кватэру для мяне не трымае... Мане кватэра чакае ў канцы гарода...

– Нешта ты, Віцька? – затрымала на Канаўшчыку погляд Машка, сущешыла. – Рана табе думаць пра пагост, рана... Жыць трэба... жыць...

– Гэта ты, Машка?

– Я, я, Дзмітрыевіч. Якраз табе вадзічкі падам. Зараз. – Жанчына зачэрпнула карцом у вядры, падала Канаўшчыку, той прыўзняў галаву, піў з Машкіных рук.

– Дзякую, – сказаў і апусціў галаву на ранейшае месца. – Пасядзі каля мяне. Пагавары. Вечар ужо?

– Вечар.

– Нічога не помню... як праваліўся куды. І мог бы назаўсёды праваліцца –вось табе і смерць. А іншы раз думаеш, што яна з сябе ўяўляе? Усё проста. Надта

– Цімка пабег званіць у раён: «хуткую» выклікаць, – стоячы перад Канаўшчыкам, заківала галавой Машка. – Прыйдуць, то, можа, які ўкол зробяць. Калі шпрыц не забудуць. Цяжка, мабыць?

– Не магу зразумець... Быццам хто абхапіў мяне, як бочку абручом, і давіць. А ўнутры, здаецца, пяску набілася...

– Сэрца, у майго так было, – Машка падкінула дроў у грубу.
– І жыве. І ты будзеш жыць.

– Пражывеш столькі, колькі Бог дасць.

– Цябе Бог не павінен пакрыўдзіць. Сумленна жывеш. Нават вельмі ўжо, мог бы і пра сябе больш падумаць...

– Так атрымалася...

Машка пагадзілася:

– Як ужо атрымалася, так і добра.

Яна села на зэдлік, уздыхнула. Потым доўга глядзела на Канаўшчыку, і на вочы нагарнуліся слёзы. Машка засаромелася іх, крадком змахнула пальцамі, узнялася з зэдліка, ціха прашаптала:

– Я пайду. Хату ж кінула... карміць трэба... а тады зазірну... у грубу дроў яшчэ падкіну. Паляжы... табе пакой трэба... цішыня...

Канаўшчык нічога не адказаў. Ён чуў, як рыпнулі дзверы, як за імі аціхлі крокі жанчыны. Заплюшчыў вочы... Божа! Божа! Не так, не так хацелася дажыць свой век. Зусім не так. Але што паробіш цяпер? Позна нешта памяняць – асабліва тое, што залежыць зусім не ад цябе самога.

Канаўшчык заплакаў. Слёзы, салёныя і цёплыя, плылі па щоках. Заплачаш: адзін застаўся. Ні жонкі, ні дзяцей, ні... брата. Так-так, і брата, лічы, няма. Ну што ён там, Хведар, у тым Омску, у якім Канаўшчык ніводнага разу нават не бываў? Адрэзаны кавалак. Страchanы. Не прыязджаў нават, калі памерлі матка і сястра Роза, адбіваў, праўда, кароткія тэлеграмы : не магу, вучэнні... А вучэнні ў яго там ці што – адзін ён, Хведар, і ведаў. Апошні раз бачыліся год дваццаць назад, калі паралізавала матку, тады яны ў Лосеўку прыехалі абодва – па тэлеграме-выкліку сястры, яна з ёй жыла. Віктар яшчэ не быў канаўшчыкам, ён рабіў у Магілёве на «Строммашыне», меў добрую кватэру, прыгожую жонку і гадавалую дачку. А потым – трэба ж такому няшчасцю здарыцца – не стала хадзіць і Роза. Што рабіць? Як жыць далей? Хведар напісаў: паколькі чалавек ён вайсковы, то пра вяртанне ў вёску не можа быць і размовы. Давай, маўляў, ты, Віктар, бярыся... жывеш жа побач, а я ў даўгу не застануся. Ён і зволыніўся. Раз у тыдзень наядзіла да сям'і ў Магілёў, прыязджала тады-сяды да яго і жонка. А потым ён не паехаў, яна не прыехала... Была сям'я, адным словам. Даўно. Дачка, праўда, не забывалася на бацьку. Гэта пазней Канаўшчык

зразумеў, чаму прыязджала яна да яго: грошы патрэбны былі малечы, толькі яны. Быщцам у знак кампенсацыі, што брат страціў усё, што меў у горадзе, Хведар зафрактаваў за ім кватэру ў Омску. Аднапакаёўку. А мо і схлусіў. Пісаў жа, пісаў, што чакае жыгло... Канаўшчыку не было нават магчымасці з'ездзіць у той Омск і хоць адным вокам глянуць на кватэру, калі і праўда яна ёсць: хапіла клопату ў вёсцы, як толькі выгрымаў – аднаму Богу вядома.

І вось ён адзін. Сястра памерла сёлета, улетку, амаль пятнаццаць год праляжала ў ложку. Канаўшчык прыкметна здаў: пасівеў, скурчыўся, некалі прыгожы хлопец, падобны на Алена Дэлона, зрабіўся непрыкметным дзедам.

... У сенцах пачуліся крокі, і неўзабаве ў хату ўварвалася воблака халоднага паветра. Гэта вярнулася Машка.

– Ну, як ты тут? – запыталася яна, адразу ж накіравалася да грубы. – Пагарэла ўсё. Сухія дровы. Як порах.

– Леташня, – падаў голас Канаўшчык.

– Яно і відаць. К дровам бы ды брыкету.

– Няма. Усе грошы на пахароны патраціў...

– Мо з'еў бы чаго? Я паставіла вячэру гатавацца, то і табе прынясу. Мой у Магілёў паехаў да дочки. Чакаю, павінен на ноч вярнуцца. Пасяджу каля цябе. Я бабам сказала, прыйдуць і яны... управяцца толькі.

– Не трэба было б клапаціцца,— паправіў коўдру, якая краем спаўзла на падлогу, Канаўшчык. – Нарабіў я клопату.

– З кожным можа быць...

– Відаць, ужо не памру... буду жыць, відаць... А напалохаўся... Хлушу, аднак: не паспей напалохацца. Жыць захацелася яшчэ больш... Жыць!

– А ў той Омск паедзеш?

– Не, позна... Раней каб...

– Я б паехала, – сумна сказала Машка. – Мне, колькі і жыву, у горад хочацца. Як есці галоднаму... А горад да мяне задам павярнуўся.

– Трэба было табе адразу пасля школы перадам да Мішкі не варочацца, – паўшэптам сказаў Канаўшчык і адразу зразумеў, што сказаў не тое, нявартага было б.

Аднак Машцы ягоныя слова спадабаліся, яна ўхапілася за іх, як тапелец за саломінку:

– А да каго мне было павярнуцца? Да каго? Прыйспічыла, зачасалася, а нікога паблізу... адзін Мішка, лапсар. Вось я да яго і кінулася-рынулася. А каб ты быў, то я да цябе б... ахвотна б!

– Ты, Машка, праста чалавек добры... як свая... з табой бы я не змог... я тут пераборлівы... абы з кім не способны быў... – прамумкаў Канаўшчык.

У Машкі запаліліся шчокі:

– А што, добрых – не трэба? Толькі швалъ розную? Дзе яна, твая добрањская, твая красавіца? Краля тая гарадская, з кіпцямі пафарбаванымі? Толькі нешта я сяджу тут, з якой ты бы не змог, перад табой, а не яна? Га-а?

– Даруй, Маша.

– Усё прыгожых выбіраецце. А я б, Віця, з табой у Омск паехала б. Яй-бо.

Канаўшчык павярнуў галаву, сустрэўся вачмі з Машкай:

– Жартуеш?

– Я? Я што, не магу манікюр той чортагу зрабіць? Я...я...я... – і Канаўшчык бачыў, як жанчына ўтапіла твар у далонях, а плечы яе часта пачалі ўздрыгваць. – Даруй, Віця... Што гэта са мной? Зацьменне найшло... не ведаю, як атрымалася. Напляла абы-чаго.

– Паехалі, Машка. Паехалі ў Омск. Пажыла з Мішкам, пажыві са мной, калі хочаш. Жыць можна, відаць, з чалавекам, якога і не любіш?

– Хопіць, што я цябе люблю! – вырвалася ў Машкі. – А дзе ты бачыў такое, каб са стараны двух бакоў любоў была роўная?

– А чаго ж ты раней мне не сказала нічога? Калі я здаровы быў, маладзейшы траха?

– Не асмельвалася, дурніца!

– А мне якраз жанчына і трэба была... глаўней, чым тая кватэра ў Омску.

Машка прытулілася да Канаўшчыка, пагладзіла яго белы, як снег, чуб, чмокнула ў шчаку.

У дзвёры нехта пачаў шкрабецціся.

– Цімка, – сказаў Канаўшчык.

– Не пушчу! – Машка адварнулася ад Канаўшчыка, накінула зашчапку на дзвёры. – Нікога не пушчу! Я б, Віцька, у Омск не паехала... Гэта я так сказала... дужа далёка ён, той горад... Дужа чужы ён... Дровы дагараць, яшчэ падкіну... – і вось ён, твой Омск, дурніца ты старая! Гэта я пра сябе так сказала... Бач, ажыў... Вочы прыгожыя ў цябে... блакітныя... а прапалі... патухлі... Я не толькі грубку, я і цябে, Канаўшчык ты мой, распалю... Былі б дровы... А Цімка шкрабецца, паразіт! Не пушчу-у!

Пазней Канаўшчык усё ж напісаў брату Хведару ў Омск: дачакаўся канца ўсіх, даняньчых старых і нямоглых, гатоў прыехаць на сталае месца жыхарства ў Омск. Напісаў проста так, ад няма чаго рабіць.

Брат не адказаў.

СІНОПТЫК

Калі і звяртагаўца іншы раз вяскоўцы да Ягора Цыбулькі, то заўсёды з адной просьбай – якое, стары, там у нас надвор’е на гарызонце? Што дзень заўтрашні рыхтуе? Не палянуйся – растлумач. Не, Ягор не глядзіць на неба, не прыстаўляе брыльком руку да лба, а пэўны час маўчиць – збіраецца, мусіць, з думкамі. Нетаропка пачне майстраваць самакрутку,

награмбуе ў ножку моцнага тытуню, глыбока і смачна зацягнецца, крэкне ад задавальнення.

– А што нас чакае? – паглядзіць на таго, хто цікавіцца. – Багата чаго чакае. Хочаш ведаць? І ты, гляджу, як усе... Ну-ну. Што з вамі зробіш? Абяцаў не займацца прагнозамі. А то, адчуваю, па шапцы дадуць... але слухай. Так і быць. Земляку не магу адмовіць. Толькі – ша! Па сакрэту скажу...

І пачне рассказваць Ягор не пра тое, будзе заўтра снег ці дождж, навальніца або сонца, а разважаць пра жыщё, будзе ўтрызацца ў яго, як той шахцёр у пласт, і абавязкова пра палітыку сыпане: даваць прагнозы, дык даваць не шкадуючы! Хіба ж мала іх, тых прагнозаў, у ягонай галаве, на якой некалі былі густыя, як смоль валасы, а сёння надзейна – бы прыклейлася – сядзіць на лысай бліскучай пляцоўцы зашмальцаваная кепка-васьміклінка: у ёй выдаваў ён яшчэ, мабыць, прагноз, ці доўта пратрымаецца ў нас сухі закон. На той конт ён сказаў тады пераканаўча, цвёрда: «Доўга ў нас нічога не бывае». Прагноз спраўдзіўся, аўтарытэт Ягора падрос, яму надалі мянушку «Сіноптык». Замацавацца на гэтай пасадзе дапамог зноў жа Гарбачоў, бо надзіва дакладны прагноз выдаў ён і пра яго: «Гаворыць багата. Натаўчэ лішняга. Дужа блізка да людзей стаіць, ліпне ажно да іх, не трymае адлегласць. Кірауніку так нельга. Людзі на галаву сядуць, дай толькі паслабленне». Як у ваду глядзеў Ягор. Не памыліўся, калі і ў нас выбіралі першага презідэнта: «... Бо я буду за яго галасаваць».

Прагаласаваў і ўгадаў. А гэта – зноў жа! – не абы- якія балы да ранейшых.

– Ты б, Ягор, за свае прагнозы надвор’я на жыщёвым фронце плату браў, – парай ў неяк яму сусед Цімка. – Глядзіш, і мне б перапала нешта. На грамульку. Га?

На такую прапанову Ягор толькі зморшчыўся:

– Сам не п’ю і табе не раю. Сіноптык павінен весці цвярозы лад жыщя, а то наблыгаю... Чаго не набрэшаш, глытнуўшы?

Шмат хто, глытнуўшы, становіща сіоноптыкам. А праспіцца – і пышк... Вось так.

Цімку, ці яшчэ каму, нічога не заставалася, як падціснучь хвост і маўчаць.

На тым тыдні не пашанцавала сіоноптыку – прастудзіўся. І дзе б, здавалася, той вірус умудрыўся падхапіць? На роўным месцы, можна сказаць, паслізуўся. Сонечна, цёпла на вуліцы. А бач ты, падкралася хвароба, падсцерагла.

– Гэта цябе Бог пакараў, што брэшаш багата, – наваstryлася на старога жонка, Лізавета.

Ягор маўчаў, толькі ўціснуў – да канца, колькі змог, – галаву ў тулава – не любіў ён слухаць абразу ад жонкі пра сябе, а схавацца ад яе не схаваешся, дастане сваёй лухтой і на тым свеце, яна такая.

А Лізавета сыпала, не шкадуючы слоў:

– Хто цябе, асёл стары, прасіў прагназіраваць пра нашага старшыню? А яго і прагналі. Цяпер ён дзъмецца: гэта ўсё дзед твой сваім языком намянціў... Адрэзаць бы язык. Вырваць. Не, кажа, калі граматны такі, калі б ён ужо і праўду ведаў пра мяне, дык прыйшоў бы і сказаў. Недалёка жыву. Ці ў кабінет. Я б, можа, падрыхтаваўся, паводзіў сябе больш асцярожна... агледзеўся б па баках. А то як колам па спіне. Знянацку. Сярод белага дня. На людным месцы. Га?

– Дык што, я да яго, старшыні, павінен быў перціся, ці што? – варухнуўся на табурэце Ягор. – Я? Мне трэба тое крэсла ці яму? За ўсімі не находзішся. Я і так стаптаўся. Іх такіх, хто сёння-зайтра паляціць з пасад і ў маштабе калгаса і ў маштабе дзяржавы, – ого колькі!

– Ты хоць дзяржаву не кратай, распушнік!

– У мяне што – «мерседэсы» тыя ёсць, каб за ўсімі імі шастаць, галаву задраўшы? Ці самалёт мне хто презентаваў? У мяне нават тэлефона няма. А быў бы...

– Дай яшчэ табе тэлефон! – аблізнула губы Лізавета. – Во табе!

Яна паказала Ягору тое, што, па яе думку, стары і заслужыў, – дулю.

Сярод дня Ягор, апрануўшы чистую сарочку, патэпаў у бок фельчарска- акушэрскага пункта—рашыў паказацца Матузку: што, цікава, скажа той пра яго хваробу? Вучылі ж чалавека, то няхай і лечыць. Нечага. Мо прыпіша пілюлькі, а мо і сур'ёзнае што выявіць і накіруе тады далей —спярша ва ўчастковую, а там, магчыма, і ў раённую, абласную лячэбніцу.

Матузок быў у сваёй маленъкай, але ўгульнай, чиста прыбранай ардынаторскай адзін. Сядзеў, насуплены, за столом і крэмзаў нешта ручкай на паперы, раз-пораз папраўляў акуляры, якія не трymаюцца за вушамі і слізгаюць, бы палазы санак па лёдзе, па ягоным аблупленым ад загару носе.

– Захварэў,— таптаўся ў парозе Ягор.

– Сядай,— не гледзячы на пацыента, паказаў вачмі на табурэт Матузок. —Пачакай трохі. Заняты. Заблыгаўся ў лічбах. Гаварыла ж настаўніца, Вольга Кандрагаўна: вучы, Матузок, арыфметыку, спатрэбіцца. Помні, Матузок: пакладзеш перад сабой, ззаду возьмеш. Не слухаўся. Дарэмна. – А потым, пераможна кінуўшы ручку перад сабой, падняў вочы на Ягора.

– Ну, што ў цябе, дзядзька?

– Каб жа знаю.

– Трымай градуснік.

Потым, зноў пакорпаўшыся ў паперах, папрасіў градуснік назад. Паглядзеў, ссупіў бровы:

– Выпішу таблетак. Папі. Толькі спярша памажы і ты мне. Слухаеш?

– А што мне яшчэ рабіць, калі не цябе слухаць?

– Прайноз твой трэба, дзядзька,— Матузок паклаў руку на плячу хворому. —Тэрміновы.

– Больш сіногтыкам не наймаюся, – ціха і з непрыхаваным сумам выдыхнуў Ягор. – Прабач.

Матузок насцярожкыўся:

– Чаму ж так?

– Чаму,чаму? Цяпер усе людзі разумныя, могуць мазгамі паварушыць і самі. Навошта мне за ўсіх, браток, мікіціць? Навошта за ўсіх адказваць?

Фельчар павёў падбароддзем і пэўны час маўчаў. Думаў. А тады па-сяброўску мякка прыхінуў сваю галаву да галавы Ягора, шапнунуў:

– А і праўда ! Маеш рацыю, дзядзька. Гэта так. Але! Але памыляешся ўсё ж у адным: усе мы не можам адноўкава думаць. Не атрымаецца. І калі вось мне думаць? Пра сябе, пра свой клопат? Галава забіта розным друзам.... Я думаю, дзе і якім чынам дастаць лекі... і для цябе, так-так... Як прывезці на ФАП на зіму паліва. У дырэктара школы хапае свайго думання... У старшыні сельсавета свайго...

– Даўк... – меўся запярэчыць Ягор, але Матузок не даў яму ўставіць слова.

– Так што, дзядзька, не «дыкай», а рабі людзям прыемнае – працуй, працуй сіногтыкам. Калі атрымліваецца ў цябе. Калі вераць землякі...

– Даўк хварэю,– усё ж уціснуўся ў гаворку Ягор.

– Вылечу, дзядзька! – павесялеў Матузок, заўсміхаўся. – Пастаўлю на ногі. Так і быць. Не будзеш хварэць. Абяцаю.

– Гэта калі, мусіць, правільны прагноз выдам, – лыпнуў вачамі Ягор,– то не буду хварэць. А памылюся,то занядужу – наказвае, відаць, Бог, як думаеш?

– А было хіба, каб які твой прагноз лопнуў, як мыльны пухір, не спраўдзіўся?

– Былгта не.

– Тады не хвалюйся і паслухай, што мне трэба дакладна ведаць, каб потым не памыліцца, каб раз і назаўсёды...

– Слухаю, – павесялеў і Ягор, бо і праўда ж, напляще абычаго Лізавета. – Слухаю, Павел.

Матузок жа, на здзіўленне старога, маўчаў. Ён нават адварнуўся ад яго, глядзеў праз шыбу, вагаючыся на мысках красовак, на вуліцу, загарадзіўшы спіной амаль усё акно. Сіноптык напомніў пра сябе:

– К-хы... к-хы... Ага, значыць... Ну, дык што там у цябе, Павел? Жаніца мо рашыў?

Нарэшце Матузок павярнуў да Ягора шчаслівы твар:

– А ты, дзядзька, як здагадаўся? Хаця ... правільна... так-так... Хто ж яшчэ здагадаецца, калі не ты?

– Гэты прагноз надта лёгкі – табе ж ужо, братка, гадоў багата. Пара. Пара, Павел.

– Было не было! Паспрабую сам разабрацца да канца... Праўда, а навошта ў самога галава? Кожны сам на сябе ў першую чаргу павінен спадзявацца. І толькі. Не атрымаецица, пачну вагацца, тады і папрапушу цябе, дзядзька, на падмогу. Добра?

– Глядзі, – коратка адказаў Ягор, моцна сашчапіў у жмені таблеткі, якіх насыпаў яму фельчар. – Глядзі. Калі што – выручу. Як і ты вось мяне. Ага. Ну, бывай. – Ён памаўчаў, патаптаўся ў парозе, як і перад тым, калі ўвайшоў, а тады нясмела падняў усё ж вочы на фельчара. – Але... Ага, значыць... Было не было... Нядобра мне, Сіноптыку, пра гэта... не мужчынскае дзела быццам... Але ж трэба раз і назаўсёды... а людзі яны, Касмачонкі, нядобрыя... злыя... паскудныя, адным словам. Гэта пакуль ты не ўвайшоў у іхнюю хату, то ўсміхаюцца, паклоны адбіваюць табе... Я з чаго раблю свой прагноз? Перад гэтым з Касмачонкавай Танькай сын дачніка пабраўся... Мякка слалі, ох і мякка! А на другі дзень – вяселле ж у нас рабілі – гасцям з горада па сто грамаў раніцай не далі апахмяліцца... тыя вымушаны былі ў краму бегчы... Верыш? Няма, кажуць, усё папілі. І трэба ж такое прыдумаць? Хоць

пароўну на вяселле складваліся... А тады яшчэ Касмачонкі той гарэлкай агарод сеялі-капалі некалькі гадоў... Больш скажу: яны зяцёў сваіх зусім за людзей не лічаць... Абы выпіхнуць дзевак... Каб маглі па закону дзяцей прыносіць, а не ў прыполе... Таму ў іх усе зяці былі не нашыя – чужыя... Свае хлопцы не дурні – не бралі... Я табе, фельчар, прызнаюся, так і быць: гэта людзі нашы папрасілі сказаць табе пра Касмачонкаў... Угаварылі мяне. Уламалі. Маць іх!.. Гэта не мой прагноз. Шкадуюць цябе... Бо ты добры... А добрых шкада... Не хацеў я брацца за гэтых брудных прагноз... нялёгка было мне... Верыш? Ледзь рашыўся... Калі не паслухаешся маіх землякоў, будзеш ты і п'яніцам, і гультаём, і яшчэ багата кім. Але будзеш. Прабач, калі што не так... А захочаш уцячы – не уцячэш: прыварожаць, гэта яны ўмеюць... Даруй за прагноз... Бо гэта быў бабскі прагноз... жаночага роду... на плётку падобны... Але ж папрасілі... пры выпадку... таму, відаць, і захварэў... як спецыяльна, каб з табой сустрэцца... Сказаў табе сёння... і больш прагнозаў даваць не буду. Ну іх! Няўдзячнай гэта, гляджу, справа... Бы ў лужыну пляснуўся... у чым быў. Цьфу!.. Маць іх!..

Дахаты Ягор тупаў усё ж у добрым настроі. Быццам і галава ўжо не балела. Быццам і дыхалася лягчэй. Ён забыўся на таблеткі, што былі ў сашчэпленай жмені, а калі расслабіў яе, тыя слізганулі на зямлю – як не пад самыя ногі.

А фельчар так нічога і не сказаў Ягору. Толькі доўга глядзеў і глядзеў яму ўслед – нават калі ўжо не было відаць Сін оптыка на вясковай вуліцы.

ЕДЗЕ СЕНА НА КАЛЁСАХ...

З акна старому Андрэю добра бачыцца пляц брата Якава. Часта глядзіць ён на агарод, успамінае брата, і здаецца, што той вось-вось выйдзе з веснічак, высокі, хударлявы, крыжу згорблены, і пачне штосыці перакладаць з месца на месца,

перабіраць сухімі пальцамі галінкі дрэў, а то будзе доўга дзівіцца на неба, блакітнае і бясхмарнае, пакуль, мусіць, не заклякне шыя ці не прападзе з вачэй апошні клін журавоў...

Цяпер Якаў ужо не выходзіць на падворак. Даўно не выходзіць. Старэйшы ў сям'і, ён і пайшоў першы. Пайшоў цяжка, гаротна: знайшлі яго пад яблыняй ранічкай – паралюш разбіў правы бок. Сын Мішка з жонкай Зінай перанеслі яго ў хату, асцярожна паклалі на ложак, на якім і праляжаў Якаў больш як год. Людзі ўздыхалі, шкадуючы: «Добраму б чалавеку і памерці добра, лёгка. Але не даў Бог, не даў...»

Глядзіць і глядзіць Андрэй на братаў падворак. Сёння ходзіць там Мішка. Ён ростам крыху ніжэйшы за бацьку. І не такі памяркоўны, разважлівы, хоць тварам – выліты Якаў. Характар жа пераняў ад маткі, Пелагеі. Хвіліну назад стаяў тут – няма, усё бяжком ды бяжком. Дзе трэба і не трэба нос свой усуне. Але гаспадар не горшы за бацьку, да чаго рука можа дабрацца, – там поўны парадак, уходжана, дагледжана.

І ўсё ж Андрэй, колькі ні глядзіць на братаў падворак, бачыць на ім не Мішку, а – Якава. Асабліва ў апошнія дні, калі і сам пачынаў часцей і часцей падумваць, што трэба будзе, як ні адганяй думкі тыя трывожныя, некалі і яму... «Як не круці, а трэба памярці».І так Якава на пяць гадоў перажыў. За ім нарадзіўся ён, Андрэй. Матруна, Хведар, Прося – маладзейшыя. Не намнога, а ўсё ж. «Твая чарга, Андрэй... Ты – наступны... Рыжтуйся, Андрэй!» Ён сядзеў падоўгу перад акном, глядзеў – да слёз уваччу – на братаў падворак, і было горка яму, вельмі горка...

Іншы раз заходзіў сусед Панкрат, закурваў і казаў праз дым, пазіраючы крадком таксама на агарод, па якім хадзіў Мішка з віламі-варсачамі.

– Вэн ета, Андрэй, зусім зачах ты. Што лісце падсоўнуха. Трымайся, суседзе. Трымайся. Прывядзі ў хату маладзіцу, мо акрыяеш ля яе боку? Га? І акрыяеш, чаго ж. Ды і што гэта

значыцца, калі адзін мужык у такой хароміне жыве? Гіблая справа. Адзін не сагрэш такое жытло. Аднаму кепска. Чыгункі вымай з печы, а іх жа трэба туды паставіць, а каб паставіць – нешта ў іх і пакласі належыць, а каб тое пакласці, трэба схадзіць, і не раз, у склеп. Закружыцся. Трымаеш худобу? – пытается Панкраг, хоць і ведаў, што Андрэй як вёў гаспадарку пры нябожчыцы Варцы, так і вядзе.

– Трымаю, – кіўнуў Андрэй. – А як жа пражывеш у нас без скваркі? У сына браць? Не прывык, не-е. Хоць Міця і не пашкадуе. Няхай яны, дзееці, самі па сабе, а я – сам па сабе. Цягну вось патрохі, як бачыш...

– Цягні то цягні, але надарвешся, сусед. Надарвешся. Не малады ж. Годы, брат! Годы!

Андрэй наступіўся:

– Нешта ты, Панкраг, паніхіду па мне спраўляеш? Ці мне прывыкаць? Як-небудзь агораю...

– Ета правільна: «як-небудзь». А ты прывёў бы маладзічку, глядзіш, і твой век падоўжыўся б. Там вэн у Скані нейкая баба з гораду вярнулася. Бытта нават з самога Санкт-Пецярбургу. Адна. Прыгожая, рухавая, што табе яшчэ трэба? Якой трасцы? Думаеш, лёгка ёй пасля гораду? Ёсцека лісапета, ды вазьмі і адскоч. Мо і згаворыцеся?

Андрэй маўчаў. Думаў. Не адзін Панкраг, калі папраўдзе, раіць яму прывесці ў хату гаспадыню. У Іскань, значыць, ехаць? Вёска гэтая хоць і ў чатырох кіламетрах ад Гуты, а ўсё ж другая вобласць. Магілёўская. Ды і ці варта ехаць? У сваёй хапае ўдоў, праз двор, лічы, усё адна ды адна... Андрэй перрабіраў у памяці, хто б мог стаць гаспадыняй у ягоным жытле, і дзівіўся: «Вось і багата ўдоў... Вось і багата... Якую маладзіцу ні вазьмі, да кожнай сваяцкай ніткай прывязаны. Э не, трэба ехаць. Трэба».

У Іскані спярша зайшоў да Вольгі, старэйшай дачкі Якава. Яна працавала там настаўніцай у восьмігодцы, гадоў колькі

была на пенсіі, і Андрэй стрэўся з пляменніцай на гародчыку. Калі на дзвярах замок, дык дзе ж яе было шукаць?

Андрэй сеў на табурэт – летам у садзе як без яго – доўга разглядваў, што і як тут расце, пахваліў Вольгу за парадак у агародзе, а потым толькі паёргаўшы на табурэце, асмеліўся прызнацца, што за справа прывяла яго ў іхню вёску.

– Хто гэта ў вас тут з гораду вярнуўся? – спытала нямела, крактануў, паправіў кепку Андрэй.

Вольга на імгненне задумалася:

– З гораду, кажаш? Дык.. прыязджаюць. І вяртаюцца. А навошта табе?

– Ета ж Панкраг нешта кажа, бытта баба майго веку...

– Ай-во! – перабіла Вольга, пляснула ў ладкі. – Калі пра жанчын размова, то іншая справа. Зараз, зараз... Ага. Успомніла. І добра, дзядзька, што надумаўся... Не век жа аднаму. Яе таксама Вольгай зваць.

– Прыйгожае імя.

– Я нешта яе, дзядзька, і не помню ў дзеўках. Калі ж даўно, дужа даўно з'ехала, я тады яшчэ ў Іскані, відаць, не жыла. А вось толькі вярнулася. Пачакай, я памъю руکі і пераапрануся.

Потым яны пайшли ў другі канец вёскі, дзе крыху наводшыбе стаяла маленькая, непрыгабная хатка.

– Тут яна жыве, дзядзька, – паказала Вольга. Яна ішла наперадзе, а дзядзька Андрэй каціў крыху ззаду веласіпед.

Стары няўклюдна патагаўся перад ганкам, затым непамерна доўга прыгостасіў веласіпед да нізенькага і шчарбатага парканчыка, папраўляў яго і так і сяк, а сам краем вуха слухаў жаночыя галасы.

– ...ён дзядзька мой... працавіты... адумны... гаспадар... – паспявае ўхапіць Андрэй, стаіць яшчэ колькі на ганку, а тады рашае, што трэба ўсё ж заходзіць, паказацца, раз наважыўся. Трымціць, адчувае, у руках і нагах, халадок прабег усяродку. Трэба заходзіць! Як бы толькі не разгубіцца, як бы гэта зрабіць

так, каб не апраставалосіцца, а паказацца жанчыне з лепшага боку. Фраерам.

«Нічогая баба, – падумаў стары адразу, як толькі сустрэўся з жанчынай вачамі, і чамусьці спалохаўся: дужа ж падалася яна гарадской. – Ручкі вунь... маленъкія, бялюткія-чысцюткія. Твар – такі ж белы... Не, не туды, мусіць, я ўсё ж зацёгся. Не туды. Паслухаўся гэтага Панкрагта, дурань!»

Хоць і залівалася Вольга перад другой Вольгай, бы закаханы салавейка ў вечаровым садзе, ледзь не ангельскую харектарыстыку выдала яна свайму дзядзьку, але заручын – калі можна так сказаць – не адбылося.

– Ой, дзякую вам, людзі добрыя, за ўвагу да мяне, – сказала Вольга-гарадская. – І праўда, цяжка мне адной у вёсцы. Трэба б было і рашыцца пераехаць да цябе, дзядзька, але ж ты вось не можаш адмовіцца ад сваёй гаспадаркі? Не можаш. А я ж, добры чалавек, не стану табе памочніцай. Хворая я жанчына. Цяжкае падымаць урачы забарані. Вось. Дык навошта табе лялька ў хаце? Навошта, Андрэй Іванавіч?

– Глядзі, цётка, – ціха прамовіла Вольга-пляменніца, і стары зусім павесялеў: правільна, глядзі.

І сам сказаў:

– Твая справа, маладзіца. Сілком любы не будзеш. Толькі як ты адна? Хоць і жывеш жа...

– Паеду. Пералетую і ў Піцер зноўку падамся. З дачкой буду жыць. Цяжка мне і з дачкой таксама, бо зяць – ну яго! – выпівае. Добра выпівае. Але трэба ехаць. Адвыкла ад вёскі. Не ўцягнуся.

І вось цяпер глядзіць Андрэй на братагаў падворак. Год мінуў з тae пары, як сватаўся ён у Іскані, не ведае нават, ці паехала ўсё ж у горад тая пульхная, бы аладка, з белымі пальчыкамі Вольга, а ён усё адзін. Адзін.

Глядзіць і глядзіць Андрэй у акно. Успамінае брата, Варку, без якой жыве – во час ляціць! – хутка тры гады. Пахаваў ён

жонку побач з Якавам, не сказхаць, каб зусім побач, але недалёка. Мясціцца, лічыць, трэба блізка сваім. Хоць на гэтым свеце, хоць на тым.

На двор заязждае падвода. Спярша стары заўважае сумёт сена, які сунецца з боку вуліцы, пазней бачыць каня і чалавека, ён ступае побач з возам, а потым забягае наперад, кідае лейцы на распараную, пэўна ж, спіну каня. У тым чалавеку пазнае Васіля, старэйшага ўнука брата Якава. Унук жыве ў горадзе, у Гомелі, а на выхадныя часцяком наведваецца ў вёску. Такі ж шустры, як і Мішка.

«Сенам запасаюцца. Трэба памагчы. А то складуць стажок, што глядзець сорамна будзе. Свае ж... Пайду, вяршыць буду», – рашае Андрэй, бярэ свае вілы – на доўгім цаўі, з чатырма варсачамі-зубамі, адчыняе веснічкі на агарод, нетаропка тэпае на братаў падворак.

Васіль паехаў другі раз, а Мішка з Зінай укладваюць сена.

– Бог у помач, – кажа стары, залазіць на стажок, Мішка моўчкі саступае і ўжо кідае сена віламі, а Зіна ідзе ў хату, там у яе ёсць чым заняцца. – У Рацэ накасіў?

– У Рацэ накосіш, – пачынае скардзіцца Мішка. – Там адарвеш. Ад майкі рукаў. Купіў на лузе. Па дзяшоўцы. Цяпер вазі толькі. А ў Рацэ калгас усё захамутаў. Ты што, не чуў?

– Не, не чуў, – прызнаеца стары. – Дужа добрае сена ў Рацэ. Пахне хороша. Шапаціць. Эх, і сена! Сам еў бы.

– А гэтае што – не сена? – Мішка не церпіць, ажно, мусіць, дыханне запірае, калі хто не цэніць ягонай разваротлівасці, гаспадарчай стрункі. – Я, дзядзька, ды каб прашляпіў!

– Ты не праслабіш, не, – пагаджаеца Андрэй, і пагаджаеца шчыра, а не проста, каб толькі падлагодзіць пляменніку, каб адмахнуцца.

Сена амаль усё лягло ў стажок, стог выходзіць пузаты, ёмкі, і Мішка паспакайнеў – не завальвае Андрэя сенам, а падае патрошки, чакае, пакуль ён справіцца з тым, пададзеным.

– Думай не думай, а сена трэба, – чуе Мішка памяркоўны голас зверху. – Жыць у сяле ды без каровы – э-ге! З каровай весялей. Даіць налаўчыўся. Пойдзеш у хлеў, пагаворыш з ёй, як жывы з жывым. Яна цябе языком садупне, хвастане, бывае, і ўсё неяк весялей. Сена трэба, Мішка. У цябе ж матацыклета ёсцека, праскоч на луг, разведай, што і як...

– А ёстваю няхай! – голас у Мішкі ажно звініць, хоць і на чацвёрты дзесятак недзе яму. – Хвастом! Карова! Ты, дзядзька, можаш і не за такі хвост ухапіцца! Слухай сюды, дзядзька! Слухай мяне!..

Андрэй сур'ённее, падае галаву трохі наперад – каб бліжэй да Мішкі, які першы пасунуўся насустроч да яго, і, дзівак, чамусыці пачынае гаварыць паўшэптом:

– Заўтра ж паедзем. Разам з Васілём. Кеміш?

– Не, – матляе галавой стары. – Не разумею.

– У горад паедзем! Слухай сюды... У Васіля ж цёшча жыве. Баба вясковая – шустрая, як мяцла. Мятла-а! Ёстваю няхай! И трэба ж было толькі цяпер успомніць. Ты ж бачыў яе?

– Бачыў, – ківае Андрэй, твар кранае лагода. – На вяселлі. Ага.

– Ну! А што табе яшчэ трэба! Мятла-а!

– З гораду наўрад ці паедзе... – сумняваецца Андрэй. – Прыгрэлася там, даўжно быць. Ні паліва табе, ні сена ж таго. Ці паедзе? Наўрад. А так маладзіца яна ёмкая. Слоў няма. Я б узяў.

– Хто ў сваты едзе, дзядзька? – Мішка падміргнуў. – Каб я, Мішка, ды сплахаваў, брак выдаў? Кладзі ў сумку пару пляшак гарэлкі, скрыль сала – і заўтра мы ў горад! Едзем! Заўтра! У горад!..

Мішка бяжыць на падворак, п'е проста з вядра ваду, ablіваецца, фыркоча. Душны дзень. Якраз сярэдзіна, смаліць сонца. «Злесці і мне хіба? – вагаецца Андрэй. – А то напячэ

макаўку, што тлумна стане. Але ж мо воз скора будзе? Ладна, пасяджу. Пачакаю Васіля. Што ён скажа?»

Зноў успомнілася Варка. З ёй пажыў Андрэй багата гадоў – з вайны. Яна ў яго не першая жонка была – другая, і прывёў ён яе, дзяўчо, у сваю хату з суседняга Крыўску. Добрая жанчына была Варка. З ёй і збіраўся дажыць век Андрэй. Не атрымалася. І маладзейшая за яго багата, і не хварэла асабліва, а завезлі ў балыніцу – не вярнулася.

Прыгадаў усё гэта Андрэй, узнёўся. Ого! Спіна, як не свая. Чужая. Боязна варухнуцца. Калі выпростаўся, ажно хруsnула нешта. Што паробіш – хутка восемдзесят. Багата. А як і не жыў. Прамількнула жыщё – бы бліскаўка ў небе. Калі ж той воз будзе? Карціць дачакацца, і цяпер не так ужо сена, як Васіля.

«Дзе ж ён там?» – Андрэй узіраецца і ўзіраецца ўдалячынъ, на канайскі шлях, дзе павінен паказацца воз з сенам. І Васіль на возе. Не відаць. Пакуль не відаць...

Стары толькі ўяўляе, што недзе едзе сена на калёсах... Едзе... Мусіць, яно ўжо блізка... Зусім блізка...

АДАПТАЦЫЯ

Як цяпер помніць Сцяпан: першы раз прачнуўся ён у гарадской кватэры і доўга ляжаў затайшыся, баючыся паварушыцца. «Ёлкі зялёныя, га! І ці ж гэта жыщё, скажыще? Не-е, не-е, не сцерпім такое, не вынесем. Колькі спаць можна? Цёмна на дварэ, справа зразумелая, але ж раніца ўжо. Маці кала печы таўчэцца, даўжно бышь... І ці ж тэта парадкі, скажыше мне? Гультаі гарадскія». Побач – з правай рукі – ляжыць размораная, цепляя, бы толькі-толькі знятая з патэльні аладка, пульхнаватая, ёмкая па ўсіх жаночых вартасцях – з яго, канечне, Сцяпанавага, боку гледзячы – Зінка. Дакраніся – апячэшся. А Сцяпан дакранаўся. Асцярожна, нерашуча, бы да вострага язычка агню ці да якой-небудзь рэчы ў музеі, улучыўшы момант, каб не паддікавалі захавальніцы скарбаў, і хоць добра

было яму, шчасліва, а ўсе ж, калі пакласці руку не на цёплае цела цяпер, значыцца, ягонай ужо законнай жонкі, а задумашца добрانька пра жыщё, то адчуеш, як робіща тлумна, неяк бязрадасна. І тады рука цягнулася назад... «Чаго? Чаго так адразу? Толькі пачынаецца, а ён у кусты меціць, у хмызы бытта тыя бярозаўскія, каб схавацца – як у дзяцінстве, калі мелі аўгарытэт у вёсцы хованкі. Падалей, надзеіней! І ляжаў так Сцяпан нерухома, нацэліўшы невідушчыя вочы некуды пад столъ, і не дыхаў. А тут і па патрэбе якраз... Ісці належыць шукаць той куточак, зачыняцца, цурчаць вадою.

Цурчаць – яшчэ можна, няхіграя справа, але ж тыя будуць чудзь. Як? Што падумаюць? Бядна-а! Вобмацкам, бы кот той, шкрабіся: разбудзіш цесця з цешчай, тады ступі ў той куточак... А мо да раніцы счакаць? Няхай ужо прачнуцца першыя... Калі яны ўсхопліваюцца? Пачакаем. Во траіў у прасак, каб яго... Быццам і свой у гэтай хаце, а дыхнуць на поўныя грудзі няможна, не маеш на тое права. Бы ў клетцы. Птах ты, а не Сцяпан. Чаму ў вёсцы прасцей. Усхапіўся хоць сярод ночы, хоць раніцай, раз-два – і парадак. Напрацујуцца людзі, дзе ўжо там чутны будуць твае крокі. Хоць стралай. Усе роўна не падымеш. А ў горадзе, мусіць, чутна спяць. Муха крылцы расправіць – рыпяць спружыны: ніяк цешча заварочалася, заварочалася... Ат! Ён туляўся да Зінкі, тая мармыйтала са сну («я... ты... не пае-дзе...»), выцягвала з-пад лёгкай коўдры белыя – цёмна, хоць вока выкалі, а яны ўсе роўна белыя – рукі, кароценкія, пухленкія, пацягвалася, і нейкая сіла гарнула яе да Сцяпана. Сцяпан апынуўся ў абдымках і не ведаў, ці выслабаняцца яму ад Зінчыных рук, ці то і ляжаць ужо так, заціснутым як прадыхнуць. Што маладому каню аброць на мордзе – так яму руکі тыя. Нязвычна, дзіка. А Зінка, хоць і спіць, горнецца і горнецца ўсім целам і цёпла дыхае ў твар. Спіць, бачна ж, а горнецца. А ў Сцяпана адно розум займае: дык як быць усё ж? Тэпаць ці счакаць? Але нічога не прыдумвае, ляжыць, зацугляні

шчаслівай Зінкай, ні жывы ні мёртвы, і адплываюць туды, далей, на задні план, усе трывогі ягоныя, а ў вочы, як кажуць, лезе вёска. Наступае хатамі, дрэвамі, людскімі тварамі. Адно боязна, чаго тэта яны? Ці з глузду з'ехалі? «Я ж не дэзерцір, я ж свой!» – хочацца крыкнуць Сцяпану. Не крыкнеш. А вёска восьвось тышненца ў гарадскі дамок, спляжыць яго, разварушыць, а ён, Сцяпан, застаненца сядзець над голым небам на ложку, прыхінугты коўдрай з ног да жывата. Як усё роўна комін разбуранай хаты, застаненца ён пасярод двара. А хаты – няма. Адны бярвенцы валяюцца, посуд розны – міскі ды каструлі. Зінка ж, мусіць, так і будзе спаць, на ўсялякі выпадак трymаючы яго за плечы – каб не даў лататы, не пакінуў яе адну. Будзе спаць, будзе... Яна і ў Бярозаўцы, колькі жылі, спала. «Здаровая маладзіца, – матчыны словы. – Хай лепш спіць, чым хворая якая... радуйся, Сцяпан, што і тварыкам, і целам удалася дзеўка».

Наступае вёска. Цісне. На ўсяго яго – з ног да галавы – цісне. «Я не дэзерцір-р!». Супыніце яе, не дазвольце, людцы добрыя, каб яна на новае Сцяпанава жытло наехала, раструшыла яго. Хіба ж гэта ён вінаваты? Не! Не-е! Ён тут ні пры чым. Ён мо і сам не рады, што ўсё вось так атрымалася, наўскасяк выйшла, хоць прызнацца трэба, а як жа, і прачнулася нешта светлае ў яго да Зінкі. А чаму б і не? Млеек вока, як зірнеш на Зінку. «І як тэта яна ў горадзе згубілася? Столькі хлопщаў, а не бачылі. Не верыщца Сцяпану, што ўсё гэта яго. Не верыщца. Бяры, карыстайся, а не дыхнуць на поўныя грудзі: чужы чалавек Сцяпан у горадзе, не для яго народжаны, сам адчувае, таму і не бярэцца так, як хацелася б, і не скарыстоўваецца. Гіблая справа. Нечага не хапае. І як будзе хапаць, калі паветра нават тут не такое, як у Бярозаўцы...

Вёска зжалілася. Родная ты вёска! Пакінула яна ў спакоі Сцяпана, дала магчымасць звесці павекі, але ненадоўга. «Як там маці? А дзед Сымон? А Чопкі лажок? Касіць пары... Пара

касіць!» Што ж тэта робіцца, не, вы падумайце толькі: Сцяпану касіць самы час, а ён сёння ранкам апаласне твар халоднай вадою з-пад краніка ды і пойдзе – як не пад ручку з Зінкай, каб не згубіўся ў лабірынце вуліц, – на завод, на працу ўладкоўвацца. «Каб, Маруська, ты мак ела ўсё жыццё! – злуецца Сцяпан, думкі распіраюць галаву. – Каб жа не ты, то я касіць бы ужо даўно падаўся. Каса ў мяне новенькая, сямёрачка, а ржавець будзе. Каб ты мак ела...»

Не, ну дык праўда ж: падвярнулася тут Маруся Саўкава са сваёю гарадской сяброўкай, стрэўся з імі на вуліцы Сцяпан, павітаўся без анікай там лішній думкі. Помніць, што азірнуўся, праводзіў незнамую дзяўчыну цікаўным позіркам, але каб вышэй узяў, у заўтрашні дзень зазірнуў – сам бы сябе дзіваком палічыў, прайграў бы ўсю матчыну хату разам з прысядзібным участкам, з градкамі тымі ды яблынямі, каб пад заклад біўся: тут свае, бярозаўскія дзеўкі, абмінаюць, а няўжо ж яна, гарадская, модная і з твару прывабная, затрымае на ім свой позірк? На каго глядзець? Сцяпан як Сцяпан. Хіба ж можна зазірнуць у яго душу, асаніе яе здаля? Калі Зінка змагла, калі сама, то такой дзяўчыне і ён пара. Багатая душа ў Сцяпана. Дабрынёй поўніцца, што рака ўвесну вадою – з беражкоў выходзіць. Толькі ж ці і сама? Ясна, Марусіна работа. Пастаралася суседка. Спярша, канешне ж, з маці ягонай пашапталася, казала, мяркуй, на вуха старой Понцісе: «Ой, Ладыміраўна, і дзеўка ж Зінка! У горадзе жыве, а як вясковая: ўсё похапкам да похапкам. Мы з ёю разам на заводзе робім. Яна на аўтакары кіруе, дэталі з цэха ў цэх развозіць. Мужчынам нос угрэ. Утрэ, цётачка. І смірненская, дамашняя. Думаецце, за ёй хлопцы гужам не ўюцца? Яшчэ б! Толькі яна абы на каго не кінецца, пераборлівая: мне, кажа, такі мужык трэба працавіты, як сама. Я, кажа, чэсна жыву, і калі падвернеца ўжо шчасце, то за яго трymацца моцна буду. Толькі каб гарэлкі не піў багата. Курыць – няхай сабе, не так брыдка. Гэта Сцяпан

ваш – не прыпомню, ці курышь? Не, вось бачыще, я ёй таксама: каб сусед мой ды курыў. У вас жа і бацька не курыў. Яна ж, Зінка, і кватэру ў горадзе мае. Як кватэру? З бацькамі жыве ва ўласным доме. У самым цэнтры. Уяўляеце? Вёска ў горадзе. Яблык, цыбулька, парнічок – свае! Не з базару, капейка цалей як-ніяк... Зінка во і давыбіралася: дзяцей пара нянчышь, а яна не спяшаецца. А на Сцяпанана вашага зірнула – целам апала: той, той, каго шукала! Не бяда, кажа, што няўклюдны трохі, мехаваты нейкі, затое ціхі, сарамлівы, рабацяшчы. Вялікі плюс, што чарку ў меру бярэ. А што жанчыне памыліцца? Век гаруй тады . Дык вось, Ладыміраўна, як бы нам пазнаёміць іх, звесці? Дужа б пара была роўная. Як трэба была б пара. Залатая».

А Сцяпанава маці, відаць, уздыхнула, скрыжавала сухія, патрэсканыя пальцы на грудзях, мо і хустку паправіла – яна заўсёды ў хустцы ходзіць – і сказала Марусі мякка і пышчотна: «Дык і я да Зінкі прымервалася. Думаеш, не? Прыймервалася. Пасля того, як Сцяпан баяцца дзявок пачаў, кожная мне ягонай жонкай здаецца, якая хоць трохі больш меней... Бачу іх разам, вясёлых, сваіх. Бачу, Маруська. Ох і гора ж мне са Сцяпанам, гора... Усе нашы неяк рана надавумліся, а ён – як у манахі запісаўся. Я ўжо і кажу яму: манах ты, сын. А ён смяеца, зубы скаліць. Смяеца-то смяеца, а няўжой-та матка па вачах не ўгадае, што і ў яго самога на душы няладна. Вунь і маршчынкі кружочкамі разбегліся па твары, не ад добра яны, маршчынкі. Ты ж, Маруська, добрая душа, ведаеш, як усё атрымалася... Не дачакалася як з арміі Сцепку Тамарка Ігната Падшыванца, выскачыла за некага ў Зімніцу, то бышцам падмянілі хлопца. Замкнёны, на танцы не ходзіць, гырчышь, калі на путь настаўляеш, што дзед стары. Пераламіла яму дзеўка Падшыванца жыпцё. Ох і пераламіла! Во і не жэніцца. Бабыль. Яго равеснікі ўсе да адзінага дзяцей маюць, а ён бытва і не здольны да жаніцьбы. Думаеш, мне лёгка? Людзі ўсё бачаць. Ківаюць, нягож. А якая, ты вось мне скажы, Марусь, радасць

ад адной толькі яго працы калгаснай? Упіраецца, не сядзіць домацькі, а мне ягоныя заробкі шчэ болыш слёз дабаўляюць. Тыя б грошы на дзетак траціць, а яны вунь ляжаць непрыгынка. Ці багата ж нам на двох трэба? Хлопец ён непераборлівы: што ёсць, у тым ходзіць. Ды я і кажу: якая радасць ад твойго рубля, калі ён не на карысць прадназначаецца? Кажаш, і Зінцы прыглянуўся хлопец? Хлопец ён ёмкі, ірэх слова сказаць. Хай бы і абвянчаліся ці як цяпер па-новаму. Маладзічка яна нязбалаваная, раз з табою дружыць, то і хай бы... Толькі як нам яго, Сцяпана, на размову навесці? Не параш? Я ўжо і баюся гаварыць... «Што ты мяне ўсё жэніш, што ты мяне ўсё з двара гоніш...». З якога двара? Прыводзь, жывіце, а я пад нявестку падладкуюся, саступлю, дзе трэба. Абы ўжо вам мелася. Дык, кажаш, прыглянуўся мой Сцёпка Зінцы? То і добранька, Маруська, то і добранька...»

І вось цяпер Сцяпан ляжыць на раскошным гарадскім ложку. Стомлены ад першай ночы на новым месцы. Боязна варухнуцца. Калі ж ужо той дзень нахопіцца? Калі пасвятле за вокнамі? Ціха, пачакайце! Ці не певень гэта на падворку? Эх, падалося. Няма, не чуваць аніякага там пеўня. І карова не рыкае ў пунцы... И парсюк не рожкае... Нібыта на іншай планеце. А там, у Бярозаўцы, на нагах, мусіць, ужо і людзі, і жывёліна. Ідзе жыццё, спяшаецца. Вось то жыццё!

Што, так і ляжаць? А мо асмеліцца, набрацца мужнасці ды адстукаць пяткамі па гэтай гарадской падлозе, га? Цярпі не цярпі, а трэба: у вачах пачынае цямнечыць. Трэба, браткі. Даруй, цешча! Прабач, цесць! Сцяпан выслізывае з жончыных рук. Зінка не верыць, што знікла жар-птушка – калі ёй і сапраўды казка снілася – была і няма, а шкада, ой і шкада, але яна яшчэ доўга так трymае рукі, спадзяючыся зноўку ашчаперыць яе, прыпісніць да сябе, а потым усе ж апускае іх на падушку. І спіць. Са-лодка спіць Зінка. Усміхаецца, бачце вы яе, у сне. Вусны – у букецік: чмок! А каго? Сцяпан грыміць ужо недзе ў прыхожай – зачапіўся

за парожньюю пасудзіну, прашлёгаў далей, на ганак: забыўся, што цяпер ён гарадскі жыхар, прамчаў міма таго месца, куды намерваўся зазірнуць, сеў на халоднай прыступцы. Сядзеў як прыкуты. Пазіраў на дрэва, што развесіла перад самым носам густое лісце. І што хоць за дрэва будзе? Учора за дзень і не паспей ён нічога толкам убачыць. Нават на гародчык, што дужа ўжо Маруся хваліла-перажвальвала, не паспей вокам кінуць. «Табе, Сцяпан, разварот будзе. Не бядуй асабліва. Цяпер горад – тая ж вёска: свой харч, у каго лапік маецца...» Ды, слава Богу, не галадаў, лебяду і зацірку не еў – абышло, абмінула, тады навошта яму пра той гарадскі лапік зямлі назаляць? Ну? У горадзе яшчэ больш пузатых. А як жа ён будзе тут без сваёй вёскі? Без матулі? Без дзеда Сымона? А як жа без яго там касцы Чопкі лажок упарадчаць? Ты, Маруся, лепш на такія пытанні адкажы. Вось. А ў ядзе мы не пераборлівывя.

Дрыготка на ганку. Назад, у кватэру, вяртацца неяк адразу не з рукі. Няхай хоць бразгат той аціхне. У вушах так і звініць.

– Сцёпачка, – ён пачуў, як адчыніліся дзвёры. – Чаму тэтаты так? Што з табою?

Зіна і сама прысела побач. Прыйтуліла галаву да Сцяпанавага пляча, уздыхнула:

– Сумна табе ў нас?

– Сумна.

– Нічога, мілењкі, нічога. Прывыкнеш. Вось пойдзеш на работку, а пакуль адпачні, адпачні, а там абтаварышкуешся, у новую спецыяльнасць уцягнешся. Ну навошта сумаваць, скажы мне, Сцёпка? А я цябе кахаць буду, адзінага. Ежу гатаваць. А на выхадныя будзем да маці тваёй... цяпер ужо і маёй ездзіць, памагаць. Так, Сцёпка? Не сумуй. Будзь трошкі весялейшы, а то і мне тады робіцца сумна, як на цябе гляну. Слухаеш, Сцёпка?

– Слухаю.

– Пайшлі, пайшлі ў дом, – і Зінка першая ўзнялася, пацягнула Сцяпана за руку. Ён і не упарціўся. Ён ступаў паслухмяна ўслед, а недзе за спіною ўпаў на дол зялёны – дзецыям толькі на зуб і браць – яблык. Лёгка чмякнуўся вобзем, а Сцяпану падалося, бытта шчоўкнуў ранні і не патрэбны нікому пакуль што яблык яму па галаве.

Вось той і завод. На токара вучыщца дык на токара. Яму, Сцяпану, было неяк усё роўна. Сказалі б, асвойвай спецыяльнасць зборшчыка ці наладчыка – няхай сабе будзে. Толькі што атрымаецца з таго, якая карысць, – гэтага ён не ведаў. Падай нарыйтоўку, збегай па шклянку газіроўкі, глядзі пільней, глядзі, як трэба заціскаць – ідзе вучоба. Здаецца, нічога такога і не робіць сапраўднага, а твар брудны, рукі перапэцканыя. Спецвопратка, што выдалі адразу ж, у першы дзень, – насі на здароўе! – самага апошняга памеру. Мусіць, і адчуваў сябе Сцяпан у ёй нязручна, што малады салдат пасля першай лазні. Скокнуў у рабочую апратку, а пазней засумняваўся – ці туды? Можа, і не трэба было б на токара? А на каго ж тады? Каб жа яшчэ хоць да арміі, а то хіба ж у такім узросце разцы вастрышь для усёй брыгады. «Малады, га, малады! Чым заняты? Ага, лахманамі станок трэш. Не тое робіш – не забывайся, што брыгада сёння паўтары нормы дае. Помніш? Цудоўна, толькі ж гэтага мала: давай-ка за мае разцы бярыся. Затупіліся ўсе як адзін, што цагліна сталі. Бярыся, Сцяпан!»

Вострышь разцы, а сам пазірае на дарожку, па якой павінна б прамчаць на спрытным аўтакары Зінка. Усміхнуцца хоць ёй, ці што? Нешта не відаць. Нудота. Брыгадзір, Пятровіч, прыспешвае, ён усіх падганяе: давай, братва, давай! И да Сцяпана: «Малываць умееш? Пара «маланку» выпускать. У лідэрах мы. Разумееш?» Нехта крычышь брыгадзіру: «Самі выпускцыяць. Што мы сябе хваліць будзем, Пятровіч!» Малайчына, выручыў Сцяпана, а то б далі аловак – і малюй-пішы, хвалі таварышаў.

А які з яго, Сцяпана, пісар, скажыще? Які мастак? Усё жыщё потым хлопцы смяяцца будуць.

Дамоў вяртаўся Сцяпан штодня стомлены. Да ног быццам хто піры прывязаў. І не рабіў жа нічога, а ледзьве цёгся. Мотаму і стамляўся, што не рабіў? Так усё, па дробязях. Радасці не адчуваў, пуста ўсяродку было, а ці ж для яго такое? Сцяпан пагадзіўся б лепш на чыгуначнай станцыі вагоны апаратажняць – куды б лягчэй было. Мчаў бы дахаты, бег, першай справай Зінку б над сабой ускінуў: во хто мы, работнікі! А так – пуста...

– Зін, а Зін, – Сцяпан шоргае сандалетамі па трагуары, сумны і маўклівы. – Ты мяне чуеш, Зін?

– Што, Сцёпка? – хітра зазірае ў вочы жонка. – Што табе, родненъкі?

– Упёрся я на таго токара, а навошта? Не, ты не хвалюйся. Я тэта так сказаў... не падумауў я...

– Не хітрай. Падумаў ты. І цяпер думаеш. Увесь час думаеш, як жывеш у горадзе. Ды і хіба ж я не бачу, што не падабаецца табе на заводзе. Табе б у полі, Сцяпан... Над небам. А цэх не вабіць. Я ж ведаю...

Малайчына, Зінка. Разумее, бачыць наскроў, і таму Сцяпан весялее, але не знаходзіць, што сказаць жонцы. Трэба ж сказаць так, каб не пакрыўдзіць яе. Няма слоў. Пракаўтнуў усе бытта.

– Ведаеш, Зін, бяру ў рукі нарыйтоўку, а мне здаецца, што трymаю не халодны метал, а бульбіну ці бурак. Чэсна, Зін. І доўга не ведаю, што рабіць. Ці заціскаць яго на апрацоўку, ці што... Вочы шукаюць бурт, так і хочацца нарыйтоўку тую кіннуць туды – замест бульбіны...

– Я разумею цябе, разумею.

– А можа, мы ўсё ж рашымся?.. – Сцяпан запавольвае хаду, не зводзіць вачэй з Зінкі.

Зінка маўчыць.

– Там, у Бярозаўцы, і для цябе работа знайдзеца. Бібліятэку прымеш. Я дамоўлюся, не, ты не хвалюся, не трэба, Зін, я дамоўлюся са старшынёй сельсавета. Восьмее. А хочаш, пры клубе білеты прадаваць будзеш. Хочаш?

Зінка апускае вочы, ідзе моўчкі. «Дзівак усё ж гэты Сцяпан, – разважае, пэўна. – Людзі з вёскі ў горад бягуть, а мы — туды. Засмяюць на работе. А суседзі — што падумаюць? А чаму б не жышць нам у горадзе? І домік жа ў нас, і гародчык. Тыя ж калі едуць, то на голае месца. Па кватэрах туляцца, з апошнім рублём не лічацца – каб толькі ў горадзе... А вунь і Косцік з тae ж Бярозаўкі? Тры дні ў горадзе, а нос высока трymае, так задраў, што дзе там! Пра вёску і не ўспомніць. Джынсы купl. А гаварок? Вы б толькі пачулі! «Это мы-то, городские, не сможем? Кто сказал? А мой?..» – На вачах Зіны Сцяпан заўважае слёзы.

– Не хочаш калі, то і бяды... Як я там адзін, без цябе? – суцяшае Зінку. – Прывык я, Зін, да цябе. Моцна. Але толькі да цябе – не да гарадскага жыцця, не падумай. Неяк не так усё тут, як у Бярозаўцы. Мітусня нейкая тут... А ў нас ціха, добра ў нас. І людзі ўсе табе знаёмыя. Усе свае яны. Усміхаюцца, вітаюцца пры сустрэчы. Здорава ў нас! Ты ж ведаеш, жыла... Пераедзем мо ўсё ж, а, Зін?

– Ой, Сцепка! – уздыхае Зінка. – І не ведаю, што сказаць. Няўжо ты думаеш, што да вёскі чалавеку лягчэй прывыкнуць, чым да горада? Цi змагу ж я? Бач, цяжка табе ў горадзе. А як мне там будзে?

Сцяпан задумваецца. Маўчыць, не адказвае. Ды і што тут скажаш? Відаць, і ёй, Зінцы, нялёгка будзе ў іхнай Бярозаўцы. Вось найшла каса на камень дык найшла! А бацькі яе? Уго, так адпусцяць адзіную дачку ад сябе, трymай кішэню шырэй.

– Па маці сумуеш?

– І па маці.

– Давай забяром яе да сябе? Месца хопіць. Няхай з намі жыве. Мае бацькі супраць не будуць, я ўпэўнена.

– Да і не будуць... Толькі ты маму маю не ведаеш. Яна ніколі не пагодзіцца, хоць ты ёй тут залатыя горы наабяцай.

На Зінчыных вачах бішчаць слёзы.

– Паслухай, Зін, а, можа, мне хоць на лета ў вёску паехаць, га? Пакуль пара там гарачая. Памагчы трэба. Няма ж каму працаваць, а тут яшчэ і я збег. Я толькі на гарачы час. А на выхадныя і ты да мяне будзэш прыязджаць.

У Зінчыных вачах яшчэ наболела слёз. Смяецца і плача. Нікога не саромеючыся. Калі з ёю было яшчэ такое? Каб і радавацца, і бедаваць – разам.

– Едзь, едзь, Сцёпка, – самі шэпчуць вусны. – Буду, буду прыязджаць. Тут жа недалёка, праўда ж? Канешне, блізка. Што тут ехаць? Мне да цябе рукой падаць будзе. А там, можа, і адпачынак вазьму...

Сцяпан прытуляе Зінку да сябе, чмокает ў шчаку, і няхай хто пасправе пасміхацца. Ого! Зінка за надзейнай сцянай, а Сцяпан у гэтym горадзе жыве па сваім законе. Іншых душа не прымaea. Няма калі прымаць іншыя – трэба спяшацца ў вёску, у сваю родную Бярозайку...

Бліжэй туды, к восені, калі пажоўкла лісце на дрэвах, вось-вось пачне усейваць дол, Сцяпан касіў у гарадскім скверы траву. Касіў размашыста, бы на Чопкім лажку ўлетку, прыгожа касіў. Прахожыя нярэдка спыняліся, падоўту назіралі за Сцяпанам – любаваліся. Не часта ў горадзе стрэнеш такога касца. Майстар. Артыст. На сваім месцы чалавек – адразу відаць...

СЛУП

– Прыехалі. Прыехалі, слуп, мы з табой. Апошні прыпынак. Твой і мой. Далей транспарт не ідзе, – Сцяпан стомлена зваліў слуп на зямлю, выпраміў спіну, на якой нёс, ледзьве не ўпіраючыся носам у дарогу, драўляны ўказальнік, на шыльдачцы якога было напісаны чорнай фарбай: «Кругліца». – Паляжы пакуль. Адпачні. Настаяўся. А ўсё ж і ў цябе някепскі занятак быў, га? Не

проста стаяў – людзям паказваў, дзе наша вёска... дзе Кругліца. Як міліцыянер у гарадах тых на перакрыжаванні. Туды, туды, грамадзяне, шуруйце. Да Сцяпана... Марусі... да Лідкі... Ну што, устанеш? Ці паляжыш яшчэ? Ну, паляжы, паляжы. Зямля цёплая. Я таксама пасяджу. – Ён сеў на слуп. – Табе вось, як другу, адкрываюся сёння таксама выпіў крышачку... грамульку. – Дыхнуў на слуп. – Чуваць? Ёсць трошкі, не абараняй мяне, не заслужыў. Учора ж зарокся усё, Сцяпан, перакрываю доступ дурману ў свой арганізм, а прачнуйся – хочацца, ажно ўсяродку ўсё рыпіць, як у старых калёсах. Так прыспі-чыла, быццам за вугал іншы раз... И не перамог сябе – дапіў, каб ёй, халера ясная, усё жышцё ікалася... дапіў, ага, што з учараашняга ў бутэльцы засталося. А жывуць жа людзі і не п'юць, шэльмы! Яны што – з іншага месца на белы свет павылазілі? Дык не ж! Такія самыя. Паслухай, а можа мне і на самай справе кінуць? Што скажаш? Табе, гаворыш, усё роўна. А мне – не. Але гэта мы падумаем, слуп. Вышэй галаву. Хоць што тут думаць! Усё – кідаю! Раз і назаўсёды! Кранты! Еду ў бальніцу, бяру рэцэпт... паглытаю таблеткі, так і быць. Але ж ты, слуп, – ша! Ні слова пра гэта. А то разнясуць. Людзі такія. Хоць калі ў іх апендыцьт выразаюць ці грып прыліпне – я спачуваю па ўсіх правілах. Усё: не п'ю! Дай пяць! – Сцяпан дакрануўся рукой да слупа. – Зараз, зараз я цябе, так і быць, прызначу на новае месца. Хопіць там аднаму стаяць у белым свеце. Бліжэй да людзей будзеш... Бліжэй да народу...

Сцяпан не зауважыў, калі да яго падышла Маруся, ён толькі пачуў яе сілы старэчы голас — з-за спіны яна без усмешкі спытала:

- З кім тэтаты, Сцяпан, балбочаш?
- Са слупом! – сказаў пераканана і неяк горда.
- Х-хі, друга знайшоў!
- Затое ён язык за зубамі ўмее трymаць. И не п'e. А я – усё, кідаю. Мне цяпер таварыш непітучы трэба – каб было з каго прыклад браць. Ясна?

Маруся пляснула ў далоні:

– Няўжо кінеш?

– Як піць даць. На поўным аснаванні завязваю. Ужо, можна сказаць, кінуў...

– Тады табе людзі помнік паставяць. На самым відным месцы. Дзе раней царква была.

– Мне помнік стаць, – Сцяпан глядзеў некуды ўбок, задумліва, сур'ёзна. – У цэнтры вёскі. Дзе салдат галаву скіліў... а я, Маруся, праходжу іншы раз міма і баюся яму ў вочы глянуць. Сорамна... на таварыша майго дужа салдат той падобны... на сібірака Пецьку Шыляева. Як з яго ляпілі помнік... Няма Пецькі, а я, хрэн стары, жыву. Цыфу! Усё, не п'ю... можна сказаць.

– Ну, калі ўжо і сапраўды абразумішся і кінеш, то купі расчоску.

Сцяпан зняў кепку, папляваў на далонь, прыгладзіў рэдкія сівыя кудзеркі.

– Касцюм новы. І жаніся, – не то жартам, не то сур'ёзна раіла суседу Маруся.

– Ты што, здурэла? Гэта мне, Сцяпану, яшчэ і хамут на шыю? Не, не буду. З вамі, бабамі, толькі клопат лішні. Ты вось што, Маруся. Ты лепш памажы мне слуп у бядзе не пакінуць.

– Навошга табе тэты крыж? – паціснула сухенькімі плячымі старая.

– Не з цябе зняў, – Сцяпан падцягнуў слуп бліжэй да парканы. – Адзін стаць. Як сірага. А вёска наша цяпер пачынаецца вось адсюль... ад маёй хаты. Запомні. Сціснулася Кругліца, як гармоня. Тут няхай і стаць.

– Няхай бы стаяў, дзе ўлада паставіла.

– Не месца яму там! – строга сказаў Сцяпан і так зірнуў на Марусю, што той нічога не заставалася рабіць, як паслухацца. – Не месца! З сабой слуп не рауняй!

– Ну, як хочаш. Не цяжка, патрымаю.

Сцяпан выкапаў даволі глыбокую яму, апусціў туды слуп, Маруся трымала, а ён прысыпаў яго жоўтай зямліцай. Маруся, уздыхнуўши, ціха мовіла:

– Каму мы трэба – тыя знайдуць і без твойго слупа.

– Сам разумею: яму лепш стаяць у горадзе, каб дзеці нашы бачылі, у якім баку Кругліца... Не дазволяць у горадзе ўтыркнуць. Я б наторкаў гэтых слупоў на кожным вуглу... Для Ляксандраў, Лідак, Светак... Вось... А можа, па гэтым указальніку, Маруся, і да нас прыйдзе шчасце?

– Не паспытала. Не ведаю, што тэта такое.

– Табе цяжка зразумець, Маруся. Ты – баба. А вось мне іншы раз хочацца вярнуцца на трышаць гадоў назад, калі нічога амаль што не было на стале, затое многа было за столом... Хм, Волька мая, забаўляючыся, акно разбіла... шыбку. Валёнкам. У самы мароз... А цёпла усё роўна было ў хаце... Колька з дружком у суседнюю вёску ў госці пабег... Завіруха-а-а-а... Свету белага не відаць... Ноч на дварэ, а яго няма. Усю Кругліцу на ногі паднялі. У лесе, у полі са стрэльбаў палі ў неба. А ён на печы ў Гуце сядзіць... грэецца каля коміна, як кот, блазнюк, га! Клаўка дык тая боты згубіла.. увесну бульбу мёрзлую збиралі на праснакі... зямля ўсмактала — не выщыгнуць. Басанож так і прыйш-ла... ледзвіе ногі ацёрлі. А можа, Маруся, шчасце ўсё ж калі-небудзь загляне да нас?

Маруся хмыкнула:

– Ну, калі тое шчасце, якога табе захацелася, то сустракай. Едзе. З бразготкамі.

– А я веру! – вырачыў вочы Сцяпан. – Чалавек, атрымліваецца, можа адрадзіцца, а вёска, значыць, не?

– Я ў такой хвіласофіі не разбіраюся, – уступліва-мякка сказала Маруся. – Трымаць слуп?

– Хопіць. Я даўно яго прыкапаў, – Сцяпан памаўчаў, потым з лёгкай вясёлай усмешкай глянуў на субяденіцу: – І тады зноў будзе свята ў нас. Песні... Танцы... Дзеці... Уяўляеш, Маруся?

– Не, не ўяўляю. Адзічэла я, відаць.

Сцяпан пакратагаў слуп – ці моцна стаяць, гучна і амаль што афіцыйна сказаў:

– Вось так і я павінен стаяць! Як мой друг! Смірна-а!

– Ты што, Сцяпан? – здрыгнулася Маруся.

– Запомніце: бывы драўнны чалавек становіцца добрым... авангардам, можна сказаць! Прама на вачах! Га? – Ён перавеў позірк на слуп. – Ну што, родны? Бачыш, як жыщё створана? Але нічога, я цябе ў крыху не дам. І ні краплі болыш! Ні-ні! Усё. Кідаю... вось толькі сёння вып'ю за тваё здароўе, слуп, каб стаяў ты моцна і доўга на гэтай святой і грэшнай зямлі.

– І гэта той гаворыць, які піць кінуў? – з лёгкім дакорам выдыхнула з сябе Маруся.

Не звяртаючы на яе ўвагі, Сцяпан казаў слупу далей:

– ...і ніякіх! Зразумеу? – Затым абняў слуп, пацалаваў. – Абмыць жа цябе трэба, навасёл ты мой!..

– Ты ж піць кінуў! – Маруся плюнула і борздзенка патупала ад Сцяпана і слупа, а сама, відаць, яшчэ і падумала: гарбатага магіла выпраміць.

– Калі яшчэ слуп переносілі з месца на месца, га? – крыху ачомаўшыся, кінуў услед Сцяпан. – Ды пайшла ты!... – і да слупа: – Не звяртай увагі. Баба яна і ёсьць баба. А мы – мужчыны! Пачакай! Пачакай! – Ён знік за веснічкам, неўзабаве вярнуўся з бутэлькай і шклянкай. – Зараз... вінца... каб стаяў ты доўга, каб табе добра было тут... на новым месцы. Кепска, што ты не п'еш... Прыйдзеца мне і за цябе. Ну, будзь здароў, слуп! Жыві! – Выпіў, зноў напоўніў шклянку. – Пасля першай, як кажуць, не закусваю. Кіно глядзеў... Ты ж не бачыў, а я бачыў. Пасля першай, кажа, не закусваю... Які сэнс у словах, га? Глыбокі. Ну, будзь...

– Зноў выпіў. – І пасля другой таксама не закусваю. Будзеш стаяць ты доўга, слуп. Па табе бачу. Мужык ты, а не якая там Маруська. Трымайся мяне – не прападзеши. Шурупіш? Бачу, бачу.

Эх, слуп! Каб ты ведаў мяне раней, то мы б з табой... ядры іх у корань. Ух! Так і тримацца, мужык! Хочаш, я табе сваю кепку аддам? На! Не шкадай! Насі! – Нацягнуў на слуп кепку. – О, дык ты адразу памаладзеў гадоў на дваццаць. Як хлопец стаў. И не п'еш... Дык ты зусім, ёлкі-палкі, жаніх. А што, магу і жаніць. З другога боку вёскі слупіху прыцягну. Побач у капаю. Стойце побач. Абшчайцеся. Любіцеся. Зробім! Я трохі прылягу, а тады мы і ў сваты... Ты толькі напомні: магу забыць. Буду сватам я! – Сцяпан нарэшце лёг на лаўку, хістаючыся дашлёгаўшы да яе, неўзабаве захрап, а потым грукнуў кулаком па дашчаным плоце. — Як вязеш, бю... бю... бюракрат? З полкі падаю. На паваротах палягчэй. Табе зразумела, бю... бю... Цьфу! К сынку еду. У Крым... к Ваньку...

Праспаўшыся, стары пасядзеў крыху на лаўцы, аднёс на падворак парожнью бутэльку і шклянку, а потым успомніў, што ходзіць без кепкі, доўга шукаў яе: няма. Ледзь чутна бубніў сабе пад нос:

– І куды яна падзелася, зараза? Цяпер жа новую купіць – без штаноў застанешся. Хто б мог сцібрышы? Маруся? Лідка? А больш і няма ў нас каму. Ды і навошта яна ім? Ад курэй яйкі несці? – І раптам заўважыў кепку на слупе, абрадавана ўздыхнуў: – Вось яна куды забралася! Што, слуп, панасіць рагштыў? Мая, дружок! Хоць і табе яна падыходзіць, хлусіць не буду. Але – мая. Даруй.

Ён не паспей нацягнуць кепку на галаву, калі пачуў крыху здзеклівы голас Лідкі, трэцяга жыхара Кругліцы:

– Гэта ты, Сцяпан, сёння п'яны ці не? – уважліва пачала прыглядзіцца да старога. – Нешта я не магу зразумець. Быццам бы і не.

– Цвярозы. Завязаў, – на поўным сур'ёзе адказаў Сцяпан.
– Ды ты заўсёды на адзін капыл – паспрабуй разбярыцца, які ты. Не прасыжаеш.
– Хто тэта не прасыхае? – хаваючы вочы, мовіў Сцяпан.

- Лужа! – Лідка ўсміхнулася.
 - Сухі. Сухі, Лідка! – Сцяпан аблапаў, не саромеючыся суседкі, тое месца, дзе ў яго нярэдка бывае мокра. – У-гу! А ведаеш, чаму сухі?
 - Спаў мала — не паспей.
 - Ды не-е! Аухта. Віно сухое піў — вось чаму сухі. Разумець трэба. А, да вас, баб, пакуль дойдзе... ну, што трэба? Касіць?
 - Здаецца мне ўсё ж, што ты недзе сёння накасіўся. З раніцы.
 - Касі каса, пакуль раса, – нечакана для самога сябе ўспомніў пагаворку Сцяпан, да месца ўставіў яе ў размову з суседкай.
 - Ты вось што, Сцяпан. Прыходзь сёння... Івана майго памянём. Гадавіна, – расцягваючы слова, амаль паўшэптам сказала Лідка.
- Сцяпан крэкнуў, пашкроб нос, бадзёра адказаў:
- Буду, буду, Лідуся.
 - Толькі не крыўдуй, Сцяпан, але без віна памянём.
 - Ёстваю няхай, га! – Стары падняў з зямлі драч, якім усё збіраецца падмесці каля веснічак, але ляскнуў з усяе сілы ім вобзем: – Тады давай тут, на лаўцы. Я вядро вады вынесу. Кружку. И вып'ем.
 - Не, за сталом. Я прыгагавала вячэру.
 - Эх, бабы, такую вашу! Мужыка памянуть – і без віна! Іван твой пераверненца там, у магіле, ад такога памінання!
 - Ты хіба не ведаеш, што за чалавек Іван быў? Няхай хоць цяпіер у мяне на стале нічога не будзе, – быццам апраўдваючыся перад Сцяпанам, сказала Лідка. – Ты, я, Маруся – і памянём.
 - Што робіцца, га? Што робіцца? Да чаго дайшлі! Не, я дружка свайго закадычнага памінаць вадой не буду, як таго хочаш.

– І не ўздумай прыперціся з бутэлькай! Не уздумай! – рашуча заявіла Лідка.

– Мае дзела!

– Тады лепш не прыходзь!

– Як гэта – не прыходзь? – пакрыўджана глянуў на Лідку Сцяпан.

– Сцёпа, я ж і памінак гэтых зусім не хацела рабіць. Я ж і сказала яму, калі жывы быў: памрэш, нягоднік, забуду на другі дзень. Ён жа ў мяне ў пячонках сядзіць, Іван. Во тут сядзіць... – паказала рукой, дзе яе боль. – Марусю папрасіла, калі раней адышу, каб побач з ім не хавалі мяне: жывы абрыйд. Так што і са сваёй бутэлькай не прыходзь.

– А я сказаў Івану: калі памрэш, не забуду цябе, братка. Як я цяптер у очы яму гляну?

– А я табе сказала, што сказала. Мы тады з Марусяй пасядзім. Без цябе.

– Лідка, апомніся, не бяры грэх на сваю душу! – ёрзнуў Сцяпан.

– Грэх? Які грэх? Гэта піць – святое дзела? Так? Піць? – ускіпела Лідка. – А пра другіх вы думаецце, калі з бутэлькамі дружбу заводзіце, булькачы? Пра жонак, пра дзяцей – думаецце? Ён вось мяне адну пакінуў. Пад старасць. Я была яму трэба толькі маладая, здаровая. А цяптер сама касі, капай, саджай. Яму добра: там нічога рабіць не трэба.

– Даік ідзі і ты... туды, – крыча ўміхнуўся Сцяпан.

– І я пайду, а куды ж дзенуся. Адгуляў, паразіт, на гэтым свеце – і пайшоў сабе, а ты тут горбіся.

– Пі ці не гі, а колькі дадзена – столькі і прашкандыбаеш на гэтым свеце.

– Няпрауда! Яна, яна, зараза, яго скруціла раней, чым трэба. И цябе ж тое самае чакае.

– Завялася, завялася, малагарня, – паморшчыўся Сцяпан.

– Гэта ж нікому не гаварыла, што ён вытвараў. Сам рабіць ленаваўся...

– Даік і добра тады, што памёр, – сказаў і зачырванеўся Сцяпан: дрэнна сказаў.

– Даік і які ж работнік з чалавека, калі яго на пахмелле ліхарадка б'е? А гарэлку шукае. Мне трэба было б яго адразу прагнаць, калі маладая была Нагой пад задніцу – вон! Як пажаніліся толькі, ён ужо і тады паказаў... Нікому не рассказала Саромелася... Цяпер расскажу. Паслухай. Самагонку я выгнала – новую хату будаваць пачалі, людзей пачаставаць збіралася. Наваселле зрабіць. Радасць жа – новая хата.

– Гэта так. Асабліва тады, пасля вайны, цяжка было будавацца, – згодна кіўнуў Сцяпан.

– Схавала я самагонку і на працу калгасную пабегла. Лён церабілі, як цяпер помню. А ён дома застаўся – аканіцы падганяў. Працуя сабе, ні аб чым кепскім не думаю, а ён, паразіт, усё пераштыкаваў на агародзе, сена перапальчыў, шукаючы яе, заразу... Я ўжо знала яго, грашок вадзіўся, таму і схавала. Не знайшоў. Тады што ён робіць, халера? Ведаў жа, паразіт, што самагонка ў вялікім бутылі была, наліў у парожні бутыль столькі ж вады, паставіў на стол, хлеба нарэзаў, цыбуліну паклаў, а сам глядзіць, калі я на абед бегны буду. Толькі я парог пераступіла, а ён п'яным прыкінуўся. Ляжыць і стогне. Абарвалася нешта ўмяне ўсяродку, як убачыла, што палавіна самагонкі выпіта. Рукамі ўспляснула: «А такую тваю! У карчы схавала – і там знайшоў!» Нагаўкла яму ў каршэнь, за бутыль з вадой – тады ж не знала, што там вада – ды і перахавала. А сама зноў на лён. Не паспела парог пераступіць, а ён да карчоў, паракідаў іх, знайшоў самагонку і амаль усю выпіў. Га?

Сцяпан смејецца амаль як не да слёз уваччу.

– Вось такое было ў мяне з Іванам наваселле, – роспачна ўздыхнула Лідка. – Ты чаго рагочаш? Смешна табе? Сам з сябе ж і смејешся.

– А не рассказваў! А не рассказваў! – прамакаючы брудным рукавом слёзы, круціў галавою Сцяпан. – Ну Іван, ну артыст! Райкін!

– Такія спектаклі ён часта ставіў. Гэтых анекдотаў ён навыдумляў на сваім вяку процыму. Так што не прыходзь, Сцяпан, з бутгэлькай. Не трэба. Не могу я глядзець на яе.

Сцяпан уздыхнуў, скасіу вочы на Лідку:

– Дык навошта ж тады памінкі? Бульбы налоўпайцеся з Марусяй і песню зацятніце.

– Пець, можа, не спяём, а паплакаць паплачу. Усе ж я ад яго чацвярых дзяцей радзіла. Прыйодзь... – ні слова больш не сказаўшы, Лідка патупала да свайго паселішча.

– Лідка! – крикнуў наўздағон Сцяпан.

– Што? – павярнулася старая.

– Я дома... чарку... так і быць. А тады прыбя-гу. Ага? – быццам вінавацячыся, ціха прамовіў Сцяпан і прытворна скрыўвўся.

– Толькі п'яным не будзь у маёй хаце, – папярэдзіла Лідка амаль гнеўна.

– Цыфу! Такая наша ўжо мужыцкая доля памрэш – і не памянутъ як трэба, – Сцяпан патапітаўся на месцы, успомніў пра драч, падняў яго, закінуў на падворак. – Зараз мы, зараз...

Ён звычайна любіў выпіваць на лаўцы. А чаго? Людзей у Кругліцы няма, акрамя Марусі і Лідкі, ніхто не прыгэпіца, каб і яму ўканнуў, ды і паветра чыстае, густое. А тут патупаў у хату. Разважаў: «А то япчэ Лідка запрыкмеціць, што больш абяцанай чаркі пракаўтнуў. Ну яе!» Прыйгатаў закуску – кавалачак хлеба і цыбуліну, налоўні шклянку, крышачку наліў у другую – для Івана. Падняў сваё пітво, уздыхнуў:

– Іван, ты чуеш мяне? Памінаць цябе буду. Падрыхтуйся. Сёння год, як ты пайшоў ад нас, сябра мой любы. І выпіць няма з кім. Адзін застаўся. Эх! Сні спакойна, дружок. – Выпіў. – Як слова даваў пры жышці, за цябе, братка, і выпіў. Хто ж, калі не я? А твая жонка Лідка не памінае па-нармальнаму. Ну, ты ж

ведаеш яе, не табе гаварыць. Шэльмы яны, бабы! У нас тут, Іван, перамены вялікія. Рынак, хутка будзем жыць без скарынак. Пенсія кожны дзень новая. Гарэлка дарагая. Так што, можа, і добра, што ты своечасова пайшоў... не бачыш усяго гэтага кавардаку. Эх, папівалі, папівалі мы з табой, братка. Было-о. Дзе вы, залатыя дні? Вярніце Брэжнева. Ну, Іван, яшчэ дазволь за цябе.

– Выпіў. – Во, і добра. Ну што табе яшчэ сказаць пра жыщё-быццё? А хрен яго ведае што. Я тут адзін сярод баб – як сланечнік у голым полі. Ага. Лідка твая яшчэ здаровая, што кабыла. З Марусяй яны спеліся, а больш няма з кім. Адна за адной ходзяць, як прывязаныя. Не п'юць. Чаго не, таго не. А ў Хатойні ёсць бабы, якія мужыкам не ўступаюць. А яны – не, трymаюцца малайцом. І мяне яшчэ выхоўваюць, бывае. Анатацыю чытаюць. Мараль. «Не пі, Сцяпан, а то скора з Іванам сустрэнешся». А мне, можа, і хочацца сустрэцца з табой, пасядзець, як у быльяя часы. Толькі, Ваня, не там, дзе ты цяпер, не-е. Калі б у мяне за сталом... ці на маёй лаўцы. Давай спяём? Ты ж мая, ты ж мая перапёлачка-а-а... Іван, памагай! Ты ж мая, ты ж мая, перапёлачка-а...

Памінкі Сцяпан праспаў.

Раніца наступнага дня.

Сцяпан выкаціў веласіпед, старэнкі, рыпучы, але колы так-сяк круцяцца – можна руліць. Ён іншы раз гэта і робіць, асабліва калі трэба ў краму на цэнтральную сядзібу. Пасля ўчараашняга ў Сцяпанавай галаве – быццам чэрці ў ступе таўкуць... Стары марудна, нязграбна чапляе на руль веласіпеда сумку з бутэлькамі. Ім у сумцы цесна, напіў у апошнія дні багата, і яны вываливаюцца з сумкі на зямлю. Сцяпан мацюкаецца, не здаецца, падбірае посуд, угонівае туды іх, нібы сумка гумавая. За гэтым заняткам яго і захапілі Маруся з Лідкай.

– Куды? Не пусцім! – над вухам старога прагрымеў уладарны голас Марусі.

- Нікуды не паедзеш! – гэта ўжо Лідка.
- Лідка, спусці колы, у яго няма насоса.
- Правільна! – Лідка вышчягнула залатнікі. – Цяпер не паедзе.

Сцяпан нарэшце зразумеў, што адбываецца. Нявыкрутка. Калі жанчыны ўзяліся за сваё – зробяць, тут у іх і азарту, і запалу хопіць. Саступаючы ўбок, стары пагрозіва таргануўся:

– Бабы! Бабы-ы! Вы ж... вы ж страшней за немцаў! Што вы робіце?

– А калі ўздумаеш без веласіпеда ісці за віном – звяжам. Лідка, вяроўка ёсь? – Маруся зняла сумку з бутэлькамі з руля, пакаціла веласіпед пад паветку.

– Энайдзэм!

– А цяпер вынось стул, – паставіўшы веласіпед, глянула на Сцяпана Маруся, прыгунула нагой. – Сгул, кажу! Або табурэт!

– Навошга? – дзівіцца Сцяпан.

– Вынось!

Пакуль Сцяпан хадзіў па стул, Лідка шапнула Марусі:

– Што ты, дзёйка, надумалася?

– Пачакай, я і сама яшчэ не ведаю, – таксама шэптам адказала Маруся.

Сцяпан прынёс стул.

- Наце, – сказау ён крыху раздражнёна.
- Садзіся, – загадала Маруся.
- Ну, сеў.
- Лідка, станавіся бліжэй да мяне, – Маруся тузанула Лідку за рукаў.
- Закурыць... ета хоць можна? – крывячыся, напрасіў дазволу Сцяпан.
- Куры, – дазволіла Маруся.

Сцяпан спрабуе прыкурыць, але запалка ніяк не можа сустрэцца з папяросай – трыміць рука. Лідка дапамагае прыкурыць.

– Дзякуюй, Лідуся, ты чалавек, – выказвае падзяку Сцяпан.

– Ты мяне не хвалі, – нягледзячы на добрае слова, Лідка шкуматнула старога за вуха. – Не хвалі, хігрун. Эх, Сцяпан, Сцяпан! А ясі як? Ці трапляеш лыжкай у рот?

– Не. Пакуль не вып'ю – не трапляю, – усе роўна як чакаючы спачування, шчыра прызнаецца той.

– Ты, Сцяпан, не крыйдуй на нас, – гэта ўжо Маруся. – Дабра табе хочам. Выратаваць цябе хочам. А то ўчора ж зноў вызначыўся.

– Няўжо? – аслупянеў Сцяпан.

– Во, ён і не помніць, Лід, ты глядзі, га! Старшыню ж ты ўчора ледзьве не пабоў... За грудзі схапіў: ты чаму тэта Івана не памянуў? И не сорамна?

– Што ж будзе, га? — глыбока ўздыхнуў Сцяпан.

– Не ведаем мы. Але паколкі ты адзін у нас сусед, то мы і павінны думаць пра цябе.

– Не пакінем у бядзе, як таго хочаш, – падтрымала Марусю Лідка.

– Думайце. Чакаю. Ну, а стул навоштага? Электрычнасць сюды не падвялі хоць? – стары павадзіу вачымі вакол стула, на якім сядзеў.

– Мы хочам для цябе песню спесь, – амаль у самае вуха сказала Сцяпану Маруся. – Павесяліць цябе хочам.

– Пасядзі, як у клубе на канцэрце, – голас Лідкі пачуўся над другім вухам.

– Бабы! Адпусцице! Не трэба мне ваш канцэрт, Зыкіны! Апошні раз. Га?

– Лідка, зацяграй!

І Лідка зацягнула: «А ў суботу Янка ехаў ля ракі... пад вярбой Алёна мыла ручнікі...»

А потым старыя зацягнулі разам: «Пакажы, Алёна, хлогшы земляку, дзе тут пераехаць на кані раку...»

Сцяпан рагшыў перапець-перакрычаць Марусю з Лідкай і зацягнуў, на колькі было духу, сваю адзіную і любімую песню: «Ты ж мая, ты ж мая пера-пёлачка... Ты ж мая, ты ж мая-я-я-я-я!..»

Жанчыны здаліся, але не да канца, канцэрт на гэтым не заканчваўся, і Маруся прапанавала свайму адзінаму слухачу:

– Можа, табе казку расказаць?

– Бабы, апошні раз! – Сцяпан скрыжаваў руکі на грудзях, у ягоных вачах была жальба да самога сябе. – Сёння – і усё, кропка! Я сам сабе слова даў. Я ж памру... Памру я! Ці вам не шкода мяне? Га, бабы? Не шкода?

– Не дадзім табе памерці. Лідка, пачынай танец!

– Бабы-ы-ы! – Сцяпан устаў са стула, тупнуў нагой, і яго, відаць, было далёка чуваць.

– Адзін ты ў нас застаўся мужчына, зберагчы цябе хочам, – Маруся пасадзіла Сцяпана зноў на стул, пагладзіла па галаве, чмокнула ў шчаку. – Адзіны... любы наш.

Лідка таксама гладзіць Сцяпана па галаве:

– Мілы наш... каханы... дараі!

Маруся працягвае:

– Прыйгожы... залаты... Ягадка наша балотная.

Нарэшце Сцяпан ёрзнуў на стуле, усхапіўся, замахаў рукамі, быццам адганяў гчол:

– Прэч, прэч! Кыш ад мяне! Ды што ж тэта з вамі, старыя кашолкі, робіцца? Вы нармальныя ці падурнелі?

Не звяртаючы на Сцяпана ўвагі, Маруся загадала:

– Гармоню, Лідка!

– Мяхі мышы згрызлі!

Тады Маруся зірнула на Сцяпана:

– А дзе твая балалайка?

– Струны няма! – Сцяпан зусім, здаецца, ускіпеў.

– А мы і так станцуем, – Маруся цятніе Сцяпана танцеваць, той упарціцца, адбіваецца, як толькі можа.

На выручку спяшаецца Лідка. Сцяпан ледзьве пераступае нагамі, жанчыны раскручваюць яго, бы юлу, «граюць» губамі, і на вясковай вулцы закурэў пыл.

– Маруся! Лідуся! Злітуйцеся! Вы людзі ці хто, такую вашу!.. – просіцца Сцяпан, хапае рогам паветра, бы рыбіна, выкінугая на бераг. – Хопіц! Хопіц! Лянуся! Хто вы, я пытаюся? Варвары!

– Мы – бабы! – смяецца Маруся. І канцэрт працягваецца. Жанчыны таксама стаміліся. Сцяпан жа плюхнуўся вобзем, доўга адсопваўся, але гаварыць нічога не гаварыў – слабаватыя лыткі, што і казаць, не тыя гады.

– Ну, дык паедзеш па віно? – скасіўшы вочы на Лідку, павісла над Сцяпанам Маруся.

Сцяпан спакваля пакруціў галавой, і яго хапіла толькі на одно слова:

– Не...

Калі жанчыны пайшли па хатах, Сцяпан устаў. Атрос пыл з портак, стомлена прыхінуўся да слупа – і яны разам палящелі на зямлю. Так і ляжалі колькі часу. Потым Сцяпан заварушыўся, пагладзіў рукой слуп, пяшчотна, бы нештажывое, сказаў яму:

– Як тэта мы з табой так, га? Ці ты таксама рагшыў паскакаць над бабскую музыку? Яны закружаць. Яны ўмеюць. – Ён узнёсся, круціць галавой: – Во, галава як не свая. І апахмляцца не трэба... Усё пльве... усё кружыцца. Уставай, уставай і ты, слуп. – Падняў слуп, умацаваў. – Стой. Стой, братка. Вось так. Тварам на поўдзень... да сонца... цяплей будзе. Я зараз... Пачакай мяне. Я хуценька.

Праз колькі часу стары вярнуўся з бярэmem венікаў.

– Табе скажу, слуп, па сакрэце скажу... Я дзяцей сваіх выклікаў. Усіх дзяцей... Вінаваты я перад імі, а можа, і яны перада мнай... бо як жонка памёрла – не едуць... і носа не паказваюць. А навошта ехаць? Што ў мяне возьмеш? Жыўнасць не тримаю, агарод запусціў. А галінкі новыя, моцныя... Дубовыя... Дзевяць штук. На адзін дзенъ, на пятае чысло дзяцей выклікаў. Прыедуць калі, то я кожнаму з іх па веніку – і няхай сякуць, сякуць мяне колькі моцы. Заслужыў. Заслужыў Сцяпан. Няхай адпішуць мне прачуханец, можа, і

паразумнею... хоць і позна ўжо разумнець... позна... – Сцяпан кідае венікі перад слупом. – Гэта Кольку... Волыцы... Ваньку... Светцы... Ларысцы... Сашку... Ягорку... Клаўцы... Пецьку...

АЙ-Я-ЯЙ!

Калі яшчэ так хваляваўся саракагадовы механізатар Сяргей Хамічка, як было ў туую, апошнюю, ягоную паездку ў сталіцу, – і сам не прыпомніць. Гэта каб ехаў прагулянца чалавек, тады іншая справа: глядзі-паглядай сабе спакойна ў акно з цяліка, а ў горадзе, перш чым прайсціся па люднай, як заўсёды, вуліцы усцяж дамоў-гмахай, на людзей паглядзець і сябе паказаць, можна і куфаль піва апаражніць. Піва – рэч такая, што не пашкодзіць: ад яго, халера, і настрой скокне ўсярэдзіне, як ртуць у градусніку, угому, і смагу натоліць. Карысць пэўная ёсць. Мінус толькі ў тым, што не доўга носіцца тое піва, нешта дужа яно скора вонкі мкнечца, на волю. А горад – не вёска, тут людна, вачэй шмат: так і сочаць за кожным тваім крокам – прашпігуюць наскрась, толькі не тое зрабі... А чалавек ён хваравіты, то – небяспечна куляць піва. Куфаль – так, можна, адзін шкоды не наробіць, хутка недзе загубіцца ўсяродку, суцішыцца.

А тады ехаў ён не гульбы ладзіць – у бальніцу, вёз здымкі з рэнтгену і апісанне хваробы, няйнachай, да самога прафесара на кансультацию. І вось трэба было думаць: куды спярша, ці па сваёй справе тэпаць, ці аднесці адразу паклажу ў туую акадэмію, дзе вучыцца на скульптара сусед Толік. Нармальны чалавек спярша свае справы вырашае, а тады ўжо – чужыя. Але як тут быць, калі ж матка яго, Пятроўна, напёрла ў торбу няйнachай камення: адрывае руку паклажа. Трэба ўсё ж неяк пазбавіцца ад торбы – так вырашыў Сяргей Хамічка, іначай яна ўсё шлунне выграсе, з ёй багата не паходзіш.

І ён спусціўся ў метро. Дарогу ведаў – не першы раз. Пакуль ехаў, паспей пусціць колькі кпінаў на адрес Пятроўны:

«Казаў жа ёй, каб перадала, калі ўжо так шкадуе свайго студэнта-басурмана, пук грошай, дык не паслухалася. А так і мне б было добра, і яму, мусіць жа. Пайшоў у сталойку, нацерабіўся там, калі ёсць за што. Але ж Пятроўне не цяпнуць самой торбу.... то што казаць: абы з рук, а там і гарам яно гары. Хоць мададзіца прызналася, што грошы яму дай, то прагуляе, а калі кавалак сала будзе, то не загаладае. Мо і яе праўда, матчына? Яно ж і разабрацца, дык пагодзішся – цяпер для маладых спакус навыдумлялі зверх меры... А сала, як у тым анекдоце, і ў Афрыцы сала...»

Дзе займаецца сусед Толік, высветліў адразу: жанчына, што дзяжкурыла пры ўваходзе, аказваецца, добра яго ведае, таму адразу паказала, куды трэба кіраваць. У майстэрню. Там практичныя заняткі. «Лепяць фігуры». Ну, лепяць дык лепяць. Спыніўся перад дзвярыма, паляпаў. Ціха. Хоць там, адчуў, ідзе жыццё – было чуваць, калі затрымаць дыханне, як там перамаўляюцца, шоргаюць падэшвамі, нечым злёгку грукаюць. Зноў паляпаў, а калі не атрымаў дазволу на ўваход, лёгенька піхнуў ад сябе дзвёры – тыя паслухаліся і і паднеслі яму, Сяргею Хамічку, бы на далоні, увесь краявід той майстэрні, дзе «лепяць фігуры». Гэта пазней ён сустрэнецца твар у твар з суседам Толікам, аднак жа спярша госць сталіцы ўбачыў перад сабой голую – у чым маці нарадзіла – дзяўчыну, якая стаяла перад суседам, трymаючы на сцёгнах рукі, шырока адставіўшы локці, а галаву крыху адкінуўшы назад: ляпі фігуру, скульптар! Нават калі Сяргей Хамічка выгукнуў ад здзіўлення: «Ай-яй-яй!» – яна, тая дзяўчына, не скранулася з месца. Стаяла, бы каменнная, бы ўжо гатовая скульптура. Але ж не – трошкі варужнулася, лыпнула вачыма: жывая, іці яе маць! Нельга было сказаць, каб Сяргей Хамічка разгубіўся, але і адчуў сябе няёмка – упершыню ён трапіў у такую канфузлівую сітуацыю. Так блізка ён нікоднага разу – а пражыў жа, дзякаваць Богу, багата – не бачыў голай жанчыны. Адразу ж

на месцы той уяўіў сваю Вольгу, як, напрыклад, у прадлазніку, і ўбачыў: яна спалохана замітусілася, пачала хаваць-захінаць усе тое, што нельга глядзець нават яму, мужу, усім, што траплялася пад рукі – хоць тазам, хоць венікам, а хоць і растапыранамі пальцамі. Абавязковаа б накінулася: «Ты што – аслеп? Не бачыш, куды прэшся?» А яна – хоць бы што: пазіруе Толіку, а той і ласы, бач ты яго, глінай ці чым там квэцаць.

– А, гэта вы, дзядзька Сяргей, – нарэшце ўдзяліў яму ўвагу сусед, падаўся настурч, вышіраючы ганчуркай рукі. – А мы вось... ага... працуем... Лепім!

Сяргей Хамічка хацеў сказаць: «Ды бачу, бачу, чым ты тут займаешся», але замест гэтага зноў паўтарыў: «Ай-я-яй!» А сам зноў паглядзеў на дзяўчыну, тая расслабілася, села, паклала нагу на нагу, закурыла, і нешта гаварыла іншым хлопцам, якіх тут, у майстэрні, было яшчэ некалькі.

– Хто гэта? – калі выйшлі ў калідор, кіўнуў на дзвёры Сяргей Хамічка.

– Натуршчыца, – спакойна, як ні ў чым, адказаў Толік. – Яна ў нас падрабляе.

– Што, за гэта, што таўчэцца перад вамі, цыцкамі трасе, ёй і плоцяць? – не паверыў госць.

– Канешне. І някепска. Кожны зарабляе хлеб, як можа.

– Ды яно-та так, ага... але ж... – развёў рукамі Сяргей. – Бяры вось, што маці перадала. Падсілкоўвайся. Табе, я бачу, трэба есці шмат: работа цяжкая. А то штаны тут, у сваёй акадэміі, згубіш. Ды на сала, на сала націскай.

Толік усміхнуся куточкамі вуснаў, а сказаць нічога не сказаў. Толькі правёўшы суседа да выхаду, падзякаваў і папрасіў, каб маці нічога больш яму не перадавала, бо падвярнулася быццам на гарадскіх могілках пабочная работа, і ў яго павінны быць грошы.

Колькі і ехаў назад у вёску Сяргей Хамічка, з галавы не выходзіла тая сустрэча ў майстэрні з голай дзяўчынай. Нават

пра хваробу сваю не думалася – гналі думкі яе прэч, а на першы план выстаўлялі ўбачанае знянацку ў акадэміі. Ён пракручваў сітацыю і так, і гэтак, але не змог бы, пэўна паверыць, што такое можа быць, каб ад каго пачуў пра гэта, а не ўбачыў усё на свае ўласныя вочы. Не-а, ніколі б не паверыў. Ни за што. Хоць забі. Не паверылі і яму мужыкі каля вясковай крамы, калі яны на ганку травілі неяк байкі.

- Ды што ты брэшаши, Сяргей!
- Быщам на цябе і не падобна!..
- Не балбатун жа!..

– Як гэта, у акадэміі, а не ў якім там бардэлі, голая дзеўка ходзіць перад гуртам хлапцоў, а тыя з яе лепяць... Быць не можа!

– Ды і дзе можна такую смелую знайсці, каб пазіравала пры ўсіх! Якая матка такую радзіць можа?

Сяргей, як мог, апраўдваўся, што нічога не прыдумаў, бажыўся-кляўся, а калі яны ўжо такія няверы, мужыкі, то хай дачакаюцца Толіка на канікулы, самі ў яго папытаюць. Ён ім скажа. А куды дзенецца, блазнюк, перад народам не ўстаіць. Перад народам?.. Сяргею, праўда, не менш было цікава, а як можна нармальному маладому хлапцу – прабачце, цьфу-цьфу-цьфу – устаяць перад адной вось такой прыгожай дзяўчынай... ды яшчэ голай. І хіба ж будзе ляпіцца тая гліна, халера, калі яна перад табой ва ўсёй сваёй красе, ды яшчэ рукі растапырила і галаву, бачце вы яе, адкінула назад... і вачыма свідруе... жывая ж таксама... Што робіцца, людзі!

Ай-я-яй!..

Але прайшло некалі дзён, і Сяргею ўсё часцей і часцей ўспаміналася не сама паездка ў сталіцу, а тая дзяўчына, якая стаяла перад суседам Толікам у чым маці нарадзіла... Натуршчыца. Стайць і стайць перад вачыма. Пара б ужо і забыцца. Дык не – круціцца, юла!.. Хоць ты на яе гыркні: «Кыш з вачэй, смала!» І ён пачынаў – а няго ж! – зайдросціць суседу

Толіку, чэснае слова. І пашкадаваў, што ў свой час не любіў вучыць урокаў і не ведаў, што недзе ёсць акадэмія, у якой вучаць на скульптараў...

www.kamunikat.org

Маленькія былі

БАРДАЧОК

Матрунчык вазіў на «Волзе» вялікага начальніка – Васіля Паўлавіча. Начальнік быў чалавекам добрым, нават – для ягонай пасады — мяккаватым, што не надта падабалася вадзіцелю: іншы раз трэба было, на ягоны розум, і гэкнуць кулаком па стале, уладу паказаць – коратка і хутка расставіць усе кропкі над «і», а ён упрошвае падоўгу таго ці іншага небараку, вучыць жыццю, і складваецца ўражанне, што ва ўсім сам ён і вінаваты. Толькі не падначалены. Матрунчык ідзе тады ў машыну, слухае музыку, шкадуе Васіля Паўлавіча і корпаецца, ад няма чаго рабіць, у бардачку. Там шклянка, хапунок для адкаркавання бугэлек, складанчык, вілка, лямпачка, пінцэт і розная іншая драбяза. Васіль Паўлавіч аднаго разу папракнуў:

— Калі ты ўжо, Коля, навядзеш у бардачку парадак?

Коля прыжмурыў вочы, здзівіўся:

— Дык гэта ж — бардачок!

Мо так і трэба, падумаў, пэўна, начальнік і адстаў. Бардачок дык бардачок.

А потым неяк яны ехалі па вясковай вуліцы, доўгай, кривой і ўшчэнт разбітай коламі трактараў і грузавікоў, а паабапал зеўрылі на іх паўразбураныя, ледзьве жывыя, а то і зусім памерлыя ўслед, пэўна ж, за гаспадарамі, хаты. То з аднаго боку, то з іншага на вочы трапляліся фрагменты сеялак, плаугоў, культиватораў, трактараў, разабраныя напалову некалі моцныя і прыгожыя цагляныя кароўнікі, свінарнікі...

— Бардачок,— нахмурыўся і пазяхнуў Матрунчык.—У машыне — што?.. У машыне так сабе... Бар-да-чок!..

А начальнік, добры і мяккі Васіль Паўлавіч, нічога не адказаў — зрабіў выгляд, што думаў пра нешта важнае, значнае...

НАВІНКА

У нашай вясковай краме з'явілася навінка: на відным месцы вытыркнулася бутэлька, на якой вялікім літарамі было напісана: «Крот». Першым звярнуў увагу на навінку дзед Кузьма.

— К... к... рот... бышцам,— з цяжкасцю, доўга трymаочы картузікам руку перад вачыма, прачытаў ён.—Крот, значыць? Што за халера такая, Маруся?

Прадаўшчыца, бышцам не здагадваочыся, пра што размова, пацікавілася:

— Дзе?

Кузьма торкнуў пальцам на бутэльку.

— А-а... Ды гэта ж кратоў знішчаць, атруга такая,—растлумачыла прадаўшчыца і вокам ні міргнуўшы.—Напісана ж: крот. Навінка.

— То трэба купіць,— вырашыў дзед Кузьма і палез у кішэню за грашымі.—Трэба падсыпаць перцу кратам. Парылі ўвесь агарод, нягоднікі. Падай, маладзіца, бутэлечку атругы, падай. Не паляніся. Я ім пакажу, кратам тым, дзе ракі зімуюць.

Неўзабаве пра атругу для кратоў прачула ўся вёска, і бутэлькі вокамгненна зніклі з крамы. Толькі на друпі дзень разабраліся людзі, для чаго гэтая навінка з такім зразумелым надпісам на баку «Крот — чысціць трубы. Каналізацыйныя».

Пасмяяліся. Пабедавалі. Грошы ж патрачаны дарэмна. Якая ў вёscы тут каналізацыя? У каго? Дзед Кузьма на ўсялякі выпадак папракнуў прадаўшчыцу:

— А ты куды глядзела? Ці табе, Маруся, абы збыць тавар, га?

Прадаўшчыца схамянулася, вырачыла вочы на старога:

— Ты... ты што гаворыш такое? Я ж, дзед, і на сваім агародзе бутэльку вадкасці той у нару заліла...

— З вашай навінкай!..—плюнуў дзед Кузьма, нацягнуў кепку на лоб і пачыкільгаў з крамы.—Хай я невук. А вы куды глядзелі, грамацеі?

ХАЛОДНАЯ ПАДУШКА

Што не кажы, а Вера чалавек асцярожны, прадбачлівы: каб не насіць пад вачыма ліхтары, яна адразу, як толькі Пятру трапіла кропля ў рот—для пачатку, для разгону—кідае ўсё, як ёсць у хаце, хапае падушку, коўдру і хаваецца дзе-небудзь на агародзе. Падалей ад Пятра. Падалей ад бяды.

Во ўжо чалавек, гэты Пятро! Вып’е—навальніца, грукоча і бліскоча, а прастпіцца, упадзе на калені, галаву схіліць:

— Даруй, Вера. Даруй. Ну дурань я, дурань!

— Ды я ведаю, хто ты,— спакойна адкажа старая.—Сёння толькі не пі, бо дзве ночы начаваць на агародзе няможна: падушка халодная, як лядзяк. Восень жа.

— Не буду,— ахвотна і з радасцю абяцае Пятро.—Слова танкіста!

— Ідзі снедай.

— Ага!

Моўчкі снедаюць. Пятро надзвычай паслужмяны, ціхі і порсткі ў рабоце. Вера не нарадуецца. Але падушку далёка не хавае. Ведае свайго мужа добра, не першы год жывуць разам. Бач, ужо прыдзірацца пачынае. Добры настрой мінуў. То тое яму не так, то гэтае.

Жанчына адчувае: вось-вось спатрэбіцца падушка. Яна падбівае яе, кладзе на ранейшае месца, гладзіць, пяшчотна і далікатна, і заўважае, што халодная яна, падушка, і тут, у сваёй хаце...

МАЛАДЫ ПЕНСІЯНЕР

Міхаіл Аўдзееўіч—пенсіянер малады: другі месяц не пераступае ён прахадную заводу, на якім больш сарака гадоў

займаў самыя розныя пасады. Ад вучня фрэзероўшчыка вырас да начальніка бюро тэхнічнага кантролю механазборачнага цэха. Хто быў у такім цэху хоць раз—хуценька вушы затуліць ад грукату-шуму, здзівіцца: і як тут можна знаходзіцца? Тым больш—працаўца? Звар’яцееш. А ён, Міхаіл Аўдзеевіч, знаходзіўся і працаў тут вельмі багата часу... І нічога, выгрымаў. Адно кепска цяпер вось, на старасці — папрокі сыпяцца на яго з усіх бакоў, хай на дачы ў гарадской кватэры, ад сваякоў і суседзяў: «Цішэй, цішэй размаўляй, Аўдзеевіч! Тата, мы ж не глухія. Чуем».

Ён спахопіцца, на твар нагорнецца чырвань, але прамаўчыць, толькі падумае: «І калі я ўжо прывыкну, што не на заводзе знаходжуся, што—пенсіянер?»

Зноў, каторы ўжо раз, дасці слова сабе размаўляць так, як і ўсе людзі—ціха, памяркоўна, у залежнасці ад сітуацыі, але забудзе, бедалага, неўпрыкмет і падасці іншы раз такі моцны голас, бы некалі ў сваім механазборачным.

І тады толькі ўспомніць, што ён—пенсіянер.

І ўсміхненцца: «Пенсіянер я ўсё ж малады. Выпраўлюся».

ВЭКСАЛЬ

Не спалася. Не ляжалася. Заўтра прыедуць унуکі з горада, Кацька з Санькам, а ў яе, любімай бабулі, і грошай няма, каб сустрэць дарагіх гасцей прыстойна—так, як і кожнага разу дагэтуль: гасцінцы—на стол! Пуста на стале. Сірагліва. Акрамя садавіны нічым унукаў не парадуеш. Яшчэ, чаго добраға, пакрыўдзяцца? Ды і Міколку грошай трэба было б даць на зваротную дарогу—чула па радыё, што затрымліваюць у іх на заводзе заработную плату. А што яна магла вымеркаваць яму са сваёй пенсіі, калі пагрымала толькі грошы ў руках, паглядзела-падзілася на іх, пералічыла колькі разоў, і развіталася, бы з нечым жывым—шчымліва і цяжка: заплаціла суседу Вітуку за два вазы бярозавых дроў, а запрасіў чатыры

бутэлькі гарэлкі, Лярон акучваў бульбу... спатрабаваў таксама дзве. А тады ж гэтыя мужчыны-выпівохі – а які цвярэзнік вуручыць такіх старых, як вось яна, Хрысціна Пятроўна?— папырскалі на каларадскіх жукоў. Праўда, добра папырскалі, як у сябе: не стала на калівах ненажэрных паласацікаў. А за самую ж атруту заплаціла трох тысячы рублёў. Туды-сюды, і няма пенсіі. Толькі ўспомніць пра яе і засталося. Слізкія ж грошы калі пайшлі... не ўтрымаеш у руках. Купіла, праўда, цукру, алею, трох кансервы, кілаграм сала. З голаду памерці не памрэш, там ужо і на агародзе можна раскашавацца: першая бульбачка, першыя агурочки, выбліснуліся і памідорчыкі. Суседка, Маруся, налье слоік малака і з грашыма паспяшаць не будзе. Але ж, ведае бабуля, унуکі наглядзяцца ў вясковай краме, што іншыя дзецы купляюць і ліманад, і цукеркі, і марожанае, нават кавуны прывозяць, то і ім закарціць, папросяць: бабуля, дай грошай. Дзецы ж. Старая ўяўляла, як тыя вінавата апусцяць галовы...

Таму вось і не спалася ёй, Хрысціне Пятроўне, настаўніцы-пенсіянерыцы, ад такіх думак. Грызлі. Тачылі. Можна было бы пазычыць грошай, ёй не адмовілі б: аддае заўсёды акуратна. Але ў каго пазычыш?! Чуе ж, не глухая, як скардзяцца людзі, што і цукру няма за што купіць, а сады ломяцца ад яблыкаў і сліў, пінуць—шкада, няго ж—плады. Хлеб штодня даражэ. Што тая тысяча цяпер? Так, адна назва. Гэта каб іх, тых тысяч, было як раней рублёў...

Выйсце, праўда, ёсьць: можна дамовіцца з прадаўшчыцай Нінкай, каб тая давала дзесяткам гасцінцы на вэксаль—запісвала ў свой талмуд, а тады, у дзень пенсіі, выставіла рахунак, колькі павінна яна за ўнукаў грошай. Так Нінка робіць. Правільна ці не, аднак робіць. Толькі не адважваецца Хрысціна Пятроўна звяртацца з такой просьбай да сваёй было вучаніцы. «Сорамна чамусыці. Непрыгожа». І разважае: «Я ж заўсёды старалася падкрэсліць, калі вучыла дзетак у школе, што той, хто будзе

добра вучыцца, як вось і сама— інстытут жа закончыла—той і жыць будзе лепш». А Нінка вучылася так сабе... І вось цяпер яна, Хрысціна Пятроўна, павінна ісці да яе, гултаяватаі, троешніцы, з паклонам? Яна—былая настаўніца? Хоць быщцам бы і не да яе дадому, а ў краму. Не. Не. Не. Няёмка. Сорамна. І нават брыдка. Яна запіша на вэксалъ. Не адмовіць. Усё ж вучыла некалі.

Унукі прыедуць толькі заўтра. Трэба паспрабаваць заснуць, бо няпросты дзень будзе – на нагах. І трэба не думаць пра той вэксалъ, забыцца пра яго.

Сказаць яно, праўда, лягчэй, чым зрабіць.

ГАРНІТУР

Сход быў не зусім звычайны—калі раней, як заўсёды, кіраваў парадам сам старшыня калгаса Яромчык, то на гэты раз ўсё выглядала інакш. Старшыню праводзілі на заслужаны, як кажуць, адпачынак, таму ён моўчкі сядзеў у цэнтры презідыйума, раз-пораз прамакаючы лысіну насоўкай, а рэй вёў яго намеснік і першы кандыдат на вызваліўшася месца Патупчык. Апошні чарговы раз папрасіў увагі і расчулена прамовіў:

— Вы ўсе добра ведаецце, спадары і спадарыні, хто такі Яромчык Мітрафан Мітрафанавіч. Не мне вам казаць. Дзяякуючы яму ў нас ёсць, так бы мовіць, і плод, і прыплод. Ці не так, а? Так, так, спадары і спадарыні. Гэты чалавек заслужыў, каб і на заслужаны адпачынак праводзілі мя яго як паважанага, шаноўнага чалавека і непаседлівага, удумлівага кіраўніка. Ці не так, а?

— Да ўсё так! — выгукнуў з апошняга раду пастух Мацюшонак.

— Ведам Яромчыка! Наш чалавек! Свой! — падтрымаў пастуха трактарыст Сідаронак.

Патупчык павесялеў, яго маленькія вочки мітусіліся яшчэ больш і ён скіраваў іх на віноўніка ўрачыстага сходу: ага, шаноўны, а я што табе абяцаў? Не верыў? А дарэмна! Усё будзе так, як мы і задумалі. А да калгаснікаў сказаў:

— Таму я ўношу прапанову ўзнагародзіць Яромчыка, нашага паважанага Мітрафана Мітрафанавіча, каштоўным падарункам. Што за падарунак, пытгаецся? То скажу: гарнітур. Рэч не дарагая, а яму, пенсіянеру, спатрэбіцца, самы раз будзе... Ну, хто за маю прапанову?

Прагаласавалі адзінаголосна. Гарнітур дык гарнітур.

Назаўтра падарунак прывезлі з райцэнтра на двух грузавіках. Пастух Мацюшонак і трактарыст Сідаронак бачылі, як завіхаліся дужыя хлопцы на разгрузцы. Першы зморшчыўся:

— А я, пень, думаў, калі галасаваў, што гарнітур той... гэта самае... трускі... ага.

— З майкай,— шморгнуў носам другі.

І не адны яны так думалі—усе калгаснікі. Акрамя Патупчыка. Яму да пенсіі, дарэчы, таксама мала засталося...

РАЗВЕДЧЫК

Новы сусед калгаснага конюха Васіля Масеева—гараджанін. Тут, у вёсцы, ён купіў хатку і амаль кожны раз на выхадныя наведваеца сюды, а цяпер, у верасні, і зусім прыехаў надоўга—узяў водпуск, каб не прапусціць грыбы. Чалавек ён замкнёны, вяскоўцы не ведаюць нават, як яго завуць. Таму для іх ён—Дачнік. «Спытай у Дачніка», «Папрасі добранька, Дачнік з горада прывязе».

Ранічкай, як толькі прапаў шэры эмрок, Дачнік пакаціў на веласіпедзе ў бок лесу. Як і ўчора, на дарозе яму стрэўся Васіль Масеев. Павіталіся.

— А сёння куды?—рабром паставіў пытанне конюх.

— У разведку,— млява адказаў Дачнік.

— Дык ты ж учора ездзіў, бышцам.

— Ездзіў і з парожнім кашалём вярнуўся. Няма пакуль грыбоў. Растуць.

— Дык а што ж тады ты ў сваім кашалі вёз?— здзівіўся Васіль, бо сам бачыў, як вяртаўся Дачнік не з пустымі рукамі— ажно на бок хіліла ад цяжару: нашпігаваў чагосыці ж паўнюткі кашэль.

— Ды ты памыліўся,— ціха сказаў Дачнік і пакіраваў далей па дарозе.

— Дык калі не было ўчора грыбоў, хіба яны будуць сёння?— паглядзеў услед яму Васіль і патупаў дахаты.

Ідучы, ён разважаў: «Цікавы гэты чалавек, Дачнік. Усё потайкам ды потайкам робіць. Усё нешта хітруе. Два гады жыве побач, а ўсё цемніць нешта. Ну-ну...»

Паснедаўшы, Васіль таксама ўзяў накірунак у лес. Грыбы трапляліся ледзь не на кожным кроку: паспявай зразаць толькі. Неўзабаве кошык быў паўнюткі, тады ён сцягнуў з сябе сарочку, завязаў вузел, хутка і гэты «посуд» быў набіты да краёў. Пара вяртацца. Зноў успомніў Дачніка: «Хлус, аднак... Разведчык! Цьфу! Трэба ж быць такому чалаавеку!...»

Як і калі вярнуўся з грыбоў Дачнік—Васіль прагледзеў. Хутчэй за ўсё загуменнем—каб людзі не бачылі.

Назаўтра раніцай яны зноў сустрэліся на той жа дарозе. Васіль сядзеў на калёсах, а поруч з ім ляжала горка грыбоў. І ўсе прыгожыя—роўненъкія, дзябёлыя, крамянныя. Амаль адны баравікі.

— А сёння куды?—нацягнуў лейцы Васіль, і конь спыніўся.

— У разведку,— не міргнуўшы вокам, мовіў Дачнік.—Учора не знайшоў. Павінны ж быць,— і ён раптам заўважыў на возе грыбы, па твары адразу ж распаўзлася кудлатымі плямкамі чырвань.—А... бачу... ёсць грыбы...

— Так што вяртайся, сёння ў разведку можна не хадзіць,— буркліва сказаў Васіль і шлённуў каня па баку лейчынай.—Но-о!

— Дык, можа, разам сходзім калі?— заміргаў кругленькімі вочкамі Дацнік.

— Куды? У разведку? З табой—не, не пайду,— пачуў Дацнік слова Васіля, і хоць грымелі калёсы, ён добра разабраў іх.

ЧУЖАЯ

Яна сядзела перад ардынагарскай, скрыжаваўшы руکі на грудзях, і кожны раз, калі праходзіў побач доктар, ускоквала, спрабавала нешта сказаць яму, аднак не паспявала: той хаваўся за дзвярыма, ніяк не рэагуючы на памкненні гэтай жанчыны. Яна паспявала вымавіць ўсяго адно слова: «Доктар...» І позірк застываў усё на тых жа дзвярах. Не дужа строгі, мабыць, загадчык аддзялення Мядзведскі на гэты раз выглядаў суроўым, непадступным. На тое мелася прычына. Калі б не было—не было б і ўсёй гэтай катавасії.

Яна, жонка хворага мужчыны, прыйшла ў сасудзістае аддзяленне па выкліку. Перадалі ёй праз людзей, каб наведалася. Мядзведскі прыняў ветла, пацікавіўся, як жыщцё, што ўрадзіла сёлета на агародзе, ці вялікую гаспадарку трymаюць. Калі пра гаспадарку запытаў доктар, у жанчыны чамусьці ёкнула пад адзеннем. «Неспраста гэта, ой, неспраста».

— Мы павінны вам паведаміць... і кожны раз мне нялётка, цяжка гаварыць пра гэта людзям... што давядзецца... вы не хвалюйцеся, калі ласка,— Мядзведскі і сам зауважыў, што жанчына расхвалявалася, і стараўся, як мог, супакоіць яе.—Тут іншага выйсця няма...

— Што... што здарылася?— па-ранейшаму з трывогай глядзела яна на доктара.

— Нічога, вы толькі не хвалюйцеся. Гэта ж жыщцё... Іншага выйсця няма. Давядзецца вашаму мужу ампутаваць ногу. Іначай хвароба...

Яна не дала дагаварыць доктару, сказала надзіва спакойна і абыякава:

— Адразайце. Толькі потым пакіньце майго мужынёчка ў сябе. У вёсцы бязногі мужык не трэба... Які з яго толк? Лішняя каніцель.

Мядзведскі, пачуўшы такія слова, аслупянеў, нават крыху разгубіўся і чамусыці спытаў, хоць гэта нічога не мяняла:

— Ён што ў вас, п'яніца?

— Як усе...

— Б'е? Калоціць?

— Хай бы паспрабаваў крануць. Я б яму кранула.

— Тады не разумею я вас, жанчына,— развёў рукамі доктар.— Іншая справа, каб п'янтос быў. А то ж, кажаце, як усе... Мы не першы раз ампутуем ногі. І п'яніцам таксама. Але ж у іхніх жонак я бачыў на тварах спачуванне, на вачах слёзы...

— Дурныя таму што!—яна сказала даволі непахісна.

— Выйдзіце з ардынатарскай!— падвялі тады крыху нервы Мядзведскага.—Калі ласка!

Напаследак жонка хворага яшчэ раз сказала:

— Калека мне не трэба. Забірайце сабе.

І выйшла.

Яе мужу нагу ампутавалі. Месяц назад. Яна першы раз наведалася пасля аперацыі ў бальніцу. Былі дзеци, унуکі, а яна—не... І вось цяпер усё парывалася нешта сказаць доктару. Ён рабіў выгляд, што яе не заўважае. Хоць быў па-чалавечы вельмі рады, убачыўшы перад ардынатарскай гэтую жанчыну.

Няхай трошкі пасядзіць. Ён чакаў яе больш.

ВУЧОНЫ ЗЯЦЬ

У Марусі зяць, і гэтым яна асабліва ганарыцца, закончыў інстытут і працуе «вялікім начальнікам».

— Не-е, ён не абы хто, а ў гальштуку ходзіць на працу,— любіць пры выпадку пахваліцца старая.—Сама бачыла.

Аднаго разу зяць прыехаў у госці да Марусі. Адзін.

— А што ж Сонька?— нясмела папытала старая.— Аблянілася... ці што? Як замужам не была, то прыязджала.

Зяць ахвотна растлумачыў, што дачка яе пакуль яшчэ не аблянілася, а не прыехала таму, што білеты на аўтобус надта дарагія, і калі б яны прыехалі ўдвуух, то давялося б патраціцца, што сказалася б—і прыкметна!— на сямейным бюджэце.

— Ды бульбоўнік я і адзін выкашу,— весела гаманіў зяць.— Гэта ўжо калі капаць будзем, то і Сонька прыедзе.

— Так, так,— згодна заківала галавой Маруся і запрасіла госця за стол, на якім былі і чарка, і скварка.

А потым яна паказала зяцю касу.

— Ад мужа засталася, ад твойго цесця. Як ведала, што прыедзеш, таму папрасіла суседа, каб накляпаў.

Зяць узяў касу, пакруціў- павярцеў яе перад носам, надзымуў шчокі, зморшчыўся:

— Не, мамаша, даруй мне, але гэта не каса: старая, крывая, гарбатая. Адна назва... Гэтай касой я не скашу. Пашукай, пашукай новую.

— Дык дзе ж я табе яе знайду? Косы ж у нашым лесе не растуць. Няма ў мяне больш. Адна... вось гэтая... ага.

— Тады, родная цешча, прабач. Прыйсёй павазе да цябе... вымушаны адмовіць у дапамозе. Хоць і ехаў. Бульбоўнік няхай стаіць. Прашу мяне не вінаваціць. Я прывык сядзець за новым сталом, у новым крэсле, пісаць новай ручкай, насіць новы касцюм, новыя туфлі. Як знайдзеце касу, то разбудзіце: я трошкі пакімару. З дарогі як-ніяк. Будзіце, будзіце, не саромейцеся!

«Відаць, раз вучоны зяць, то і праўда, варты новую касу пашукаць. Трэба ж мне, дурніцы, старызну гэтую падсунуць было? Яе ж Мікіта мой яшчэ выкінуць хацеў. Цьфу-у!»

І яна пабегла шукаць касу, хоць не ведала, дзе і як расстараецца. Але... прынесла! Ззяе каса, ззяе твар у Марусі: што на гэты раз скажаш, блазнюк? Зяць працёр вочы, глытнуў з карца халоднай вадзіцы, паглядзеў на гадзіннік, а толькі тады ўзяў касу і адразу ж скрыўся, бы праглынуў горкую пілюльку:

— Лепшая, але таксама не тое. Цяжкаватая. І доўгая нейкая. Што, карацейшай няма? Ці вы, вяскоўцы, прывыклі адным махам класці ўвесь бульбоўнік? Там па тэліку брыфінг будзе, то я пагляджу. Падыходзь, шаноўная цешча, праз паўгадзіны. З новай касой, вядома.

Маруся выпырхнула на ганак, пагапталася крыху на пругкіх дошках, плюнула, калі адчайліася знайсці касу, якую хоча яе вучоны зяць. Хто дасць? Пятро? Міхал? Васіль? І яна нехаця пацягнулася з двара. Пятру каса самому трэба, у Міхала яшчэ цяжэйшая, чым ёсць, а ў Васіля старая, як і ён сам. Не знайшла.

Калі Маруся вярнулася ў хату, яе сустрэў зяць са здзіўленнем на твары:

— Дзе вы столькі ходзіце, шаноўная цешча? Цяпер жа, восенню, кожны дзень год корміць.

— Касу шукала.

— Бачу, не знайшлі?

— Не.

— Шкада, шкада,— зяць сеў, забарарабаніў пальцамі па вечку стала.—Тут я, даруйце, выручыць вас не магу.

Маруся залыпала вачыма:

— Заўтра яшчэ, раніцай, паспрабую.. На Крывой Бярозе не была. Гэта вуліца такая. Яна далекавата.

— Заўтра? Раніцай? — насупіўся зяць.—Ну вы і даяце, ну ў вас і пратакол, шаноўная! Раніцай мне трэба быць у горадзе. Справы!

Маруся не ведала, што сказаць. Нарэшце ціха мовіла:

— Дык.. можа... хоць бы маёй... старой касой пазбіваў бульбоўнік... хоць трохі, га? Ехаў жа...

Зяць, не міргнуўшы, сказаў:

— Можна было б і паспрабаваць, але ж глянцые, глянцые на вокны: цёмна! Трэба быць больш разваротлівай, любая цешча! Час цяпер такі! Час! Не ты, дык цябе абскачуць! Больш энергіі, больш руху! А то бульбоўнік можа і на зіму застацца.

Раніцай, першым рэйсам, зяць паехаў. А бульбоўнік скасіў сусед Лёня, вясковы пастух. За бутэльку віна. Скасіў, дарэчы, Марусінай касой.

Маруся ж чакае цяпер зяця капаць бульбу...

ХАТКІ

У Зарэччы з двух бакоў abstупаюць вясковую вулку хаткі. Маленкія, несамавітые з выгляду. Побач з новымі дамамі яны—што неба і зямля. Але хаткі стаяць. Хоць сёння ўжо, як некалі, не цягнецца з комінаў тонкай павуцінай дым, па вечарах не ўспыхваюць шыбкі святлом.

Згарэла ў час апошняй вайны Зарэчча. Калі раён быў вызвалены ад чужынцаў, вярнуліся на папялішча людзі. З чаго пачынаць жыццё? Як? Трэба, трэба адбудоўвацца, не справа ж гэта жыць пад голым небам, хоць і цёплае яно, мірнае, ціхае.

— Мне, суседзечкі, вяліка хатка не трэба,— крадком змахваючы слязінкі з твару, роспачна мовіла тады Маруся.—З адным акном мне хопіць. Няма каму ў тыя вокны глядзець... Толькі каб яно на дарогу выходзіла. Пахавальная была, што Пятро загінуў пад Варшавай, але не забароніш сабе глядзець на дарогу—а раптам пакажацца ён на ёй? Былі ж выпадкі... Вось... Ну, а дзетак, самі ведаеце, завесі не паспелі...

Дапамаглі адбудавацца Марусі вяскоўцы. Потым дапамаглі Варцы, Лёксе, Акуліне...

Стаяць і сёння гэтыя хаткі.

Сіратліва стаяць. Адны. А вокны ўсё глядзяць і глядзяць на дарогу...

Бы некалі Маруся, Варка, Лёкса, Акуліна...

ПАН НАЧАЛЬНИК

Марыя Пятроўна чытгае ўнуку казку. У казцы змагаюцца, апантана скубуцца за свае нябачныя чубы дабро і злосць. Як і ў жыцці. Жанчына яна абаяльная, прыветная: госці калі якія надарацца, не ведае, куды іх пасадзіць, бегае, мітусіцца, а сама ззяе-палае ўся. Ад радасці. Але і прынцыповая Марыя Пятроўна, бывае, што і паказвае харектар. Дакладней сказаць—паказвала, калі рабіла. Цяпер яна сама сабе гаспадыня, пан начальнік. У доме поўны парадак. Не крытыкнеш сябе: няма за што. Унук таксама хлапчанё паслухмянае. Толькі казкамі забаўляй. Любіць слухаць. Яно і добра: хоць сама гэтых казак начытаешся пад старасць, разважае Марыя Пятроўна, бо сваіх калі гадавала—не да іх, казак, было.

— Бабуля, а чаму цябе не пускаюць больш на завод?— унуку, відаць, іншы раз усё ж надакучваюць казкі, тады ён узнімае на старую зацікаўленыя вочы.

— Прагналі,— шчыра прызнаецца Марыя Пятроўна.—Яны могуць. Ім толькі дай... Ага. Слухай, слухай казку. «І тады воўк ашчэрый зубы...»

— Страшна-а!— унук моршчыцца, заплюшчвае вочы, тупае нагамі.

Перапынак. Пара абедаць. Марыя Пятроўна моўчкі есці, крадком паглядае на ўнука. «Бач ты, жэўжык: бабуля, а чаму цябе не пускаюць на завод? Эх, унучак, на сходах каб менш твая баба языком мяціла... А то возьме і крытыкне каго трэба, не зважаючи на аўтарытэты і пасады». Скажа—і сядзе. На яе спярша ўвагі не звярталі. «Прыбіральшчыца, што з яе возьмеш!» Венік, швабра, ануча, вядро—увесь яе інструмент,

увесь арсенал. Няхай пагаворыць. Няхай прагучыць «голос з мас». Ды нядоўга так думалі. І не ўсе. Кагосьці Марыя Пятроўна дужа балюча кранала сваімі слоўцамі. Таму і адбыўся стрэл з-за вугла: варты было старой пайсці ў чарговы водпуск, як адразу ж з'явіўся загад аб яе звальненні—пара на заслужаны адпачынак, хопіць нам тут пенсіянераў эксплуатаваць. Была б, як кажуць, прычына...

Вельмі пакрыўдзілася Марыя Пятроўна, калі даведалася, як з ёй несправядліва паступілі. Аднак выглядзу не паказвала—старалася трымашца горда: на адпачынак дык на адпачынак. Няхай будзе па-вашаму. Жывіце спакойна. Працуйце. Будуйце катэджы і надалей за крадзенія грошы. Разводзьце гарэммы.

І чытае цяпер Марыя Пятроўна аб'яўку ў мясцовай газетцы: патрабуецца прыбіральшчыца. На яе, значыць, месца. Нешта доўга шукаюць... У той аб'яўцы, дарэчы, не пішуць: пенсінерам не звяртацца. А пакуль самі супрацоўнікі, даходзяць чуткі да старой, мыюць і падмятаюць. Прыдэрліва, асцярожна падбіраюць новую Марыю Пятроўну—такую, вядома, каб на трывалы час не лезла, а наводзіла парадак, дзе трэба. Ну, ну.

— Бабуля, а за што цябе прагналі з работы?— зноў глядзіць на Марыю Пятроўну унук.

— За язык!— вырываецца ў старой і яна гучна смяецца.

Падтримлівае смех і ўнук. Ім хораша удвух.

МАЛАДЫЯ

Ці мала з-за чаго маглі пасварыцца маладыя муж і жонка Аленчыкі. Надзымуліся. Не размаўляюць. А назаўтра ж дамовіліся пайсці ў лес па грыбы. Прачнуліся яны амаль адначасова — спалі ж, вядома, на розных ложках. Пятро паставіў чайнік на пліту, пачаў галішца. Валянціна таксама моўчкі зрабіла бутэрброды, унесла з кладоўкі боты—дзве пары.

— Чай піць будзеш?— асцярожна спытгаў муж.

— Буду,— адказала ціха, асабліва не падкрэсліваючы прымірэння, жонка.

Піл чай моўчкі. Моўчкі сабраліся ў лес. У дызелі больш глядзелі ў акно.

Неўзабаве лес праглынуў іх абаіх. Першы паклікаў муж:

— Валя-я!

Яна адказала:

— Я тут.

Потым паклікала яна:

— Пеця-я!

А потым толькі і было чуваць: «Валя-я!», «Пеця-я!» Ды так часта, што ўжо і рэдкія грыбнікі пачалі здзіўляцца: чаго гэта яны, як маленъкія?

НЯЎДАЛАЯ НАЗВА

Адзін даволі масціты ўкраінскі драматург ніколі раней не пагаджаўся мяніць назвы сваіх п'ес, хоць іншы раз і трэба было. Якую сам прыдумаў—і крапка, дарэмна пераконваць яго. А творы пісаў выдатныя. Іншаму б такому непаслухмянаму драматургу проста адмовілі ў тэатры, а з ім лічыліся: класік. Пакуль, нарэшце, сам не ўцяміў, што незаўсёды трэба быць ганарліўцам, іншы раз усё ж трэба прыслухоўвацца да думкі іншых.

Напісаў ён новую п'есу, прынёс у славуты тэатр. П'есу ўхвалілі, паставілі. Спектакль атрымаўся выдатны, але гледачы наведвалі яго, як гэта ні дзіўна, слаба. Драматург захваляваўся: чаму ж так? Яму адказалі:

— Назва няўдалая—«Санітарны дзень». Людзі думаюць, што ў тэатры і сапраўды санітарны дзень, таму і не ідуць.

МАЦІ

Па тэлевізары паказвалі перадачу пра яе сына, і таму ў хату набіліся суседзі—хоць і ёсць тэлевізары ў кожнага, але

разам куды больш цікава паглядзець пра знаёмага чалавека. Гэта ўсё адно як свята нейкае. А ў свята заўсёды хочацца быць разам.

Багата чаго расказвалі і паказвалі пра яе сына. Казалі, што ён і дэпутат добры, і міністр талковы, і нават сямейку паказалі—жонку, дзяцей.

— Як жывыя.

— Унук, Вольга, на цябе падобны, яй-бо. І крошкі падабраў.

— Кватэра дужа багатая. Ці была ты, маладзіца, у іхняй новай кватэры?

— Была, была.

— Цішэй, цішэй, бабы, давайце паслухаем... Мішка... Міхайл Юр'евіч гаворыць... На нас, на нас глядзіць...

Калі скончылася перадача, людзі пэўны час сядзелі моўчкі. Не хацелі разыходзіцца. Усім ім здавалася, што яны яшчэ знаходзяцца ў гасцях у свайго вядомага на ўсю краіну земляка.

— Малайчына Мішка,—шчыра сказаў сусед Трафім.—Сам жа во выбіўся ў людзі. І машына ж, канешне, у яго ёсць. Службовая. Ёсць, Вольга?

— Цяжка дыхае Мішка, яшчэ горш, чым было. Астма мучыць,— уздыхнула маці і падбіла кашчавай рукой пасмачку сівен'кіх валасоў пад белую хустку, якую некалі прывёз ёй у падарунак сын і якую апранае яна толькі з нагоды важнай падзеі, а па шчацэ скацілася вялікая, як гарошына, сляза...

КАША

На Дзень Перамогі прывезлі вайскоўцы на цэнтральную плошчу горада, дзе поўным ходам ішло святкаванне, некалькі катлоў салдацкай кашы, каб байцы, як кажуць, успомнілі мінулыя дні, а людзі маладзейшыя паспытали, якая яна ўсё ж на смак, гэтая хвалёная салдацкая каша. А каша была і сапраўды смачная. Кожны, каму даставалася парцуha, хваліў. Сяржант Міхасёнак, што лічыўся ледзь не самym галоўным

начальнікам над катламі, быў задаволены не менш, чым і повар Шалабод, які толькі паспяваў чэрпаць варыва і пюжаць у міску.

Сяржант жа тым часам пазнаёміўся з дзяўчатамі, яны стаялі непадалёку, смяяліся, размаўлялі. Потым Міхасёнак падышоў да повара, падаў знак, каб той нахіліўся, і шапнуў на вуха:

— Кладзі меней. Меней кладзі, а то хутка каша кончыцца і давядзецца ў часць ехаць. А я тут і для цябе прыгажуню прыгледзеў,— і ён кіўнуў у бок дзяўчат.

— Зразумела!— засвяціўся твар у повара Шалабода.

Амаль адразу ж пасля сяржанта да повара заглянуў капітан Паraphнюк, ён нервова паглядзеў на гадзіннік, зазірнуў у кацёл і сказаў гучна, каб усе чулі:

— Кладзі, радавы Шалабод, пабольш... чэрпай, чэрпай ... каб не падумалі людзі, што мы для іх кашы пашкадавалі!

КРАМНІК

Ягора жонка прызначыла на адказны пост: быць крамнікам. Хоць адкуцаць ў яго не гандлёвая, а калгасная, з новай пасадай Ягор спраўляўся адмыслова. Ён зранку сядаваў на лаўцы перад кветнікам, даставаў кісет з тытунём і пакуль вярцеў самакрутку, падъходзілі пакупнікі – вядомыя на ўсю вёску і далей яе супервыпівкохі: Капялюш, Якут і Смык. Хтонебудзь адзін з іх падаваў Ягору пакамечаныя грошы, той моўчкі шоргаў у хату, мяняў грошы на бутэльку самагону і, паказаўшыся на ганку, выпрамляў твары ў мужчын: дала! А чаму не даць, калі гандаль быў пастаўлены шырокам.

Атрымаўшы жаданае, мужчыны адыхадзілі, іншы раз, праўда, распівалі тут жа, на лаўцы з мурзатай Ягоравай шклянкі. Тады даставалася порцыя і крамніку. Пралапсцяць, памаўчаць... і калі самагон падштурхнє да размоў, то адвядуць

душу. Успомняць, хто колькі выпіў учора і дзе, як служалі ў арміі і латашылі сады ў суседзяў, калі былі малымі.

Калі няма грошай, мужчыны ўсё роўна прыходзяць да крамніка.

Тут, каля яго, цэнтр жыцця. Штаб. Тут гарэлка бліжэй, чым у якім іншым месцы, і трэба трymацца крамніка і ягонай лаўкі. Ды і нехта можа з'явіцца за пляшкай, тады яны – багатырскай тройкай! — пусцяцца ў атаку на яго з усіх бакоў і флангаў. Калі Капялюш, Якут і Смык разам атакуюць, ды яшчэ на пахмелле, перад імі не ўстаіць ніхто.

У той дзень таксама ні ў каго грошай не было. Ягор доўга сядзеў на лаўцы, ажно шыя пачала, здавалася, парыпваць – выглядаў ўсё па баках, ці не ідзе хто. І тут нарадзілася ў яго ідэя... Каб ажыццяўіць сваю задумку, заставалася дачакацца каго-небудзь, а пасля непрыкметна сцібрыйць пад сянніком пучок грошай, якія запіхвае туды жонка за выручаны самагон.

Палова аперацыі была праведзена паспяхова – во яны, грошы! — а там і Капялюш звесіў хворую, відаць, галаву з акна – жыве насупраць. Ягор паманіў яго пальцам, усім сваім выглядам паказываючы, што ёсьць важная справа. Капялюш і рад старацца: тут як тут, ажно апошнія гузікі на сарочцы зашпільваў ужо стоячы перад крамнікам.

— Скажаш, калі што, бышцам ты мне грошы даў, — пазмоўнішку шапнуў Ягор, азірнуўся на вокны: на шыбцы, як нярэдка, не віднелася расплюшчанага носа жонкі.

— Ага. Даў. Зразумеў, — заківаў лахматай галавой Капялюш.

Вярнуўся Ягор з пляшкай. Жонка, бы адчуваючы няладнае, выглянула з акна, гыркнула:

— Ягор!

Ягор паказаў вачамі на Капялюша, той добра ўжыўся ў ролю пакупніка, пацвердзіў, што поіць ён, а заадно паабяцаў,

паколькі крамнік на сваім працоўным месцы, то багата не атрымае, дулю яму, налье ўсяго нічога...

Потым бегаў Ягор у хату яшчэ чатыры разы – «пасылалі» Якут, Смык і зноў Капялюш.

... Ягор прачнуўся ноччу. Гарэла лямпачка. Жонка сядзела за сталом і, як падалося яму, нешта штосьці і камусыці гаварыла і часта смаркалася ў фартух. Ягор навастрый ѿ слых і так-сяк зразумеў, што яна агледзела прапажу грошай пад сянніком і прасіла Бога, каб ён забраў да сябе на перавыхаванне п’яніцу, абібока і пустадомка Ягора. Найбольш выразна ўлавіў наступныя слова: «Больш на лаўцы яго, нягелага, ніхто не ўбачыць. Хопіць, што два тыдні на бочцы з брагай сядзела. Зачыняю краму. З майм п’янтосам толькі дзёгцем гандляваць».

Ягор затаяўся пад коўдрай, бышцам мыш пад венікам.

Яму шкада было губляць сваю «пасаду»...

САБРАНЫЯ ЯГАДЫ

У паштовай скрынцы Валькоўскі, карэспандэнт вядомай газеты, узяў, вяртаючыся пасля працы дахаты, пісьмо ад былога настаўніка Цімошыка. Настаўнік-пенсіянер паведамляў, што дужа багата сёлета ў лесе чарніц, прасіў, калі ёсць час, каб прыехаў.

І Валькоўскі паехаў. Цімошык сустрэў яго прыветна, цёпла, доўга трос руку – было відаць, што ён па-чалавечы рады прыезду свайго былога вучня, якім вельмі ганарыўся, бо часта чыгаў допісы ў газете, хваліў Валькоўскага за светлыя думкі і лёгкае слова.

Перакусілі, пагаманілі крыху і адразу падаліся ў лес. Ягад сапраўды было багата – ажно ўсыпаны куцыя галінкі чорнымі гузікамі-гарошынамі. І толькі тут, у лесе, Валькоўскі заўважыў, што Цімошык прыгупаў без посуду, ён хадзіў услед за ім, нешта расказваў і ніводнага разу нават не нахіліўся долу.

А пазней, ужо вяртаючыся з лесу, настаўнік-пенсіянер казаў:

— Я свае ягады ўжо сабраў, Іване. Не бачу іх – вочы зусім не слухаюцца. Старасць, хе-хе, — не радасць. А вось люблю, калі людзі ягады збіраюць. Дужа люблю. Дзякую і табе, што прыехаў.

Валькоўскаму ж падумалася трошкі і пра іншае: хітруе Цімошак, светлая галава. Хітруе. Сумна аднаму на хутары, то вось і выклікаў яго, каб пагаварыць, каб душу адвесці...

І яму тады зрабілася надта шкада былога настаўніка.

ВЕРА

Жыве Вера адна, хоць ёй даўно пара б абзавесціся сямейкай: засядзелася ў дзеўках, не заўважыла, як мінулі яе дні. Сяброўкі па інтэрнацкім пакойчыку неяк непрыкметна пакінулі яе адну, забягаяюць, бывае, з дзеткамі, а то і Веру да сябе запросяць – ці ж мала ў маладых прычын сабрацца за сталом? Ходзіць яна на такія мерапрыемствы ахвотна: усё ж весялей час бавіцца.

У яе, па вялікім сакрэце, нават хлопца няма. Сказаць, што напрыгожая, не скажаш: не горшая з твару, чым іншыя. Звычайнай. А харектар дык і зусім залаты мае. Мужыку з ёй было б светла, лёгка жыць. А, бач, не звярнулі хлопцы на Веру ўвагі. Не зачапіліся. Вера спярша перажывала, саромелася нават у вёску ехаць, бо старыя часта пыталіся, чаму яна не выходзіць замуж. Яна тады пунсавела ўся, твар запальваўся, бы лямпачка, а сэрца тахкала, нібыта там было яно не адно, а некалькі. Пацелваючы плечуком, ціха — як не кожнага разу — гаварыла бабулькам: «Не бяруць хлопцы. Не буду ж я сама ім на шыю вешацца».

А цяпер, мабыць, пра замужжа тое яна і не думае. Працуе сабе, як і раней, на заводзе чарцёжніцай у канструктарскім бюро, ходзіць у тэатр. Першы раз з неахвотай, ад няма чаго

рабіць, ішла на спектакль, а паглядзела тады камедью пра вясковае жыщцё, і ўжо не можа, каб не пайсці на чарговую прэм'еру: моцна палюбіла Вера гэтае жывое мастацтва. Хоць тут ёй пашанцавала...

Вярнуўшыся ж у свой цесны, але ўгульны, светленькі заўсёды прыбраны пакойчык, Вера адразу ж усміхаецца лялькам (іх шмат у яе, кожная мае сваё імя), а потым размаўляе з імі, бы з дзецьмі.

Потым пахваліцца лялькам, што і як у яе на рабоце. І пакладзе іх спаць. Адразу пасля «Калыханкі». Ціха, пяшчотна скажа:

— Спакойнай ночы, родненъкія! Я таксама спаць буду. Заўтра мне ўставаць рана. Хто першы засне, таму чарайнік багата цукерак прынясе. Спіце, спіце... Баю-баю... Спіце... Вы малайцы ў мяне... Вы самыя лепшыя...

І асцярожна пакладзе каля кожнай лялькі па старой, цвёрдай, як каменчык, цукерцы.

МУХА

Калі раней я заходзіў у драмтэатр праз службовы ход, то ў катушку, якраз насупраць дзяжурнага, вастрыў на мяне вушки сабака бурай масці, насцярожана падкрадаўся да няпрошанага гостя, шчэрві зубы. Выручаў дзяжурны, падаваў голас:

— Муха, свае! Нельга!

Муха не адразу верыла, што ўваходзяць свае. Таму абнюхівала: не наш, хлусіш, тэатрам ад гэтага дзяцькі нават і не пахне. Але слухалася гаспадара, ішла ў куток і ўжо адтуль насцярожана сачыла за кожным майм рухам.

Пазней у мяне з тэатрам завязалася творчая праца, пачаліся рэпетыцыі маёй п'есы, і я усё часцей сустракаўся з Мухай. Нават, калі нарадзіліся ў яе шчанкі, яна не тырчэла ў мой бок, але да канца, адчуваў, усё роўна не прызнавала

Іншы раз мы забываєм, што і сабакі жывуць не вечна. Зусім нядаўна я зноў завітаў у тэатр. Ледзьве пераступіўшы парог, глянуў у куток, дзе спадзяваўся ўбачыць Муху, аднак яе там не было. Не было і шчанюкоў.

— А дзе ж Муха?

— Памёrlа, — ціха сказаў дзяжурны. — А шчанюкоў разабралі.

Можа, пра Муху і ўспамінаць няварта было б, але была ў яе адна асаблівасць, якая заслугоўвае ўвагі. Муха пратускала ў тэатр і выпускала назад толькі людзей тэатра — няхай яны прыехалі з Бранска альбо Жытоміра. Для іх быў уваход заўсёды свабодны. Пропуск не патрабаваўся. Усе астатнія выклікалі ў яе звычайнае сабачае падазрэнне і недавер. Як і чаму яна дзяліла людзей на тэатральных і не — Муха ведала, і толькі яна адна.

Пасля таго, як мая п'еса была пастаўлена на сцэне, Муха і зусім, здавалася, не глядзела ў мой бок. Яна, відаць, па крохах вызначала: наш.

СЯМЕЙНЫ ЭЦЮД

Таццяна паклікала Сяргея абедаць. Муж адклаў газету, якую чытаў у зале на канапе, і пашоргаў на кухню, дзе на стале дыміўся боршч.

— Пах які! — заплюшчыў ад задавальнення вочы Сяргей. — Смакоцце, відаць!

Ён узяў лыжку, паглядзеў на жонку, якая з дакорам ківала яму:

— Ты чаго? Сядай, еш!

Нарэштце Таццяна, глыбока ўздыхнуўшы, сказала:

— Зноў ты без майкі, сарочки! Ты мяне паважаеш?

— Ды кінь ты! Канешне, паважаю. Цёпла ж!

— Прабач, але ты не сочыш за сабой. Не здзіўлюся, калі і пры гасцях ты сядзеш за стол з голым торсам.

— Не звяртай увагі. А боршч, між, іншым, калеє.
Таццяна нічога не сказала, моўчкі пайшла з кухні.
— Ты што, можа пакрыўдзілася? — падняў галаву Сяргей на дзверы, у якіх мільганула постаць жонкі, паціснуў плячыма.
— Дзівачка! Было б з чаго.

Сяргей сёrbаў варъва, не адрываючыся ад талеркі. Калі падняў, нарэшце, вочы, убачыў жонку, якая сядзела насупраць... і таксама голая да пояса. Ён папярхнуўся.

— І ты... таксама?

— І я. Чаму табе можна, а мне не?

Больш Сяргей утакім выглядзе за стол не сядав. І Таццяна., вядома ж.

СКЛЕП

Мікола настрыг ў лесе кошык грыбоў і пачаў выбірацца на дарогу. Блukaў доўга, але выйсці на яе не мог – заблудзіўся. Нарэшце прытупаў у незнайому вёску, зазірнуў на падворак крайняй хаты. Павітаўся з гаспадаром – ён вастрыў сякеру на дрывотні, папрасіў папіць халоднай вады. Дзядзька кіўнуў і схаваўся на агародзе. Неўзабаве ён нёс у выстаўленай наперад руцэ коўшык.

— Пі на здароўе, — сказаў.

— Во, дзякую, — адказаў на клопат пра сябе Мікола і пачаў піць, але адразу ж здзіўлена мянуў на гаспадара. — Што... гэта?

— Бярозавік.

— З градусам?

— Трохі калінку.

— Нічога сабе, трохі!

— Дапівай, а калі мала, яшчэ дабаўлю.

Калі скончылася пітво, селі на лаўку перакурыць. Пыхкалі дымком, гаманілі. Гаспадар быў пенсіянерам, увесь час рабіў на трактары. Мікола расказаў, што ён журналіст і паэт, сам рускі, але жыве ў Гомелі.

— Пайшлі, пакажу, які ў мяне склеп, — прапанаваў гаспадар

— Ну, пайшлі...

На агародзе спыніліся каля невялічкай драўлянай накрыўкі з дошак, што ляжала прама на траве. Гаспадар яе акуратна адсунуў, і на госця чорным вокам глянуў склеп.

— Што, склеп такі? — здзівіўся Мікола.

— Ага. Залазь, паглядзі, што там у мяне.

— Я ж таўстун – не пралезу...

Гаспадар зарагатаў, а потым прызнаўся:

— І жонка ж у мяне габарытная. Вось я і зрабіў вузкі пралаз, каб яна не змагла ў мой склеп забрацца... А то залезе, хіба ж я сваю бабу не ведаю, і ўвесь мой бярозавік з градусам адным махам вып'е. Ды каб жа праўда выпіла – хіба ж шкада? На здароўе. А то прадукт перавядзе. Праходзіць, патупае, пазлуеца яна каля майго склепа ды і пойдзе прэч. А я, бывае, там і сплю, у склепе, улетку, калі спякотна. Там я тапчанчык змайстраваў. Ёсць што выпіць і чым закусіць у маім склепе. Але што там ёсць – пра гэта мая баба не ведае. Здагадваецца толькі. Калі хочаш, кажу, глянуць, што ў мяне там, то залазь...

Развіталіся цёпла Мікола патупаў у цэнтр вёскі, дзе павінен быў спыніцца рэйсавы аўтобус, а гаспадар паставяў яшчэ трохі на вуліцы, гледзячы ўслед госцю, і падаўся на свой падворак. Ваstryў жа сякеру, то, мабыць, будзе нешта рабіць...

ТОРТ

З заработнай платы Хмукін купіў торт, добры па сённяшніх цэнах, даволі танны. Ён нёс дадому торт і злёгку хістаўся: перад тым, як зайсці ў гастроном, Хмукін заглянуў з сябрам у кафэ-бар. Рашылі прапусціць па чарцы. Пратрасілі. Пасядзелі. Пагаманілі. Нехта прапанаваў паўтарыць – усе пагадзіліся, на стол леглі «ваўкі», «мядзведзі», «ласі»... іх згроб шырокай рабочай

далонню сам Хмукін, вярнуўся да стала з бутэлькай. Зноў выпілі, зноў пагаманілі. Потым усё паўтарылася. Скінуліся – купілі, выпілі...

Хмукін нёс торт і ўяўляў, як абрацуецца ягонай пакупцы жонка і пяцігадовы сын Лёшка.

Перад пад'ездам на лаўцы (карціна знаёмая для гараджан) Сядзелі бабулькі, вялі дыялог пра жыщё-быщё, праводзілі дапытлівымі позіркамі кожнага, хто заходзіў-выходзіў, давалі яму кароткую, а то і даволі разгорнутую характарыстыку – гледзячы на каго які мелі кампрамат або станоўчыя звесткі. Патрапіў на іх вочы і Хмукін. Павітаўся. Нават выдаў не дужа каб трапны жарт бабулькам, трасянуў у паветры торгам: маўляў, і мы не адны сухары трушчым, бываюць і на нашай вуліцы святы. І патупаў далей, да сябе.

Бабулькі, як адна, пахіталі ўслед Хмукіну сівен'кімі галовамі: ці абрацуецца ж гэтаму торту дома?

АДПОМСІЦЬ

Лявен даўно меў зуб на Пятра – з того часу, калі апошні абяцаў вярнуць доўг, аднак і сёння аддае грошы. «Дык... гэта.. жонка апярэдзіла... не паспей замыліць... ета самае...» Калі ж пазычаў, то кляўся, што аддасць з першай палучкі. А ўжо, мусіць, пятая была. Шчыра прызнацца, дык Лявен зусім страціў надзею атрымаць свае законныя пятнаццаць тысяч рублёў. «Што з п'янтоса возьмеш? Каб жа хоць ён мне аднаму быў павінен».

Аднаго разу Лявону падвярнулася думка адпомсіць Пятру. Пазней ён ужо ведаў, як зрабіць гэта. «Пятро клюне».

Сустрэліся яны каля калодзежа.

— Ну, як пажываеш, сусед? — быщкам бы незнарок, пацікавіўся Лявен.

— Якое тут жышцё-ё! — махнуў рукой Пятро. — Ні выпіць, ні... Так, адны мучэнні. А тут жонка скубе: зарплату

затрымліваюць у калгасе, а ёй каб кожны дзень грошы прыносіў

— Сапраўды, дрэнъ дзяллы, — паспачуваў Лявен з прыхаванай іроніяй. — А людзі ж неяк во круцяцца. На легкавушках ездзяць. Катэджы пад аблокі фугуюць.

— То ж людзі... — яшчэ больш роспачна ўздыхнуў Пятро, выліваючы ваду з цэбра ў вядзерца. — Умеюць жа неяк.

— Умеюць. Гэта ты праўду кажаш. Учора быў у Гомелі, дык на вакзале ходзяць паглатыя хлопцы, ледзь не пад самы нос сунуць кардонкі, на якіх напісаны: «Куплю чорныя грузды».

Пятро, пачуўшы такую навіну, ледзь не выпусціў з рук вядзерца, а перад вачмі замітусіліся чорныя грузды, якіх кожны год процьма ў лесе:

— Што — праўда?!

— Што вычыгаў пра тое і гутару, — спакойна трymаўся Лявен — Я яшчэ перапытаў, бо не кожны раз веру напісанаму. Но, думаю, лісічки. Не, кажа, і грузды. Лісічак няма — усе павыдrali. Капіталісты, бач ты іх, нешта і ў груздах знайшлі. А мы топчам. Бяром, кажа, прывозь, дзед, хоць пяць тон купім. Адразу разлік.

— І па колькі ж за кіло? — не цярпелася Пятру.

— Таксама пацікавіўся, а як жа. Па пяць тысяч.

— Ё маё! Дык гэта ж жывыя грошы! — разявіў рот Пятро, пашкроб кручкаватым пальцам за вухам.

— А я пра што? Жывыя. Ды і грудзоў жа — хоць касу закладывай. Думаю вось пару кашоў адvezці. Для пачатку.

— Калі?

— Бульбу дакапаю — і махну.

— А я і зайдра магу, — Пятро ажно ўспацеў ад пачутай навіны. — Усю дакапаў. Заўтра і махну. Хоць даўгі аддам. А то, сусед, сорамна... не ты верыш, сорамна бывае, калі вось сустрэну чалавека, у якога пазычаў. А мая... ага... усю палучку замыліць, а на мае даўгі — дулю: калі пазычаў, чым думаў,

ёлупень? Паглядзім, хто ёлупень, Маруся. Паглядзім. Я пабег.
Во аднясу ваду – і ў лес. Няма калі балаболіць.

... З Гомеля Пятро вярнуўся злосны, але без груздоў – недзе, відаць, пазбавіўся ад іх у горадзе, а мо высыпаў з акна дызеля. Ён адразу ж стрэліў кароткім і абуральным позіркам на Лявонавы вокны, шпурнуў на падворак парожнью брызентавую сумку, а сам, саграсаючы паветра кулакамі, пакіраваў да Лявона. Лявен жа на ўсялякі выпадак загадзя падпёр вароты, таму спакойна назіраў за разюшаным суседам-даўжніком і ўволю смяяўся. Настрой быў у яго такі, усё роўна як Пятро вярнуў яму доўг.

НЕВЯСКОВАЯ ХВАРОБА

Хвядос часта трапляе ў пульманалогію: астма. Навучаны ўжо: як толькі прыцісне хоць трохі, перастаюць рабіць сваю справу пілюлькі і інгалятары, стары збірае торбачку і шоргае на аўтобусны прыпрыннак. У аддзяленні дзядзьку ведаюць, ён тут свой чалавек, таму заплющваюць іншы раз вочы на тое, што не мае на руках накіравання з участковай бальніцы, толькі папірэдзяць: «Наступны раз, Хвядос Сяргеевіч, бярыце накіраванне. Абавязкова. Забаронена нам без яго прымаць хворых. Рызыкуем».

Хвядос абяцае, што такое больш не паўторыцца, здабудзе, а як жа, перш чым ехаць, тую паперку. Толькі, праўда, скажа:

– Хоць ты яго, накіраванне, загадзя бяры. Калі здаровы. Хай будзе заўсёды ў хаце. Як соль. Прыхапіла – за яго ды і на аўтобус. Калі ж, доктар, як прыцісне, то свет белы нялюбы... жыць не хочацца. Да бальніцы трэ кіламетры. А які ж я хадок з астмай? Пшык, а не чалавек. Хоць бы да аўтобуса даклыпаць...

Пасля кропельніцы Хвядос ачуняе, будзе часта развязваць свой вузельчык з ежай, раскладзе на тумбачцы сала, яйкі,

памідоры... і сам сабе ўсміхнецца: а жыць, аказваецца, і добра! Суседзям па палаце іншы раз паскардзіцца:

– Бранхіяльная астма, ядры яе ў корань,— невясковая хвароба. І касіць трэба, і бульбу капаць, і парсюка карміць... а дыху няма. Хоць плач. Гарадскім, відаць, прасцей.

Кamu прасцей, каму складаней—над гэтым пытаннем яшчэ колькі дзён думае на балынічным ложку стары, і хоць да яго прывязалася гэтая невясковая хвароба, у горадзе ён жыць не пагадзіўся б. Хвядос у гэтым перакананы, і ўсё часцей успамінае сваю Марфу, агарод, на якім шмат клопату ягоным рукам, карову Лыску, сабаку Швагера... І лічыць дні, падганяе іх: шавяліцца, нягеглыя, мне зноў пара ў баявы строй.

А тыя дні, ліха на іх матары, цягнуцца тады задужа марудна.

Пугай бы іх!

Аповесць

ДА НЕБА КАМЕНЬ НЕ ДАКІНЕШ

1

Добра, здаецца, ведаю я сваіх землякоў, а не перастаю іншы раз здзіўляцца: бываю толькі і знаюць яны, што хлебчык вырошчваць, дзетак песціць-гушкаць, а калі час падаспее – і ў салдаты іх праводзіць, а потым сустракаць такім жа парадкам, з чаркай і з крыкліва-пісклявым гармонікам, але, бывае, нахопіцца ў іхнім жыщі, як той віхор сярод белага дня, такая сітуацыя, што ахнеш-охнеш, насмяешся і наспачуваешся, паспявай толькі слёзы прамакаць насоўкай. І тады ўся мая Гута жыве адчуваннем нечага новага, свежага, смачнага. На тварах людзей – заўсёды сур'ёзных і заклапочаных – запальваюцца, бы лямпачкі ўвечар, лагодныя ўсмешкі. Гэта ж добра, што так. Вось тады і я зайдрошчу землякам, нават, прызнаюся, крышачку шкадую, што жыву-таўкуся ў гарадскім тлуме. Але, дзякаваць Богу, не забываецца гэты маленъкі куточак бацькоўскай зямлі, і чым жывуць людзі – жыву і я, а яшчэ ўмудраюся расказаць пра іх іншым.

Як вось і на гэты раз.

Гатовы паслуhaць?

2

Кінамеханік і паштальён Мішка Арынавіч – ён дзве пасады займае ў нашай Гуце – і сам ніколі не мог, пэўна ж, падумаць, што пуцёука на курорт, якую ў тэрміновым парадку ўручыў яму прафсаюз на адным, вядома ж, з працоўных франтоў, пераблытае ўсе карты, з ног на галаву паставіць вёску. Атрымалася ж якраз так. Адпраўляючыся ў Адлер, Арынавіч, паколькі чалавек ён адзінокі, прыглядаць за хатай і свойскай жыўнасцю даверыў Трафіму Кіпціку, дэманстраваць у клубе кіно – Ігнату Амерыканцу, а разносіць паштовую

карэспандэнцыю прысніць Ягора Чапуху. Размеркаваўшы, такім чынам, абавязкі, Арынавіч падняў запэцканую шклянку, глянуў на мужчын, у руках якіх было тое ж, што і ў самога, гучна і афіцыйна сказаў:

– Сябры мае! Аднавяскоўцы і аднадумцы! Думаецце, лёгка мне, забяры яго д'ябал, ехаць у той Адлер, каб ён спрах? А трэба. Трэба, браткі! Прафсаюз уважыў мяне як перадавіка вытворчасці, а перадавікамі, самі разумееце, не нараджаюцца. Імі становяцца. І хіба ж я, вось вы скажыце мне, вінаваты, што стаў ім... гэтым... як яго?

– Перадавіком, – падказаў Амерыканец.

– Правільна ... перадавіком, – падхапіў Арынавіч, ён часцяком не ўспамінаў слова, што павінны ісці наперадзе, калі выпіваў звыш нормы. – Дык вы ўжо выбачайце, што ўзваліў на ваны кволыя плечы лішні клопат, але ж Мішкапачастуе вас яшчэ больш, чым сёння, калі вернецца..

– Вяртайся, Мішка, жывы і здаровы, – пажадаў Кіпцік і потайкам хлюпнуў носам.

– Я вам, забяры яго д'ябал, прывязу з таго курорту, вы толькі добра глядзіце тут, каб камар носа не падгачыў, закусіць не скрыль сала прагорклага, а які-небудзь далікатэс, – паабяцаў Арынавіч і пахіснуўся, але яго падтрымаў Чапуха.

– Стаяць! – сказаў Чапуха і вылаяўся.

– У мяне ўсё, – уздыхнуў Арынавіч, па чарзе пацалаваў кожнага з мужчын – па тэлевізары ён бачыў, як гэта робіцца – і не з першай спробы падхапіў чамадан з зямлі, што валяўся на гарышчы з таго часу, калі Мішка ездзіў вучыцца ў горад на кінамеханіка, а цяпер вось і спатрэбіўся. – Чакайце. Мішка, забяры яго д'ябал, на tym курорце спраў наварочае і вам расскажа. Ну, мужыкі, трymайцца тут, а я, так і быць, адчальваю. Пара. Пара ў шлях дарогу-у-у!..

Арынавіч, стараючыся ступаць цвёрда і непахісна, пачыкільгаў у бок крамы, дзе на крузе спыняеца аўтобус.

Кіпцік, Амерыканец і Чапуха ўспомнілі пра шклянкі, у якіх было, пераглянуліся і моўчкі пракаўтнулі пітво.

За Мішку.

3

Раніцай наступнага дня Кіпцік адразу ж прытупаў на свой аб'ект – двор Арынавіча. У галаве камары таўклі мак. Пасля учараашняга. Бывае. На тое і мужык – перахварэць трэба. Але тое, што ён ўбачыў, не ідзе ні ў якое параўнанне з галаўным болем. На Кіпціка касавурыліся, бы жывыя, выбітымі шыбамі вокны. Каля будкі, з якой звычайна выглядваў прагны да людской ласкі лянівы сабака Швагер, ляжаў на траве ланцужок, падобны на бікфордаў шнур, які хтосьці перарэзаў. Гэта яшчэ паўбяды ў параўнанні з курамі, якія, усё роўна як хмаркі на чыстым небе, ляжалі па ўсім дверы.

Схопішся тут не толькі за галаву. Шыбы выбіты... Куры атручаны... Сабака Швагер даў лататы...

– Хто-о-о? – затрос кулакамі Кіпцік. – Забіць вас мала-а-а! Хто-о-о? Не бывшъ казе на вазе. Аднойчы даверылі адказны пост – і на табе, апраставалосіўся. Ну, што я чалавеку скажу? Як у вочу гляну? А збіраўся ж... як і належышъ дакласці. Па ўсёй страйвой выпраўцы. Як у арміі. Па статуту. – Ён прыняў стойку «смірна», прашоргаў затым па зялёной траўцы страйвым крокам, спыніўся, прыклаў руку да скроні. Паколькі адзін палец не выпраміўся, Кіпцік разагнуў яго левай рукой. – Таварыш Арынавіч! За час твайго курорту здарэнняў не адбылося! Куры наняслі два вядры яек... па кулаку кожнае. Не, ты не падумай, Амерыканцаў індык тут не пахадзіў. Добра, што верыш. Хата, значышь, у поўным парадку. Сабака спіць у будцы, на чужых і розных падазроных – шчэрыць зубы і гырчыць. – Але ўспомніўшы, што адбылося, Кіпцік зморшчыўся, махнуў рукой і апусціў азадак на лаву. – І трэба ж!.. Каб знаў, што ўпаду, ляснуся, то сеў бы. Сеў бы, гэта факт.

Хоць на табурэт, хоць у лужу... У лужу? Гм, у лужу... Я што, дурань?

– А то хто ж ты?!— укацілася на падворак Груня, вырачыла на мужа вочы. – Я цябе пасаджу! У такую лужу, паразіт, што не ўстанеш! А божачкі! І пярнатах! А божачкі! Што ж гэта будзе? І зваліўся ж ты на маю галованьку, Кіпцік праклягушчы!

Кіпцік, скасіўшы вочы, глянуў на жонку, паспрабаваў прыступнүць нагой, але пабаяўся, і толькі ціха сказаў:

– Ш... ша. Ш... ша.

А Груня, не звяртаючы на мужа ўвагі, екатала:

– І павылазілі б у мяне вочы, калі я за цябе замуж у сельсавет ішла! Колькі жыву ад мук-страданняў не пазбаўлюся! З даўгоў не вылезу! Знімай штаны!

Ад пачутага Кіпцік ікнуў і паморшчыўся:

– Ты што? Ты што?

– Знімай!

– Я ж, Грунечка, пільна вахту нёс, – здрэйфіў Кіпцік, бо ведаў, што з ягонай Грунай жартачкі кепскія. – Не спаў. Не. Ага.

– Брэшаш!

– Клянуся, сонейка маё!

– Каб не дрых – усцярог бы!

Кіпцік прыгворна скрывіўся, развёў рукамі:

– Не атрымалася – вось... Але стараўся. Заўваж: стараўся! Адно вока заўсёды цёр, каб яно з другога прыклад не брала. Так-так, Груня. Павер, сонейка...

– Ці ты, можа, не ў гэтай хаце адно вока цёр? У Лідкі, можа, цёр? – Груня выпяла грудзі, прыступнula нагой, чаго пабаяўся зрабіць колькі хвілін назад сам Кіпцік, замахнулася праўшой. – Ну, у каго пытгаюць? Язык праглынуў?

– Што ты! Што ты!

– Знімай штаны!

– Ох і смала ж ты, жоначка! Ну навошта знімаць штаны? – Кіпцік таптагаўся на адным месцы, паказваў вачмі на браму і рэдзенькі паркан. – Светла.. Дзіркі ж вунь...

Але ж хіба Груні што дакажаш, і яна працягвала сваё:

– Навошта, пытгаеш, знімаць штаны? То скажу, так і бысь: я імі вокны затыкну-заканапачу. «Светла», «Дзіркі ...». Ты пра шыбкі думай!

– Не хопіць маіх штаноў... портак.. ага. Гэта каб тваю спадніцу ўзяць. Яе б хапіла. З гакам, – выдыхнуў з сябе Кіпцік.

– Ой, людзі! – З лёгкім дакорам заківала галавой Груня. – Ён яшчэ і хвост петушыць, Кіпцік мой. Вы чулі? Ой, людзі! Адны ж страты... з табой, а не жышцё! Цыфу!

Нічаго не паробіш, трэба ісці на прэмірэнне. І Кіпцік, хоць і з цяжкай галавой, гэта разуммее:

– Ты... ягадка мая балотная... квегачка палявая... не псуй нервовую сістэму... а ўсё астатніе – прыкупім. Усё прадаецца, а нерви ў вялікім дэфіцыце. Ёсць у краме і шкло, і... і...

Жонка ж на яго, здаецца, зусім не зважала, яна, хутчэй за ўсё, прыкідвалася, у што абыдзецца для сям'і мужавага вартаніўцтва і ад гэтай думкі жанчыне было млосна.

– А божачкі! – скрыжаваўшы на грудзях рукі, соўгалаася па двары Груня. – І навошта Мішку Арынавічу іх столькі разводзіць было, нясушак тых? Адзін жа жыве, адзін! А навошта яму таго сабаку пляшывага было трymаць? На маю, на маю галованьку. Колькі б ён сам тых курэй і яек з'еў? Каго карміць збіраўся?

– Горад! Хвала і слава Арынавічу! – торкнуў угору рукой Кіпцік, а другой круціў у кішэні жонцы дулі.

– Менш гавары – больш пачуеш, – уладарна сказала Груня.

– Гавары не гавары – труба дзела, – паморшчыўся Кіпцік. – Труба. Хоць сікісъ-накісъ, хоць накісъ-сікісъ. Ну што цяпер – паміраць?

– Ты памрэш! Ты мяне хутчэй у труну загоніш!

– Я ж... Я ж, Грунечка, люблю цябе... ага... кахаю нават... –
Кіпцік пацалаваў паветра. – Усім сэрцам.. душой...

Груня раздражнёна затрэслы галавой:

– Дзе яно, тваё сэрца? А душа? Эх ты, Кіпцік! Марнатравець
ты . Шалапут.

– Во, во, дагаварылася, – крывая ўсміхнуўся Кіпцік. – Да
дай мне толькі зубы ўставіць. Ух! Я табе тады ўсю маладосць
вярну. Ага.

Груня падставіла да вуха мужа сваё:

– Што-што-што?

Кіпцік адварнуўся:

– А ты пра шкло нейкае. Пра курэй. Пра Швагра. Да хай
яно ўсё гарам гарыць! Адкінулі капыты – туды ім і дарога!

– Не, вы чулі? Вось так і ўсё жыщё. Зробіць – і выкіне.
Раскідон!

– Хто гэта раскідон? Я? Гаўкай ды не кусай. Мне, думаеш,
соладка, калі так вось ўсё... кісь-накісь... Шурупіць трэба. А ты
жменямі соль на балячку... Эх, жыщё!

– Соль? Я табе падсыплю яшчэ і не того. Вось прыйдзем
толькі дадому...

– А я не пайду!

– Чаго ж так?

– Ты мне сюды дыгету прынось, а я з вахты ні на крок. –
Кіпцік прыступнүу нагой, нібы цвік убіў абцасам. – Тут стаяць
буду. Падпільную, нікуды ён не дзенецца, супастата. Ён жа не
ўсё яшчэ пашкодзіў. Даҳ цэлы, на верандзе вунь шыбкі
цалюткія... прыйдзе. А я яго – цап! I за каўнер! Ідзі, ідзі,
галубчык, сюды! Давай, давай! Злачынцу заўсёды цягне на тое
месца, дзе набедакурыў. Ты мне, Груня, сюды харч пастаўляй,
сюды...

– А курэй скубі і еш, – сказала Груня і патупала на веранду.

Кіпцік моўчкі склаў курэй у кучу.

– А тут што робіцца! А тут! – пачуў ён пагрозлівы жончын голас з веранды. – А бутэлек! Не пераступіць! Дык вось ты чым тут займаўся, вартаўнік ліпавы?

«Трэба было б прыбраць», – падумаў Кіпцік, а жонцы крикнуў:

– Ды не мае гэта! Не мае!

– Ты прызнаешся. Як рабіць што карыснае – язва, а жлукціць – масцір. Дыету яму сюды прынось... Я пакажу табе дыету – усё астатняе жыщцё ікацца будзе.

– Якая цешча, такая і дачка, – бурківа сказаў Кіпцік.

– І канъяк грузінскі піў! І канъяк!

– Ад сабакі блін не з'яся.

– Адзін сурагат. І адкуль жа твойму здароўю быць, п'яніца ты з першай шарэнгі?

Бутэлькі паляцелі на падворак. Кіпцік сеў каля кучкі курэй, закурыў, і працягваў весці перапалку з жонкай:

– І кот бы піў, каб хто наліў.

– І колькі іх выкідваць можна? Ай-я-яй! Вось ты тут чым займаўся, вартаўнік без стрэльбы. Каб на цябе радыкуліт да язвы ў прыдачу! Каб на цябе сто хвароб адразу прыляпілася!

– Што мне сёння, то табе заўтра.

Груня выглянула з веранды:

– А гэтую прыгожую пляшку дзе ўзяў? У нашай краме такіх спакон веку не вадзілася. Чаму маўчыш? У цябе пытаюць!

– Я ж кажу: не мае, – лагодна мовіў Кіпцік. – Я што – у горадзе калі быў?

– Няўжо Мішка так п'е? – уразілася Груня і прыщіхла.

– Не ведаю, – паціснуў плячыма Кіпцік. – У сведках не лічуся. І сваіх не выдаю таксама. Ляжаць – няхай ляжаць. Есці не просяць. Вось прыедзе Мішка, здасыці пляшкі – і купіць курэй. А ты расквакталася-раскудахталася. А хочаш і я здам. Адважуся – і здам.

Гэтая ідэя спадабалася Груні:

- А што? І здай, і здай, Кіпцічак, Атракімка мой...
Кіпцік паскроб за вухам, сумна сказаў:
– Мая тут усяго адна...
– Усё ж піў?
– А я што – святы? І рот у мяне ёсць. Бачыш? – разявіў рот.
– Няйначай самая вялікая бутэлька – твая? Вось гэтая?
– Мая маленъкая. Чакушка, – прыплюснуў вока Кіпцік.
– Каму галаву тлуміш? Дзе ты бачыў, каб цяпер маленъкія выпусккалі? Дзе? Піць дык піць. Піце, людзі, атруту. Хутка пачнудць, відаць, у трохлітровых слоіках гарэлку прадаваць. Як сок бярозавы. Во ўжо дзе мужыкам радасці будзе – пакуль жа дно не ўбачыше...

- Кіпцік пасмялеў:
– Цябе спыніць ці сама на тормаз націнеш? Ты лепш бы схадзіла ў краму. Нядобра ўсё ж атрымліваецца...
– Ты пра што? – насцярожылася Груня.
– Жывыя істоты куры. Памянуць трэба. Памянем, а тады я і прыкапаю іх. Чын па чыну. Ну, чаму стаіш?
– Маўчаў бы ўжо, ёлуп! Маўчаў бы! Такога натварыў, а яшчэ і язык уроце варочаецца! Хапае ж во сумлення!
– На тое і вір: калі і ўмелага закруціць, а калі і няўмелага на бераг выкіне.

- І раптам, як гэта часта бывае ў апошнюю хвіліну, Груні прыйшла ідэя. Чарговаяя. Яна ўспляснула рукамі:
- Кіпцічак мой! Пачакай! Не спяшайся! Пачакай, родненъкі! Ты ніяк курэй закапаць надумаўся?
- Ну. Акурат так.
- Не дазволю!
- А што, ты іх есці будзеш? – тут ужо сур'ёзна спытаўся Кіпцік.
- Выклікай міліцыю, няхай акт складаюць, злачынцаў шукаюць, – цвёрда і пераканаўча сказала кабета.

Кіпцік не на жарт задумаўся:

– А што? Але не, не трэба, мусіць. Атрад, думаеш, іх тут, злачынцаў? Я сам яго знайду...

– Ты?! – жонка нават засмяялася.

– Знайду – не адступаў Кіпцік.

– Не смяшы курэй... Цьфу! Людзей не смяшы. Ты знайдзеш. Ты зубы свае раніцай шукаеш, а ці заўсёды сам знаходзіш? Сышчык!

– Калі захочаш выщаць сабаку, то друк знайдзеш, – сказаў Кіпцік і ўспомніў пра сабаку, пачаў клікаць. – Швагер! Швагер! На-на-на!

– Слухай сюды, «на-на-на», – тузанула мужа за рукаў Груня.

– Рабі так, як я табе раю: бяры, Кіпцік, адну чубатку, для экспертызы, сядай на аўтобус і ляці ў міліцыю. Ну, уявім, знайдзеш ты сам? І што далей? Пальцам крыўым сваім паківаеш – і ўсё, увесь разлік. Ударыць нават нельга. Пысу намыліць. Закон не на тваім баку. А так яны, міліцыянеры, прымусяць злачынцу і за курэй заплаціць, і за шыбкі. Зразумеў?

Кіпцік уважліва выслухаў жонку, зноў паскроб за вухам, памяркоўна сказаў:

– Больш грошай праездзіш у тую міліцыю, чым каштуюць усе атручаныя куры і шыбкі разам узятых.

– Едзь! – прагучай, як стрэл, над ягонымі вухам голас Груні.

– Можа не трэба? – адхрышчваючыся ад жончынай ідэі, паглядзеў на яе сумнымі вачыма Кіпцік. – Няўжо ў нашай Гуце я таго супастата не знайду? Дзе ён тут можа скавацца? У якім кусце? Пад які корч галаву засуне, га?

– І што ты за чалавек такі, Кіпцік? Хоць кол на тваей лысай галаве чашы, а ты адно і тое ж. Ну шукай, шукай, а я пабачу... хоць не ўсіх людзей ваўкі паелі – ёсць яшчэ, можа яны і дапамогуць. Як жа ты адзін на чистую ваду таго злачынцу выведзеш, гора ты маё? – Груня прамакнула слязінку на шчацэ

ражком хусткі. – Шукай, Атракімка, шукай яго, гада. Ну гэта ж трэба так нашкодзіць, людцы родненъкія! Гэта ж трэба!..

Кіпцік узяў рыдлёўку, запіхнуў курэй у меж, ускінуў на плячо.

– Не заўсёды добра сеўшы добра едуць, – сказаў жонцы. – Ён у мяне прыедзе. Я ў канец агарода, на выган. Курэй прыкапаю. А ты тут павартуй. Дажыліся – не пакінеш на пару хвілін жытло. Нехрысці. Толькі Швагер, калі заявіща, можа цябе напалохацца і зусім збегчы. Ты ўжо ласкова, ласкова з ім. А калі будзеш гыркаць, як на мяне, то памінай чым звалі. Сабака табе не я. А лепш у хаці сядзі і ў акно назірай... у разбітае... вунь у тое... у крайняе... З яго ўвесь двор – што на далоні.

– Куды ўжо назіраць цяпер, Кіпцік ты недароблены? – Груня узбурылася на высокі ганак, цяжка ўздыхнула, махнула на мужа рукой. – Нясі ўжо курэй. Нясі. Цікава толькі мне, як ты перад Мішкам, ёлуп, апраўдаўца будзеш?

Кіпцік ужо не чуў яе слоў – ён шыбаваў па агародзе з межам на плячах, а рыдлёўку выстаўляў наперад, бы сляпы – кіёк...

Хто ж і сапраўды напракудзіў? Цяжка сказаць, як і цяжка здагадацца, каго ж западозрыў Кіпцік і знайдзе ці не ён таго, каго шукае?

Аднак пошуку пачаліся. Кіпцік сядзеў за сталом у Мішковай хаце, насупраць яго Груня. Тут жа на стале стаяў збанок з квасам, ляжала ручка на чыстым аркушы паперы ў клетачку.

– Пачнём? – паглядзеў на жонку Кіпцік.

– Паехалі! – махнула рукой кабета.

– Куды едзем? На Ганчароўку?

– Не, не, Кіпцічак, не. Пачынай са сваёй вуліцы. Ворагі заўсёды побач. Яны – перад вачмі мітусяцца, таму мы іх і не бачым.

– Слухаюся, – Кіпцік узяў ручку, падсунуў бліжэй да сябе аркуш. – Маруся? Маруся не нашкодзіць – сама ледзь поўзае, куды ёй. Гэта яе сын жывы ці не?

– Памёр, відаць, раз не паказваецца да маткі, – міргнула Груня.

– Далей у нас Макар ідзе. Макар адпадае. Кум.

– Пад маркай қумаўства можна такога нарабіць, што ўвесь свет ад здзіўлення перавернецца. Прыгледзіся, прыгледзіся да яго уважлівей. Чуеш?

Але Кіпцік не чую – ён ўжо нацэліўся на іншы аб'ект, таму залыпаў вачыма на жонку:

– Па... пачакай, а як ты да Петрака ставішся?

Груня, мабыць, і думаць не магла, што сусед кепскі чалавек, здолны нашкодзіць, яна прыгадала нешта прыемнае, ад задавальнення самі замгнуліся ў яе вочы, а на твар набегла салодкая, як скрыль мёду, усмешка.

– Ну... у цэлым... чалавек ён уважлівы... прыгожы... – выдыхнула яна з сябе, пазяхнула і паляпала па губах пальцамі.

– Стоп! Стоп, Груня! Не сваволіць! – Кіпцік ва ўсім гэтym улавіў нешта нядобрае і паківаіў кабеце жоўтым ад махоркі пальцам. – Не ў тым плане цікаўлюся. Наконт шкоды цікаўлюся. Пра ўсё астрагніе забудзь. Дык, як ты да Петрака?

Груня кашлянула, кіўнула галавой:

– А-а, у гэтym... У гэтym... Пятрок, значыць?

– Пятрок, Пягрок.

– Калі ў гэтym плане, то не ведаю, што і сказаць...

Пакуль жонка падбірала патрэбныя слова, Кіпцік ужо вынес суседу прысуд:

– Ён! Ён, паразіт! Пятрок! У мяне пяцёрку прасіў? Прасіў.

Груня насцярожылася:

– І ты яму не даў?

– А я яму не даў. Не даў. І вось – фінал.

– Правільна – адпомсціў. Ён, дарэчы, што табе ўзамен паабяцаў?

– А тое і паабяцаў, што, кажа, бутэлька як бутэлька, а ты мяне яшчэ не аднойчы ўспомніш. Табе, кажа, яшчэ не раз ікнечца, – Кіпцік і сапраўды ікнуў, спалохана глянуў на жонку.

– Бачыш, пачалося?

– Пазнач Петрака крыжыкам, – парайла Груня.

– Пазначаю, – Кіпцік паставіў крыжык, ікнуў. – Чорт рагаты, га! Бачыш? Пазначыў і ікнуў. Ікаецца, каб яму!.. Лепш бы я тую пяцёрку презентаваў яму.

– Не памрэш, калі паікаеш трохі, – штурханула Груня ў плячо мужа. – Далей, далей глядзі!

– Ага. Далей Сцяпан ідзе. Сцяпан можа і не можа. Скрытны ён чалавек. Хоць і нашкодзіць, а не прызнаеца. А можа яго іншым метадам узяць? – Вочы у Кіпціка раптам загарэліся, бы лямпачкі.

Адразу ж успыхнулі яны і ў Груні:

– Якім, Кіпцічак мой?

– Шклянку яму наліць – і адразу, як піць даць, развязжацца ўзык. Збегай, вазьмі бутэлечку.

Вочы-лямпачкі ў Груні адразу пагухлі, яна сумна сказала:

– Ну які ж са Сцяпана злачынца? Ды ён і не дадумаеца да такога. У яго цэбар, а не галава. Пусты перавод фінансаў. Далей, далей ідзі, Кіпцік. Ды варушыся, варушыся!

Кіпцік зморшчыўся, але нічога не заставалася рабіць, як напружыць памяць, прыгадаць, хто жыве за Сцяпанам.

– Іду, іду далей, – ківаў ён галавой. – Далей... Вокны забіты... забіты... забіты... крыж-накрыж... Хоць музей рабі пад адкрытым небам. – I ён раптам ускочыў з табурэткі. – Павел! Павел Струк! Ён! I ведаеш, за што на мяне камень носіць?

За што камень носіць на Кіпціка Струк, Груня так і не даведалася, – зайшла Клаўка, і пачала без уступу, нараспей:

– Што гэта я чула! Скажы каму – не павераць. Няўжо, дзядзька Кіпцік? Га, цётка Груня?

Груня агрэсійна нацэліла на Клаўку вочы:

– А што ты чула, лахудра? А што ты чула? Нам, можна сказаць, – гора, бяды, а ты – чула!

Кіпцік, каб не даць разгарэцца полымю, цыкнуў на жонку:

– Ша! Цішэй, цішэй, Груня. Не разганяйся. Цябе тады не спыніш.

– Ты каго абараняеш? Ты каго?.. – натапырылася Груня.

– Ну, будзе, будзе, бабы! – суцешыў Кіпцік жанчын. – Не да вас.

А Клаўка, сядаючы, паціснула плячыма:

– А хіба я вінавата? Толькі і размоў у вёсцы пра курэй... пра собаку... пра вокны.

Груня супакоіла сябе:

– Здавалася б, свае людзі, а языкамі мянцяць. І не стомяцца ж!

– А што людзям яшчэ рабіць? — паправіла хустку на галаве Клаўка. – Не ўсё ж на градках поўзаць. І пагаварыць хочацца.

– Знойдзем! З-пад зямлі дастанем! Я сама распраўлюся з супастатам! На ўсю катушку! – дала адчуць Клаўцы, а заадно і ўсёй вёсцы, Груня, што тут не хаханькі ім.

Кіпцік жа запэуніў жонку:

– Веру, веру, маладзіца.

А да Клаўкі звярнуўся з пытганным:

– Інструмент з сабой?

Клаўка ўздыхнула, палезла пад сукенку па карты, дастала іх, выдыхнула з палёгкай:

– Як знацё было, што спатрэбяцца.

– Прыкінь-ка на іх. Што яны скажуць, цікава? – папрасіў гаспадар хаты. – Ты не крыўдуй, Клаўдзія, не крыўдуй. Груню таксама зразумець трэба.

– А мне што? – хмыкнула Клаўка. – Хіба ж я гэта вартавала? Мая хата з краю. Скажы каму – не павераць. Дзівосі!

– Праз тыдзень-другі ўжо і Мішка, мусіць, вяртаемца. Чужая дні хутка ляцяць. Паспець трэба знайсці. Ой, гора! Хоць бы цятнік зламаўся!.. – Груня паморшчылася, як ніколі раней.

Кіпцік падбадзёрыў:

– Паспееем, паспееем, маладзіца. Ну-ну, Клаўка!

Клаўка расклала карты, бубніла нешта сабе пад нос, а тады сказала гучна:

– Выпадае табе, дзядзька Кіпцік, дарога...

– Я ж і кажу яму: едзъ, дурань стары, у міліцыю, – ажывілася Груня. – Бачыш, і карты пра тое ж самае. Неслух!

Кіпцік прыклаў палец да роту:

– Ша!

– Казённы дом... – працягвала Клаўка.

У Груні ажно вочы пабольшалі:

– Няўжо Мішка ў суд падасці?!

– Без панікі, Груня! Ну-ну! – Кіпцік перавёў позірк з жонкі на варажбітку. – Мішка не такі.

– Чакае цябе, дзядзька, сур'энная размова з пікавым каралём...

– Гэта Мішка... Мішка, – прашаптала роспачна Груня і скрыжавала рукі на грудзях.

Кіпцік папрасіў у Клаўкі карту, паднёс яе да вачэй:

– Ён... Арынавіч... Яго, яго валасы на карце. І чуб такі... калі там, на курорце, не абалванілі. Бяры карту. На. – І ён падаў Клаўцы карту, і сам сябе падбадзёрыў. – А што, хіба я ніколі не размаўляў з Мішкам? Знойдзем, знайдзем агульную мову.

– Працягваць далей, ці і так усё зразумела? – падняла вочы на Кіпціка Клаўка.

– А што зразумела? – не пагадзілася Груня.

– А нічога не зразумела! – Кіпцік тузануў Клаўку за рукаў. – А чым усё скончыщца? Чым? Мне заўсёды канец цікавы... хвокус-мокус. Га?

– Канец і мне цікавы, – засвяціўся твар у Груні.

Клаўка ўздыхнула:

– Усё наладзіцца... пасвятлее і пацяплее ў вас на сэрцы пасля размовы з каралём...

Кіпцік пераможна глянуў на жонку:

– Ну! А ты мне – едзь! Куды ехаць? Навошта? Хто нас дзе чакае? Я сам яго знайду. Дзякую, Клаўдзія. Дзякую. – Патрос ёй руку.

– Няма за што дзякаваць. Рада была памагчы.

– Ты такая, ты добрая, калі трэба, то заўсёды побач, – настрой у Кіпіцка ўзняўся, і ён не вупускаў руку варажбіткі са сваіх дзвюх.

А Груня нават прапанавала ёй:

– Можа паснедаеш з намі? Я тут Кіпціку свайму прынесла... – кінула на мужа такі позірк, што таму нічога не заставалася, як прыплюснуць вочы і паскрэбсці за вухам.

Клаўка заўпарцілася:

– Да я ж съгая, што вы! Слесар мой так добра гатаваць навучыўся, што і ў рэстаранах так не ўмеюць. Асабліва смачная ў яго зразы атрымліваюцца. Пальчыкі ablіжаш!

Пра тыя зразы Кіпцік уставіў сваё меркаванне:

– Яно... гэтая... зразы... ага.. Якой толькі заразы не прыдумаюць, а для мяне ўсё роўна катлета.. Сучасная. Худая. І кіслая. Ты яе туды, яна – назад... Як парсюка ў хлеў заганяеш.

Груня ж чамусыці агрызнулася на мужа:

– Ты еў! Баламут! Не дасці во чалавеку і слова сказаць. Заўсёды свой нос усунеш. Цьфу!

– Што было, тое было. Харчаваўся і ў рэстаранах. Ведаю, што там і як. Да твойго ведама, старая, як ужо добра падхарчаваўся, адна мяне на круг запрасіла...

Клаўка засмяялася. Гэта падняло настрой Кіпціку, ён баўдалей:

– А чаго? Я і цяпер, калі б ля грубкі пагрэць...

– Дык ты што, хочаш, каб я цябе пагрэла? – Груня пачала шукаць вачыма, чым бы пагрэць яго, старога балбатуна. – Дзе тут які драч, га? Ты, відаць, даўно хочаш, каб я цябе пагрэла?

Кіпцік замахаў рукамі:

– Маўчу-маўчу-маўчу!

Працягваючы ўсміхацца, Клаўка сказала:

– Ну добра, пабягут я. Сёння кіно ў нас. Прыходзыце ў кіно.

– Тут свайго кіно хапае, – Груня кіўнула на Кіпціка. –

Кіншчык вунь сядзіць!

Калі Клаўка, якой Кіпцік потайкам памахаў рукой, знікла за дзвярыма, Груня зняважліва плюнула ёй услед, хмыкнула:

– Кабыла! Выгуляеца за дзень, а тады брындае з хаты ў хату. «Скажы каму – не павераць»! А ты не кажы! А ты маўчи! Білецікі ў клубе прадае. Дзве гадзіны ўсяго робіць. А старым – вілы на плячо!

Скасіўшы вочы на жонку, Кіпцік заўважыў:

– Ты ў гэтую палітыку не лезь.

– А што – не так? Маладыя побач налегцы ідуць, а старыя, бацькі іхнія, воз цягнуць.

– Не мая палітыка.

– Адсталы ты чалавек, Кіпцік, а яшчэ ў рэстаране харчаваўся.

– Было!

– Тоё, што было, мала радасці нясе. А вось што будзе – цябе гэта не хвалюе?

І Кіпцік, спахапіўшыся, гукнуў:

– Павел! Павел! Струк! Струк! – вытрымаўшы паўзу, прашаптаў задумліва і няўпэўнена. – Няўжо Павел?

– А ён за што на цябе зуб має? – падняла вочы на Кіпціка жонка.

Той вырачыў на кабету вочы:

– За тое, што на цябе меў у маладосці.

Груня адварнулася.

– Во-во! Адварнулася! Праўда вочы рэжа.

Груня раскашлялася.

– Ад праўды і кашаль душыць. Не кашаль, а я цябе павінен душыць. Я!

Ну што ты скажаш гэтаму Кіпціку? Груня прыпомніла, што грэх быў, але за даўнасцю часу, як кажуць, суду не падлягае, таму скарыстала сваю бабскую хітрасць: мякка абняла дзеда за шию, горача зашаптала яму на вуха:

– Кіпцічак мой родненькі! Няўжо я цябе на каго памяняю?

Дзе я яшчэ такога прыгажунчыка, такога дурненъкага знайду?

Кіпцік растаў, як камяк снегу, таму на «дурненъкага» не звярнуў увагі, і заплюшчыў вочы: хораша як! А жонка лашчыла яго далей:

– Ніколі! Ніколі я цябе не памяняю! Што ты! Ты менш толькі людзей слухай... Ну іх! Бачыш, як нашкодзілі яны нам?

Знаходзячыся яшчэ пад жончыным пінозам, Кіпцік матлянуў у паветры кулаком:

– Вось і я ім: Груня не такая! Груня – кавалак золата! Брыльянт! Груня мяне, адзінага, любіць і галубіць. Я правільна гавару?

– Правільна, правільна, – яна пагладзіла мужа па лысай галаве.

– Толькі мяне... адзінага... Назаўсёды... – Ён дакрануўся рукой да того месца, дзе яшчэ не астыў пацалунак. – Трымаецца... Шчака ажно пацяплема... Быццам скавародка... Я на сёмым небе... Я лячу... лячу... лячу я!

Груня нарэшце лёгенька адштурхнула Кіпціка ад сябе, ледзь чутна сказала:

– Палётаў – хопіць... – і падсунула да сябе спіс.

Прачнуўся, здаецца, і Кіпцік, ён заміргаў вочкамі, і сказаў пагрозліва, але памяркоўна:

– Дзейнічаем! Канешне, злачынцу так праста не возьмеш... К-хе, к-хе... Сіла трэба для таго, каб узяць. Аднак жа... – Ён праглынуў сліну, – сілы ў мяне засталося... сама ведаеш... на два разы пшыкнуць. Другі дзень ужо не корміш. Чым браць буду? Лозунгам?

На стале ў момант аказаліся слоікі з ежай. Іх выставіла з сумкі Груня. І сказала, паказваючы рукой на стравы:

– На здароўечка, Кіпцічак мой! На здароўечка! Дзеля нашай агульной справы. Жры! Цьфу ты! Еш, еш, ягадка-а-а!

Кіпцік працягнуў руку да жонкі:

– Ручнік!

– Дам, дам табе і ручнік! – Груня падала. – Калі ласка! Калі ласка!

Кіпцік закруціў ручнік, быццам шалік, вакол шыі, і пачаў прагна есці. Жонка сядзела насупраць яго, падпёршы падбародак далоняй, захаплялася мужам, на поўным сур'ёзе мовіла:

– Ты як пан у мяне. Як пан.

– Які пан, Груня? – не адрываючыся ад слоіка з пражаным салам, падхапіў гаворку Кіпцік. – Пану да мяне яшчэ цягнуцца ды цягнуцца. Я – следчы! Га?

– Хай, хай следчы...

– Дакажу! Дакажу, хай не думаюць, маць іх іці! К-хе! На палец барадаўка – і тое прыбаўка. Цяміш? У бюджет!

– Я заўсёды ведала, што ў цябе на плячах не качан капусты, – падбадзёрыла Кіпціка жонка. – А галава!

– Галава, галава, так, – пагадзіўся Кіпцік. – Будуць авечкі съityя і сена цэлае.

А Груня зажмурыла вочы і соладка прамовіла:

– Я ж і забылася зусім... я ж і забылася...

Кіпцік адразу скіраваў позірк на сумку, прасвідраваў яе вачыма:

– Што ў цябе там? Ні чэміргес?

Не звяртаючы на яго увагі, жонка працягвала:

– Я ж і забылася... Калі хочаш з мужыка вышіснуць што-небудзь карыснае – яго спярша накарміць трэба. Харчуйся, харчуйся, родненькі мой сышчык!

Таго, на што разлічваў Кіпцік, у сумцы не аказалася, і апетыт у яго прапаў, хоць жонка і працягвала гладзіць па галаве...

4

Пакуль Кіпцік еў ды запіваў малаком, а потым яшчэ і яшчэ заглядваў у свой спіс, Амерыканец дэманстраваў у клубе кінафільм. Новую спецыяльнасць ён асвоіў даволі хутка. Апаратура яго слухалася, нібы шчанюк гаспадара. Праўда, Амерыканец націскаў толькі на тыя кнопкі, якія паказаў яму перад ад'ездам на чарговым інструктажы Мішка. Націнеш, вучыў той яго, на любую іншую, заваліш усю справу. Абсвішчуць. Не націскай на лішнія... Не трэба... І пакуль усё... цьфу-цьфу-цьфу!.. ішло добра. Ніхто не меў прэтэнзій да новаспечанага кінамеханіка

Запусціўшы апаратуру, Амерыканец вышер насоўкай узмакрэлы лоб і шчасліва ўздыхнуў:

– Фу ты, га! Закруцілася! Завярцелася! – ён глянуў у акенца.

– Парадак! Ну, усё... Засталося мала. Сем патоў з мяне выходзіць за адзін сеанс. Яшчэ трохі – і здаю Арынавічу і апаратуру, і план. Трымай, Арынавіч! Па ўсіх паказчыках цябе ў перадавікі вывеў. Граматы... Прэміі... Падзякі... А што, цікава, мне будзе? Апельсін абхазскі?

Не паспей ён пагаварыць як след сам з сабою, калі ў акенца ўварвалася тупаценне ног, свіст і галасы, ад якіх Амерыканцу зрабілася млосна. Як жа, крычаць: «Амерыканца – на мыла!», «Партач!», «У-лю-лю-лю-ю!». Кінамеханік не на жарт разгубіўся.

Ён глынуў з графіна вады, і адчуў, як закружылася галава:
«Няўжо ўсё? Няўжо?.. А можа пранясе? Ці ўсё – канец?»

А тупаценне ног было зусім блізка. Амерыканец, прадчуваючы нядобрае, накінуў на дзверы зашчапку, а сам схаваўся за кінаўстаноўку – заняў абарону. Калі на дзвяры пасыпаліся удары, ён падкасаў рукавы і прыняў стойку «жывым не дамся!».

– Адчыніяй, абманшчык, хлус імпартны! – пранізаў драўляныя дзверы крык.

Амерыканец загадаў сам сабе:

– Не адчыніць! Трымацца! Трымацца да апошняга!..

– Што напісаў на афішы, а што паказваеш? – дапытваўся хлапчына сваім пагрозлівым голасам. – Будку перакулім, калі не вернеш грошы! Бярыцца за вуглы, хлопцы!

– Гэй вы там, паасцярожней! – Амерыканец пагразіў пальцам. – Паасцярожней! Не вы ставілі будку! Не вы!

А потым Амерыканец уздыхнуў з палёгай, бо хлопцы памалацілі кулакамі ў дзверы, паабяцалі сустрэцца з кінамеханікам на вуліцы – і зніклі. Амерыканец зноў прамакнуў лоб насоўкай і пачаў суцяшаць сам сябе: «Хацеў жа як лепш. Для плана стараўся. Для дзяржавы». Ён паглядзеў у акенца, у глядзельнай зале нікога не было, і выключыў апаратуру. А ўслых сказаў:

– Вось і ўсё кіно. Прыйзяmlіўся ў Еўропе, такія справы!..

Прыбегла Клаўка. Амерыканец не адразу адчыніў ёй.

– Ды адна я, адна! – запэўніла білецёрка, а калі апынулася ў кінабудцы, з дакорам глянула на старога. – Што ж ты нарабіў, дзядзька Ігнат? Клуб пусты.

– Г... грошы ў цябе? Не адабралі? – талопіў позірк на Клаўку Амерыканец.

– А то дзе ж яшчэ! Куплі білеты – хай глядзяць.

– Правільна. Багата грошай?

Клаўка кіўнула: ага.

– Тады не журыся. Тады жывём. Ну, чаго галаву павесіла? А калі мы дадатковы план прынялі, га?

– Як гэта? – здзіўлена глянула на Амерыканца Клаўка.

– За адну змену – восем норм. Усе бяруць, а мы што – лысыя?

– Быццам бы не...

– І я гавару: не лысыя, – Амерыканец рассмяяўся.

Усміхнулася і Клаўка:

– Скажы каму – не паверыць. Эх, дзядзька! Усё гэта і добра, і дрэнна. А каму ж мы заўтра кіно будзем паказваць? Хто прыйдзе? А паслязаўтра? Не павераць нам больш людзі, хоць фільм і на самай справе індыйскі будзе...

Амерыканец пасроб за вухам:

– Рэклама падвяла. Цяпер усюды гэтая рэкламы. Я сабе гадзіннік па рэкамендацыі газеты купіў, а ён дзень ідзе, два на месцы стаіць. У газетах жа друкуюць рэкламу вялікім літарамі, а я ўсяго-наўсяго на паперцы напісаў, што фільм індыйскі... для вузкага кола.

– Але ж ведаў, што наш фільм?

Амерыканец вінавата апусціў галаву:

– Не трэба было б...

– Для цябе ж стараўся, Клаўдзія! – Амерыканец прыклаў руку да сэрца. – Для Мішкі, курортніка нашага. Для плана. Для дзяржавы.

– А бачыце, што атрымалася?

– Калі ж фільмы пайшлі ў апошні час – што блізнюкі. Нават і артысты адны і тыя ж у іх здымоўца. Чым заманіць людзей? Якім метадам? Вось і асмеліўся я прапрэкламаваць...

Клаўка махнула рукой:

– Добра! Што будзе, таго не мінуць. Зачыній будку, дзядзька. Пайшлі дахаты.

– Ты ідзі, дзеўка, – замахаў Амерыканец. – А я тут яшчэ пабуду крышачку. Справы ёсць.

Клаўка знікла. Амерыканец, правёўшы яе позіркам, накінуў зноў на дзверы зашчапку, кінуў на падлогу пінжачок і лёг. Ляжаў і бубніў сабе пад нос:

– Дзякую сказаі б, нехрысці, што хоць з хат павышагваў... адзін на аднаго паглядзелі... пра жыццё папыталаіся... Дык не: на мыла... на мыла...

Амерыканец захрап.

5

Прайшло яшчэ некалькі дзён. Усё бліжэй і бліжэй час вяртання Арынавіча. А ў Кіпціка, па ўсяму відаць, нічога не скранулася з месца. Ён сядзіць на лаўцы з кійком, які служыць яму, мусіць, зброяй. Твар заклеены лейкапластырам. Паранейшаму не зашклёныя вокны, няма сабакі Швагра – ланцужок накінуты на будку. Кіпцік пасля таго, што здарылася на аб'екце, які ахоўваў, нясе вахту надзвычай пільна, пад вачамі ажно пісяжкі з'явіліся ... А мо ад чаго іншага яны? Кіпцік сам ведае, ад чаго. Вось і цяпер ён змагаецца са сном, клюе носам, і каб не крокі перад ягонымі аб'ектамі, ён, безумоўна, задрамаў бы. Аднак ускочыў, прыставіў да нагі дручок, нібы вартавы віントоўку, і падаў каманду:

- Стой, хто ідзе?
- Амерыканец! – пачулася з-за брамы.
- Амерыканец на месцы, астагнія – да мяне! – запатрабаваў Кіпцік.

– Я свой Амерыканец. Савецкі.

– Праходзь, – дазволіў Кіпцік, а калі Амерыканец паказаўся на двары, паведаміў. – Вахту нясу. А табе што трэба?

Амерыканец доўга нічога не гаварыў, сноўдаўся па двары ўзад і ўперад, а толькі тады, расцягваючы гукі, сказаў:

- Чуў ці не?
- Гледзячы што. А ты – чуў? – у сваю чаргу націнуў на тое, што балела, Кіпцік.
- Чуў.

– І я чуў.

Яны селі на лаўку. Закурылі.

– Што рабіць будзем? – першы падаў голас Кіпцік. – Думаў знайду супастата, а ніхто не прызнаеца. Хоць кожнага за каўнер бяры.

– Ты, бачу, некага узай? – нясмела папытаў Амерыканец і кіўнуў на лейкаластыр, што заняў большую частку Кіпцікавага твару.

Кіпцік асцярожна пакратат аў балючае месца, хаваючы вочы, прамовіў:

– Падазронасць лягла на Анціпіху. Быў у яе. Не, кажа, не я, Атрафімка. Рука не падымаеца...

– На каго?

– На курэй. На сабаку. На вокны.

– А на чалавека? – паморшчыўся, нібы балела яму, Амерыканец. – Чым гэта яна цябе так распісала? Качаргой? Скавародкай?

– Цёмана было. Не разабраў. Як у сне было. Зайшоў... Сказаў... і выйшаў. А ты што ж, план сарваў?

Амерыканец хежекнуў:

– А гары яно гарам, такое кіно! Сарваў, брат. Учора два чалавекі прыступалі ў кіно. І тое з суседняй вёскі. З Абідавіч. Як нам далей жыць з табой, Трахім?

Кіпцік не адразу сказаў:

– А так і жыць. А так і жыць. Набраць паветра – і не дыхаць. І не шавяліцца. Шукаю...

– І што, знайдзеш? – насцярожыўся Амерыканец.

– Знайду! – Кіпцік прыступнуў нагой.

Амерыканец уважліва глядзеў на Кіпціка, а тады крыва усміхнуўся:

– У цябе ж ужо месца на твары мала засталося... незанятага.

Кіпцік пакрыў дзіўся, размінуўся позіркам з Амерыканцам:

– Ты чаго прыпёрся? Што табе трэба? Мяне крытыкаваць, нягеглы іншаземец, сабраўся? А сабраўся спачуваць, то спачувай, а не падсыпай солі. Падсыпаць і Груня добра ўмее.

– Даруй. Даруй, Трахім. Можа, з такога выпадку, так бы мовіць, га? – Амерыканец шчоўкнуў па горлуду.

– Больш на пасту ні грама! – цвёрда сказаў Кіпцік і заматляў галавой.

– Я вып’ю.

– А я што – глядзець павінен? Сліну тмытаць? – натапырыўся Кіпцік.

Амерыканец забедаваў:

– Што ж цяпер, нельга і па сто грамаў?

Кіпцік абурыўся:

– Эх ты, Амерыканец! Лёгка таго біць, хто ляжыць. Наконт выпіць ты не праслабіш. А што, лепш скажы, у вёсцы гамоняць?

– Пра тваіх курэй? – адразу здагадаўся, на што намякае Кіпцік. – А што гамоняць? Што бязрукому ваду несці давер, што Кіпціку што-небудзь – адно і тое ж...

– Ну хоць бы хто паспачуваў! Хоць бы хто! Толькі сам сабе і падмагнеш,— скрываўся Кіпцік і плюнуў.

– І яшчэ, праўда, кажуць, бытта Груні тваёй работа...

Кіпцік аслупянеў:

– Груні? Дзе? Што?

Амерыканец напомніў:

– Куры... Сабака... Вокны...

Кіпцік памуляўся, а тады прыкрыкнуў:

– Цыш! Ты пры сваім розуме ці не? «Груні тваёй работа». Мы з ёй разам, калі хочаш знаць, шукаем злачынцу.

Амерыканец развёў рукамі:

– Ну, тады не ведаю... За што купіў, за тое і прадаў. Людзі так баяць. Не сам жа прыдумаў.

– Ты можаш і сам. А пакляніся!

- Не буду. Хочаш вер, хочаш не. Што чуў, пра тое і сказаў.
- Пачакай, пачакай,— памякчэў, здаецца, крыху Кіпцік. – Хай і гавораць. Хай і балакаюць. Іхняя справа. А навошта тады маёй Груні такое кіно?

Амерыканец прастагнаў, зморшчыўся і адварнуўся ад Кіпціка:

- Пра кіно, прашу цябе, не ўспамінай. У пячонках яно сядзіць.

А Кіпцік зрабіў выгляд, што не пачуў, ссунуў бровы:

- Дык і я кажу: навошта маёй Груні такі канцэрт?
- Вось гэтага не ведаю,— лыпнуў вачамі Амерыканец. – Самі разбірайцеся.

– Не! Заікнуўся — гавары далей!

– Гавару, гавару... Дзе твае куры?

– Мае дома.

– А Мішкавы?

– Мішкавых... пахаваў. Чын па чыну. Хоць і без аркестра.

Амерыканец кашлянуў:

– Упэўнены?

- Сваймі рукамі закапаў,— Кіпцік патрос рукамі. – Вось гэтымі.

– А людзі гавораць...

– Зноў людзі гавораць?— паморшчыўся каторы раз Кіпцік.

– Дык больш нікто, акрамя людзей, размаўляць не ўмее.

– Гавары ўжо, гавары!— махнуў рукой Кіпцік і сеў. –

Гавары.

- А людзі кажуць, быццам іх Груня твая снатворным напаіла... Разумееш?

Кіпцік зноў устаў, таргануўся целам, нахмурыўся, гледзячы на Амерыканца:

– Не. Не разумею.

- І я...— выдыхнуў Амерыканец. – А мне, Трахім, думаеш лёгка жыць з такой рэпутацыяй? Мянушку горш не

прыдумаеш прыляпілі – Амерыканец. Хоць вешайся. Тыя ракеты торкаюць у Еўропе, а атрымліваеца, быццам і я вінаваты. Вось ужо засталася мне ад бацькі спадчына дык засталася. Лепш бы ён у Кітай у заробкі ездзіў. Хоць і Кітай... Сядзеў бы лепш дома.

Кіпцік не чуў, што яму гаварыў Амерыканец, ён усё яшчэ глядзеў на таго шклянымі вачымі:

– Груня, кажаш? Няўжо?

– Не я—людзі...

– А каб ім мулка спалася! – Кіпцік схапіў рыдлёўку. – Зараз праверым! Зараз я ім!.. Людзі кажуць... Што мне людзі? Я сам курэй закапаў. Сам. Вось гэтымі рукамі!— Ён зноў патрос рукамі, не выпускаючы з іх рыдлёўку. – Пайшлі, тыцну носам!

Сапучы за Кіпцікам, Амерыканец кідаў таму ў спіну:

– Пуста там. Навошта дарэмна зямлю таптаць? У горадзе даўно куры. У гаршках. У халадзільніках. Дачка, думаеш, проста так прыязджала?

Не паварочваючыся, Кіпцік адбрыквайся:

– Ты яшчэ дурнейшага нічога прыдумаць не мог? За мной! Шпарчэй! Тая шапка, што ў краме ляжыць, вушэй не грэе. Яе трэба на галаву ўсторкнуць.

У Амерыканца зусім, здаецца, прапала жаданне тупаць, ён ляніва плёўся ўслед, бубніў:

– Ды што глядзець? Глядзі не глядзі, а куры – цю-цию.

– За мной!– Кіпціка ніхто ўжо не мог спыніць.

6

І яны прапалі з вачэй. Пачакаем, паглядзім, што будзе далей. Няўжо і сапраўды Груня? Трафім не верыць. А людзі, бач ты, гавораць. Нічога не скажаш – сітуацыя.

Давайце пакуль зазірнем да часовага паштальёна Ягора Чапухі. Да слова сказаць, Чапуха – таксама не прозвішча, а мянушка мясцовага значэння. Моцна прыляпілася яна да

Ягора, але ён ніколькі не крыйдуе на землякоў за гэта, а як выкарыстоўваў у сваёй гаворцы раз-пораз слова «чапуха», так і выкарыстоўвае. А жонку яго называюць не Марусяй, а Чапушыхай. Таксама не крыйдуе. Спытаіце, чыя чарга кароў заўтра пасвіц? І пачуеце: «Чапухі з Чапушыхай».

Нешта і ў іх, відаць, сталася. Чапуха не ў гуморы сядзіць на лаўцы, а жонка насупраць на табурэтцы. Насупілася. Маўчаць. Зрэдку узнімаюць адзін на аднаго вочы.

- Чапуха! – парушыў маўчанне Чапуха.
- Табе ўсё чапуха! Бязрукі! Навошта браўся за сумку?

Чапуха паскроб за вухам:

- Дык... каго не прасіў Арынавіч – усе адмовіліся.
- А ты – скок! Бабскі характар у цябе, Чапуха.
- Які ні ёсць, Чапушыха, а чалавеку ўдружыў.
- Ды ўдружыў! Так удружыў, што мне колка на табурэтцы сядзець, – Чапушыха ёрзнула.

– А ты пабегай, – дазволіў сказаць сабе Чапуха, пасля чаго жонка ўстала з табурэткі, махнула рукой: бязрукі і ёсць бязрукі. – Каго не прасіў Арынавіч – ніхто... Маладыя саромяцца з сумкай хадзіць. Ім толькі аўтаматы падавай... робаты. Каб і рукі чыстыя былі, і спіна не балела... А з паштарскай сумкай, бачце вы іх, сорамна. Не той плацдарм. Пошту разносіць і маіх чатырох класаў хопіць, а ў іх паболей. Ды чапуха, Маруся, выжывем!

Чапушыха крыйху памаўчала, але супакоіцца не магла, таму зноў прасвідавала мужа вачыма:

- А што ж ты людзям разносіць будзеш? Ашмёткі? Як тыя газеты цяпер чытаць можна? А пісьмы? А пісьмы, Божа-а!

Чапуха пакрактаў, падцягнуў штаны:

- Самая што ні ёсць чапуха! Калі адзін дзень не пачыгаюць – нічога з імі не зробішча. Ды і радыё ж ёсць. Целявіzar амаль у кожнага.

- Гэта ўсё ёсць, а сваё стрэбуюць. Людзі такія.

— Зразумеюць. З кім не бывае. Ну, упусціў сумку ў ваду... не ўтрымаў. Я ж, Маруся, хацеў толькі паставіць яе сумку, на поручні, каб пісьмо дастаць. А яна, халера, і кульнулася... і паплыла.

— Я веру. А людзі? — залыпала вачыма Чапушыха. — А людзі?

— І людзі павераць, зразумеюць. Не спецыяльна ж. Не ўмысна. Я ж не шкоднік які-небудзь, а чэсны працаўнік. Папрасілі — пагадзіўся.

— Загадчыца, Любка, хоць ведае? — уступліва-мякка пацікавілася Чапушыха.

— Ёй не дакладдаў, — зноў падцягнуў штаны Чапуха.

Чапушыха парайлі:

— Схадзі, схадзі павініся. Як-ніяк — начальніца. Яна дзеўка добрая, даруе.

— Не за сябе баюся — за Мішку Арынавіча. Падкачаў. Не апраўдаў даверу. Пачнуць яго калашмаціць, тузаць.

— Схадзі. Прыйзнаешся — і лягчэй стане.

Чапуха доўга таптаўся каля мокрых газет і пісьмаў, а тады зноў падняў вочы на жонку:

— Дык што, ісці?

— Мякеша! — павысіла голас Чапушыха. — Дачакаешся, што хвельятон у газеце пралячатаюць.

— Хвельятон? — вырачыў вочы Чапуха.

— А што ты думаў! Яшчэ і намалоць. Ой, і бязрукі ж ты, Чапуха! Ці гэта ўсе такія мужыкі, ці ў мяне толькі?

— А што, могуць у газетцы і намалываць. Могуць. Я б і сам пасмияўся з такога паштара, яй-бо.

— З сябе?

— Не, з сябе — не, а вось з такога паштара, як сам. Хвельятон, кажаш? — Чапуха паскроб за вухам, а паколькі жонка нічога не адказала, а толькі ўздыхнула, ён прамовіў: — Гэтага дапусціць нельга. Як таго хочаш, а нельга. Ды... ды чапуха!

Чапушыха зноў ажывілася:

– Прасі, прасі прабачэння, а не чапушыхай. На калені ўпадзі. Дзеўка добрая. Зразумее. Вось табе мая парада.

– Чапуха! – Чапуха ўзяў канверт, пакруціў яго перад вачыма. – Мне ўсё роўна гэтыя газеты мала насіць засталося. Кавалак хлеба не адымуць, калі і сумку забяруць. Злезла, га? Злезла...

– Хто з каго? – насцярожылася Чапушыха.

– Чарніла з канверта злезла.

– Вось табе і чапуха! Падсудная справа!

– Так ужо і падсудная. Чапуха.

– Як жа цяпер пісьмы разносіць будзеш? Каму? Куды? Голыя канверты. Што бліны. Ай, няпутны!

– Цішэй, Маруся, цішэй, – Чапуха шморгнуў носам. – Так і разнясу. Няхай у цябе менш галава баліць.

Хаваючы вочы, Чапушыха затрэсла галавой:

– Разнось, разнось, а я пагляджу...

– Паглядзі, паглядзі, я не забараняю, – Чапуха выцягнуў з канверта лісток. – Яны ўсё роўна параклейваліся, канверты тыя. Так і буду знаходзіць. Па тэксту. Чытаць буду. А ты кіш з мяне. Дарэмна. Дарэмна.

Чапушыха насцярожылася, тузанула старога за рукаў:

– Нельга! Нельга! Ты што надумаўся рабіць, Ягор? За гэта і на самай справе могуць асудзіць. За тайны...

– Чапуха! А то сакрэт вялікі, што ў такіх пісьмах. Прышлі сала... Атрымалі кватэру, а ёй пуста – акрамя стала, нічога няма... Спім на голай падлозе... Ці чуецце, бацькі? У халадзільніку мыш павесілася... Звяжы світэр, бо хутка зіма... Сябар машыну купіў, яму бацькі дапамаглі... І я спадзяюся, што вы таксама не менш за бацькоў сябра любіце мяне... І так далей. Вось пісьмо. Каму, думаеш? Зараз скажу. – Чапуха выцягнуў складзены лісток, прачытаў: « Прывет з БАМа ад

Сяргея!» Макару. Ад сына Ён, ён у яго магістраль будуе. Ручку, Маруся! Ды Чапуха!..

Чапушыха моўчкі падала ручку, Чапуха напісаў на канверце, каму пісьмо, а тады сказаў, усміхнуўшыся:

– Так мы і ўсе канверты разблытаем. А ты хвалявалася. Чапуха! Ну, хто ў нас там далей ідзе? «Дарагая Клава!» Клава?

– Клавы ў нас дзве,— міргнула вейкамі Чапушыха.

– Дзве. Правільна,— пагадзіўся Чапуха і чытаў далей: «Даўно... даўно збіраўся табе прызнацца, але... але не хапала смеласці, рагучасці...і... бадзёрасці духу. Пішу... пішу табе і думаю: а ці зразумееш ты мяне правільна? Ведаю, у цябе сям'я, сын, але ты даруй мне за шчырае прызнанне...»

Чапуха склаў лісток, схаваў у кішэню, але ж Чапушыха ўхапілася за руку мужа, утрапёна глядзела на яго:

– Як?... I гэта ўсё? Чаму ж так? Чытай, чытай!

– Хопіць, сказаў!— гыркнуў Чапуха.

Чапушыха спярша нервова глянула на мужа, а тады стрымана пацікаўлася:

– Хто ж гэта ёй, цікава, у каханні прызнаецца?

– Не твая справа!— гучна і афіцыйна сказаў Чапуха

– Як не мая? – нахмурылася Чапушыха.

Чапуха стаяў на сваім:

– Не твая!

Чапушыха наступілася яшчэ больш, чым раней:

– Падцягні шганы, шалапут! Як што сур'ёзнае – не твая справа! Чаму? Не, браток, мая. Мая!

– Я паштар, а не ты!— адбрыкваўся Чапуха.

– «Я паштар». Вось пасадзяць цябе ў каталажку за гэтых пісьмы, а хто перадачы будзе насіць? Хто? – зауважыўшы, што Чапуха задумаўся, а з твару ў яго прапаў выраз вялікага начальніка, жонка прытулілася да пляча мужа, пагладзіла – Ну пакажы, пакажы, Ягорка, што тамацькі напісаны... пакажы, родненъкі...

Аднак Чапуха быў непахісны:

– Палі печ!

Што дзіўна, дык Чапушыха не пакрыўдзілася, а працягвала падлабуньвацца да мужа, цмокнула нават у шчаку:

– Ну, Ягорка... Га? Хто, хто Клаўцы ў каканні прызнаецца?

Чапуха вызваліўся нарэшце з абдымкаў жонкі, падцягнуў штаны:

– Кармі жыўнасць. Чуеш, парсюк рохкае?

Чапушыха раптам успляснула рукамі:

– А божачкі! З дзіравай торбай ходзіць, а такім начальнікам зрабіўся – куды там! На каза не аб'едзеш!.. Не падступіцца, вы толькі гляньце! Ну і чытай іх, пісьмы свае, сам сабе! Падумаць толькі – запанеў адразу, як торбу на плячо павесіў! Форсу больш, чым у прахвесара! Будзеш сёння адзін спаць!

– Ту-ту-ту-ту-ту-ту-у! – неяк здзіўлена затутукаў Чапуха.

І невядома, як бы скончылася гэтая сцэнка, калі б не прыбегла ўсхваляваная Груня. Ледзьве пераступіўшы парог, яна задрала галаву на столь, а да гаспадароў хаты сказала, скрыжаваўшы, як заўсёды, рукі на грудзях:

– А родненъкія мае! А суседзечкі!.. Што ж гэта робіцца на белым свеце? Так жылі, так жылі, а пад старасць з глузду чалавек з'ехаў. Галаву згубіў, макацёр свой лысы...

– Хто? – насцярожыўся Чапуха.

– Кіпцік мой, – махнула безнадзеяна рукой Груня.

Чапушыха заківала галавой, спачуваючы:

– Што ты гаворыш? Дзе згубіў? Як?

Груня адрапартавала:

– На сваім паству! З хаты выгнаў! З роднай хаты! А людзечкі! А міленъкія! Усе вуглы ў ёй мною сагрэтыя-перагрэтыя! Ды мне ж і вас сорамна, Маруська, золотца маё, Чапушыха ненаглядная! – Груня павісла на шыі ў Чапушыхі.– Дай я ў цябе, сябровачка дарагая, навальніцу перачакаю. Дай, родненъкая.

Грыміць, грыміць мой Кіпцік! Як усё роўна па небе на сваім трактары едзе! Ой, горачка!..

Чапуха падышоў бліжэй да Груні, глянуў ёй у самыя вочы:

– Не тарахці! Хто з вас галаву згубіў?

Груня паказала крадком на дзверы, за якімі недзе павінен быць яе Кіпцік.

Чапуха развёў рукамі:

– Нічога не зразумею...

– І я... нічога,— кашлянула Чапушыха.

– Нядайна бачыў — з галавой быў,— лудзь чутна сказаў Чапуха. — Слоўцам перакінуліся.

Груня апусцілася на табурэт, захінула твар рукой, пакруціла галавой:

– Ён і размаўляе. Ён і есці. А галавы няма. Няма, Чапуха!

Чапушыха нацэлілася зноў на Груню:

– Ахалонься, суседка. Толкам растлумач: што ў вас там здарылася?

– А што здарылася?— Груня паглядзела спярша на Чапушыху, а потым і на Чапуху.— Пайшоў ён курэй адкопваць, Мішкавых нясушак, каб ім тлумна стала, а там іх — цю-цию! Га? І след травой зарос. Ці ён іх прыкапаць добра паленаваўся, ці што, а няма... Твая, кажа, работа... На мяне кажа. Вы можаце паверыць? А сам, відаць, толькі дзве рыдлёўкі зямлі на курэй кінуў, вось сабакі іх і расцягнулі... А божачкі! На мяне! На жонку падазрэнне кінуў, недавярак! А яшчэ талдоніў: зубы табе ўстаўлю, любіцца будзем, як у маладосці. А тут ледзьве і цэлыя не павыбіваў... А божачкі! Кіпцік ты мой нікудышны, каб на цябе ўсе хваробы, якія толькі на свеце ёсць! Цьфу!

– Паміръцеся, чапуха!— сказаў Чапуха.

– І мой не лепшы, чым твой Кіпцік,— сказала Чапушыха і плюнула.

У гэты час у шыбку нехта паляпаў і пачуўся голас:

– Дзядзька Чапуха! Пісьмо ёсць?

Жанчыны пераглянуліся. Чапуха знерухомеў. Стук у акенца неўзабаве паўтарыўся...

7

Што ж будзе далей? Цікава, цікава...

Кіпцік размашыста і агрэсіўна вымяраў крокамі двор Арынавіча.

– Хто-о-о? – ён, параўняўшыся, грукнуў нагой па сабачай будцы. – Швагер, а ты чаго аб’еўся, зараза? Чым цябе накармілі, супастат ты гэтакі? Мякінай? Халера, а не сабака! Хто курэй пашчупаў? Ды так пашчупаў, што ад іх і слядоў не засталося. Нідзе чубатых ні жывых, ні мёртвых... А ты, Швагер, павінен быў іх вартаваць разам са мной. Паспрабуй дакажы цяпер, што ты, Кіпцік, не курашчуп! Хто-о-о? Вочы выдрапаю, калі даведаюся. На Груню дарэмна накрычаў, мусіць. Няўжо ў нас сваіх нясушак мала? Але і ёй не веру на ўсе сто. Баба. – Пайшоў за веранду, вярнуўся з бутэлькай і шклянкай, сеў на лаўку, набулькаў. – Груня мая адмачыла нумар: парожнія бутэлькі павыкідвалі, а поўную вока яе ліхое не ўбачыла. Х-ха! – Ён не паленаваўся ўстаць з лаўкі, стаяў, дзівіўся ў шыбку на сябе, дакрануўся шклянкай да шкла. – За тваё здароўе, Трафім! Усяго табе харошага. Не тужы. І жадаю табе знайсці злачынцу. Ты знайдзеш. Мужык ты не промах! – Кіпцік выпіў, збегаў на агарод, вырваў цыбуліну. – Арынавіч даруе. Цыбуліна – не статак курэй, ліха на іх! Фу-у! Не, так праста мяне не ablапушыць. І курэй знайду, і таго, хто на іх замахнуўся... хто, значыць, руку падняў. Мяне не абскочыш. Не-е-е! Бач ты, гарэлка касцёр распаліла ўсяродку. Фу-у. А чаму не жышь? Жыві, Трафім! Сто гадоў яшчэ жыві. А куры – дробязь. І Арынавіч з голаду не здырдзіцца. Халасцяк. Вяпрук стары, га! Усё адзін ды адзін. Ад сям' ўхіляецца. Не, гэта не справа так жышь. І чаму не жэніцца, распуснік стары? Па курортах шастае! Яно канешне, калі хамут пачне шыю муліць,

пра курорт забудзеш. Кукіш, а не курорт! Пшык! Забудзь! Тады сам будзеш чужых курэй вартаваць. Як вось і я. А што, і вартую! Чым кепска вартую? Цып-цып-цып! Швагер, а ты куды збег, блазнюк? Таксама, можа, на курорт? За гаспадаром? Глядзіце ў мяне!

Кіпцік пагразіў пальцам на браму, за якой пачуліся крокі. Вартайнік насцярожыўся:

- Стой, хто ідзе!
- Амерыканец, – пачуўся знаёмы голас.

– Заходзь, Амерыканец, – дазволіў Кіпцік. – Твой нос за кіламетр чуе, што ў мяне ёсць...

Амерыканец падняў шклянку, у якую капнуў яму Кіпцік, выдыхнуў:

- За што?
- Пі, а то назад забяру.

– Ага, – і Амерыканец імгненна пракаўтнуў гарэлку. – А ты, гляджу, сядзіш?

- Сяджу.
- А я адсядзеў. Ключы на цвік павесіў. І ўчора ніхто не прыйшоў. Ды пайшлі яны!.. Няхай па норах сядзяць. Ты ж, Трафім, помніш, як раней было?

- Гледзячы што...

– Што не вечар – гармонік, песні, скокі-танцы. Гута наша хадуном хадзіла. Страшна за яе было: думалася, перакуліца. А цяпер, бач ты, ім кіно круці і круці. Кіншчыкі! Ды не абы якое, а толькі індыскага ці пра бандыгаў. А дзе набярэшся? У нас жа, павер, бандыгаў менш, чым пра іх фільмаў знялі. Чаго няма, таго няма. Да неба, як гавораць, камень не дакінеш.

Кіпцік паскроб лоб, зморшчыўся:

– Гэта хіба мне яшчэ выпіць? Камень з небам не сустрэнецца, а я, Амерыканец, з чаркай – абязацельна... Яно калі не п'еш, то і добра, а трапіць кропля ў рот, агледзіцца там, абжывеца і астатніх да сябе кліча... братоў сваіх, сясцёр. Як

адзін чалавек усё роўна паўсяла нашага некалі ў Карэлію паклікаў. Кропля да кроплі... Цьфу!— Кіпцік наліў у шклянку, Амерыканцу ж сказаў:— Не глядзі так, як кот на смятану: тут і табе яшчэ застанецца. То вып’ю. Дазваляеш?

— Посуд любіць чысціню,— памяркоўна сказаў Амерыканец.

Пракаўтнуўшы пітво, Кіпцік засміяўся:

— Што што, а гэта ты добра помніш. Не крыўдуй. Я сам такі. Ты вось тут кажаш, што моладзь уважнугая перад экранам сядзіць. Між іншым, усё мялее неяк, Амерыканец. Усё. Рэчкі... і лясы таксама. Іх засмечваюць бутэлькамі, пустымі бляшанкамі. Грыбоў менш, чым смецця, але грыбоў больш, чым людзей. Гэта я табе гавару. Лянуцца збіраць. А ў лесе ж можна браць ды браць! Чэрпаць! Каўшом! Лес—кладоўка багацця. Гэта, прабач, не я прыдумаў... гэта ў дзіцячым падручніку так напісана. Дай-ка я табе яшчэ капну, а то, гляджу, зусім сумны ты, Амерыканец.

Амерыканец вып’ю і падзякаваў. Кіпцік працягваў:

— А цяпер такую сітуацыю вазьмі. Чаму Арынавіч і кіно круціць, і пошту разносіць?

— І на курорты ж ездзіць,— дадаў Амерыканец.

— І на курорты ездзіць,— падхапіў Кіпцік. — А чаму? А таму што работнік! Авангард! Дзень чалавек на нагах, спачыну не знае. Пошту прыхопіць, разнясе, а тады і кіно пакажа...

Пачуўшы пра кіно, Амерыканец зморшчыўся і адварнуўся.

— Пасплювае! А людзі і скаргу настрагчылі ў раён: чаму, як, ці мае права дзве пасады займаць? Маўляй, грошы шухляй грабе... Mae! Mae! Яны думаюць — лёгка! А вось мы пасправавалі: цяжка!

Амерыканец пагадзіўся:

— Цяжка, братка, цяжка.

Кіпцік рэзаў паветра рукой, бы шабляй:

— Не перашкаджайце працаваць чалавеку! Той, хто любіць работу, хай і трох, і чатыры сумкі бярэ! Абы спраўляўся! Абы

круціўся! Га? Некаму ж трэба рабіць за тых, хто нічога не робіць.

Амерыканец здзівіўся:

– Як так? Усе, здаецца, працуюць.

– Калі не адсохне галава – вырасце барада. У мяне! Зразумеў? – хехекнуў Кіпцік.

– Гляджу я на цябе і думаю: добры ты чалавек, Трафім.

– Сам знаю!

– Не, дык я пра што сказаць хацеў? Чалавек добры, а на адным коле едзеш...

– Кола адно, а педалі дзве, – не ведаючы для чаго, але сказаў менавіта так Кіпцік. – Ты ў сваёй кінабудцы на колькіх колах ездзіў, між іншым?

Амерыканец прастагнаў:

– Ты чаго да майго кіна прычапіўся? Што табе трэба? Пайду я.

Кіпцік прытрымаў за рукаў Амерыканца, які ўжо намерыўся пакінуць яго:

– Куды? Выпіў – і ўцякаць? А пагаманіць?

Амерыканец сеў.

– А ўжо калі ты і сапраўды пойдзеш, – працягваў Кіпцік, – я сяду на тваё месца і пакумекаю, каго наступнага мне за грудзі браць.

– Гіблая справа, – нахмурыўся Амерыканец, – не знайдзеш.

Кіпцік працягваў храбрыцца:

– Э-ге! Кепска ты мяне ведаеш. З карэннем вырву тую пустазеліну з зямлі. Ходу не дам!

Кіпцік не заўважыў, як прасунуў галаву ў браму Чапуха.

– Здароў былі, мужыкі! – павітаўся ён. – Пры выкананні, бачу.

Чапуха кінуў газеты праз выбітае акно. Кіпцік натапырыўся:

– Ты што, скрынкі не бачыш? Аслеп?

- Чапуха. Абы дома былі,— махнуў рукой Чапуха.
- Якая табе чапуха!— выпяў грудзі Кіпцік. – Нуль культуры, панімаш!.. Ты б хоць сам пачытваў зредчас тое, што носіш у торбе. Амерыканец, га?
- Амерыканец, адхрышчваючыся, сказаў:
- Галоўнае даставіць. А ён даставіў. І табе лягчэй – не трэба са скрынкі забіраць.

– Не, Амерыканец, і ты не ў той бок глядзіш. А я так лічу: кожны павінен рабіць сваё... Ён – у скрынку, я – са скрынкі. – А Чапусе сказаў пагрозліва:— Узяўся выконваць – выконвай, а не сачкуй. Табе не ў арміі!

– Ды чуў, чуў, як вы тут навыконвалі!— торкнуў пальцам у Амерыканца і Кіпціка Чапуха, хехекнуў.

– І я пра цябе чуў,— не ўпусціў магчымасці пакпіць з Чапухі Амерыканец.

Чапуха ссунуў бровы:

- Што... ужо?
- А ты як думаў?— пад'юджыў Амерыканец. – Сяло – не горад.

Чапуха перавёў позірк на Кіпціка:

- І ты... чуў?
- А што я, глухі?— здзвіўся Кіпцік.
- Ат, ліха іх матары!— ляпнуў па сумцы кашчавай рукой Чапуха. – Ну і народ! Ну і людзі! Навошта ім мае газеты? Яны і так усё ведаюць.

Кіпцік не пагадзіўся:

– Газеты разносі, не дуры. А сваю Чапусе чытай. Розуму набірайся. Ты таксама ў нашы рады запісаўся. Усе мы цяпер перад Арышавічам штрафнікі. Вечныя.

– Во ўліплі дык уліплі,— паківаў пальцам Чапуха. – Хоць, калі разабрацца, то чапуха! Ну што ж, трэба шкандыбаць. Яшчэ на дзве вуліцы не разнёс...

Чапуху спыніў перад самай брамай голас Амерыканца:

– Мужыкі! Слухай сюды, мужыкі! Вось мы цяпер у поўным зборы, дык давайце абмяркуем, як Арынавіча з курорта сустракаць будзем. Га, мужыкі?

Кіпцік развёў рукамі:

– Я курэй не чапаў. Не еў – гэта ўжо без хлусні. Мяне зусім Груня карміць перастала. Што на градцы ў Мішкі адшчыкну, пакладу ў рот, – тым і жыву. Як яшчэ ногі цягаю – разуму не дабяру. Добра, што ў вёсцы жыву, а не ў горадзе. Там асфальт грыз бы.

Амерыканец, у адрозненне ад Кіпціка, паціснуў плячыма, здзіўляючыся:

– А ў чым, скажыце, мая віна? Для плана стараўся. Перабраў трохі. Але ж у мяне – вы ўлічыце гэта, улічыце – былі не асабісттыя інтэрэсы, а дзяржаўныя. Вы мне верыце?

Чапуха і Кіпцік пераглянуліся.

– Верыце мне, мужыкі? – ледзь чутна перапытаў Амерыканец.

Нарэшце Кіпцік спытаў:

– Ты, бедалага, перад намі апраўдваешся ці перад Арынавічам?

– І перад вамі, і перад ім, – удакладніў Амерыканец.

– Чапуха, сustrэнем! Ці ж першы раз адказ нам тримаць? І не ў такія пераплёты траплялі. Падмачылі, канешне, рэпутацыю...

– Рэпутацыі, – паправіў Кіпцік.

– Характарыстыкі, – удакладніў Амерыканец. – Хоць з сяла ўцякай.

Кіпцік насупіўся:

– Ты, Амерыканец, толькі б шастаў. Пільнуй свайго двара. Не бяры прыклад з тых, у каго прозвішча запазычыў...

– Чапуха!

– Яно, можа, і чапуха, але ж людзі смяюцца з нас, – крыва ўсміхнуўся Амерыканец.

Кіпцік таксама ўсміхнуўся, прыняў бадзёры выгляд:

– Паміраць – дык разам! І з музыкай, як той казаў! Што ён нам, траім, зробіць, Мішка той? Ну, палаецца. Дык мы што, лаянкі не чулі? Ну, адыме партфелі. Няхай. Няхай адымаете. Даўно пара. Мы самі яму аддадзім, партфелі. З радасцю. Ахвотна. Руку падымеме? А няхай паспрабуе! Я тады з яго катлеціну зраблю... зраз гарадскі! Утапчу вось у гэтую зямлю, як той недакурак! Га ?

– Мішка не такі, – сказаў Чапуха. – Чапуха. Хіба ж вы Мішку не ведаеце? Свой хлопец. Зразумее.

Амерыканец таксама пагадзіўся, што Мішка Арынавіч нічога ім тром не зробіць.

– А мы, ёлкі-палкі, нюні распусцілі, – з лёгкай вясёлай усмешкай на твары мовіў Кіпцік. – Што ж гэта мы, га? З нас трох можна сцяну скласці. Ніякі танк не праб’е. Ціха, Слесар, бачу, ідзе. Ша!

Слесар, пераступіўши парог, разгубіўся, бо не чакаў убачыць тут столькі чалавек, таму запытаўся, лышчаючи вачыма:

– А вы... а вы чаго тут?

Кіпцік адразу прыняў важны выгляд:

– Ты ў мяне пытаемся, Слесар?

– У вас...

– Я тут гаспадар. Толькі я. У мяне пытайся, што табе трэба. Толькі ў мяне.

Слесар спыгаў строга:

– Дзе мая Клаўка?

Кіпцік набраў у рот паветра, шчокі надзвычайны, і ён ледзь-ледзь свіснуў:

– Вось гэтага, братка, я табе сказаць не могу. Хіба ж у мае гады за ёй бегаць?

Амерыканец і Чапуха засмяяліся.

– Яна ж тут, а не ты, гаспадарыць, – упэўнена сказаў Кіпціку Слесар.

– І начуе, скажаш, тут? – хлюпнуў носам Кіпцік.

– І начуе! – пацвердзіў Слесар.

Кіпцік развёў рукамі, паглядзеў на Амерыканца і Чапуху:

– Пра якую Клаўку ён гаворыць? Дзівосы!

– Пра сваю жонку, – уступіва-мякка прамовіў Слесар, і па ягоным твары можна было зразумець, што ён трапіў у становішча, якому і сам не рады, але здавацца не збіраўся.

Кіпцік уздыхнуў:

– Што ёй рабіць тут?

– Яна ж начаваць сюды ходзіць, – ускінуў бровы Слесар. – Начаваць ходзіць...

– Не, я адзін сплю, – стаяў на сваім Кіпцік. – Што, на кожную начу сюды ходзіць?

Слесар кіунуў:

– Ну. На кожную...

Кіпцік зарагатаў:

– Мужыкі! Сведкі! Што гэта Слесар мне амаралку прыпісвае? Мяне ж на партыйны сход выклічуць, хоць я і беспартыйны. Я тут... разумееце... перад сваёй Груняй за Мішкавых курэй яшчэ не адчыгаўся, а ён мне сваю жонку падсоўвае. Га? Я ж адзін сплю! Адзін!

Аднак гэтыя слова не пераканалі Слесара, ён схапіў за каўнер Кіпціка:

– Навошта дурнем прыкідваешся, бабнік? Дзе мая Клаўдзія Сцяпананаўна? Не скажаш – задушу, як ката!..

– Не браў, не браў, не браў... – прастагнаў Кіпцік, і толькі калі за яго заступіліся Амерыканец з Чапухой, Слесар расслабіў пальцы.

Чапуха, вызываючы Кіпціка, прамумкаў:

– Э-э-э, за што? Ды чапуха ўсё гэта...

Амерыканец жа быў больш катэгарычны:

– Нам, толькі нам даверыў Арышавіч свае партфелі! Ясна, супастат?

Кіпцік, вызваліўшыся з рук-абцугой Слесара, з палёгkай уздыхнуў:

– Клаўкай тут і не пахла.

Слесар збегаў у хату, зазірнуў у хляўчук і шморгнуў на вуліцу.

8

Далей у лес – больш дроў. Правільна кажуць людзі. Так і ў нас атрымліваецца. Не знайсці ў гэтым клубку ні пачатку, ні канца. Што ж, някай шукаюць нашы героі... Не будзем перашкаджаць ім.

Слесар і Клаўка спагадзя сустрэліся ў сваёй хаце і вырашылі высветліць адносіны. Муж сядзеў на табурэцкіку, утапіўшы твар у далонях, а жонка захінула сваёй постаццю акно.

Нарэшце Слесар падняў вочы на Клаўку:

– Што ты робіш, Клаўка? – вытрымаўшы паўзу, ён працягваў. – Людзей не сорамеешся хіба? Я ж, Клаўдзія Сцяпанаўна, іду па вуліцы да сваёй майстэрні, а яны – шу-шу-шу: глядзіце, Слесар ідзе! Той Слесар, жонка якога з садоўнікам начуе.

Клаўка хмыкнула:

– Які ён садоўнік? Бабу ад яблыка не адрозніць.

– У нас жа дзеці...

– Дзеці? – Клаўка павярнулася да мужа. – У нас адзін сын.

Усяго адзін сын!

Твар у Слесара як быццам прасвятлеў:

– Хочаш, яшчэ... гэтае самае... арганізуем?

– Няма часу табе. Ключы ды гайкі на першым плане.

Слесар узнёўся, падышоў да жонкі, паклаў руکі ёй на плечы:

- Нельга ж толькі пра сябе думаць.
- А дзеці – гэта і дзяржаўны клопат, даражэнъкі! – зноў, на гэтых раз больш рашуча, павярнулася да Слесара жонка.—Га?

Слесару нічога не заставалася, як апраўдацца :

- Паслухай! Але ж мы абяцалі працаваць сумленна. Нам жа калгас вось гэту хату бясплатна даў – жывіце, працуйце. А чым мы павінны адказваць на такую ўвагу, чуласць? Працай! У горадзе мы пяць гадоў на прыватнай кватэры жылі. Не жылі, а існавалі! А цяпер у нас – усё сваё. І дах над галавой, і агарод, і сад... Лес побач, рака...

Клаўка мірнела вейкамі:

- «Лес», «рака»... А ты хоць ведаеш, дзе той лес, рака? У якім баку?

– Чаго табе не хапае?

– Цябе!

– Я – вось...

- Я толькі ранішай цябе і бачу, – з лёгкім дакорам прамовіла Клаўка. – А мне хочацца і вечарам, і ўначы... каб ты побач са мной быў.

– Работа ж, Клаўка... Абавязак... Гонар...

Клаўка роспачна ўздыхнула:

- А мне такі муж, можа быць, і не трэба. Ад тваіх рублёў мне не цяплей. З імі холадна спаць, Валянцін. Не грэюць яны...

Слесар устрывожыўся яшчэ больш:

– Клава, як ты можаш?!

– А што мне застаецца гаварыць?

– Ты ж мяне каҳаеш. Я ведаю.

- Люблю, – паправіла Клаўка. – Я ўсіх люблю. І ўсё. Характар такі ў мяне... нікога не магу абысці. І нічога. Я цябе люблю... сына... Кіпціка...

– І Кіпціка? – вылупіў вочы Слесар. – Ці мне пачулася?

Не звяртаючы ўвагі на здзіўленне мужа, Клаўка працягвала:

– Чапуху люблю... Амерыканца...

Слесар яшчэ больш трывожна глянуў на жонку:

– Амерыканца?!

– Поль... лес... раку... сад...

Слесар зморшчыўся:

– Сад? Які сад, Клаўдзія Сцяпанайна?

– Наш. Наш сад. Вось гэты, што пад акном... – Клаўка, хаваючы твар, ледзь прыкметна ўсміхнулася.

– Гэты любі, – дазволіў Слесар. – А я думаў – калгасны...

– Есці будзеш? – папытала Клаўка, уздыхнуўшы. – Гора ты маё горкае!..

– Есці? Якое там! – залыпаў вачмі Слесар. – Што ў рот палезе? Якая капуста? Слухай, Клаўдзія Сцяпанайна... Давай пачнём жыць, так сказаць, па-новаму... ці што, га? Перакрэслім усё, што было, і пачнём! Давай, га?

– Усё не трэба, – памяркоўна заўважыла Клаўка. – I добрага, прыемнага было багата ў нашым жыцці. – Яна раптам павісла на шыі ў Слесара, ад чаго той аслупянеў: – Помніш, як у тэатр хадзілі? «Святога і грэшнага» глядзелі...

Слесар затрос галавой:

– Ага... помнню... было... а як жа!..

– А потым па начным горадзе дамоў вярталіся, – Клаўка ад насалоды заплюшчыла вочы. – Агні, агні, агні... I мы з табой... Маладыя, шчаслівыя... Помніш?

Слесар кашлянуў:

– Хаты ж не было. Якое шчасце без свайго вугла?

– Хаты, хаты... А цяпер хата ёсьць – цябе няма. Згубіла я цябе паміж плугоў і сеялак. Згубіла. Мне зноў у горад хочацца, Валянцін.

Адхіснуўшыся ад жонкі, Слесар лыпнуў вачмі:

– Што? Куды?

– У горад! – паўтарыла Клаўка.

– Не дуры галавы. Не дурыся, Клаўдзія Сцяпанайна. Будзем мохам тут абрастаць.

– Абрастай,— Клаўка захлімкала. – Табе, Слесар ты мурзаты, што абяцалі, калі мы рашылі пераехаць? Маўчыш? А я помню. Залатыя горы табе абяцалі. А далі толькі хату... і сад.

– Супакойся, Клава,— Слесар гладзіць жонку па плячы. – Не адразу і Москва будавалася. Я разумею... І не дазволю, каб ты зноў сышла некуды!

Клаўка шчыра здзівілася:

– Куды сышла, даражэнкі мой? Куды сышла?

Слесар памуляўся крыху, а потым выгукнуў:

– Сад! Шалаш! Зоркі!..

– Нікуды я не сыходзіла,— апраўдвалася Клаўка. – Я ж, дурніца, на сваім сенавале спала, гора ты маё!.. Але і ў шалаш згадзілася б, каб хто паклікаў... паманіў...

Слесар прытупнуў нагой, нясмела і не адразу:

– Ты... ты гэта кінь! Кінь, Клаўдзія Сцяпанайна! Так... разумею... не жартуюцы! – Ён прытуліў жонку да сябе. – Ну і жартачкі! Усе бабы такія... ці толькі ў мяне?

– Гэта мне падабаецца,— усміхнулася Клаўка. – Я ж і з хатай Арынавіча ўсё прыдумала. Каб раззлаваць цябе. А ты не злуешся. Не калоціш мяне, як грушу. Не б'еш. Ты будзеш мяне біць, калі я табе здраджу?

– Што?!— раўнуў Слесар і пахіснуўся, але ўтрымаўся на нагах.

– Ды я пажартавала, дурненькі!— сказала і зачырванелася Клаўка.

– Я ж... я ж і гавару: ну і жартачкі ў цябе... – выцер рукавом лоб Слесар. – Ну ты даеш, Клаўдзія Сцяпанайна... Буду, буду дубасіць цябе, калі хваством вільнеш, як Сідараву казу.

– Гэта моцна?— блазнуючы, спыталася Клаўка.

– Вельмі! – матлянуў кулаком, таксама забаўляючыся, Слесар.

– І кахаць мяне будзеш?

– А каго ж больш, калі не цябе?

– Сяялкі... бароны... гайкі...

– Сяялкі і цябе... цябе і сяялкі... а пра горад і не ўспамінай.

Тут маё гняздо. Вунь, бачыш, на ліпе. Для буслоў зрабіў. Тут. Яны, птушкі, вяртагаўца кожны год назад, не жывуць дзесяці там, далёка. І я сваёй дарогі не забыў... вярнуўся. Прыгожая ты ў мяне... прыгожая... Прыйгажэй, чым раней была. Калі хто і ліпне да твайго сэрца, адарві яго... адкінь. Адкінеш?

Клаўка паціснула плечуком:

– Пастараюся.

Слесар уключуў прайгравальнік і запрасіў Клаўку на вальс. Прыціснуўшы жонку да сябе, горача шаптаў ёй у твар:

– Я з табой, Клаўдзія Сцяпанайна! З табой! З табой!

– І я, – нарэшце выдыхнула Клаўка.

9

А тым часам Кіпцік, Амерыканец і Чапуха рыхтаваліся ў лазню. Яны выцягвалі з-пад прыстрэшкаў бярозавыя венікі, корпаліся ў шафах, шукаючы чистую бялізну, бо жонкі зусім махнулі на іх рукой. Гуртам і накіраваліся да ракі, дзе ў волыхах курэла лазня Чапухі.

Апошнім у прылазнік усунуўся Чапуха.

– Чапуха, – сказаў ён, паклаўшы прынесеныя рэчы на лаўку.

– Хутка будзе гатова. Даходзіць. А вы тут, бачу, без мяне абжыліся.

– Пачакаем, – уздыхнуў Кіпцік.

Амерыканец таксама ўставіў:

– І я кажу: пачакаем. Затое адмыемся.

– Трэба, трэба грахі змыць, – пагадзіўся Кіпцік.

Чапуха паглядзеў на Кіпціка:

- Што курыш, сусед?
- Што сельмаг пашле. Сёння «прыму».
- І «прыміна», і «беламорына» – чапуха! – махнуў рукой Чапуха, сеў. – Уся табака – чапуха, дурман. Ад яе дых спірае. Давайце кінем, мужыкі, га?

– Давайце, я – за, – торкнуў руку, бы на сходзе ў калгасным клубе, угору Кіпцік. – А што? І кінем! Правільна! Хіба доўга? З панядзелка?

Чапуха пагадзіўся:

- Лепш, канешне, з панядзелка. Каб запомніць лягчэй было, калі пазбавіліся ад гэтай атруты.
- Слухай сюды, Чапуха! – гукнуў Кіпцік, і ўбачыўшы, што той наваstryў слых, сказаў. – Прыйдзецца, відаць, пакурыць яшчэ і гэты панядзелак, што на гарызонце.
- Ды кінем – і кропка! – бадзёра паглядзеў на Кіпціка Чапуха. – Чапуха!

Амерыканец устаў з лаўкі, пакрактаў, і, паабяцаўшы хутка прыйсці, пакінуў неразлучных сяброў адных. Не зварнуўшы на яго асаблівай увагі, Кіпцік запярэчыў:

- Не пары гарачку, Чапуха. Не трэба. Вось сустрэнем Мішку, а тады – зразу, га? Як і не курылі. Ты, бачу, адразу захваляваўся, як я пра Мішку ўспомніў?

Чапуха ледзь чутна прашантай:

- Хвалюся, братка, хвалюся.
- І я таксама, – прызнаўся Кіпцік. – Быццам стараюся і не хвалявацца, а хвалюецца. Давай ужо Мішку сустрэнем, а тады ўжо – зразу?
- Правільна, – ablizaў губы Чапуха. – Згодны. Сустрэнем, адрапартуем, і як не курылі...
- А пакуль дымі, Ягор! – паляпаў, супакойваючы, Чапуху па плячы Кіпцік.
- Дымі, Трафім! – зарагатаў, на імгненне забыўшыся пра Мішку, Чапуха.

І ў гэты самы момант у прылазнік прасунула галаву Чапушыха, заміргала кругленькімі вочкамі:

- Не голыя?
- Рана прыщагнулася, – сказаў Чапуха.
- Кхі! – вырвалася ў Кіпціка.
- А чаго вы сумеліся? – пераставіла ногі ў прылазнік Чапушыха. – Хіба ж не помніце, як раней у лазні разам мыліся? Ты з Грунай і я з Чапухой. Ну і што – убавілася ад нас?

Чапуха строга глянуў на жонку:

- Ты ніяк і цяпер захацела?
- Розуму – што ў курышы! – павысіла голас Чапушыха. – Ужо і сказаць мне нічога нельга. Калі што і можна, то толькі вам. Пошту разнесці, кіно пакруціць і без кіна застацца... курэй патруціць. Тут вы майстры. Цьфу!

Натапырыўся і Чапуха:

- От піла! От!.. Слова не скажы!
- Кіпцік жа ўсміхнуўся, мірнай вейкамі:
- І праўда, Ягор, было. І праўда... мыліся. От давалі, га? А цяпер – і сорамна. А здавалася б, павінна быць наадварот.
- А чаму сорамна? – акінуў Грунью і Кіпціка позіркам Чапуха. – Таму што нічога ў нас не засталося... паказаць срамна. А раней мы нечым і ганарыліся.

Такое рэзюме спадабалася Кіпціку, і ён зарагатаў. Чапушыха ж сумна прамовіла, хітаючы галавой:

- Цяпер мы... не тое каб... без стуку-груку адзін да аднаго не заходзім. Дажыліся. І тое, калі сабака дазволіць... Ну што ў вас тут?

На пытанне жонкі Чапуха адказаў:

- Скора будзем вугельчыкі заліваць.
- Пакуль вугельчык – вочы не заліце, – парайлі Чапушыха.
- Чапуха раздражнёна плюнуў:
- От д’ябла, га? Чым заліваць іх? Вадой?
- Кхі! – вырвалася, як і нярэдка ў такіх сітуацыях, у Кіпціка.

– Вы знойдзеце чым,— працягвала ўшчуваць мужчын Чапушыха. — Гэтай навуцы вас вучыць не трэба. Тут вы надта граматныя. Прахвесары.

Чапуха развёў рукамі, зморшчыўся, і быў падобны на вельмі пакрыўджанага чалавека:

— Трафім, не, ты вось скажы шчыра, ага: да якога часу на нас будуць падазрэнні? Да якога, га, Трафім?

Кіпцік адказаў не адразу, спярша паскроб за вухам, крадком кінуў позірк на Чапушыху, паглядзеў на Чапуху, і пасля гэтага толькі ўскінуў бровы:

— Мы ж, Чапушыха, і куръшь, можна сказаць, кінулі.

— Які па ліку раз?— здзекліва паглядзела на мужчын Чапушыха.

Кіпцік тупнуў нагой:

— Не лічылі, але — крапка на tym тыдні! Тlustая!

— З панядзелка?— нечакана для Кіпціка і Чапухі з лёгкай вясёлай усмешкай запыталася Чапушыха.

Мужчыны пераглянуліся, і тая паўза, што ўтварылася, дала падставу Чапусе хмыкнуць:

— Зразумела.

— Ох і пілы ж вы, бабы!— скрывіўся і плюнуў Чапуха. — Шух-шух, шух-шух! Га? Бервяно... нават дубовае языком сваім ператліце.

— Ты лепш памаўчаў бы, Чапуха,— не гледзячы на мужа, сказала жонка. — Бялізну ўзяй?

— Узяй, узяй!— хуценька выпаліў Чапуха. — Пра бялізну ты ў апошнюю чаргу, а пра ўсё астатніе — у першую... Такі ў вас клопат пра нас, мужчын.

— Палі ўжо лазню, не грэй неба,— на поўным сур'ёзе сказала Чапушыха. — Ды не размывайцеся асабліва. Нам, бабам, духу пакіньце ж.

Чапуха рапшуча заявіў:

— Што ад нас застанецца —увесь ваш.

Кіпцік удакладніў:

– Тое і ваша...

– Ад цябе схавацца можна толькі ў лазні, – Чапуха знік за дзвярыма.

Чапушыха пэўны час памаўчала, а тады паглядзела на Кіпціка, узбурылася:

– Ну, а ты чаго з Груняй не падзяліў?

– Паскардзілася?

– З хаты выгнаў – і гэта называецца паскардзілася. Сорам. У такія гады. Гэта маладыя ўжо няхай ваююць за ўладу ў доме, а вы?

Кіпцік нарэшце зразумеў, што ў лазню – услед за Чапухой – ныраць яму ранавата, таму выпнуў грудзі:

– Ты, Маруся, не сунь нос куды цябе не просяць! Самі разбяромся! Самі! У цябе толькі адзін нос і застаўся!

– А што, іх два павінна быць? – пакратала нос рукой Чапушыха.

Кіпцік махнуў рукой і адварнуўся. З лазні выглянуў Чапуха, зрабіў здзіўлены выгляд:

– Ты ўсё яшчэ тут? Мужыкі мыщца будуць. Не той час табе!..

– Мыйцеся, – пазяхнула Чапушыха. – Вам трэба, грэшнікі. А я пазней квасу вам прынясу. Пайшла, пайшла, Чапуха! Чуеш?

– Во цяпер чую, – зачыніў дзвёры ў лазню Чапуха, калі жонка прапала з вачэй. – Распранайся, Трафім. І я пайду... Пара мыщца.

Не паспелі яны распрануцца, калі пачулі перапалоханы голас Чапушыхі:

– Ратуйце-е! Бяды-а! Ратуйце чалавека-а!

– Каго... ратаваць? – выглянуў з прылазніка Кіпцік.

Чапушыха была непадалёк, гледзела на Кіпціка і стараліся падняць некага з разоры.

– Амерыканца,– нарэшце мовіла яна. – Каго ж яшчэ? У баразне ляжыць. І венік пад галавой... замест падушки.

– Чапуха,– памяркоўна сказаў Чапуха. – Будзе жыць. Амерыканца ніякая трасца не возьме.

Чапушыха не пагадзілася:

– Якая табе чапуха, Чапуха? Памірае-е!

– Ён і прыкінуцца можа, каб ад пакарання ў баку застасцца,— спакойна сказаў Кіпцік. – Мішка ж неўзабаве павінен вярнуцца. Ён можа...

– Амерыканец можа,— падтрымаў Чапуха.

– Хай толькі памрэ, я вас здам міліцыі!— замахала рукамі Чапушыха. – Сама пазваню, куды трэба!

Чапуха здрэйфіў:

– Пайшлі, Трафім, глянем, што там. І вады зачэрпнуньць трэба. На морду ліну.

Вада спатрэбілася. Чапушыха адразу ж набрала яе, колькі ўлезла, у рот, дзъмухнула на Амерыканца, бы з брандспойта. А тады, як толькі Амерыканец лыпнуў вачыма, пачала паіць яго з кружкі.

Кіпцік заўважыў Чапусе:

– Ды што яму ваду?.. Наўрад ці паможа.

– Акryяй!— засвяцілася Чапушыха, завярцела галавой па баках, каб убачыць, як рэагуюць мужчыны. – Жыве!

Кіпцік паскроб за вухам:

– Я ж і гавару: ён, антыхрыст, і прыдурыцца можа.

– Будзе табе!— абурылася Чапушыха. – Будзе!

Амерыканец нарэшце расплюшчыў вочы, пэўны час здагадваўся, дзе ён, а калі ўбачыў Чапуху і Кіпціка, павесялеў, нават усміхнуўся куточкамі губ, з палёгкай уздыхнуў:

– Помню, па разоры клыпаў. І рагтам – не паверыше!– неба загойдалася, загойдалася... На мяне чамусыці яно захацела абринуцца. І што я такое яму зрабіў кепскае? Чапуха? Кіпцік? Хаця ж – кіно... Не, думаю, не агрымаецца, не выйдзе нумар.

Брык у баразну. Лажыся, неба, на каго хочаш, толькі не на мяне. Дудкі. Смалы. Брык у баразну... И лістом гарбузным прыкрыўся, бы коўдрай. Не возьмеш нашага брата, неба. Дудкі. Смалы...

Кіпцік прыклаў далонь да лба Амерыканца, затым паглядзеў на Чапуху з Чапушыхай, паціснуў плячыма: нічога не магу зразумець. У Амерыканца ж папытаў:

– Землятрусу, выпадкова, не было на дварэ, пакуль мы ў прылазніку тапталіся?

Амерыканец пахітаў галавой: не было.

– Чапуха! – махнуў рукой Чапуха. – А я думаў сэрца прыхапіла, інфаркт, думаў.

– Цябе таксама можа жонка не корміць? – паглядзеў на Амерыканца Кіпцік.

– З сабой не раўняй, – заступілася Чапушыха. – Амерыканчыха свайго Амерыканца ўмее карміць.

– Корміць, – прашаптаў Амерыканец.

– Ад пераядання таксама неба можа на галаву зваліща, – заўважыў Кіпцік. – А ў мяне, братка, пост. Да таго часу пост, пакуль курашчула Груні не дастаўлю. У любым выглядзе. Жывым ці мёртвым.

– Я табе памагу, Кіпцік. Вось толькі ачуяю – і мы яго... – Амерыканец паспрабаваў сціснуць кулак: не зусім атрымалася.

– Паможаш, паможаш, – сказаў Кіпцік сущесна. – Давай, Чапуха, аднясём яго ў лазню.

У прылазніку Чапушыха папыталася:

– Лягчэй табе, Амерыканец?

– Лягчэй. Тут во неба над галавой няма... і лягчэй. А калі ляжаў у баразне, то як толькі вочы расплюшчыў – кіно круціцца... аппарат стракоча... кадры мільгацяць... страляюць... у атаку ідуць. Ура-а-а!

Чапуха безнадзейна махнуў рукой:

– Дыятназ ясны.

Уздыхнуў і Кіпцік:

– Хутчэй бы ўжо Мішка з таго курорту вярнуўся... А то можам не дажыць. А там адрапартаваліся б – і ўсе муکі нашы...

Амерыканец раптам устаў, патупаў на месцы, паматляў кашчавымі рукамі.

– Выгрымаеш лазню? – папыталаў у яго Кіпцік.

– Ды чапуха!

– З вамі разам – выгрымаю. Адзін – не. Зноў упаду, ляснуся.

– Тады распранайся, – распараадзіўся Кіпцік. – Тут няма ні баразны, ні гарбузойніку. А калі што – падтрымаем. Пайшлі, пайшлі, мужыкі, рыхтавацца да сустрэчы з Арынавічам.

І яны схаваліся ў лазні. Пераступіўшы парог, Амерыканец, бы між іншым, успомніў:

– І яшчэ, мужыкі, я сон бачыў... Быгта я ў неба камнем цаляў.

– Да неба камень не дакінеш, – памяркоўна зазначыў Кіпцік.

– А спрабаваў...

– Цуды бываюць толькі ў сне.

– А мне і сны не сняцца, – Чапуха лінуў з карца на камяні, і мужчыны, як па камандзе, прыгнуліся: пара заклубілася, бы з ланцуగа сарвалася...

10

Пакуль мужчыны хвасталі сябе бярозавамі венікамі, жанчыны абмяркоўвалі важныя надзённыя пытанні, без якіх спыніцца, няйначай, жыщё на зямлі, бур'яном зарасце.

– А тады я і кажу свайму Чапусе, калі ўжо з пісьмамі такая гісторыя атрымалася: чытай далей, чытай! Толькі ты, Грунечка, пра гэта нікому. Хто ж знаю, што з пісьмамі такая канфузія выйдзе?

Груня прыкладала рукі да сэрца, бажылася:

– Штоты! Штоты! Каб я?!.
І зноў падстаўляла вуха:
– Ну-ну, і што ў тых пісьмах, цікава?
– Ён і чытае, і чытае... Доўгае пісьмо. І што ні слова – «люблю», «цалую», «не магу без цябе», «кідай свайго Слесара мурзатага, выходзь за мяне і будзеш жыць як каралева». А сына абяцаў усынавіць.

Груня пляснула ў ладкі:
– Ну і Клаўка!
– Ой, не кажы, – пахітала галавой Чапушыха.
– А ты паглядзі, заўваж калі-небудзь, як яна ходзіць. На ёй жа ўсё грае. І цела, і мацера. Круць-верць, верць-круць! Цьфу!
– А то я не бачыла, — запярэчыла Чапушыха. – Бачыла, дзеўка. І не раз. Яна і ў горадзе, я так думаю, хвастом круціла. Там ёсць дзе разварнуцца. Ай-яй-яй!

Груня выказала меркаванне:
– Можа, і турнулі яе адтуль? Га?
– Хутчэй за ўсё, – кіўнула Чапушыха. – Там такіх дурняў, як у нас, няма. Ай-яй-яй! Тры разы перачытваў мой Чапуха пісьмо, круціў яго і так, і гэтак, а вось хто б мог напісаць – не разабраць. Ага, не разабраць. Замаскіраваўся нягоднік так, што галаву зломіш. «Люблю», «абдымаю», «цалую», «кідай свайго Слесара мурзатага»...

Груня ўсё яшчэ, здавалася, не магла прыйсці ў сябе ад пачутага:

– Што робіцца, людцы! Што робіцца! Слесар жа і хлопец спрыгнты, зарабляе, гавораць, больш за самага старшыню. І прыгожы. А яна ж? Мымра! Вы на яе морду паглядзіце. Такая, як і ў мяне. Нічога асаблівага...

– Так, так, – ківала галавой Чапушыха. – І ты... і яна... чапуха, як сказаў бы мой Чапуха.

– Ой, не кажы, дзеўка!

– Яму і прэміі, яму і іншую ўсялякую трасцу!.. Работнік жа, скажы, што не? За ім можна жыць, як за сцяной...

– За каменнай, – апярэдзіла Груня.

– І гора не знаць, – пасля нядоўтага маўчання, выдыхнула Чапушыха. – А вось я за сваім што бачыла?

– А я? – схамянулася Груня. – Не сунься ў міліцыю – сам знайду таго супастата, таго нягодніка. Дзе цяпер нясушак тых браць? Сваіх жа аддаваць шкада, Маруська.

– Цэлы будзе Мішка, перажыве! – Чапушыха, паправіла пасмачку валасоў, што выбілася з-пад хусткі.

– Гора з гэтымі мужыкамі. Разарэнне.

Пагадзілася з Груніяй і Чапушыха:

– Так, так, маладзіца. Ой, і гора. А на працы затрымаецца – усе вочы прагледзіш, чакаеш не дачакаешся.

– А мне, Маруська, думаеш не шкада свайго шалапута? – Груня абняла Чапушыху. – Яшчэ як шкада! Цяпер вось і ў гэтую гісторыю ўблытаўся. Хвалюецца, нервуецца, што з курамі вось так атрымалася. Ох і нервуецца, лайдак!..

Памаўчалі.

– Не корміш? – паглядзела на Грунью Чапушыха.

– Два дні не пакарміла, дык ён і згубіў зусім апетыт. А цяпер знайсці не можа. Ведама ж, з каляі выбіўся.

– Я свайго кармлю... таксама з лыжкі. Як дзіця. Гэта за ўнука, гэта – за ўнучку, гэта – за татку твойго... гэта – за мамку... Во так і кармлю. Хапае і з іх, мужчын.

– Хапае, – Груня мацней прыціснула да сябе Чапушыху. – Ох і хапае. Калі яны ўжо з лазні той выпаўзуць?

– Няхай, няхай мыюцца, – памяркоўна сказала Чапушыха.

– Ім трэба. А мы пачакаем. Міма хаты не пройдуць. Давай лепш квасу вып'ем і пласцінку паслухаем. У мяне гэтых пласцінак процьма. Валер перад арміяй панавёз.

– Дзе ён служыць, у якім родзе? – пацікавілася Груня.

– На Каўказе. А які род там – дык і сама не ведаю. У форме, у форме ходзіць. Салдат. Картка ж ёсць. Зараз пакажу. І аўтамат далі. Як і мой Чапуха, відаць, у прастой форме... ці не ў пяхоце, га?

Чапушыха ставіць пласцінку. Груня заказвае мелодыю:

- Прайграй, Маруська, з Талкуновай дзе. З Валюшай.
- Талкунову і я люблю, – падала голас Чапушыха. – Pra нас яна спывае.

Загучала песня «Бабуля». Жанчыны слухалі моўчкі, пакуль нарэшце Чапушыха не гукнула, схамянуўшыся:

– Груня! А нас жа мужыкі чакаюць! Нас! З квасам! Панеслі, панеслі кvas ім. Панеслі. Вунь і Валюшына бабушка на спатканне... Давай і мы да сваіх.

Чапушыха зняла пласцінку, не даслухаўшы яе да канца, не пярэчыла і Груня, яна толькі ціха сказала, устаючы з лаўкі:

– Давай, Чапушыха, давай і мы.

У Чапушыхі засвяціліся вочы:

– А помніш, раней з мужыкамі разам мыліся? Мы і яны. Га? Дзіваси! І дзе наш сорам быў, Груня? А цяпер на маладых пальцам паказваем, калі цалуюцца на вуліцы.

– Прыйемна ўспомніць, – шчасліва засвяціўся твар у Груні. – Ну што – на спатканне?

– На спатканне, на спатканне, дзеўка. Да міленькіх сваіх.

11

Давайце зазірнем у лазню, апярэдзім жанчын.

Кіпцік і Чапуха сякуць сябе венікамі, Амерыканец жа сядзіць на лаўцы, звесіўшы галаву.

– Чапуха, мужыкі! Адмынемся, і парадак!..

– Чапуха, – сказаў Кіпцік.

Амерыканец сумна прамовіў:

– Мне Мішка абяцаў прывезці з мора банан. Не чулі, што гэта такое, мужыкі?

Кіпцік зморшчыўся:

– Банан? Можа, бананы? Гэта... штаны такія. Мая меншая ходзіць. Калошы – як бутэлькі. Бомбы.

– Не, банан, – не пагадзіўся Амерыканец. – Штаны ж на дрэве вісець не будуць. А той банан, казаў, на дрэве расце.

– А мне апельсін памеўся прывезці, – успомніў Чапуха, злез з палка.

– А што ж гэта мне ён памеўся?— напружыў памяць Кіпцік.

– Мандарын? Ці не мандарын? Выплутала, браткі. Але таксама абяцаў нешта. Але ж як возьмеш цяпер тое, што прывязе?

– У якога сабакі вачэй пазычыш? – пагадзіўся Чапуха.

Амерыканец хіхікнуў:

– Шваргер і той збег.

– Бач, ажыў, – кіўнуў на Амерыканца Кіпцік і падаў венік Чапусе. – Пахвастай мяне, Чапуха. Сам, адчуваю, грэх да канца не выб'ю.

Чапуха ўзяў венік, памахаў ім – лёгенькі. Але нічога не сказаў пра венік, сказаў іншае:

– Давай, давай пахвастаю. А потым ты мяне. А разам, удвух, з двух ствалоў, як гавораць, – Амерыканца.

Амерыканец замахаў рукамі:

– Не-не-не! Я сам! Сам! Сам!.. И так млосна. Баюся варухнуцца.

Чапуха сёк Кіпціка венікам і пацяшаўся:

– А вось табе, шалапут стары, за вокны! А вось табе, абармот, за курэй! А вось табе, хуліган, за сабаку Швагра!

Пасядзелі трошкі, памаўчалі, і тады ўжо Кіпцік скарыстаў сваю магчымасць паздзеквацца з Чапухі:

– А гэта табе за газеты! А гэта... за пісьмы! А вось табе за падрыў Мішкавага аўтарытэту! Палучай! Атрымлівай!

– Хопіць, хопіць, хопіць, – Чапуха саслізнуў з палка. – Адразу лягчэй зрабілася. Амерыканец, давай тваё кіно венічкамі абляпаем, і ты, пянёк стары, адразу адчуеш, што да чаго. Га?

– Не,— матлянуў галавой Амерыканец. – Я сам. Але трошкі пазней.

Выпаўзлі ў прылазнік, куды неўзабаве зазірнуў Пачакай. А паколькі быў з чамаданчыкам, старыя зразумелі: зноў жонка вытурыла.

– Мыесцяся, мужыкі?— папытаяў Пачакай.

– Распранайся і давай да нас,— прапанаваў Кіпцік.

– Пачакаю,— сказаў Пачакай.

– Месца ёсць,— паведаміў Чапуха. – А, увогуле, Пачакай, ты мыцца прыгупаў... ці чаго?

– Спаць,— шчыра прызнаўся Пачакай.

– Зноў Дуня прагнала?— пацікавіўся Кіпцік.

– Не Дуня, а Еўдакія,— удакладніў Пачакай. – За тое, дарэчы, вытурыла, што Дуняй назваў.

Чапуха хехекнуў:

– Нешта яна цябе шпурляе, бы па целявізару хлопцы той мяч нагамі?

– Пачакайце, мужыкі,— Пачакай нарэшце паставіў чамаданчык,— я за яе яшчэ вазъмуся.

– З панядзелка?— усміхнуўся Амерыканец.

– Бярыся, бярыся хутчэй,— парайў Кіпцік.

– Пачакае!— Пачакай сеў. – А ўсё ж, ёлкі-палкі, мне Еўдакію сваю спярша трэба было вось куды... у лазню, а тады весці ў ЗАГс. Эх, чорт! Позна. Позна! Вось тут бы яе праверыць, якой яна кандысты, якога сорту! Мужыкі – яны ўсе аднаго памолу, на адзін капыл яны.

Пакуль Пачакай скардзіўся-дакараў сябе, мужчыны адзін за адным нырнулі ў лазню, і ўжо адтуль Кіпцік падаў голас:

– Ты пра што гэтатам, Пачакай?

– Пра Еўдакію сваю!— гучна паведаміў Пачакай.

– А-а-а!— крактануў Кіпцік, цярэбячы сябе венікам.

Хоць мала што чулі мужчыны, пра што ім байў Пачакай, але ён на гэта не звяртаў увагі:

– Мазгоў у нас, мужыкоў, мала. Дзе знаёмшца? У рэстаране, каб ён прахам пайшоў!.. А ты яе ў лазню прывядзі спярша, адмый, а тады глянь, што яна з сябе ўяўляе, баба твая. Ёсць рэзон? А як жа. Вось я і гавару, што я Еўдакію сваю ў рэстаране на вакзале прыдбаў. Ну. Занесла мяне неяк туды. Выпілі, значыць...

– Выпілі? – перапытваў Амерыканец, ікнуў.

– Выпілі. I добра.

– Шанцуе ж людзям! – зноў мовіў Амерыканец.

– Пачакай, Амерыканец! – нахмурыўся Пачакай. – Выпіл і сядзім. А тут «Белы ветразь» спываоць. Душа, адчуваю, у разнос вось-вось пойдзе. Ніколі ж, людзі, у жыцці не скакаў, а тут, у рэстаране, не ўсядзеў, не ўбярогся. Ды як урэзаў пад аркестр! Лепш бы пачакаў... Усе «Белы ветразь» скачуць, а я «Польку». I тут мяне пад руку бярэ... Хто, вы думаецце?

На гэты раз падаў голас Кіпцік:

– Міліцыянер?

– Памыляешся, – спярша ўсміхнуўся, а потым зноў звёў бровы Пачакай. – I тут мяне пад руку бярэ... Еўдакія. Прыйгажуня, браткі! Што на карціне. Вось тут я і даў трэшчыну... па швах распоўзся. Улюбіўся, мужыкі. Чуецце? Хочаце верце, хочаце не. Ваша дзела. А не, каб яе спярша ў гэтую лазню... Намазаная была. Як сцяна патынкавая. Цьфу! Гарадская яна і ёсць гарадская. Ледзь што – кувырк у ложак, а ты круціся, што вавёрка ў коле. I парасяят кармі, і курэй, і карову даіць трэба самому.

– I Дуню, – пачвяліўся з-за дзвярэй Кіпцік.

– Што – Еўдакію? – перапытваў Пачакай. – Карміць? Альбо даіць? Гэта – па-першае. А, па-другое, не Дуню, а Еўдакію Макараўну. А цяпер вось спаць у лазню прыйшоў. Мыйцесь, мыйцесь, мужыкі. Я пачакаю вас на двары.

На двары Пачакай сутыкнуўся нос у нос з участковым Сазуром.

- Штрафнікі там? – першай справай паціавіўся участковы.
- Мьюцца, калі пра Чапуху пытается, – прапусціў у прылазнік Сазуру Пачакай.
- Мы мьемся! – убачыўшы ўчастковага ў маленъкую шыбачку, што святлела пад самым дахам, паведаміў Кіпцік.
Неўзабаве Сазура прыклаў вуха да дзвярэй:
 - Што ж так, мужыкі? Мяне, участковага, рацьылі без кавалка хлеба пакінуць? Чаму маўчыцё? Кіпцік! Ты што, язык пракаўтнуў?
 - Чую, чую, Паўлавіч. Кіпцік чуе.
 - Што з тваімі курамі? – дапытваўся, не адрываючы вуха ад дзвярэй, Сазура.
 - Ні курэй, ні того, хто іх замардаваў, – не зусім ахвотна прызнаўся Кіпцік.
 - Як думаеш, і шыбкі выбіў адзін і той жа чалавек?
 - Больш скажу: і Швагра ён пусціў па белым свеце. Думаю – адзін. Для нашай Гуты хопіць і аднаго, каб нашкодзіць.
- Сазура спытаў больш строга:
 - Чаму не заяўляў?
 - Кіпцік прызнаўся:
 - Не хацеў турбаваць цябе, Паўлавіч.
 - Раз не пажадаў мяне турбаваць – шклі вокны, здабывай курэй і сабаку. Чапуха тут?
 - Тут! – пачуўся голас Чапухі.
 - А што ж ты падвёў Арынавіча?
 - Чапуха. Выкруцімся.
 - Хоць і не па маёй лініі быццам твая паштарская сумка, але мушу сказаць: у нашай Гуце павінен быць усюды і ва ўсім узорны парадак.
 - Больш не буду! – паабяцаў Чапуха.
 - Глядзі ў мяне! – пагразіў пальцам на дзвёры Сазура. – Ну, і апошні – Амерыканец. Амерыканец, чуеш?
 - Больш не буду!

Сазура кашлянуў у кулак, і сказаў, не хаваючы задавальнення ад сваёй работы:

– Гэта добра, што вы мяне зразумелі. Вылезеце з лазні – падпішаце пратакол допыту. А пакуль мышчеся. Я з Пачакаем пачакаю.

12

Вось і наступіў той дзень, калі павінен быў вярнуцца з курорту Мішка. Дзень сонечны, цёплы. Чаго не скажаш пра герояў нашай заблытацай гісторыі. Яны тапталіся па двары Арынавіча, стараючыся не сустракацца позіркамі. А вось апрануты былі мужчыны ў свае лепшыя ўборы. Бы на вяселле сабраліся і чакаюць, калі паклічуць іх да свягочнага стала.

– А можа ўсё ж трэба было б для храбрасці, га? – Амерыканец спачувальна паглядзеў на Чапуху і Кіпціка. – Трафім? Ягор?

Тыя не адрастагавалі – як і не чулі.

Амерыканец развёў рукамі, патрос імі, прывёў больш важныя аргументы:

– Ногі трыміць. Лыткі. Страшна. Га, мужыкі?

– Чапуха!

– Ну чаго ты калоцішся? – плюнуў Кіпцік. – Будзь, Амерыканец, мужыком!

– Смелы, бачу, – хмыкнуў Амерыканец. – Добра што хоць вокны зашклілі.

– А курэй – ні жывых, ні мёртвых! – Кіпцік зноў плюнуў.

Чапуха паскроб за вухам:

– Спецыяльна давялося ў горад ехаць, у кіёсках газеты купляў.

– Даўк чаго табе тады баяцца? – узнёс вочы на Чапуху Амерыканец. – Выкруціўся, можна сказаць.

– Як сказаць, – не пагадзіўся Чапуха. – За газеты не хвалююся. За пісьмы калі толькі. Іх у кіёску не купіш. Чытаў,

чыгаў, хлусіць не буду... выведваў людскія тайны. Цяпер яны мне сняцца, тайны тыя. Давялося. Каб жа хоць неяк знайсці, каму пісьмы прызначаліся. Хіба ж я вінаваты?

Пахадзілі пэўны час моўкі. Амерыканец паглядзеў на гадзіннік, а тады зноў затрымаў свой позірк на штрафніках:

– Можа для храбрасці, мужыкі?..

Кіпцік не адразу паставіў прапанову пад сумненне:

– А раптам падвядзе нас віно? А раптам расплачамся? І будзем слёзы ліць, як бабры?

– Чапуха! – сказаў Чапуха.

– Зразумеў, Амерыканец?

Амерыканец кінуў. Кіпцік працягваў:

– А мы павінны цвёрда стаяць, як на допыще!

Мужчыны раз-пораз падыходзяць да акна, заглядваюць у шыбы, быццам у люстэрка, папраўляюць гальштуки, прылізываюць валасы. Ад няма чаго рабіць, Кіпцік паглядзеў на Чапуху:

– Загадчыца пошты дала ў косці?

– Вымову ў вуснай форме. А Мішку, сказала, запіша.

– Тады і табе рана храбрыцца, – зрабіў выснову Кіпцік.

– Чапуха!

– А я сам сабе водпуск прадаставіў, – паспрабаваў усміхнуцца Амерыканец, але ў яго не надта атрымалася. – І Клаўцы. А што? План выканалі. За адзін вечар. А далей Арынавіч няжай сам варушыцца. Пойдуць, пойдуць людзі ў кіно. Гэта мне яны помсцяць за рэкламу. А Мішку не будуць. Прыйдзе чым тут ён? Яго віны, я так разумею, няма. Ён на курорце быў... Прагаладаюцца – і пойдуць...

– Мне здаецца, мужыкі, што курэй нехта напаіў, – спыніўся Кіпцік, калупнуў сандалетам зямлю.

Амерыканец тышчуцца ў спіну Кіпціка тварам:

– А што – і яны п'юць?

Кіпцік здзіўлены паглядзеў на Амерыканца:

– П’юць, раз глотка ёсць. А я не даў ачуняць ім, згроб у кучу і ў канцы гародчыка прыкапаў. Яны праспаліся і пабеглі...

Чапуха засмияўся:

– Да крамы... апахмяляцца, а там іх мужыкі на закуску скарысталі.

– А Швагер тады дзе? – усміхнуўшыся, сур’ёзна спытгайся Амерыканец. – Сабака не п’е.

Кіпцік хехекнуў:

– Які сабака не п’е? Швагер? Швагер – тым больш. Толькі налівай. Ты не бачыў, як ён кожную бутэльку пасля мяне ablіzваў.

– Сабакам больш шанцуе іншы раз, чым чалавеку, – зморшчыўся Амерыканец. – З вамі кашы не згатуеш. Баязліўцы вы. На фронце чаркі давалі. Таму і перамаглі.

Кіпцік стаяў на сваім:

– Не, не, Амерыканец. Не ўгаворвай. Я, ведаеш, не зломак – люблю шахнузь. Але не час. Здадзім пасты, а тады і развязжамся.

– Калі дажывём... – махнуў рукой Амерыканец.

– Чапуха!

Кіпцік усё часцей пачаў нервова паглядаць на веснічкі:

– Да аўтобуса засталося мала. Дзе там той Слесар? Гармонік, гармонік пагрэбны! – Выглянуў з веснічак. – А яго, паразіта, і повідам не відаць. Чапуха, ты прывык са сваёй паштарскай торбай па вуліцы шастаць – скокні, прывядзі Слесара. А то ён нам усю працэдуру сустрэчы Мішкі сапсуе, змажа. Скокні, Чапуха!

– Ды чапуха! Будзе, будзе і Слесар. З Клаўкай. І кветкі яны прынясуть. Ці схадзіць?

– Табе ж пра тое і талдоню, – раздражнёна сказаў Кіпцік.

– Чакайце, – кінуў Чапуха і знік.

Кіпцік з Амерыканцам па-ранейшаму нервова ходзяць па двары. Потым па чарзе адварнуліся за вугал: нервы.

Амерыканец на хаду зашпіліў гузік – там, за вуглом, не хапіла часу. Падцягнуў штаны і Кіпцік.

– А Чапуха не збяжыць? Не драпане? – аблізаў губы Амерыканец. – Нешта ён дужа ахвотна пагадзіўся за Слесарам схадзіць.

– Драпане – будзе адзін адчытваца. Жанчыны, жанчыны нашы ідуць! – павесялеў Кіпцік. – Спакойна, Амерыканец. Падтрымка ёсць.

– З букетамі, – павесялеў і Амерыканец, але не ўбачыўшы сярод жанок сваёй кабеты, ссунуў, як гэта ўмеў ён рабіць, бровы. – А маёй паненкі няма. Так і не ўгаварыў. Ну і харектар! Я цябе, кажа, кіно не прымушала круціць. Сам напрасіўся, кіншчык нягеглы, сам адказ і трymай.

Як толькі крокі жанчын пачуліся побач з брамай, старыя адбеглі, бы па камандзе, на цэнтр двара, выструніліся – стаялі плячо да пляча. Першай паказалася Груня. І адразу ж зрабіла заўвагу:

– Вы хоць бы двор падмялі!

Кіпцік торкнуў пальцам у неба:

– А вось гэты пункт, іцітваю, і не пралутледзілі!.

Амерыканец неяк вінавата развёў рукамі. Жанчыны ўзялі мётлы, але мужчыны перахапілі. Падмятаюць.

– Касцюмы, касцюмы паберажыце! – перасцерагла Чапушыха, але ж адразу плюнула. – Фу, а чагой-та я раскамандавалася? Майго ж Чапухі тут няма.

– Даи не пыліце ж вы! – замахала рукамі Груня. – Невукі! Ой, мужыкі, і што вы ўмееце рабіць?

– Ціха, бабы! – напомніў пра сябе Кіпцік. – Ціха! Гляньце лепиш, пацікаўцесь, ці не відаць аўтобуса на гары з Мішкам?

Чапушыха пакорліва патупала да брамы, неўзабаве паведаміла:

– Няма. Чапуха мой чыкільгае, а яго, аўтобуса, не бачу.

З'явіўся Чапуха.

– Чапуха,— сказаў ён. – Мог бы і не рваць абутак. Збіраюцца. Слесар гармонік працірае. Клаўка перад люстэркам чапурыцца.

– Ды тая ўмее круціцца перад люстэркам!— папракнула Груня.

– Дакруціцца! — паабяцала Чапушыха.

Кіпцік жа насіўся па двары, не знаходзячы, здавалася, месца. Нарэшце спыніўся, дазволіў сказаць сабе голасам камандзіра:

– Бабы! Вы ж, ядры вашу, не ўдарце ў гразь! Будзьце, як артысткі! Самыя што ні ёсць народныя! Станюты і Мардзюковы нашы!.. Толькі я адрапартую... Груня, чуеш?

Груня, прыкметна рысуючыся, кіунула:

– Я цябе чую, Кіпцік, калі ты і спіш.

– Толькі я адрапартую — уручай, Груня, букет. Не дай Мішку апамятацца. Чапушыха!

– А ты пасля свайго Чапухі... А што ж ты, Амерыканец, будзеш уручаць Мішку? Хіба што мяту?

– Не ведаю,— абыякава паціснуў плычыма Амерыканец.

– Хавайце, хавайце мётлы!— загадала Груня. — Каб падумаў курортнік, што тут у яго заўсёды быў такі парадак.

Чапуха першы ўбачыў, што на горцы паказаўся пукаты і марудны, бы чарапаха, аўтобус.

– Едзе, каб яго!.. — дрыготкім голасам паведаміў ён.— Ч... чапуха! Ці першы раз?..

Амерыканец, падалося, згубіў голас. Кіпцік патупаў чамусьці ў хляўчук, а калі паказаўся адтуль, замахаў на ўсіх:

– Разбегліся, разбегліся па сваіх месцах! Хуценъка! Стایм там, дзе і дамаўляліся.

Яго паслухаліся.

– З бабай... з бабай ідзе,— Кіпцік ускараскаўся на паркан, паведаміў. — Мётлы пахавалі? Пахавалі. Чапуха, а туш? Туш дзе? Я каго за Слесарам пасылаў?

Чапуха паціснуў плячыма:

- Абяцаў, паразіт!
- Заб’ю-ю-ю! – прыгразіў Чапусе Кіпцік.

Аднак не паспей – прарыпелі, неяк таямніча і ўрачыста, веснічкі, і на двары паказаўся Арынавіч. За ім жанчына, такая ж худоба, як і ён сам. У руках – сумкі, чамаданы, мала того, дык і на плячах розныя рамяні, на шыі ў Мішкі. Кіпцік першнаперш звярнуў увагу, што маладзічка прыгожая. Арынавіч, падалося яму, разгубіўся: ён глядзеў на землякоў, і нічога не мог зразумець. Лыпнуў вачыма, працёр іх, папярэдне паставіўшы сумкі на зямлю:

– Ці памыліўся? Дзе я? Я, прабачце, дадому трапіў? Ці... куды? – а ўбачыўшы знаёмыя твары, засвяціўся радасцю. – Прывітанне, землякі!

Аднак яму ніхто не адказаў – усе глядзелі на Кіпціка, шыкалі на яго, бо той парушыў сцэнарый сустрэчы курортніка. Нарэшце Кіпцік скамяніўся, зрабіў крок наперад, за ім рвануў было і Чапуха, але своечасова апамятаўся.

– Таварыш Арынавіч! Дакладваю... – прахрыпей Кіпцік, аднак яго згроб у бярэмя Арынавіч, патрос, памуляў: – Ды што ты мне будзеш тут дакладваць?!

Амерыканец потайкам перахрысціўся:

- Прапалі...
- Чапуха, хоць і прападзём!
- Першага Кіпціка задушыць... – сказаў і адвярнуўся Амерыканец.

Мішка ж трос Кіпціка:

– Дзядзька Трафім! Дзядзька! Ты паглядзі, каго я прывёз? Людзі! Ды вы толькі гляньце!

У гэтых час на падворку з'явіліся Слесар і Клаўка, аднак на іх мала хто звярнуў увагу.

Арынавіч працягваў сваё:

- Знаёмцеся: Марыя! Жонка мая! Марыя, знаёмся-я!

Марыя падала далонь Кіпціку:

- Марыя.
- Кіпцік, – сказаў і ікнуў Кіпцік. – Па-нашаму. Ага.
- Вельмі прыемна.
- Амерыканец, – пастараўся ўсміхнуцца Амерыканец, а ўбачыўшы разгубленасць на твары жанчыны, удакладніў. – Праўда, праўда: Амерыканец.

Арынавіч, які ішоў ззаду за Марыяй, шапнуў:

- Амерыканец, Амерыканец.
- Зразумела. Марыя.
- Чапуха!
- А я Чапушыха!
- Так, так: Чапуха і Чапушыха, – зноў дазволіў сказаць сабе Арынавіч.
- Марыя, – жанчына падала руку Слесару.
- Слесар, – усміхнуўся Слесар і паказаў на жонку. – А гэта мая Клаўдзія Сцяпананаўна. Палаўна, так сказаць.
- Вельмі прыемна, – Марыя затрымала на Клаўцы доўгі і зацікаўлены позірк, а руку не падала.

Пакуль Марыя і Груня знаёмліся, Кіпцік паспеў шапнуць Амерыканцу:

- Цаца! Як бусліва ходзіць па балоце. Доўга яна тут не патупае. Не тая глеба. Бачылі і не такіх...

Амерыканец кіунуў: а я ж хіба не пра тое?

- Ну, і як вам мая жонка – спадабалася? – абвёў зацікаўленым і шчаслівым позіркам усіх сваіх землякоў Арынавіч. – Га?

– Чапу... – толькі гэта і паспеў сказаць Чапуха, але своечасова апомніўся і спытаў мякка і памяркоўна. – Гэта што там, на курорце, усім баб даюць?

– Усім, дзядзька Чапуха, усім! – пацвердзіў Арынавіч.

– Тады трэба ехаць, – засмяяўся Чапуха.

І адразу ж атрымаў па карку. Ад Чапушыхі.

– А што? – увабраў галаву ў плечы Чапуха. – І з'езджу. Ды чапуха-а!

– Едзь, але можаш зусім не вяртацца, – хмыкнула Чапушыха і лёгенька адштурхнула ад сябе Чапуху.

– От смала з дзёгцем! – хехекнуў Чапуха і ўшчыкнуў жонку.

– Пажартаваць нельга, га! Куды мне ўжо, Чапусе, на той курорт? Там у цане, бачу, такія вось арлы, як Мішка Арынавіч. Ці не так?

– Так, дзядзька, так, – пагадзіўся Арынавіч і мякка апусціўся на лаўку. – Думаў, адзін буду век дажываць. Думаў, не буду жаніцца, бо нікога не мог палюбіць... па-сапраўднаму, так, каб сэрца прыняло. А вось і сустрэліся... Дзякую курорту! – Арынавіч ухапіў Марыю за руку, якая падвярнулася якраз, прыцягнуў да сябе, моцна і соладка пацалаваў пад воплескі землякоў і іх ухвалыны гул. – І што самае цікавае, землякі, пляёнак не трэба купляць.

– Міша! – абурылася Марыя, сарамліва апусціла галаву.

Арынавіч узніяўся, зноў прыгарнуў Марыю да сябе:

– Ты ведаеш, галуба, куды прыехала?

– У вёску... – няпэўна прамовіла жанчына.

– Правільна! Таму давай станавіся на цэнтр двара, Марыя, не саромейся, тут у нас усе свае, і расказвай, і апавядай. Пра сябе. Пра сваё жыщце. Начысціню. Праўду гавары. Колькі разоў замужкам была... І так далей. Каб людзі не дадумвалі, у здагадках не плавалі – хто ты, адкуль. А то так дадумаюць, што ў рай не прапусцяць. Га?

Кіпцік жа, пакуль гаварыў Арынавіч, торкаў угору руку, а калі ўтварылася паўза, нясмела падаў голас:

– А можа б... а можа б ты нас спярша выслушаў, Мішка?

Амерыканец тузануў Кіпціка за рукаў: ша, не лезь на ражон, бачыш, яму не да нас. Яшчэ больш катэгарычным быў Арынавіч:

– Служаем толькі Марыю, – і ён вывёў жонку на цэнтр двара, пакінуў там яе адну.

Жанчына, сарамліва, вінавата ўсміхаючыся – маўляў, ну і Мішка, ну і артыст, блазан, ціха ўсё ж прамовіла:

– А што мне вам сказаць, людзі? Будзем жыць цяпер разам. Мішку я пакахала. З першага, як кажуць, погляду. Добры ён, Мішка. Ласкавы. Уважлівы. І ў кожанні палкі. Я не першы раз замужам... Другі. Ад першага шлюбу ў мяне дачка. Клаўка.

– Цяпер у нас ужо трэй Клаўкі будзе! – засмяялася Груня.

Амерыканец шаптаў Кіпціку:

– А ты гаварыў – цаца. Наша яна баба. Наша.

– Дачка ж хоць вялікая? – падала голас і Чапушыха.

– Восьмы клас закончыла, – прыветна ўсміхнулася Чапушысе Марыя. – У спартыўным лагеры пакуль. Сама я з райцэнтра. З нашага райцэнтра.

– І трэба было на той курорт у Крым ехаць, каб сваю ж бабу адтуль прывезці? – зарагатаў Чапуха. – Адным словам – чапуха, жыць будзем, землякі!

– Запрашай, Марыя, гасцей у хату! – распараадзіўся шчаслівы Арынавіч.

– Шкада, што матка яго, Арына, не дажыла да гэтага часу, – праслязілася Чапушыха. – Добра было б ёй, Арыне. А так нам гэтае шчасце дасталося...

Марыя запрасіла гасцей у хату, а потым спахапілася:

– Ой, Мішка, ды я і сама яшчэ не была ў тваёй хаце. Можа, туды і гасцей сорамна запрашаць?

Кіпцік мігусіўся перад Марыяй, біў сябе ў грудзі:

– Там – парадак! Ажур! Чысціня! Вядзі і не бойся, маладзіца! Я ж даглядаў вашае гняздзечка! Я ж!..

Арынавіч падхапіў Марыю на рукі, галёкаючы:

– Будзеш! Будзеш! Будзеш, Марыя, у маёй хаце!

За імі зайшли і ўсе астатнія. Акрамя Клаўкі. Яна – трэба было бачыць! – зняла з нагі чаравік, бразнула яго вобзем, а тады

ўсміхнулася, хоць і ўсмешка ёй далася нялёгка, скрыжавала руکі на грудзях, звярнулася да гэтага вось двара, да паркана, да людзей, што не чулі яе, да ўсёй, здавалася, вёскі:

– Даруйце мне, людзі... Дзядзька Кіпцік, даруй мне... За курэй... За сабаку Швагра... за вокны... Гэта ўсё я... я... Я ж кахала Мішку, а ён, мабыць, не заўважаў... Хм! І білецікі прадаваць пабегла, дурніца!.. А чым мой Слесар горшы? І праўда? Нічым! А яшчэ, можа, і лепшы! Калі ўбачыла, што Мішка прэцца з бабай нейкай, ледзьве не расплакалася. А цяпер вось смяяцца хочацца. Ад радасці. Даўно б Мішку жаніцца пара... даўно б. Тады і не падманвала б сябе, што кахаю яго. А куры ў мяне па двары ходзяць. Ды як падраслі... два вядры яек нанеслі. І Сабака Швагер жывы. Дзіўныя мы ўсё ж, жанчыны... Даказаць хацелася... Адпомсціць... А што з гэтага атрымалася? Бачыце ж! Толькі вось шыбак шкада. Нічога, наступны раз, калі Мішка з Марыяй паедуць на курорт, я сама папрашуся прыглядадаць за іх хатай... за курамі... за Шваграм. Хіба мужыкі здагадаюцца, чаго іншы раз хочам мы, жанчыны? Ніколі!

Клаўка пабегла ў хату, дзе ўжо расцягваў мяхі гармоніка яе Слесар і рагатаў Чапуха.

За стол не пойдзем. Няхай яны там без нас весяляцца. Не будзем перашкаджаць. Чую, як Кіпцік нарэшце ўсю сваю энергію, страсць, бяду і радасць уклаў у адно слова:

– Горка-а-а!

Чым і паставіў крапку ў гэтай вясёлай гісторыі.

З М Е С Т

Апавяданні

Тратнік
Крэсла
Дзень шахцёра
Сляпы і відушчы
Чабаток
Конь бабы Дуні
Стажок
Так плача акно
Дарога
Так і жывём, брат...
Пра Кольку, курыцу і бабку Антосю...
Бубен
Дурань
Рэба
Свята
Персона
Хлапчынка
Кассё
Сумка
Цывлізацыя
Стажорка
Пра Ганніна жыщё і маўзалей
Кватэра ў Омску
Сіноптык
Едзе сена на калёсах...
Адаптацыя
Слуп
Ай-я-яй!

Маленкія былі

Бардачок
Навінка
Халодная падушка
Малады пенсіянер
Векоель
Гарнітур
Разведчык
Чужая
Вучоны зяць
Хаткі
Пан начальнік
Маладыя
Няўдалая назва
Маці
Каша

Крамнік
Сабраныя ягады
Вера
Муха
Сямейны эпіод
Склеп
Торт
Адпомсціў
Блінцы
Тонька
Цяжкая ноша
Батоны
Жанчыны
Мех бульбы
Вахцёр Сцяпанаўна
Пеўень
Невясковая хвароба

Аповесці

Да неба камень нє дакінеш

У новую кнігу пісьменніка ўвайшлі творы, якія раней друкаваліся ў часопісах “Полымя”, “Маладосць”, “Беларусь”, у газетах “Літаратура і мастацтва”, “Звязда”, “Чырвоная змена”, “голос Радзімы” і “Гомельская праўда”.

Апавяданні прысвечаны простым, сціплым людзям з іх вечнымі жыщёвымі праблемамі.

У цэнтры аповесці цікавая жыщёвая сітуацыя, у якую трапляюць яе героі.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год